ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ
KAMU YÖNETİMİ ARAŞTIRMA ve UYGULAMA MERKEZİ

21. YÜZYIL İÇİN PLANLAMA

III. KURULTAY

23-24 Ocak 2014

Editör
Dr. Serdar ŞAHİNKAYA

Ankara, 2014

Ankara Üniversitesi Yayınları No: 433
Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No: 610
Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi (KAYAUM) Yayın No: 11

© 21. Yüzyıl İçin Planlama. III. Kurultay

Editör
Dr. Serdar Şahinkaya

Kapak Görseli
İbrahim K. Dinç

ISBN: 978-605-136-165-9

Baskı Yeri:
Ankara Üniversitesi Basımevi
İncitaşı Sokak No.10, 06510, Beşevler/ANKARA
Tel: 0312-213 65 55
Basım Tarihi: 05/09/2014

Yayın Yeri:
Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
KAYAUM Müdürlüğü
Cebeci/ANKARA

E-posta: kayaum@politics.ankara.edu.tr
İnternet Adresi: http://kayaum.politics.ankara.edu.tr

İÇİNDEKİLER

Bilsay KURUÇ 5
Önsöz

Serdar ŞAHİNKAYA 7
Editörden

Bilsay KURUÇ 11
Kurultay Açış Konuşması

Erkan İBİŞ 17
Kurultay Açış Konuşması

İnsan ve Planlama, I
İstihdam ve Kadın Emeği

Esin ERGİN 25
Kadınların Yüzyılında Türk Kadının İş Yaşamındaki Yeri ve Geleceği

Gülay TOKSÖZ 45
Kadınların Bakım Emeği ve Planlama Açısından Taşıdığı Önem

Seyhan ERDOĞDU 55
Kadın İstihdam Paketi Üzerine

İnsan ve Planlama, II
Eğitim ve Bilimin Tablosu, Geleceği

Çağlar GÜVEN 69
Metodoloji ve Pratik

Metin DURGUT 79
Bilim İçin Eğitim

Taner TİMUR 93
Üniversite ve Planlama

N. İlter ERTUĞRUL 95
Üniversite ve Planlama

Rıfat OKÇABOL 105
Eğitim ve Bilim Alanında Durum ve Gelecek

Kaynaklar, Sanayi, Bilgi, Model-I

Mahir GÜRBÜZ 133
Türkiye'de Arazi Kullanım Planlamasının Gereği ve Temel Doğrultuları

Yücel ÇAĞLAR 145
"Doğal" Süreç ve Varlıkların "Yönetiminde" Planlama

Kaynaklar, Sanayi, Bilgi, Model-II

Aykut GÖKER..... 167
Geleceği Öngörebilmek... Bilimde, Teknolojide, Sanayide...

Serdar ŞAHİNKAYA 191
«Sanayisizleşme» 1998 – 2012, İmalat Sanayinin Gerileme Dönemi

Oktay KÜÇÜKKİREMİTÇİ..... 209
Yüksek Katma Değer, İleri Teknoloji ve 2023 Hedefleri

Halit SUİÇMEZ..... 223
Türkiye Ekonomisinde (1987-2007) İşgücü Verimliliği ve Yatırımlar İlişkisi (Doğrusal Bağıntı Çözümlemesi)

Kaynaklar, Sanayi, Bilgi, Model-III

Cengiz YALÇIN 243
Yirmi Birinci Yüzyılda Planlama ve Rekabet

Özlem YÜZAK..... 251
Kaynaklar, Sanayi, Bilgi, Model....

Kaynaklar, Sanayi, Bilgi, Model-IV

Oktar TÜREL 261
Ülkesel Planlama: Eski Bir Öykü İçin Kapanış Sözcükleri

Gündüz FINDIKÇIOĞLU 271
Büyüme, Birikim, İdeoloji: Ne Yapmamalı?

Bilsay KURUÇ 281
Kapanış Konuşması

EK

Geçmiş Dönem 21. Yüzyıl Planlama Kurultayları Programları 287
21. Yüzyılda Planlamayı Düşünmek Kurultay Programı..... 289
21. Yüzyıl İçin Planlama I. Kurultay Programı..... 291
21. Yüzyıl İçin Planlama II. Kurultay Programı 292

ÖNSÖZ

Kurultay'ımızın açılış ve kapanış konuşmalarını yeniden okuyunca bunların birer 'önsöz' sayılabileceğini düşündüm. Açılış konuşması bir önsöz, kapanış ise bir yeni kurultaya geçiş sözleri gibi. Ancak, söylenecek birkaç söz daha var.

Önce şunu görüyoruz: Ankara Üniversitesi çatısı altında bu kurultaylarla bir ***zincir*** oluşmaya başlıyor. 2011'in Mayısında başlamış, düzgün aralıklarla gelişmiş ve 2014 yılında da kendini besleyerek devam ediyor. Bu bir bilimsel buluşmalar zinciridir. Her şeyden önce budur.

2011'in Mayıs ayında ilk toplantı yapıldı. Onun başlığı '*21. Yüzyılda Planlamayı Düşünmek*' idi. Bildirileri ve toplantı kayıtları, başta Dr. Ozan ZENGİN olmak üzere genç akademisyenlerin özverileri ve çabalarıyla geçtiğimiz aylarda basıldı. 2012 ve 2013'de yapılan '*21. Yüzyıl İçin Planlama*' Kurultaylarının programları bu kitabın eklerinde görülebilir.

Kurultaylar, "*Düşünmek*" diye başladı. Önce şunu görmeliydik: Geleceğe berrak bir biçimde ve bir yaratıcılık taşıyarak yönelebiliyor muyuz? Her şeyden önce şunu gördüğümüzü düşünüyorum: Dünyada son otuz yılda bilimsellikten çok faydacılıkla beslenen, büyüyen, bir inanç sistemi halinde dogmalarını yerleştiren bir '*ana akım*' oluşmuştur.

Bu, bazıları için tatlı bir rüya, birçoğumuz için kendi kendini besleyen bir kâbustu. Kâbusu geniş bir kitlenin kavrayabilmesi, öğrenebilmesi için sanki ağır bir kriz gerekliydi. Son altı, yedi yıl içinde bu böyle öğreniliyor.

Biz öğrendik mi? Bu ayrı bahis. Ancak, şu açıktır: '*Ana akım*' yaratıcı düşünceyi, farklı bir dünya tasarlama şansını köreltmiştir.

İkinci nokta, buradan kaynaklanıyor.

Şöyle dile getirilebilir: Geçtiğimiz otuz yılı aşkın sürede, özellikle son on yılda Türkiye'de toplumun çeşitli katmanlarında ve genişleyen bir çevrede şikâyetler çoğalmıştır. Her düzeyde konuşma alanları, konular şikâyetlere göre şekillenmektedir.

Çünkü, egemen karar merkezlerinin söylemleri ile yaşananlar arasında giderek açılan bir '*tutarsızlıklar makası*' ortaya çıkmıştır. Bu tablo, geleceğe güveni azaltıyor; şüpheleri; endişeleri büyütüyor.

Tablo, düşünce yapılarını sakatlayan bir başka 'makas' da yaratıyor. O makasın bir ağzında 'ana akım'ın dogmalarına tutunan ve onu bir inanç sistemi olarak yerleşmesine katkı yapan bir '*pseudo – bilim*' alanı oluşmuştur.

Makasın öteki ağzında ise, daima '*bugün*'ün tutarsızlıklar bilançosunu konuşma arzusu büyüyor. Bu arzu ya da gereksinme bir '*analitik şikâyetler*' silsilesi halini alıyor ve tüm gündemlerde ağır basıyor. Bu makas da gitgide açılıyor ve geleceği düşünebilmenin önünde perdeler oluşturuyor.

Evet, perdeleri delip geçmek gerekiyor.

Kurultaylarımızda yapılan görüşmeler bunun kolay olmadığını, ancak çaba gösterilirse yapılabileceğini ortaya koyuyor. Bu önemli bir sonuçtur. Her yeni kurultayı bu çabanın yeni bir organizasyonu, aynı zincirin yeni bir halkası olarak görebildiğimizi düşünüyorum.

"*Artık gelecek tasarımlarını konuşmalıyız. Şikâyetli analitik sonuçların ötesine geçmeliyiz*" görüşü, özellikle 2014 Ocak ayında yaptığımız III. Kurultay katılımcılarının ortakça ve kuvvetle dile getirdikleri nokta oldu.

Dostum Dr. Serdar ŞAHİNKAYA' nın bilimsellikle estetiği kendine özgü ustalıkla bir araya getiren editörlüğü bize 2014 Ocak Kurultayını kitap halinde kazandırdı. Toplantıda sunuş yapan değerli meslektaşlarımıza, oturum yöneticilerimize ve ŞAHİNKAYA' ya şükran borçluyuz.

Prof. Dr. Bilsay KURUÇ

Editörden

Merhaba,

Efendim, 21. Yüzyıl İçin Planlama başlıklı III. Kurultayımız, 23 – 24 Ocak 2014 tarihlerinde altı oturum temelinde gerçekleşti.

İki gün boyunca toplam on sekiz sunum yapıldı.

Kurultayın görüntü ve ses kayıtları ile fotoğrafları 1968'in efsane isimlerinden sevgili *Oktay Etiman* tarafından çekildi.

Oktay Etiman, altı oturum başkanının ve üç bildiri sahibi hocalarımızın talepleri üzerine ses kayıtlarını metin dosyası haline de dönüştürdü.

On beş sunumun yeniden bildiri metnine dönüşmesi gibi meşakkatli bir işi katılımcılarımız üstlendi, kendilerine teşekkürlerimi bir kere de buradan sunuyorum.

Katılımcıların gönderdiği metinler, kitaplaştırılma safhasında, yazı karakteri, dipnot sistemi açısından *olabildiğince* bir örnek hale getirildi. Tablo, grafik ve şekillerin çoğu yeniden üretilerek siyah-beyaz baskıya uygun forma dönüştürüldü.

Oluşturulan kitap maket taslağının birinci biçimi katılımcıların tümü ile paylaşıldı. Gelen değişiklik talepleri ve öneriler metne yeniden işlendi.

Tüm bu süreçlerin sonunda oluşan kitaptaki editöryal hatalardan *doğal olarak* sadece ben sorumluyum.

Kitabın dizgiden baskıya tüm aşamalarında üniversite matbaamızın özverili çalışanlarına teşekkürler ediyorum.

Kapak kolajını tüm afişlerin ve kolajların efendisi Mülkiyeli grafik sanatçısı *İbrahim K. Dinç* yaptı. Şükranlarımızı sunuyorum.

Bitirirken bir kısa hatırlatmada bulunmalıyım: Planlama kurultaylarımızın tümünde yer alan sunumlara, kitaplara, gazete haberlerine ve köşe yazılarına http://yonetimbilimi.politics.ankara.edu.tr/ adresinden ulaşılabilir.

Saygılarımla.

Dr. Serdar ŞAHİNKAYA

21. YÜZYIL İÇİN PLANLAMA-III

Kurultay Progamı
23 – 24 Ocak 2014

23 Ocak 2014 Perşembe

9.30 -10.00.Açılış

Prof. Dr. Bilsay KURUÇ
Prof. Dr. Erkan İBİŞ

İnsan ve Planlama, I

İstihdam ve Kadın Emeği

Dr. Arzu ÇERKEZOĞLU, Oturum Başkanı
Prof. Dr. Esin ERGİN
Prof. Dr. Gülay TOKSÖZ
Doç. Dr. Seyhan ERDOĞDU

Yorum ve Değerlendirme

14.00 - 17.00
İnsan ve Planlama, II

Eğitim ve Bilimin Tablosu, Geleceği

Orhan BURSALI, Oturum Başkanı
Prof. Dr. Rıfat OKÇABOL
Prof. Dr. Metin DURGUT
Prof. Dr. Çağlar GÜVEN
Prof. Dr. Taner TİMUR
İlter ERTUĞRUL

Yorum ve Değerlendirme

24 Ocak 2014, Cuma

09.30 - 10.45

Kaynaklar, Sanayi, Bilgi, Model-I

Mehmet TORUN, Oturum Başkanı
Mahir GÜRBÜZ
Doç. Dr. Yücel ÇAĞLAR

Yorum ve Değerlendirme

10.45 - 11.00 . Kahve Arası

11.00 - 13.00
Kaynaklar, Sanayi, Bilgi, Model-II

Tevfik Kızgınkaya, Oturum Başkanı
Aykut GÖKER
Dr. Oktay KÜÇÜKKİREMİTÇİ
Dr. Serdar ŞAHİNKAYA
Dr. Halit SUİÇMEZ

Yorum ve Değerlendirme

14.00 - 15.30
Kaynaklar, Sanayi, Bilgi, Model-III

Hikmet ULUĞBAY, Oturum Başkanı
Prof. Dr. Cengiz YALÇIN
Özlem YÜZAK

Yorum ve Değerlendirme
15.45 - 17.00

Kaynaklar, Sanayi, Bilgi, Model-IV

Dr. Yavuz EGE, Oturum Başkanı
Prof. Dr. Oktar TÜREL
Dr. Gündüz FINDIKÇIOĞLU

Yorum ve Değerlendirme
17.00.Kapanış ve Kokteyl

Kurultay Açış Konuşması

Bilsay KURUÇ(*)

Efendim günaydın.

Evet, değerli rektörlerimiz, değerli Anayasa Mahkemesi başkanlarımız, sizin burada varlığınız planlamanın anayasal bir kurum olduğunu gösteriyor her şeyden önce. Varlığınızdan memnunuz, şükran duyuyoruz.

Efendim, bu 21. Yüzyıl İçin Planlama başlığıyla yaptığımız ve kurultay dediğimiz toplantıların üçüncüsü. Bir muhasebe yaparak ilerliyoruz. Meselemiz ülkenin 21. Yüzyıla nasıl gireceği meselesi. Daha açık söylemek gerekirse 20. Yüzyıla ait zamanın ve daha eski zamanların hamulesini, ağır yüklerini geride bırakarak bizi ileri taşıyacak yapı taşlarını seçerek, alarak 21. Yüzyılın yollarını bulabilmek.

Böyle bir çalışma iddialı gibi görünebilir ve büyük sorular sormaya mecburdur. Ancak biz mütevazı bir başlangıç yapıyoruz ve mütevazı olmaya mecburuz.

İlk adımda şunu hissediyoruz. 21. Yüzyılın yolunu bilim gösterecektir. Şöyle de söyleyebiliriz, bilimin 21. Yüzyıla girmek diye bir meselesi yoksa toplumun da böyle bir meselesi olamaz. Toplum sadece sürüklenmiş olur. Son otuz küsur yılda dünyayı bir moda ve kayıtsız şartsız bir inanç sistemi olarak hatta abartmaksızın, bir din gibi kaplayan bir şey var; *küreselleşme*. Bunun doğal bir oluşum değil çok büyük çaplı bir imalat olduğu galiba yaşanarak anlaşılmıştır. Ve bu imalat, çeşitli enstrümanları ve sözcüleriyle ve ürünleriyle hepimizi zamanla esir almıştır. Küreselleşmenin sözcüleri tüm ülkelere hep birlikte 21. Yüzyıla, yeni bir çağa ve âleme giriyoruz ve hep birlikte ayrılmaksızın dediler. Ve yeni bir âlem vaat ettiler. Ama 2007-2008'de ağır krizlerle son bulan bu vaatlerin tercümesi, "*biz sizi götürüyoruz, biz sizi geleceğe taşıyoruz*".

Gene yaşayarak görüyoruz ki, Türkiye götürülmeyi kabul eden ülkelerin bir örneği oldu. Götürülen yerin ve zamanın, çağın ise 21. Yüzyıl olma-

---

(*) Prof. Dr. Siyasal Bilgiler Fakültesi-Mülkiye Öğretim Üyesi.

dığı, sadece çıplak gözle görülebilen siyaset alanında değil, başta bilim alanında ve bilimsellikteki gerilemelerle toplumun kurumlarındaki ve yapılarındaki ağır hasarla sanırım kolayca görülebiliyor.

Dünya ölçeğinde ise şunu görebiliriz. 21. Yüzyılı bilim ve bilimsellik şekillendirecektir. Bu daha önce olmadık derece böyle olacaktır. 19. Ve 20. Yüzyıllardan daha kuvvetle bilim 21. Yüzyıla damgasını vuracaktır.

Ancak bilim bugün önemli ölçüde küreselleşmenin ana merkezlerinde tekelleşiyor ve bu kıskanç bir tekelleşmedir. Merkezler bilimi çevreye vermek istemiyor. Bilimde eşitlik, eşit potansiyel istemiyor. Bu söylediklerim burada daha önceki toplantılarda bilim adamlarımızın yaptığı saptamalardan ve analizlerden öğrenmiş olduğumuz ana başlıklardır.

Önceki toplantılarda öğrendiğimiz bir başka alan daha var. İnsan alanı. 21. Yüzyıl öncekilerden daha farklı biçimde ve önemli ölçüde insanların sayılarıyla olmaktan çok nitelikleriyle sahneye çıktıkları bir yüzyıl olacağı benziyor. Bu, Türkiye gibi bugün ve daha uzunca bir süre sayıca küçümsenmeyecek genç nüfusa sahip bir ülke için sanıyorum ki ciddi bir şanstır. Bu şansı doğru değerlendirebilmemiz lazım.

Çünkü bizim en büyük kaynağımız, belki de yegâne kaynağımız gençliğimizdir ki bu kaynak cumhuriyet kurulurken biz bu nitelikte bir genç kaynağa sahip değildik. Yine yaşayarak gördük ki ve isterseniz ne yazık ki diyelim Türkiye gibi bir ülke için en ciddi açık, döviz açığından önce çok konuşulan cari işlem açığından önce insan tablosundaki açıktır. Türkiye için insan kaynağının ve açığının merkezinde kadınlar yer alır. Buna kadınların Türkiye için merkezi önemi de diyebiliriz. 21. Yüzyılın Türkiye'si, yani 21. Yüzyıla adım atabilen bir Türkiye'ye bu adımı değerli bir azınlık gibi değil, ancak kitlesel olarak ve nitelikleriyle sahneye çıkacak olan kadınlarımız attırabilir.

Bunu abartmıyoruz ve sanıyorum ki hissediyoruz. İnsan tablosundaki bu açığın ipucunu bize veren iki şeyden söz edebiliriz.

Biri; temel haklarını biliyor mu, temel haklarının farkında mı? Öğreniyor mu? Bunları yaşamının vazgeçilmez parçası gibi koruyor mu? İnsanlarımızın bu nitelikleri, temel haklarını korumayı öğrenmeyi ve bu niteliklere sahip olması sayesinde toplumda bir dokunulmaz toplumsal mülkiyet alanı, öyle kolayca girilmez ve bozulmaz bir toplumsal mülkiyet dokusu oluşuyor mu?

İkinci nokta; böyle bir temel haklar alanı, insanların temel haklarını öğrenmesi ve koruması sayesinde oluşacak bir temel haklar alanı oluştuktan sonra ve bununla birlikte ki bu temel haklar alanı sanıyorum demokrasinin

de sahici alt yapısıdır, bu alanla birlikte acaba insanlarımız bilimsel normlara da aşina olacaklar mı?

Bu iki nokta insan tablosundaki açığımızın ipuçlarıdır ve bunları bu toplantılarda değerlendirmemiz lazım. Önceki toplantılarda ortaya çıkan bir ihtiyaç daha var; *Dünyanın 21. Yüzyıl için tasarımları.* Dünyada ciddi düşünme merkezlerinin tasarımlarında hareket noktaları ağırlık merkezleri ve öngörüleriyle acaba nasıl bir 21. Yüzyıl şekli veya şekilleri ortaya çıkıyor. Ve nasıl bir planlama aklıyla bakıyorlar ve çalışıyorlar ki bu şekilleri tasarlayabiliyorlar. Ve biz bugün 21. Yüzyılın Türkiye'si için bir ilk bakış olarak nasıl bir planlama aklıyla bakmalıyız. Bunun için kaynaklarımızı nasıl kullanabileceğimizi yeniden düşünmek gerek.

Sanayide, yani bizi 21. Yüzyıla taşıyacak motorun gövdesi ve dişlilerinde ne gibi yeni tasarımlar yapabiliriz. Ve özellikle son 30 yılda gitgide gelişen ve üretim yapılarından yönetim biçimlerine kadar genişleyen alanlarda egemen olan bilgi teknolojilerinden hareketle söyleyeceklerimiz nelerdir? Bunları özellikle bu kurultayımızın ikinci gününde galiba zenginleştirerek konuşacağız.

Önceki toplantılarımızda gitgide büyüyen bir boşluğu, açığı diyelim isterseniz bu kurultayımızda kapatmaya çalışacağız. O da, bu boşluk ya da açık benim iktisatçı sevgili meslektaşlarımın son 30 yılda gitgide kısa vadeli iktisatçı olmaları ve kısa vadeye bakan enstrümanlarla böyle bir dünyanın içinde çalışmış olmalarından ve kendilerinden 21. Yüzyıl dünyası gibi uzun vadeli düşünme ve analizlerin istenmemiş, talep edilmemiş, hiçbir çevreden bu yönde samimi bir talep gelmemiş olmasından kaynaklanan bir açık. İktisatçılarımızın, sevgili meslektaşlarımın 21. Yüzyıl öngörüleri üzerinde henüz çalışmamış olmaları.

Kısacası, uzun vade için uzun zamandır akademik bir merak doğmamıştır. Acaba Keynes'in sözüne sahiden inandılar mı sevgili meslektaşlarım, merak ediyorum. Biliyorsunuz Keynes, "*uzun vadede hepimiz ölmüş olacağız*" derdi. Bundan kaynaklanan bir batıl inanç mıdır, onu bilmiyorum. Ancak burada bunu ilk kez bu toplantıda iktisatçılarımız ikinci gün sonunda ve yetkin iki iktisatçımız planlama ve ekonomik büyüme üzerine konuşacaklar ve öyle sanıyorum ki bunu, bu günün bana tükenmiş gibi görünen ekonomi şablonundan çıkış önerisiyle de birleştirecekler.

Yine kısacası, meslektaşlarıma demek istiyorum ki; *bu daha başlangıç geliştirmeye devam*. Görülüyor ki büyük soruların alanlarına girmiş oluyoruz, ama daha önceki toplantılarımız bizi buraya getirdi. Bugün ve yarın biraz daha mütevazı adımlarla ilerlemeye çalışacağız. Ve sanıyorum, bu toplantılarımıza katılan, izleyen ve her yeni toplantıya merak ederek gelenle-

rin de ortak çizgisidir. Mütevazı olmak zorundayız, bunu bilelim, ancak ilerleyelim.

Çünkü Türkiye'nin 21. Yüzyıla girebilmesi takvim olarak 21. Yüzyıla girdik sözü hiçbir şey ifade etmiyor. Gerçekten girme, girebilme meselesini konuşuyoruz. Türkiye'nin 21. Yüzyıla girebilmesi ve bunun için ülkenin kendine yeni bir gündem yapabilmesi, bunun yollarının bulunabilmesi ve belki de gelecek yıllarda toplumca var olabilmenin ana koşuludur. Bu meseleyi burada serbestçe görüşeceğiz.

Bu serbestçe görüşme için bana öyle geliyor ki şunları dikkate alırsak doğru olur. 21. Yüzyıla girmek ve orada var olabilmek bir toplumsal iradeye ve bir planlama aklına sahip olabilme meselesidir ki bilimsellik zeminine oturmadığı takdirde böyle bir akıl ve iradenin doğacağını beklememek gerekir.

Son olarak toplantılarımızın organizasyonundan bahsedeyim.

Gönüllülük esasında ve amatörce düzenleniyor. İlk ve en önemli olan, bu çalışmaların bir bilim alanında yapılması. Yani, cumhuriyetin yoktan kurduğu ilk üniversitede düzenlenmiş olmasıdır. Bu alanı bize rektörlerimiz açtı ve rektörlerimiz açmaya devam ediyor. Yani, planlama kurultaylarının altın hissesi rektörlerimize aittir. Rektör yardımcısı arkadaşımız *Kasım Karakütük*'e ve *Ufuk Koyuncu*'ye bir idari görev gibi değil fakat bir bilim çalışması gibi bunun altyapı çalışmasını oluşturdukları için ayrıca teşekkür ediyorum.

Bugüne kadar yaptığımız kurultayları kitap haline getirmek istiyorduk. Bunun bazı pratik sıkıntıları oldu, fakat sanıyorum kısmen de olsa bu gerçekleşecek. Şimdi bunları daha kalıcı yapmak ve daha üretken yapmak için müstesna bir bilim dostu, şu anda burada bulunamayan, müstesna bir bilim dostu *Arkadaş Yayınevi*'nin kurucusu ve sahibi *Cumhur Özdemir*'in, yani nadir bir bilim gönüllüsü olan Cumhur Özdemir'in ve Arkadaş Yayınevi'nin desteğini aldık. Çalışmalarımızın düzenlenebilmesi, kayda alınabilmesi, kitap halinde basılabilmesi için bütün kolaylıkları bize hazırladı. Bu destek ve bu desteğin değerini bilerek bundan sonraki çalışmalarımızın çoğaltılacağını görebiliyorum. Dolayısıyla geniş bir kitleye de bunları ulaştırabileceğiz.

Makine Mühendisleri Odası ve *Maden Mühendisleri Odası* önceki kurultaylarımızda olduğu gibi bu toplantımızda da maddi ve dostça desteklerini sundular bize. Meslek odalarının ne gibi sorunlarla karşı karşıya olduğunu ama ülkenin geleceğini gündemlerinin daima en başında tuttuklarını biliyoruz. Organizasyonun *Siyasal Bilgiler Fakültesi*'ndeki gönüllü kahramanlarına gelince. Bugün burada olmayan, İstanbul'da çocuk baktığı için, çok meşru bir mazereti var, *Ahmet Alpay Dikmen* dün telefon ettiğim zaman telefon-

dan çocuk sesleri geliyordu. Güzel çocuk sesleri. Onun için en başta tabi KAYAUM (Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi) Başkanı olarak ona teşekkürümüz var.

İşin tasarımından lojistik ve levazıma kadar uzanan zincirin komuta kademesinde önce Dr. *Serdar Şahinkaya* var. Bin bir değerli işinin arasında buna da girişti ve her şeyi yönlendirdi. Ve ilk kurultaydan bu yana tüm düzenlemelerin mimarı, kurmayı ve askeri hepsi bir arada Dr. *Ozan Zengin*, burada mı? Ve onun ekibi. Yani *Mülkiye Gençlik Kulübü*, toplantılarımızın sunucusu ama daha önce tüm işleri yapan *Ece Yılmaz, Etkin Güneş, Aykut Eş, Büşra Durmuşoğlu, Atakan Türkoğlu* ve fakültemizin genç kuşak asistanlarından *Meryem Çakır*.

Ve gönüllüler ekibimizi tamamlamak için iki kişiyi daha unutmayalım, afişlerin efendisi *İbrahim K. Dinç* ve bütün çekimlerin efendisi ve sahibi *Oktay Etiman.*

Rektörlerimizden Mülkiye Gençlik Kulübünün bütün üyelerine kadar uzanan bu güçlü zincirin halkalarının tümüne şükran borcumuz var ve bu borcun daha da artmasını diliyoruz.

Son toplantıda şöyle konuşmuşuz burada. Galiba bir bilanço oluştu yavaş yavaş. Geleceğin planlaması için. Ama bunun için toplantımıza katılan dinleyici ve katılımcı olarak katılanlardan ben plancı değilim gibi bir mazeret duymak istemiyoruz. Katılan herkes kendini plancı olarak hissetmelidir. Herkes, 21. Yüzyılı düşünen herkes bir plancıdır. Yani hepimiz, katılanlar plancıyız diyelim.

Efendim, tekrar teşekkürler ediyorum. Saygılar sunuyorum.

Kurultay Açış Konuşması

Erkan İBİŞ(*)

Anayasa mahkememizin önceki başkanı, değerli vekilim, değerli rektörlerim, değerli hocalarım, değerli meslektaşlarım, çok değerli konuklar, sevgili öğrenciler, 21. Yüzyıl için Planlama Kurultayına hoş geldiniz. Hepinize günaydın diyorum.

Değerli konuklar, planlama kelimesi beni bir hekim olarak her zaman çok heyecanlandırır. Çünkü insanın sağlıklı yaşamı sürekli planlama ile mümkündür. Yaşama dair etkinliklerin her biri bir plandır. Ama bana göre planlama: yenilikçiliktir, gelişimdir, değişimdir, rekabettir, farklılık yaratmaktır. Sadece yeni fikirlerin değil çağdaşlığın, uygarlığın, gelişimin gerçekleştiği alanlardır.

Tabi ki planlamalarımızın da mutlaka dünya gerçekleriyle uyumlu olması gerekir. Bir taraftan da sizin uluslar ya da uluslararası düzeyde bir adaptasyonunuzdur. Biraz önce konuşmasında Bilsay hocam küresel yapıdan söz etti. Bazen şikâyet etsek de, bazen karşı çıksak ta küreselleşme çemberi içerisinde mutlaka var olmamız gerektiğini, oranın gerçeklerini göz ardı etmememiz gerektiğini bilerek yaşamımız, kurumlarımızı ve ülkemizin geleceğini, planlamaya çalışmalıyız. Kısacası, küreselleşme gerçeğinin sürekli planlama olduğunu söyleyebiliriz.

Planlama deyince hep aklıma birinci, ikinci, üçüncü kalkınma plan dönemleri gelir. Şu anda kaçıncısıdır bilmiyorum ama birincisinin 1933 yılında başladığını biliyorum. İlk beş yıllık kalkınma planında birkaç tane temel unsurun olduğunu hatırlıyorum. Tarıma dayalı bir ülke ekonomisinden sanayiye, endüstriye geçiş kararlarının alındığı bir planlamaydı bu. Yine o dönem için üretim bağlamında üç büyük hedef vardı, üç beyaz diye adlandırılan üç hedef; şeker, un ve bez. Hatta bu 70'lı yıllarda siyasi slogan olmuştu. Bu arada biraz gülümsemek için söylüyorum; Öğrencilik yıllarımdan hatırlıyorum, "çaya, şekere, una, beze" zam yok derlerdi ertesi gün zam gelirdi. Onu da hatırlayanlarınız vardır.

(*) Prof. Dr. Ankara Üniversitesi Rektörü.

Siyasetten çıkıp konuya dönecek olursak, kalkınma planları çerçevesi içerisinde Türkiye o günlerden bugüne kadar çok değişim gösterdi. Bunu değişik ortamlarda gözlemleyebiliyoruz. Bu gözlemi yaptığımız ortamların bir tanesi de bu tür çalıştaylar, kurultaylar. Bu kurultayın üçüncüsü olduğunu söyledi Ece arkadaşımız. Kurultay Programında çok güzel başlıklar var. "İstihdam ve kadın emeği" diye bir başlık gördüm, "Eğitimin, bilimin tablosu ve geleceği" diye başka bir başlık gördüm. "Kaynak, sanayi bilgi, model" diye ayrı bir başlık dikkatimi çekti. Bunlar gerçekten çok önemli başlıklar. Her biri çok geniş yelpazeye yayılan başlıklar. Bu başlıklar altında çok değerli bilim insanları çok değerli araştırıcılar, çok değerli gazeteciler, çok değerli toplum önderleri konuşmalar yapacaklar, bilgi paylaşımında bulunacaklar ve 21. Yüzyıl fikrinin planlaması, oluşturulması konusunda çok önemli önerilerde bulunacaklar. Dolayısıyla Ankara Üniversitesi Rektörü olarak ben böyle bir kurultaya ev sahipliği yapmamızdan dolayı gurur duyuyorum. Bunun için de öncelikle Bilsay hocama teşekkürlerimi iletmek istiyorum.

Başlıkların özellikle bir tanesinin altını çizmek istiyorum. "İstihdam ve kadın emeği". Değerli konuklar hepimiz biliyoruz ki ülkeler için kadın emeği çok önemli. Kadın emeğini değerlendiren ya da kadın emeğini önceleyen ülkeler her zaman başarıya doğru gitmişlerdir. Bu yönde de kamu politikalarımıza baktığımız zaman kadın emeğinin daha üst düzeye çıkarılması için zaman zaman değişik öneriler, değişik hedefler oluşturduğunu görürüz. Ama biliyorum ki ülkemizde işgücüne katılımı kadının % 30'ların altında, erkeğinki ise hala % 70'in üzerlerinde. Bu hiç de iç açıcı bir tablo değil. Tabi kadının işgücüne katılımını engelleyen çok faktör var. Kadının taşıdığı yük erkekten fazla. Evdeki işgücü, bakım sorumluluğu, bir anne olarak hatta anneliğin ötesinde yaşlı bakımı ya da diğer ihtiyaç sahibi insanların bakımı konusundaki görevleri de kadının diğer iş sahasındaki görevine ilave emekler. Sadece bunlar değil. Onların işgücünden ve istihdamdan geri kalmasının nedenlerine baktığımız zaman hâlâ belli kurumlarda, belli alanlarda ötekileştirmede ayırımcılık, mobbing, hatta tacize kadar varan bir sorun çemberi onların istihdamının daha üstlere çıkmasını engelleyen faktörler olarak önümüze geliyor.

Ancak, buradan gururla söyleyebilirim ki Ankara Üniversitemizin akademisyenlerinin kadın istihdamı oranı % 42. Ben bunun kısa vadede % 50'lerin üzerine çıkacağına inanıyorum. On yıllık, yirmi yıllık bir simülasyon yaptığınız zaman bunun daha da yukarılara çıkacağını görebilirsiniz. Bu konuda da gerek akademisyenler gerekse akademik birimler olarak pozitif ayrımcılık yapmamız gerektiğini de hep vurguluyorum, vurgulamaya da devam edeceğim.

Değerli meslektaşlarım, değerli konuklar hepimiz biliyoruz ki geçmişini, kültürünü, geleneğini hatırlamayan, bugüne taşıyamayan, hatta geleceğe aktaramayan ve gelecekle ilgili planlarını gerçekçi platformlarda ortaya koyamayan ülkelerin varlıklarını sürdürmesi hiç de kolay değil. Hatta bu uzun vadede mümkün de değil. Bu bağlamda da mutlaka geleceğe dair ekonomiden endüstriye, eğitimden demokrasiye, insan kaynaklarından çevreye, özel sektörden kamu sektörüne kadar her alanda mutlaka geleceğe dair orta ya da uzun vadeli planları ortaya koymak gerekiyor. Bunun için onlarca, yüzlerce, binlerce kez düşünmek, beyin fırtınaları yapmak, fikir alışverişinde bulunmak zorundayız. Bunun da gerçekleştirilebileceği en önemli yerlerden biri de üniversitedir. Hepimiz biliyoruz ki üniversiteler ifade özgürlüğünün, demokrasinin, akıl ve bilimin temel alındığı en önemli platformlardır. Üniversitelerin desteğinde devletin, diğer kurumlarının, sivil toplum örgütlerinin, yerel yönetimlerin ve toplumun katılımcılığıyla gerçekçi planlamalar, sürdürülebilir planlamalar, geleceğe dair hedefler büyük ama gerçekçi hedefler, ortaya koyulmalı ve buna dair planlar mutlaka yapılmalıdır. Biz Ankara Üniversitesi olarak dün de bugün de yarın da bu tür çabaların, bu tür etkinliklerin, bu tür toplumsal paylaşımların, bu tür kamusal işbirliklerinin hep içinde olacağız ve bunları destekleyeceğiz. Bu da bizim üniversitemizin hem kamusal görevidir, hem de toplumsal sorumluluğudur. Bu bilinci biz gelecek kuşaklara da taşıyacağız. Bu kararlılığımızın delillerini salonda görüyorum. Ankara Üniversiteli pek çok kıdemli hocamız, Ankara Üniversitesinin önceki iki rektörü de konuya verdiği önem nedeniyle aramızda. Bunu da bir mesaj olarak da öğrencilere ve genç kuşaklara sürekli vermek gerekiyor. Elbette, gelecekte onlar da daha gençlere bunu aktaracaklardır. Bu aktarmalar kuşaktan kuşağa devam edecektir. Buna inanıyorum.

Bu kurultayın gerçekleştirilmesine emeği geçen başta Bilsay hocam olmak üzere bütün arkadaşlarımıza, Dr. Ozan Zengin'e, çok yorulduğunu biliyorum, çok teşekkür ediyorum. Ahmet Alpay hocama ve ismini sayamadığım genç arkadaşların hepsine çok teşekkür ediyorum. Burada konuşmalarıyla, fikir beyanlarıyla, tartışmalarıyla bu kurultaya katkı verecek bütün bilim insanlarına, değerli araştırıcıların hepsine teşekkür ediyorum. İsmini zikredemediğim emeği geçen herkese ve siz değerli konuklara katılımlarınız için çok teşekkür ediyorum. Umarım bizim yarınımız bilimin ışığında, bilimin temelinde hep aydınlık olur. Biliyorum ki, Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün işaret ettiği o aydınlık gelecek için her gün yeni planlar, yeni planlamalar yapabilme beceri ve kudretine sahibiz. Bunu hep beraber paylaşabilir geleceğe güç olarak taşıyabiliriz diye düşünüyorum. Sözlerime son verirken gelecek kurultaylarda buluşmak dileğiyle hepinizi esenlik dileklerimle sevgi ve saygıyla selamlıyorum.

İnsan ve Planlama, I

İstihdam ve Kadın Emeği

Dr. Arzu ÇERKEZOĞLU, Oturum Başkanı
Prof. Dr. Esin ERGİN
Prof. Dr. Gülay TOKSÖZ
Doç. Dr. Seyhan ERDOĞDU

Arzu ÇERKEZOĞLU[(*)]. Günaydınlar, değerli rektörlerimiz, değerli hocalarımız, değerli konuklar. 21 yüzyıl için planlama kurultayının ilk oturumu Kadın Emeği ve İstihdam. Ben öncelikle böylesi bir bilimsel toplantıda, seçkin hocalarımız tarafından düzenlenen bir etkinlikte bizlere de yer verdiğiniz için öncelikle konfederasyonum DİSK ve kendi adıma teşekkürlerimi sunmak istiyorum ve bu kurultayın organizasyonunda emeği geçen herkese başta da Bilsay hocamıza ben de örgütüm adına teşekkür ediyorum.

Bu oturumun başlığı, Kadın Emeği ve İstihdam. Aslında kadınlar özellikle de emek alanında, çalışma yaşamında son dönemde herkesin oldukça gündeminde. Üniversitenin, akademinin, iş çevrelerinin, işverenlerin, sendikaların diğer kitle örgütlerinin, siyasi partilerin aslında herkesin çokça gündeminde olan bir konu.

Çünkü artık herkes biliyor ki kadınlar, bu toplumun bir yarısı olarak yaşamın üretilmesinde ve tüm yaşamın, değerlerin ve güzelliklerin üreticisi olan emeğin de çok temel bir parçası. Ve bugün artık kadınlar herkesin gündeminde derken özellikle istihdam açısından bakıldığında başta sermaye çevreleri, işverenler de kadınların çalışma yaşamına daha fazla katılması gerektiği noktasında vurgularını çokça artırdılar. Ve bugün, hükümetin gündeminde de kadın istihdam paketi adı altında bir dizi yasal düzenlemeler de söz konusu.

Biz sendikalar olarak böylesi bir dönemde evet, 21 yüzyıla giderken bir planlama tartışması içinde çalışma yaşamında kadının yerini ve bu konudaki politikaların geleceği açısından böylesi bir bilimsel düzlemde konunun tartışılmasını çok fazla önemsediğimizi ifade etmek istiyorum.

Bilsay hoca açılış konuşmasında 21 yüzyılı bilim ve bilimsellik şekillendirecek dedi. Evet, böyle olmalı. Ve buradan bakıldığında da aslında emek açısından çalışma yaşamı açısından bu tartışmaların, bu politikaların gerçek yüzünün ortaya çıkması açısından bilimsel zeminde tartışılması son derece önemli.

Oturumumuzda kadın emeğini ve istihdam alanındaki gerçek tabloyu değerli hocalarımızla birlikte değerlendireceğiz. Ben ilk sözü profesör doktor Esin Ergin Hocamıza vermek istiyorum.

[(*)] Dr. DİSK, Genel Sekreteri

Kadınların Yüzyılında Türk Kadının İş Yaşamındaki Yeri ve Geleceği

Esin ERGİN (*)

21. Yüzyılda Planlama Kurultaylarının üçüncüsünde, İstihdam ve Kadın Emeği başlığı altında Türk kadınının iş yaşamındaki konumunu ele almadan önce ilk on yılını bitirdiğimiz 21. Yüzyılın özelliğine değinmek gerekmektedir. Tarihte 19. Yüzyıl Avrupa'nın yüzyılı, 20. Yüzyıl ise, Amerika Birleşik Devletlerinin yüzyılı olarak anılmaktadır. 1990'lardan itibaren 21. Yüzyıl "kadınların yüzyılı" olarak nitelendirilmeye başladı. Özellikle gelişmiş batı ülkelerinde daha belirgin olarak ve Türkiye'de daha yavaş olarak bu öngörünün gerçekleşmekte olduğunu gösteren birçok örnek bulunmaktadır. (John Naisbitt ve Patricia Aburdene; Tsvi Bisk; Michelle Bachelet)

Günümüzde çalışma yaşamında ekonominin ağırlığının tarımdan sanayi ve hizmetler sektörüne kayması, sanayi üretiminde teknolojinin değişimi; hizmetler sektöründe istihdamın artışı; orta ve küçük boyutlu şirketlerin ekonomideki ağırlığının ve kendi işinde çalışanların sayısının artışı, kadınların çalışma yaşamına katılımını daha kolaylaştıracak gelişmeleri de beraberinde getirmektedir. Çalışmanın, fiziksel güç yerine zihinsel güce, planlamaya, çoklu işleri bir arada yapabilme kapasitesine dayalı bir şekilde gelişmesi, kadınlar lehine gelişmeler olarak yorumlanmaktadır.

Yukarıda sayılan gelişmeler yanında, 21. Yüzyılın Kadınların Yüzyılı olarak nitelendirilmesinde kullanılabilecek ölçütler için ülke yönetimlerinde ve uluslararası örgütlerin yönetimlerindeki kadınlardan söz etmek gerekir. İlk akla gelenler aşağıdaki gibi listelenebilir:

- Brezilya Devlet Başkanı – Dilma Roussef
- Şili Devlet Başkanı ve UN WOMEN İcra Kurulu Başkanı - Michelle Bachelet
- Arjantin Devlet Başkanı – Christina Fernandez de Kichner

(*) Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi (Emekli)

- Litvanya Devlet Başkanı – Dalia Grybauskerté
- Almanya Başbakanı - Angela Merkel
- KKTC Meclis Başkanı - Sibel Siber
- IMF Başkanı - Christine Lagarde
- FED Başkanı - Janet Yellen
- UNDP Başkanı – Helen Clark

Bu listedeki kadınlar, devletlerin, kalkınmadan sorumlu uluslararası kuruluşların ve küresel finansal gücü temsil eden kuruluşların başında yer almaktadırlar.

Türkiye'de Kadınların İş Yaşamındaki Genel Durumu

21. yüzyılın başında Türk kadınının iş yaşamında, mesleklerde ve yönetici olarak konumunu değerlendirmeden önce genel olarak toplumdaki yerine bakmak gerekmektedir. Toplum yaşamında Türkiye'de kadınların durumunu irdelerken çok çelişkili ve farklı gelişmelerle karşılaşmaktayız. 2013 yılında Türkiye, tüm dünyada, polisin sokakta hunharca gazladığı, anayasal hakkını kullanmak üzere sokağa çıkmış olan, çağdaş görünümlü "kırmızılı kadın" ın fotoğrafıyla gündemdeydi. Bu fotoğraf, başka bir yorumu gerektirmemektedir.

İş yaşamındaki fotoğraf, Türk kadınının 2014 yılı başında % 29,7 işgücüne katılma oranıyla Arap ülkeleri liginde olduğunu; yükseköğrenim görmüş kadınların işgücüne katılma oranının % 71,8 ile gelişmiş ülkelerle

benzer durumda olduğunu göstermektedir. Bu oran yıllar boyu aynı düzeyde kalmıştır. Türkiye'de çalışan kadınlarda işsizlik oranı % 11,8 iken, yükseköğrenim görmüş kadınların işsizlik oranı % 12,7'dir. Kadınların % 48'i, kayıt dışı çalışmaktadırlar.

Kadınların çalışma yaşamındaki durumu ile ilgili diğer bilgiler Tablo: 1'de görülmektedir. Kadın istihdamının, kayıt dışı özellikleri baskın olan tarım ve hizmetler sektörleri ile ücretsiz aile işçisi konumunda yoğunlaştığı; işveren olarak ve kendi hesabına bağımsız çalışan kadın oranının ise, ancak % 11,8 olduğu görülmektedir. Sanayide çalışan kadın oranı sadece % 15,1'dir. Sanayide çalışan kadın oranının düşüklüğü, yukarıda Livni'nin yorumuyla Türkiye'de sanayi sektöründe kullanılan teknolojinin halen orta teknolojik gelişme düzeyinde kalmış olmasıyla da açıklanabilir.

Tarım dışı istihdamda 2004 ile 2012 yılları arasında toplam çalışan kadın oranının % 49'dan % 60,7'ye yükseldiği; kendi hesabına çalışan kadın oranının % 6,2'den % 8,5'e yükseldiği; ücretsiz aile işçisi kadın oranının % 6,4'ten % 5'e düştüğü görülmektedir.

Tablo 1: Kadınların İşteki Durumu ve Ekonomik Faaliyetlere Göre İstihdamı

İşteki Durum	**%**
Ücretli veya Yevmiyeli	60.1
İşveren	1.1
Kendi Hesabına	10.7
Ücretsiz Aile İşçisi	28.2
Ekonomik Faaliyetler	**%**
Tarım	31.9
Sanayi	15.1
İnşaat	1.1
Hizmetler	51.9

Kaynak: TÜİK, *Hanehalkı İşgücü Araştırması, Ocak, 2014.*

Türkiye ve Diğer Seçilmiş Ülkelerdeki Kadınların Karşılaştırmalı Durumu

Gelişmiş ülkeler ile Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal koşullarının karşılaştırılması yerine, günümüzde siyaseten birlikte olma arzusunun dile getirildiği bazı ülkelerle karşılaştırılması daha çarpıcı sonuçları ortaya çıkmaktadır. Burada **BRICS** ülkeleri ve **Şanghay İşbirliği Örgütü** ve kadınların topluma katılımının sağlanmasında son yıllarda büyük yol kaydetmiş bazı Afrika ülkeleri ile Türkiye koşullarının karşılaştırılması yoluna gidilmiştir.

Rusya, Çin ve Hindistan her iki grubun üyesi olmaları nedeniyle sadece **BRICS** grubunda gösterilmektedir. Karşılaştırılacak rakamlar için kaynak olarak *Global Gender Gap Report, 2013* ve **Dünya Bankası** istatistikleri kullanılmıştır. Tablo 2'de bu sıralamalar verilmektedir.

BRICS ülkeleri arasında küresel cinsiyet eşitliği genel sıralamasında en gerilerde kalan Hindistan ve Nijerya bile Türkiye'nin açık ara önünde yer almaktadır. Bu ülkeler arasında en ön sırada olan grup koşullarından ayrılan ülke Güney Afrika'dır.

Tabloda yer alan tüm ülkeler arasında kadınların iş ve çalışma yaşamına katılımı ve bu katılım için kadınlara sağlanan fırsatlar sıralamasında en sonda yer alan ülkeler yine Türkiye ve Hindistan'dır. Diğer ülkelerin sıralamaları Türkiye sıralamasının çok üzerindedir. Özellikle 3. sıradaki Burundi'nin durumu odaklanmış politikalarla gerçekleştirilebilecek koşulların açık bir örneğidir.

Kadınların ülke yönetimine katılımları açısından örnek ülkelerin karşılaştırılmasında Türkiye, Hindistan ve Tacikistan'la yakın sıralarda yer almaktadır. Türk kadını 1934 yılında seçme ve seçilme hakkını birçok gelişmiş ülke kadınından önce elde etmiştir. Bu olgu göz önünde tutulduğunda, bağımsızlıklarını kazanmalarından itibaren henüz yarım yüzyıl bile geçmemiş Afrika ülkelerinin arkasında yer alan bir konumda olmak, ciddi olarak düşünülmesi ve önlem alınması gereken bir konudur.

Tablo 2'nin son sütununda, ülkelerin GSYH büyüklükleri açısından dünyada bulundukları sıra verilmiştir. Türkiye, bu sıralamada **BRICS** ülkeleri haricindeki diğer tüm ülkelerden daha yüksek bir konumdadır. Bu bağlamda GSYH büyüklüğü sıralaması ile cinsiyet eşitliği sıralaması arasında bir ilişki görülmemektedir. Bu verilerde üzerinde durulması gereken en önemli konu, Türkiye'ninkinden daha yüksek veya alçak GSYH'ye sahip ülkelerin cinsiyet eşitliği ile ilgili sıralamalarda Türkiye'den daha üstün konumda olmalarıdır. Türkiye'de GSYH'nın yaratılmasında Türk kadınının katkısının, yüksek kayıt dışı istihdam ve ücretsiz aile işçiliği nedeniyle gerçek değeriyle ölçülememesi konusuna bu kapsam da vurgu yapmakta yarar bulunmaktadır.

Bu Tabloda yer alan Afrika ülkeleri arasında cinsiyet eşitliği konusunda yıllar boyunca en hızla yükselenler, kadınların ekonomik ve siyasal yaşama katılımını gerçekleştirebilenlerdir. Bu ülkeler arasında Burundi, düşük eğitim düzeylerine karşın, odaklanmış politikalarla kadınların ekonomik ve siyasal yaşama katılımının yüksek oranla gerçekleştirilebileceğini gösteren örnek bir ülke olarak düşünülmelidir.

Tablo 2: Kadınların Okullaşma Oranlarında Değişim

ÜLKELER		Cinsiyet Eşitliği Genel Küresel Sıra (1)	Kadınların Ekonomiye Katılımı ve Fırsatlar Sırası (2)	Siyasi Güçlendirme Sırası (3)	Ülkelerin Küresel GSYH Sıralaması (4)*
TÜRKİYE		120	127	103	17
BRICS	BREZİLYA	62	74	68	7
	RUSYA	61	42	94	8
	HİNDİSTAN	101	124	109	10
	ÇİN	76	62	59	28
	GÜNEY AFRİKA	17	78	8	25
ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ	KAZAKİSTAN	32	20	65	50
	KIRGIZİSTAN	63	60	71	144
	TACİKİSTAN	90	38	100	139
	ÖZBEKİSTAN**	114	-	-	74
AFRİKA	BURUNDİ	22	3	31	161
	UGANDA	46	37	28	105
	TANZANYA	66	70	32	94
	NİJERYA	106	54	83	39

Kaynak: *Global Gender Gap Report, 2013.*
* *World Bank, GDP Statistics, April 9, 2014.*
** *HDI, 2013.*

Türkiye ve Diğer Seçilmiş Ülkelerdeki Karar Alıcı Konumdaki Kadınların Karşılaştırılması

Kadınların ekonomik yaşama katılımının bir ölçüsü olarak firmalarda karar alıcı konumları ile mülkiyet ilişkilerindeki konumları da birer gösterge olarak kullanılmaktadır. Tablo:3'te Türkiye, **BRICS, Şanghay Beşlisi** ve **Afrika** ülkelerinin firma yönetimlerinde ve mülkiyet sahipliği konularında kadınların oranı verilmiştir.

Bu tablodaki ülkelerin ekonomik büyüklükleri ve gelişmişlikleri, küresel ekonomiye olan uyumlulukları ve kültürel farklılıklarının, özellikle Çin ve Afrika ülkelerinde kadınların firmaların yönetimine katılımlarına sınırlamalar getirdiğini göstermektedir. Konuya Türk kadını açısından küresel olarak baktığımızda ise, sadece mülk sahipliğinde Türk kadınının ortalama bir yerde durduğu görülmektedir. Bu durum medeni hukuk açısından ekonomik yaşamda istediği mesleğe girebilme ve mirasta eşit hakları 1926 yılında elde

etmiş olan Türk kadınının bu hakları kullanamadığının bir göstergesi olarak da yorumlanabilir. 2013 yılı Türkiye vergi rekortmenleri listesinde ilk 100 isim arasında adı açıklanmış olan 12 kadın bulunmaktadır. % 12'lik bir oran mülkiyet sahipliği açısından yüksek bir oran olarak yorumlanamamaktadır. Bu listede ilk 100 arasında yer alan kadınların hiçbiri kendi servetini yaratmamıştır. Yine 2013 yılında 100 en zengin Türk arasında yer alan 20 kadın bulunmaktadır. Bu kadınların toplam 100 içindeki servet payı % 20,4'tür. Bu listedeki üç ailenin birden fazla kadın üyesi sıralamaya girmiştir. Kadınların bu en zengin 100 kişi arasındaki sıralamadaki yerlerinin dağılımı ise, 2 ile 100 arasında normal bir dağılımı göstermektedir.[1]

Tablo 3: Ülkelerde Firmaların Üst Yönetimlerinde ve Mülkiyet Sahipliğinde Kadınlar, 2013.

ÜLKELER		Tepe Yönetiminde Kadın Olan Firmalar (%)	Kayıtlı Firmaların Yönetim Kurullarında Kadın (%)	Kadınların Hissedar Olduğu Firmalar (%)
TÜRKİYE		12	8	41
BRICS	BREZİLYA	18	9	59
	RUSYA	20	-	29
	HİNDİSTAN	-	7	9
	ÇİN	-	-	-
	GÜNEY AFRİKA	-	13	23
ŞANGHAY BEŞLİSİ	TACİKİSTAN	12	-	34
	KAZAKİSTAN	25	-	34
	KIRGIZİSTAN	23	-	60
AFRİKA	BURUNDİ	-	-	35
	UGANDA	-	-	35
	TANZANYA	-	-	31
	NİJERYA	-	-	20

Kaynak: *Global Gender Gap Report, 2013.*

Bu konuyu daha açık bir şekilde irdelemek üzere **BIST**'te kayıtlı olan firmaların kadın yönetim kurulu üyesi oranları Tablo:4'te verilmiştir. Bu tablodaki oranların gelecek yıllar boyunca takip edilmesiyle bu konuda daha net yorum yapma olasılığı olacaktır.

[1] Forbes, Mart, 2013.

Tablo 4: BİST' teki Firmalarda Kadın Yönetim Kurulu Üyeleri (%)

	2013		2012	
	Firma Sayısı	**%**	**Firma Sayısı**	**%**
Toplam Yönetim Kurulu Üyeleri	3002	-	2766	-
Kadın Yönetim Kurulu Üyeleri	352	11,7	319	11,5
Bağımsız Kadın Yönetim Kurulu Üyeleri	73	8,8	52	7,7

Kaynak: *1st ANNUAL REPORT:* ***Women On Board*** *Turkey, 2013*, Independent Women Director's Project, Sabancı University.

Başka bir karşılaştırma alanı olarak Avrupa Birliği'nde **(EU-28)** ekonomik faaliyet alanlarında (NACE Sektörlerinde) en yüksek oranda kadın tepe yöneticilerin bulunduğu ülkelerle ilgili veriler Tablo:5'te görülmektedir.

Kadın tepe yöneticilerin en yüksek oranda bulunduğu ülkelerin özellikleri yeni kurulmuş ülkeler olmalarıdır. Bu ülkelerde yerleşik egemen ayırımcı bir kültürün olmamasının, kadınların yönetici konumuna yükselmesinde önemli bir rol oynadığı düşünülebilir. Bu ülkelerdeki kadınların yükseköğrenime kayıtlılık oranının da yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 5: AB (28) deki Şirketlerde Yönetici Kadınlar

ÜLKELER	Y.K Başkanı Kadın Olan Şirketler (%)	Kadın Y.K. Üyeleri (%)	Yüksek Öğrenime Kayıtlı Kadınlar (%)
SLOVAKYA	30	24	66
MAKEDONYA	30	17	42
SIRBİSTAN	21	17	57
ÇEKOSLOVAKYA	20	11	77
İZLANDA	20	48	101
LATVİYA	16	29	71
POLONYA	16	12	87
NORVEÇ	15	42	93
BULGARİSTAN	13	17	65
TÜRKİYE	10	8	50
LİTVANYA	8	16	83

Kaynak: Gender Equality-Justice-European Commission, February 28, 2014.

Grafik 1'de dünyada kadınların en yüksek ve en düşük oranda yönetimde bulunduğu ülkeler arasında en çok kadın tepe yöneticinin bulunduğu ülkeler Tayland ve Danimarka, en az sayıda kadın yönetici bulunan ülke ise Türkiye olarak gözükmektedir.

Grafik 1: Dünyada Kadın Tepe Yöneticilerinin En Çok ve En Az Bulunduğu Ülkeler

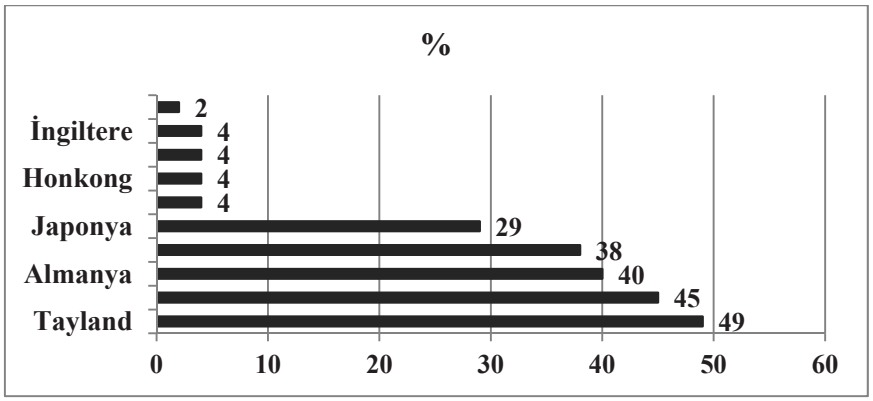

Kaynak: *Grant Thornton: An Instinct for Growth, International Business Report, 2013*'ün verileri kullanılarak tarafımızdan grafikleştirilmiştir.

Türkiye ile ilgili bu verileri doğrulayacak bir başka kaynak ise, 2012 yılında yapılan, kadın tepe yöneticilerin sektörler itibariyle dağılımını saptayan bir araştırmada en tepede yer alan 50 kadın yöneticinin finans, sanayi, ilaç, sigortacılık, tekstil ile yiyecek-turizm sektörlerinde olduğu görülmektedir. Toplamda bakıldığında finans, sigortacılık ve bankacılık sektörlerinin en çok kadın yöneticiye sahip olduğunu görmekteyiz. Para işleriyle uğraşan bu sektörün son otuz yılda geliştiği göz önünde tutulduğunda, kadınların yönetimin ve uygulamaların kemikleşmediği yeni sektörlerde tepe yönetime yükselebildiği söylenebilir. (*Ekonomist*)

Uluslararası alanda Türk kadınının yönetimde yükselebildiği işletmeler ise, uluslararası işletmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ek:1'de görülen on uluslararası şirketin dünya başkanı veya bölge başkanı olan Türk kadınlarının listesi bulunmaktadır. Bu şirketler yiyecek-içecek, finans işleri, ilaç ve haberleşme sektörleri olarak göze çarpmaktadır.

Türkiye'de İşveren ve İşçi Örgütlerinde Kadın Yöneticiler

Türkiye'de işveren örgütlerinde kadın yöneticilere bakıldığında, **TÜSİAD** Yönetim Kurulu'nda 2014'te yer alan kadın oranının % 15,4'e düştüğü; **TÜRKONFED'de** % 20'ye yükseldiği; **TİSK**'de ise, % 4 oranını koruduğu görülmektedir. **TÜSİAD**'ın, kurulduğu 1972 yılından beri 2 Kadın Yönetim Kurulu Başkanı olmuştur. **YASED**'de yönetim kurulunda yer alan kadınların oranı ise, % 33,3'tür

Diğer taraftan, bir kısmının Türkiye'de yukarıda geçen konfederasyonlara da üye olduğu çok sayıda "İş Kadın Dernekleri" bulunmaktadır. Ek:

2'de listesi verilen 26 girişimci veya iş kadınları derneklerinin çoğunluğunun Ege, Akdeniz, Güneydoğu Anadolu şehirlerinde olduğu görülmektedir.

İşçi örgütlerine bakıldığında, 2013 yılında **DİSK** Genel Sekreterliği koltuğunda ilk kez bir kadın oturmaktadır. Sendikaların başkanı olarak ve yönetim kurullarında kadınlar bulunmaktadır. Yönetim Kurulunda en yüksek kadın oranı olan sendika ise, % 28,6 oranı ile Eğitim-Sen'dir.

Türkiye'de Kamuda Kadın Yöneticiler

Türkiye'de kamu kesiminde kadınlar, % 14,4 oranı ile Milletvekili, %13,3 oranı ile Başkonsolos ve % 11,6 oranı ile Büyükelçi olarak yer almaktadırlar. Üst düzey kadın memur oranı sadece % 9,9'dur. 2014 Belediye seçimleri sonucunda ilk kez üç Büyükşehir Belediyesinde kadın başkan seçilmiştir. Toplam kadın belediye başkanı sayısı, kesin sonuçların ilan edilmesiyle belirlenecektir. Kesin olmayan sonuçlara göre bir önceki dönemdeki 26 kadın başkan sayısının daha yüksek bir sayı ve orana ulaşacağı belirtilmektedir.

Türkiye'de ekonominin yönetimindeki temel kurumlar arasında Merkez Bankası İdare Meclisinde, **SPK**'da, **BIST**'de, **BDDK**'da, **TMSF**'de veya **EPDK**'da yönetimde hiçbir kadın bulunmamaktadır.

Türkiye'de Meslek Kuruluşları ve Mesleklerde Kadınların Durumu

Kadınların Cumhuriyetin kuruluşundan beri varlık gösterdikleri geleneksel meslekler hukuk, tıp ve öğretmenlik olarak tanımlanmıştır.

Hukuk alanında kadınların durumuna genel olarak bakıldığında 2012 yılında avukatların % 38,5'inin, hâkimlerin % 34,4'ünün ve Cumhuriyet savcılarının % 6,9'unun kadın olduğu görülmektedir. Kadın avukatların oranı 1975 yılında % 18,69 iken 2012 yılında yaklaşık ikiye katlanmıştır. Yüksek mahkemelerdeki kadın oranları ise, bu genel oranlara yakın bile değildir. **Anayasa Mahkemesi** üyelerinin yalnızca % 14,2'si, raportörlerinin % 13,8'i kadındır. Bu alandaki tek olağanüstü durum **Danıştay** Başkanı'nın bir kadın olmasıdır. Danıştay dairelerinde kadın üye oranı ise, % 26,6'dır. Geçmiş yıllarda Cumhuriyet Baş Savcılığı görevini yapan kadınlar bulunmaktadır. Diğer bir üst kurul olan **HSYK**'da daire başkanlarının % 33,3'ü ve üyelerin % 16,7'si kadınlardan oluşmaktadır.

Hukuk alanındaki meslek örgütlerinde kadınlar son yıllarda öne çıkmaya başlamıştır. **Türkiye Barolar Birliği** Başkan Yardımcılarının % 50'si, Yönetim Kurulu Üyelerinin % 33,3'ü kadındır. Türkiye'deki baro başkanla-

rının % 5,1'i kadın olup, en büyük ikinci baro olan **Ankara Barosu** Başkanı kadındır. Ankara Barosunun Yönetim Kurulu üyelerinin % 42,9'u, Disiplin Kurulu üyelerinin % 25'i ve Denetleme Kurulu üyelerinin % 66,7'si kadınlardan oluşmaktadır. En büyük baro olan **İstanbul Barosu'**nda ise, Yönetim Kurulu üyelerinin % 57,1'si, Disiplin Kurulu üyelerinin % 75'i ve Denetleme Kurulu üyelerinin % 33,3'ü kadınlardan oluşmaktadır.

Kamu hastanelerinde çalışan kadın hekim oranı 2012 yılında % 38,8 olarak verilmektedir. 1970 yılında kadın hekimlerin oranı % 14,1 olarak tahmin edilmiştir. Günümüzde çalışmakta olan kadın hekim oranı ile ilgili bir istatistik bulunmamaktadır. 2012 yılında tıp ihtisası mezunu öğrencilerin % 43,5'i kadındır. **Türk Tabipler Birliği**'nin Merkez Konseyi'nde kadın hekim oranı % 36,4'tür. Tıp fakültelerinde kadın öğretim üyesi oranı ise, 2010 yılında % 41,5'tur.

Milli Eğitim Bakanlığı verilerine göre okul öncesi eğitimde kadın öğretmen oranı % 100, ilköğretimde % 57 ve orta öğretimde % 43'tür**.**

Tablo:6'da Yükseköğretimde kadın öğretim elemanlarının seviye ve unvan itibariyle dökümü görülmektedir. Eğitim seviyesi yükseldikçe, kadın öğretim üyesi oranının da yükseldiği gözlemlenmekle birlikte oranların % 50'nin altında olduğu anlaşılmaktadır. Bu tablodan geleceğe yönelik bir tahmin yapmak gerekirse, geleceğin öğretim üyesi olacak olan araştırma görevliliği kadrolarında kadın-erkek dağılımının daha eşit olması uzun vadede bu eşitliğin korunması olasılığını yükseltmektedir.

Tablo 6: Yükseköğretimde Kadın Öğretim Elemanları (2012-2013) (%)

	Toplam	(I)	(II)	(III)	(IV)	(V)	(VI)	(VII)	(VIII)	(IX)
TÜRKİYE TOPLAMI	41,6	28,1	32,3	37,1	39,5	92,1	92,1	49,0	66,7	34,3
ÜNİVERSİTELER	42,4	28,4	33,1	37,6	42,8	61,4	92,2	49,6	68,0	34,3
Ön Lisans	37,8	23,91	31,0	35,2	38,1	43,4	35,5	45,3	0	0
Lisans	42,4	28,4	33,0	37,7	48,3	62,6	48,4	48,7	65,0	52,4
Enstitü	50,0	35,9	47,9	43,1	38,7	50,0	68,4	51,0	100,0	0
Araştırma Mrkz.	61,8	0	0	27,8	46,7	67,0	58,0	35,3	100,0	0
DİĞER EĞİTİM PROGRAMLARI TOPLAM	9,7	4,1	6,7	8,0	7,2	33,3	44,4	50,0	50,0	26,1
Ön Lisans	7,8	0	0	1,0	6,6	33,3	100,0	0	0	16,7
Lisans	11,3	1,6	7,6	9,3	9,4	33,3	0	55,0	0	50,0
Enstitü	17,2	15,4	19,4	14,6	3,1	0	83,3	0	50,0	25,0

(I): Profesör**, (II):** Doçent**, (III):** Yardımcı Doçent**, (IV):** Öğretim Görevlisi**, (V):** Okutman**, (VI):**Uzman**, (VII):** Araştırma Görevlisi**, (VIII):** Çevirmen**, (IX):** Eğitim, Öğretim Planlama**.**
Kaynak: *ÖSYM, 2013.*

Meslekteki bu eşitlik yönetim kademelerinde görülmemektedir. Tüm üniversitelerin rektörlerinin % 5,6'sı kadındır. Devlet üniversitelerinin %4,9'unda, vakıf üniversitelerinin ise, % 6,8'inde kadın rektörler bulunmaktadır. Dekanların ise, % 15,3'ü kadındır. Eğitim sektöründe esas hizmeti veren olarak çoğunluğu oluşturdukları halde, ilköğretim dışında kadınların eğitimin yönetiminde yeri yoktur. Bu oranlar, eğitim sisteminin geri kalmışlığının nedenini açıklığa kavuşturmada önemli bir olgudur.

Tablo 7: Üst Düzey Banka Yönetiminde Kadınlar (%) (31.12.2012)

	Toplam	Kadınlar	%
Yönetim Kurulu Başkanı	38	2 *	5,3
Yönetim Kurulu Başkan Vekili	35	2 **	5,7
Yönetim Kurulu Üyesi	244	23	9,4
Genel Müdür	48	12	25,0
Genel Müdür Yardımcısı	301	55	18,3

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, 2013.
* Akbank ve Merrill Lynch Yatırım Bank A.Ş.
** İş Bankası ve Denizbank

Tablo 8: Eğitim Durumuna Göre Bankalarda Çalışan Kadınlar (31.12.2012) (%)

	Sektör Toplamı	(I)	(II)	(III)	(IV)	(V)	(VI)
İlk + Ortaokul Bitirmiş	15,9	18,1	3,4	7,0	23,5	42,2	5,4
Orta Öğretimi Bitirmiş	34,9	35,2	27,6	36,2	29,0	41,0	19,9
Yükseköğretimi Bitirmiş	54,1	54,5	44,8	58,1	46,8	59	37,1
Master ve Doktora Yapmış	51,4	52,1	51,1	52,4	25,0	53,0	42,2
Genel Toplam	50,1	50,6	41,8	54	35,8	54,2	33,4

(I): Mevduat Bankaları, **(II):** Kamu Sermayeli Bankalar, **(III):** Özel Sermayeli Bankalar, **(IV):** TMSF, **(V):** Yabancı Sermayeli Bankalar, **(VI):** Kalkınma ve Yatırım Bankaları.
Kaynak: *Türkiye Bankalar Birliği, 2013.*

Özel teşebbüste kadınların yönetim kademelerindeki yerine baktığımızda bankacılık sektöründe kadınların Genel Müdürlük ve Genel Müdür yardımcılığı seviyelerinde cam tavanla karşılaştığı görülmektedir. Tablo 7'de Yönetim Kurulu Başkanlığı ve Yönetim Kurulu Başkan Vekili olarak kadın oranları % 5'lerde kalmışken, Genel Müdürlük seviyesinde % 25'lere eriştiği görülmektedir. Tablo 8, eğitim durumlarına göre bankalarda çalışan kadınların farklı bankalara dağılımını göstermektedir. Bankalarda çalışan kadınlar sektör toplamında çalışanların yarısını oluşturmaktadır. Yükseköğrenim görmüş kadınların yüksek oranı, toplam oranı % 50'de sabitlemektedir. Yükseköğrenim görmüş kadınlar, kamu ve özel bankalarda ve yabancı

sermayeli bankalarda % 52 - % 53 oranlarında çalışmaktadırlar. TMSF ile Kalkınma ve Yatırım Bankalarındaki daha düşük oranlar, bu kuruluşların daha eski olması, yapılarının kemikleşmiş olması ve istihdamın kamu yönetiminde ve siyasi ağırlıklı olması ile açıklanabilir.

Tablo:9'da Sigorta sektöründe çalışan kadınların eğitim durumlarına göre dağılımı yer almaktadır. Bu sektörde lisans ve lisansüstü eğitimli kadın çalışan oranları çok yüksektir. Bu sektörde çalışan yönetim düzeyindeki kadınlarla ilgili veri bulunmamaktadır. Reasürans şirketlerinin büyüklükleri ve yabancı sermayeye açık olmaları yükseköğrenimli kadın çalışan sayısının yüksekliğini açıklamaya yardımcı olacak bir olgudur.

Tablo 9: Eğitim Durumuna Göre Sigorta Sektöründe Çalışan Kadınlar
(31.12.2012) (%)

	Sektör Toplamı	Sigorta Şirketleri	Reasürans Şirketleri
İlkokul	0,2	0,3	2,5
Orta Okul ve Dengi	8,9	0,9	0
Lise ve Dengi	12,6	12,6	12,4
Ön Lisans	17,9	18	8,6
Lisans	57,5	57,5	61,7
Lisans Üstü	10,7	10,6	14,8
Genel Toplam	**53,3**	**53,6**	**40,5**

Kaynak: *Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği, 2013.*

Toplum yaşamını etkileyici ve yönlendirici bir işlevi olan medya kuruluşlarından yazılı medyada çalışan kadınların konumuna Tablo 10'daki veriler bir derecede ışık tutmaktadır. Medya erkek egemen konumunu hem yayında hem de dağıtım alanında korumaktadır. Yayın işinde çalışan kadınlar toplamın yarısına yakınını oluşturmakta, bunların yarısı lisans düzeyinde eğitim görmüştür. Yazılı medyada kadın köşe yazarlarının oranı Ocak 2014 itibariyle yaklaşık % 22,2'dir.

Tablo 10: Eğitim Durumuna Göre Yazılı Medyada Çalışan Kadınlar, 2012 (%)

	Toplam	Yayın	Basım ve Dağıtım
Lise Altı	5,7	5,1	10,9
Lise ve Dengi	30,9	28,7	50,5
Ön Lisans	9,5	9,7	7,9
Lisans	45,0	47,1	26,3
Lisans Üstü	8,9	9,4	4,5
Toplam	**31,2**	**28,1**	**3,1**

Kaynak: *TÜİK, Yazılı Medya İstatistikleri, 2012.*

TÜİK'in yayınladığı, AR-GE'de çalışan kadınlarla ilgili veriler Tablo:11'de görülmektedir. Yüksek öğretimli kadınlar AR-GE'de çalışanların % 41'ini oluşturmaktadır.

Tablo 11: Meslek Grubu ve Sektöre Göre AR-GE' deki Kadınlar, 2012 (%)

	Toplam	Araştırmacı	Teknisyen ve Eşdeğeri	Diğer Destek Personeli
Toplam	35,1	36,2	16,8	23,8
Ticari	21,7	23,3	16,9	24,3
KOBİ	22	23	18,1	26,3
1 - 9	20,1	20	16,3	31,6
10 - 49	20,6	21,7	17	24,2
50 - 249	24,3	26,2	19,7	26,3
250 +	21,3	22,7	15,2	21,4
Kamu	25,9	30,2	15,9	23,3
Yüksek Öğretim	41,2	41,2	-	-

Kaynak: *TÜİK, Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişimler, 2013.*

Kadınların Eğitimi

Kadınların gelecekte varlıklarından söz edilebildiği sektörlerde varlıklarını sürdürebileceklerinin bir göstergesi de eğitime katılım ve yükseköğretime yönelim rakamları olacaktır. Tablo 12'de 2011-2013 yılları arasında yükseköğretimde kayıtlı öğrenciler arasında kadınların oranları verilmiştir. 2011-2012 ile 2012-2013 eğitim-öğretim dönemleri arasında lisans ve yüksek lisansa kayıtlı kadın öğrenci oranlarında ciddi sayılabilecek bir düşüş gözlemlenmektedir. Aynı düşüşün doktora da görülmemesi uzun süreli sürecin henüz bu durumdan etkilenmemesinden kaynaklandığı söylenebilir. 2013-2014 rakamlarının yayınlanmasıyla bu konudaki eğilimin devam edip etmediği görülebilecektir.

Tablo 13'te, 2012 yılında yükseköğretimde kadın öğrencilerin kayıtlı oldukları alanlardaki oranlarını verilmektedir. Hizmetler sektöründeki kadın istihdamının yüksekliğine karşın bu alandaki eğitimdeki kayıtlı kadınların oranının düşüklüğü, kurumsallaşmış hizmetler sektörü dışındaki hizmetlerdeki kadın istihdamının daha düşük eğitim seviyesindeki kadınlardan oluştuğu ve kayıt dışılığın da bir nedeni olduğu sonucuna varmamıza neden olabilir.

Grafik 2'de ise, tüm eğitim düzeylerindeki kadın öğrenci oranlarında 15 yıl içindeki değişim görülmektedir. Bu grafik, kadınların eğitimi konusunda gelecek için olumlu bir trendi göstermektedir.

Tablo 12: Yüksek Öğretimde Kayıtlı ve Mezun Kadın Öğrenciler (%)

	2011-2012 Akademik Yılı	2012-2013 Akademik Yılı
	Toplam Mezun Öğrenci	**Toplam Kayıtlı Öğrenci**
Lisans	48,5	45,8
Yüksek Lisans	48,7	42,4
Doktora	46,5	45,5

Kaynak: *ÖSYM, 2013.*

Tablo 13: Uluslararası Standart Eğitim Sınıflandırmasına Göre Yükseköğretimde Kayıtlı Kadın Öğrenci Oranları, 2012

Bilim Dalı	%
Eğitim	58,5
İnsani Bilimler ve Sanat	59,7
Sosyal Bilimler ve Hukuk	48,3
Müspet ve Doğal Bilimler	48,7
Mühendislik	29,7
Ziraat, Orman, Su Ürünleri ve Veterinerlik	36,5
Sağlık ve Sosyal Hizmetler	61,1
Hizmetler	33,9

Kaynak: *TÜİK, İstatistiklerle Türkiye, 2012*

Grafik 2: Öğretim Yılı ve Okul Grubuna Göre Okullaşma Oranlarındaki Değişim (1998-2013)

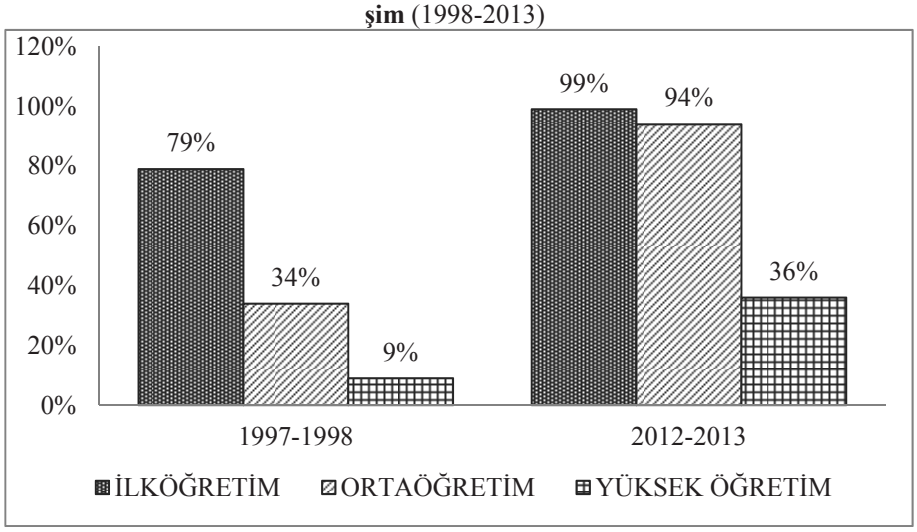

Sonuç

Buraya kadar sunulan veriler ışığında aşağıdaki sonuçlara varabiliriz:

- Kadınlar kamu kuruluşlarında, kamuda yönetimde, düzenleyici kurullarda yoklar.
- Kadınlar, sermaye birikiminin oluşturulmasında mülkiyet haklarına sahip değiller.
- Kadınlar sermayenin yönetiminde de yoklar.
- Kadınların eğitim düzeyi yükseldikçe yönetimde ve mesleklerde varlıkları artıyor.
- Yeni faaliyet alanları ve meslekler kadınlara daha açık. Geleneksel sektörlerde erkek egemenliği devam ediyor.
- Yabancı şirketler kadınların çalışmasını ve kadın yöneticileri destekliyor. Kadınların yönetiminde yer aldıkları şirketlerin % 75'i yabancı sermayeli.
- "Rol modelleri" ekonomik yaşama katılımı, yönetime katılma isteğini ve meslek seçimini etkiliyor.
- Finans konularında çalışan kadınların yönetimdeki oranı dünya ile paralel bir gelişme gösteriyor.
- Kadınların yükselen eğitim oranlarının **şimdilik** Türkiye'de ekonomik yaşama katılımlarını arttırmaya devam edebileceği söylenebilir.
- Yüksek öğretime kayıtlı kadın öğrenci oranının azalması bir **ön haberci** olabilir !!!
- Her düzeyde kadın istihdamının geri dönülemeyecek belli "kritik kitle"ye ulaştığını düşünebiliriz**. Fakat tehlike büyük !**

Öneriler

Yukarıda sıralanan genel gözlemler çerçevesinde kadınların yasaların kendilerine tanıdığı hakları bilinçli olarak kullanmaları ve ekonomik ve sosyal yaşama eşit olarak katılımını sağlamak için yapılması gerekenler bir sosyal devletin yapması gerekenlerdir. Kadınların bilinçlenmesi ve özerk bir birey olarak hareket edebilmelerini sağlayacak olan temel konu eğitimdir. Eğitim sisteminin ivedilikle çağdaşlaştırılması gerekmektedir. Bu konuda en başta yapılacak olan 4+4+4 yasasının kaldırılması ve tüm çağdaş ülkelerdeki gibi 12 yıllık zorunlu, kesintisiz, çağdaş bir eğitim ve öğretim sisteminin uygulamasına geçmek gereklidir.

- Kadınların siyasi ve ekonomik yaşama eşit olarak katılımını sağlamak üzere siyaset, kamu yönetimi ve özel firma yönetimlerinde kadın kotalarının uygulamasına geçilmelidir.

- Kadınların çalışmasını destekleyecek altyapı hizmetlerinin sosyal devlet uygulamaları olarak yaygınlaştırılması, yasal zorunluluk haline getirilmesi ve mevcut yasaların uygulanmasının denetlenmesi gereklidir.
- Eğitim düzeyi yüksek olmayan kadınların kendi işlerini kurmaları için destek kredilerinin ve özellikle mikro kredilerin uygulamasının yaygınlaştırılması etkin bir uygulama olacaktır.
- Siyasetin öncelikle ”dilinin” değişmesi ve bir kadın bakanlığının kurulması ve bu konularda bilgili ve bilinçli, egemen düzenin temsilcisi olmayan bir kadın bakanın atanması gereklidir.
- Kamuda her düzeyde “cinsiyete duyarlı bütçe” uygulamasının kadınların toplumsal yaşamda etkin olarak yer almasını sağlayacak bir uygulamadır.

EK: 1. Dünyada Türk Kadın Yöneticiler

- SERPİL TİMURAY **VODAFONE** - Afrika, Ortadoğu ve Asya Pasifik Bölgesi Bşk.
- AYŞEGÜL İLDENİZ **INTEL** – Yeni teknolojiler Dünya Başkan Yardımcısı
- FİLİZ DOĞAN **ORACLE –** Türkiye Ülke Müdürü
- ÇİÇEK UYANSOY İCAN **NOKIA –** Türkiye Genel Müdürü
- ELÇİN ERGÜN **MERCK** - Global Ticari Başkan ve Yönetim Kurulu Üyesi
- GÜLDEN BERKMAN **NOVARTIS –** Türkiye Başkanı
- ELİF ARAL **PFIZER** - Türkiye Genel Müdürü
- GALYA MOLİNAS **COCA COLA -** Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya Başkanı
- ÜMRAN BEBA **PEPSİCO** – Asya, Ortadoğu, Afrika İK Başkanı
- GÜLER SABANCI **SİEMENS** – Yönetim Kurulu
- ELİF KÂĞITÇIBAŞI **AVERY DENNİSON EMEA** – Başkanı
- BERNA ÜLMAN **VISA EUROPE –** Bölge Genel Müdürü
- ÖZLEM İMECE **MASTERCARD EUROPE -** Güney Doğu Avrupa Başkanlığı
- CANAN ÖZSOY **GENERAL ELECTRIC** - Türkiye Yönetim Kurulu Başkanı
- ÜMİT BOYNER **EULER HERMES** – Dünya Murakabe Üst Kurulu
- DİLEK DÖLEK BAŞARIR **McDONALD'S -** Türkiye Ülke Müdürü

EK:2. Türkiye'de İş Kadınları Dernekleri

- TÜRKİYE KADIN GİRİŞİMCİLER DERNEĞİ (KAGİDER)
- TÜRKİYE İŞ KADINLARI DERNEĞİ (TİKAD)
- GİRİŞİMCİ KADINLARIN DESTEKLENMESİ DERNEĞİ (GİKAD)
- GİRİŞİMCİ İŞ KADINLARI DERNEĞİ (GİKAD)
- ANTALYA İŞ KADINLARI DERNEĞİ (ANTİKAD)
- İZMİR İŞ KADINLARI DERNEĞİ (İZİKAD)
- EGE İŞ KADINLARI DERNEĞİ (EGİKAD)
- DENİZLİ SOROPTİMİST K. İŞ VE MESLEK KADINLARI DERNEĞİ (DENSER)
- KADIN İSTİHDAMINI ARTTIRMA DERNEĞİ (KİADER – ŞIRNAK)
- MARDİN İŞ KADINLARI DERNEĞİ (MİKAD)
- DİYARBAKIR İŞ KADINLARI DERNEĞİ (DİKAD)
- ŞANLIURFA İŞ KADINLARI DERNEĞİ (ŞUGİŞKAD)
- ARTVİN İŞ KADINLARI DERNEĞİ (AGİKAD)
- TUNCELİ İŞ KADINLARI DERNEĞİ (TUNİŞKAD)
- MALATYA İŞ KADINLARI DERNEĞİ (MAİKAD)
- ELAZIĞ İŞ KADINLARI DERNEĞİ (ELİKAD)
- ADANA İŞ KADINLARI DERNEĞİ (İŞKAD)
- PORTAKAL ÇİÇEĞİ KADIN GİRİŞİMCİLER HATAY DERNEĞİ
- AYDIN GİRİŞİMCİ İŞ KADINLARI DERNEĞİ (AGİKAD)
- GİRİŞİMCİ İŞ KADINLARI DERNEĞİ (GİKAD)
- GAZİANTEP İPEK İŞ KADINLARI DERNEĞİ (GİKAD)
- KİLİS KADINLARI KALKINDIRMA VE GELİŞTİRME DERNEĞİ (KAGDER)
- ANKARA (ANGİKAD)
- KONYA İŞ KADINLARI DERNEĞİ (KİKAD)
- SAMSUN İŞ KADINLARI DERNEĞİ (SAMİKAD)
- SİLİVRİ İŞ KADINLARI DERNEĞİ (KAGİDER)

Kaynakça

Bachelet, Michelle, "The 21st century Will be the Century of Girls and Women", LaGuardia Community College'da 2011 yılı mezunlarına yaptığı konuşma, http://www.women.org/en/news/stories/2011/9/

Bisk, Tsvi, "The Women's Century", posted April 21, 2012 on *The Center for Strategist Futurist Thinking.*

Naisbitt, John ve Aburdene, Patricia, "The 1990's: Decade of Women in Leadership", **Megatrends 2000**, William Morrow and Co., N.Y., 1990, s.216-238.

Öncü, Ayşe, "Uzman Mesleklerde Türk Kadını", **Türk Toplumunda Kadın** içinde, Derleyen: Nermin Abadan-Unat, Deniz Kandiyoti ve Mübeccel Kıray, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, 1979, s.271-286.

1st ANNUAL REPORT: ***WOMEN ON BOARD Turkey, 2013***, Independent Women Director's Project, Sabancı University.

Ekonomist, "En Güçlü 50 Kadın CEO", Kasım, 2012.

Forbes, Mart, 2013.

Fortune Türkiye, "Türkiye'nin En Güçlü 50 Kadını", Nisan, 2014, s. 108-122.

Gender Equality-*Justice-European Commission,* February 28, 2014.

Grant Thornton*:* An Instinct for Growth*, "*Women in Senior Management: setting the stage for growth", *International Business Report, 2013.*

Türkiye Bankalar Birliği, 2013.

Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği, 2013.

ÖSYM, 2013.

UNDP, *HDI*, 2013.

TÜİK**,** *Hanehalkı İşgücü Araştırması,* Ocak, 2014.

TÜİK, Eğitim İstatistikleri, 2013.

TÜİK, *İstatistiklerle Türkiye*, 2012.

TÜİK, *Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişimler*, 2013.

TÜİK, *Yazılı Medya İstatistikleri*, 2012.

World Economic Forum, *Global Gender Gap Report***,** 2013**.**

World Bank**,** *GDP Statistics***,** April 9, 2014.

Kadınların Bakım Emeği
ve
Planlama Açısından Taşıdığı Önem

Gülay TOKSÖZ(*)

Ben de tüm katılımcıları saygıyla selamlıyorum. Sunumumun başlığı, "Kadınların Bakım Emeği ve Planlama Açısından Taşıdığı Önem". Sayın Rektör açış konuşmasında kadınların üzerindeki bakım yükünün kadını istihdama katılmaktan alıkoymada önde gelen faktörlerden biri olduğunu söylemişti. Ben de sunumumda bu noktaya odaklanmak istiyorum. Çünkü Türkiye'de hep biz kadınların istihdama katılım oranlarının çok düşük olduğunu tespit ediyoruz ama bunun gerisindeki nedenlere baktığımız vakit çoğu zaman eğitim yetersizliğine atıfta bulunmakla yetiniyoruz. Onun ötesine geçmiyoruz. Oysa kadının hane içinde taşıdığı bakım ve ev işi yükü, burada esas belirleyici öneme sahip bir faktör olarak karşımıza çıkıyor.

Şimdi ben bir takım kavramlar ve sorularla başlamak istiyorum. Planlama kurultayının da ruhuna uygun olarak önce kalkınma kavramıyla başlayacağım. Genel olarak geleneksel anlayış içinde kalkınma ekonomik büyüme ile özdeş tutuldu, gayrı safi milli hasılanın büyümesi, kişi başına milli gelirin büyümesi, sanayileşme, teknolojik ilerleme, toplumun modernleşmesi gibi kavramlar üzerinden kalkınmanın açıklandı, açıklanıyor. Oysa ekonomik büyümenin kendi başına bir toplumun kalkınmasını beraberinde getirmediği, ekonomik büyümeyi gerçekleştiren ülkelerin kendi içinde bölgeler itibariyle, cinsiyetler itibariyle, ırk ya da etnisite gibi faktörlere bağlı olarak büyük eşitsizlikleri içinde barındırdığı görüldü.

Dolayısıyla ekonomik büyümenin yeterli olmadığı daha çok kavranmaya başlandıktan sonra kalkınmanın ne olduğuna dair tartışmalar odağına insanı alan bir doğrultuda gelişti. Kalkınma insanların insan onuruna yakışır bir yaşam sürdürebilme imkânı olarak ve bunu yapabilmek için de karar ve eylem özgürlüğüne sahip olması şeklinde ele alınmaya başlandı. İnsan onu-

---

(*) Prof. Dr. Siyasal Bilgiler Fakültesi-Mülkiye Öğretim Üyesi.

runa yakışır bir yaşam sürdürebilmek için kaynaklara erişimin gereğine dikkat çekildi. Nedir bu kaynaklar? Başta eğitim imkânı, gelir getirici bir işte çalışma imkânı, mülk edinebilme imkânı, sağlıklı bir yaşam sürdürebilme imkânı. İşte bu imkânlara erişerek insanların temel ihtiyaçlarını karşılaması ve yaşanmaya değer bir yaşam sürebilmesi kalkınma olarak tanımlanmaya başlandı.

Kalkınma noktasında kadınlar ve erkekler arasında büyük farklılıkların olduğunu tüm dünyada görüyoruz. Kaynaklara erişim itibariyle eğitime, gelir getirici istihdama, mülkiyete erişim ve bütün bunların sonucu olarak da siyasi karar alma süreçlerine katılım noktasında kadınlar erkeklere kıyasla çok daha dezavantajlı konumdalar.

Şimdi, temel ihtiyaçlar söz konusu olduğu vakit burada temel ihtiyaçların sadece eğitim, sağlık, barınma, beslenme gibi ihtiyaçlarla sınırlı olmadığını, özellikle daha güncel tartışmalarda bakımın da temel insan ihtiyaçları altında dile getirilmeye başlandığını görüyoruz. Bakım nedir? Bakım, günlük yaşamı sürdürmek için temel ihtiyaçlarını karşılayamayan kişinin ihtiyaçlarını karşılamak demektir. Bununla daha çok küçük çocukları, çocukları, yaşlıları, engellileri ve benzerini kast ediyoruz.

Her toplumda insanlar bu aşamalardan geçiyorlar. Üretken oldukları dönemlerde bakıma duydukları ihtiyaç azalıyor. Ama çocukken ve özellikle yaşlanmayla birlikte bakım ihtiyacı artıyor. Günümüzün toplumlarında yaşlanmanın öneminin giderek artan bir olgu haline gelmesi, bakımın bir ihtiyaç olarak temel ihtiyaçlar arasında yer almasını ve bu ihtiyacın karşılanmasının da bir hak olarak görülmesini sosyal politikalar içinde gündeme getiriyor.

Bakım emeği ne tür özellikler taşıyor diye baktığımızda, bunun yüz yüze yapılan bir iş olduğunu ve diğer emek türlerinden farklı olarak duygusal bağlanmayı da içerebildiğini görüyoruz. Yani bakım emeği sunmak aynı zamanda bir motivasyonu da gerektiriyor, bakılan kişiye karşı bir duygusal bağlanmayı da. Ancak bakım sunmak durumunda olmak, her zaman duygusal olarak bunun istendiği anlamına gelmiyor. Kimi zaman kişiler zorla ve istekleri hilafına da bakım hizmetleri sunmak durumunda kalabiliyorlar. Kim bu kişiler? Esas itibariyle kadınlar. Çünkü yeryüzünde bütün toplumlarda cinsiyet temelli bir iş bölümü karşımıza çıkıyor: erkeklerin gelir getirici işlerde çalışması ve haneyi geçindirmesi, kadınların da hane içinde karşılıksız ev ve bakım işlerini üstlenmesi. Ev ve bakım işlerine harcanan zaman ve enerji kadının dışarıda gelir getirici çalışma biçimlerine katılmasını büyük ölçüde engelliyor. Ya da katıldığı zaman, kadının daha çok işgücü piyasasının ikincil diye adlandırdığımız dezavantajlı işlerinde yer almasına yol açıyor.

Burada bir kavramımız daha var. Patriarka ya da ataerkillik kavramı. Bu kavram cinsiyet temelli iş bölümünün devamı için erkeklerin kadının emeği, bedeni ve cinselliği üzerindeki denetimini ortaya koyuyor. Bu denetimi bireysel ilişkilerden aileye, toplum yapısına, kamusal alana, devlete ve bütün toplum kurumlarına kadar genişletmemiz mümkün. Patriarkal zihniyeti, patriarkal ilişkileri ve patriarkal kurumları hayatın her alanında görüyoruz ve kadının toplumdaki ikincil yeri buna bağlı olarak belirleniyor.

Burada şu soruyla devam etmek istiyorum. Neden bakım işi toplumsal açıdan görünmez ve iktisadi açıdan değersiz? Kapitalist piyasa ekonomilerinde üretim piyasa için yapılıyor. Mal ve hizmet üretimi piyasa için bir fiyatlandırma sürecinden sonra tüketiciye sunuluyor ve satılmasından sonra bir değer kazanıyor. Buna karşılık hane içinde yapılan üretimin bu anlamda bir fiyatlandırmaya tabi olmadığını, yapılan işin bir parasal karşılığının olmadığını görüyoruz ve bu, kadınların "doğal görevi" olarak addediliyor. Yani kadın bunu yaptığı zaman bir emek harcadığı ve çalıştığı çoğu zaman algılanmıyor. Dolayısıyla bir değer taşımıyor ve karşılığı olmayan bir emek olarak ya da biz buna ödenmeyen emek de diyoruz, gelir getirici çalışmaya özgü yararlardan yoksun kalıyor. Yani gelir getirici bir çalışma içinde olduğunuz vakit sosyal güvenlik kapsamında olmanız ve çalışamaz durumda olduğunuz zaman maruz kaldığınız gelir kaybının telafi edilmesi gerekirken hane içinde bu tür karşılıksız emek sunan kadınların çalışamaz hale geldiklerinde ya da yaşlandıklarında bunu telafi edici hiçbir ödeme söz konusu olmuyor.

Öte yandan kadının hane içinde bulunmasının mutlak bir durum olmadığını, ekonomilerin gelişme düzeyine göre, kapitalist dünya piyasasına eklemlenme düzeyine göre kadın işgücüne ihtiyacın artması ölçüsünde işgücü piyasasına çekildiklerini görüyoruz. Bu noktada bir sistem olarak kapitalizm ile patriarka arasında gerilimli bir ilişkinin varlığından söz edebiliriz. Patriarkal sistem içinde kadının hane içinde kalması ve emeğini hane içi çalışmaya hasretmesi gerekirken kapitalizm kadını evin dışına çekmek ve ücretli işgücü haline getirmek istediği vakit bir düşünürün dediği gibi kadının aynı anda iki efendiye hizmet etmesi gerekiyor ki, bu sorunlu bir durum. Bu sorunlu durumun nasıl aşıldığı, o ülkenin kendi içindeki patriarkal güçlerin ve sermaye güçlerinin arasındaki çatışmaya ve güç dengelerine bağlı oluyor.

Sermayenin ihtiyacının artması ölçüsünde kadınlar işgücü piyasasına katılırsa ama aynı zamanda hane içindeki bakım yükümlülüklerini sürdürmeye devam ederse bu durum işgücü piyasasında ne tür dezavantajlara yol açar? Bu durum kadınların işgücü piyasasında bulabileceği işlerin, yapabileceği işlerin büyük ölçüde evdeki yükümlülükleri üzerinden belirlenmesini

beraberinde getirir. Yani kadınlar genellikle ev ve bakım işleriyle bağdaştırabilecekleri, eve yakın olan, kısmi zamanlı çalışabilecekleri ya da geçici çalışabilecekleri bir takım işleri tercih etmek zorunda kalırlar. Bir sonraki sunum, Seyhan hocanın sunumu kadınların işgücü piyasasındaki bu eğreti konumlarının nasıl bir anlam taşıdığını daha somut ortaya koyacak. Yani kadınlar düşük vasıflı, düşük ücretli ve düşük statülü işlerde yer alıyorlar ve bu durum kadınlar açısından bir gelir yoksulluğu anlamına geliyor. Kadınlar ve erkekler arasında tüm dünyada ülkeler arası farklılık göstermekle birlikte ücret ve gelir düzeyleri arasında ciddi bir açığın bulunduğunu belirtmem gerekiyor.

Aynı zamanda çifte iş yükü kadınlar açısından zaman yoksulluğu anlamına geliyor. Yani kadın evdeki, dışarıdaki 8 saatlik mesainin üstüne eve gittiğinde Türkiye'de günde ortalama 4 saat ev işi yapıyor. TÜİK 2006 Zaman Kullanım Anketi çalışan kadınların ev içindeki günlük çalışma süresini bu şekilde ortaya koyuyor. Erkekler için bu süre günde sadece 43 dakika. Kimler yarar sağlıyor o halde kadının hane içinde çalışmasından? Bunun bireysel ve toplumsal refahın önemli bir kaynağı olduğunu belirtmem lazım. Refah toplumu dediğiniz vakit genellikle refahın sunucusu olarak sosyal devletin hizmetlerine ve piyasanın sunduğu hizmetlere bakıyoruz. Oysa aile içinde de kadın, yaptığı ev işleri ve bakım hizmeti üzerinden çok ciddi bir refah sunuyor. Evet, kimler yarar sağlıyor? Öncelikle erkekler ve ailenin diğer bireyleri. Çocuklar bundan yarar sağlıyor, yaşlılar yarar sağlıyor.

Öte yandan sermaye de bundan yarar sağlıyor. Çünkü hane içinde karşılıksız yapılan hizmetlerin hane dışından, piyasadan temin edilmesi durumunda buna ödenmesi gereken para çalışanın ücretinin daha yüksek olmasını gerektirecek. Ve bu şekilde ücretler karşılıksız emek üzerinden düşük tutulabiliyor. Başka kim yarar sağlıyor? Devlet yarar sağlıyor çünkü kadınlar bütün bu hizmetleri hane içinde sunmasalar, devletin eğitim, sağlık ve diğer bakım ihtiyaçları için çok daha yüksek oranda sosyal harcama yapması lazım. Dolayısıyla kadınların emeğinin kamusal hizmetleri sübvanse ettiğini, piyasadaki ücret düzeylerinin düşük olmasını sağladığını ve hane içinde de büyük bir refah yarattığını görüyoruz. Böylece kadınların işgücü piyasasının dışında kalması veya en azından istihdama katılım biçimlerinin bu işleri aksatmayacak biçimde olması için bir toplumsal uzlaşı olduğunu söyleyebiliriz.

Peki, bakım işi hangi koşullarda hane dışına çıkıyor ve piyasa ve/veya devlet tarafından karşılanıyor? Kadınların işgücüne giderek daha çok ihtiyaç duyulması ölçüsünde kadın işgücüne katılım oranlarının arttığını biliyoruz. Bu, bütün dünya üzerinde gözlenen bir gelişme. Kuşkusuz gelişmiş ülkelerde istihdama katılım oranları daha yüksek. Gelişmekte olan ülkelerde biraz

daha düşük ama genellikle yükselme eğilimi içinde. Ben bu noktada Avrupa Birliği ülkelerine biraz ışık tutmak istiyorum. Özellikle bu ülkelerde nüfusun azalma eğilimi içine girmesi ve işgücü açığının doğması ile birlikte 50'li ve 60'lı yıllarda daha çok göçmen işçi üzerinden karşılanan işgücü açığı özellikle 80'lerden sonra ülkedeki kadın işgücü kaynağına başvurarak sağlanıyor. Avrupa Birliği'nin metinlerine baktığınız vakit ekonomik rekabet açısından kadın işgücünün vazgeçilmez bir kaynak olduğu belirtiliyor.

Öte yandan nüfusun yaşlanması sağlık ve bakım ihtiyaçlarını arttırıyor ve sosyal güvenlik sistemlerinin sürdürülebilirliği açısından, prim ödeyen çalışan sayılarının korunması açısından kadın işgücü önem kazanıyor. Kuşkusuz burada bir diğer önemli faktör ki, belki de en başta sayılması gerekenlerden biri, kadınların verdiği eşitlik mücadelesi. 19. Yüzyılda başlayan ve 20. Yüzyılda ve günümüzde de devam eden kadınların vatandaşlık haklarından erkeklerle eşit şekilde yararlanma mücadelesi, patriarkanın zayıflamasını ve istihdam, eğitim, gelir edinme, mülk sahibi olma ve siyasette söz sahibi olma noktasında kadın-erkek eşitliği doğrultusundaki ilerlemeleri beraberinde getiriyor.

Öte yandan kadınlar ne şekilde istihdama katılıyor diye baktığımızda şunu görüyoruz: bakım yükümlülükleri önemli ölçüde kadınların omzunda kalmaya devam ediyor. Dolayısıyla kadınlar daha çok esnek ya da bunların içinde en çok karşımıza çıkan kısmi zamanlı çalışma biçimleri üzerinden istihdamda yer alıyorlar. Ancak bu çalışma biçimlerinin kadınlar için yine birçok dezavantajı beraberinde getirdiği, ücretlerin düşük olduğu ve emeklilik söz konusu olduğunda da düşük emeklilik ödeneklerine yol açtığı Avrupa Birliğindeki feminist sosyal bilimciler tarafından tartışılıyor. İstihdama katılım arttığı vakit hem hane içinde hem de dışında bakım ihtiyacı doğuyor, kadınların hane dışındaki çalışma süreleri içinde bir başkasının bir kurum ya da kişi olarak bu hizmeti sunması gerekiyor. Yani bir bakım açığı ortaya çıkıyor. Ve bu bakım açığı çerçevesinde nüfusun yaşlanması olgusu göz önünde tutularak bakım hakkı tartışmaları günümüzün sosyal politika tartışmalarında önemli bir yere sahip oluyor.

Bakımın bir temel vatandaşlık hakkı olarak kabul edilmesi, yaşlanan her insanın kendine bakamaz duruma geldiğinde toplumun bu konuda bir sorumluluk sahibi olması demek. Bu sorumluluğun en somut dışavurumlarından biri, bakım sigortasının gündeme gelmesi. Bakım sigortası emeklilik ödeneklerine ek olarak bakıma muhtaç olan kişinin ister ailedeki bir bireyin, ister aile dışından ücretli bir çalışanın, ister bir kurumsal bakım hizmetinin yarattığı maliyetleri karşılamak üzere gündeme getiriliyor. Burada bir parantez açıp, kadın işgücüne talebin gelişmekte olan ülkelerde de arttığını ancak bu artışın gerisinde yaşlanma faktöründen ziyade ihracata dayalı sanayileş-

meyle bağlantılı olarak uluslararası piyasalarda rekabet edebilmek için ucuz kadın işgücüne ihtiyacın doğmasının etkili olduğunu belirteyim.

Şimdi tekrar gelişmiş ülkelere dönecek olursak, farklı refah devleti modelleri karşımıza çıkıyor. Bu tür modellerde ne tür çözümler getiriliyor diye sorabiliriz. Burada Esping- Andersen adlı İsveçli sosyal bilimcinin 1990'lı yıllarda yapmış olduğu önemli bir çalışma var. Bu çalışma ve kendisinin izleyen diğer çalışmaları, yaptığımız analizlerde önemli bir açıklayıcı güce sahip. Refah devletlerini kendi içinde üç kategoriye ayırıyor. Sosyal demokrat refah rejimleri ve devletleri ki, bildiğimiz en somut örnekleri İskandinav ülkeleri, genel olarak eşitlikçi bir yaklaşım içindeler. İşgücü piyasasında kadın erkek eşitliğini hedefliyor, bu amaçla tam zamanlı, güvenceli ve örgütlü istihdam koşullarını yaratma çabası içinde oluyorlar. Hem erkek hem kadın tam zamanlı istihdamda olduğu için bakım hizmetleri ister çocuklar ister yaşlılar ve engeliler için olsun kurumsal ve kamusal bakım hizmetleri olarak düzenleniyor. Bu ülkelerde refah, aile, piyasa ve devlet üçlüsü temelinde sağlanıyor ve bu anlamda bir iş bölümü var. Kadınların omuzlarındaki bakım yükümlülüklerinin topluma aktarıldığını ve kamusal hizmetlerle karşılandığını görüyoruz.

Bir diğer model ki, bu model daha çok 60'lı ve 70'li yıllardaki kıta Avrupa'sında başta Almanya gibi ülkelerde görülüyor, muhafazakâr refah rejimleri olarak adlandırılıyor. Bu model cinsiyet temelli işbölümünün muhafazasını, yani erkeğin dışarıda gelir getirici çalışan, kadının aile içinde bakım sunan kişi olmasını temel alıyor. Bu modelde erkeğin özellikle aile ücreti diye adlandırılan yüksek ücret düzeyleri ve ek bir takım sosyal yardımlar üzerinden aileyi geçindirmesinin esas olduğunu görüyoruz. Ancak bu model kadın işgücüne olan talebin artması ölçüsünde aşınmaya uğramış durumda ve giderek bütün Avrupa ülkelerinde bu tür tek kazananlı aile modelinden çift kazananlı aile modeline geçiş söz konusu oluyor.

Karşımıza çıkan bir diğer model liberal refah rejimleri ki, burada aslında devletin rolünün son derece düşük olduğunu, bakımla ilgili bütün hizmetlerin piyasa üzerinden çalışanların kendi ücretlerinden ödenmek üzere karşılandığını görüyoruz. Bu ülkelerde de kadınlar işgücü piyasasına katılıyorlar ama dışarıdaki çalışma ile bakım işi yükümlülüklerini bağdaştırabilmek için daha çok yarı zamanlı çalışmayı tercih ediyorlar. Karşımıza bunun somut örneği olarak Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'da kısmen İngiltere çıkıyor.

Esping-Andersen bu üçlü tipolojiyi yaptıktan sonra bunun aslında yeterli olmadığı, başka bir takım ülkelerdeki durumları açıklamak için de gelişmemiş refah devleti rejiminden söz etmek gerektiği, bakım emeği üzerine

çalışan sosyal bilimcilerden gelen bir katkı olarak söylendi. Daha çok Akdeniz ülkelerinde karşımıza çıkan bu durum, bakım sorumluluğunun tümüyle aileye ve aile içinde kadınlara bırakıldığını ancak kadınların istihdama katılması ölçüsünde doğan bakım açığının ülke içinde önce yerli kadın işgücünden ya da yerli kadın işgücünün bu işleri yapmaya yanaşmaması ölçüsünde göçmen kadın işçilerden karşılandığını gösteriyor. Yunanistan, İtalya, Portekiz gibi ülkelerde özellikle yerli kadın işgücünün daha iyi işlerle çalışma hayatına girmesi ölçüsünde bakım yükümlülüğü daha çok enformel / kayıt dışı istihdam edilen göçmen kadınlara bırakılıyor.

AB ülkelerinde sosyal politika önlemleri tartışıldığı vakit, bakım açığına ilişkin sorunları çözmek üzere çocuklar ve yaşlılar açısından farklılaşan çözüm önerileri gündeme geliyor. Ülkeler arasındaki farklılıklara karşın genellikle çocuklar konusunda hükümetlerin, devletlerin daha fazla kaynak aktarmaya hazır olduğunu çünkü bunların önemli yeni işgücü kaynağı olarak görüldüğünü ve özellikle kadınları daha çok çocuk sahibi olmaya teşvik etmek için cömert ebeveyn izinlerinin verildiğini söyleyebiliriz. Çocuk sahibi olan kadının ama bu toplumlardaki eşitlikçi söylem nedeniyle aynı zamanda erkeklerin de belli bir süre ücretli izin alabilmesi, izin ertesinde işe dönüş garantisinin olması ya da izin almayıp çalışmaya devam edecekse çalışma saatlerini bakım işiyle uyumlu hale getiren bir takım esnek düzenlemelerde bulunulması ve elbette çalışma saatleri içinde çocuklar için kurumsal bakım hizmetinin sunulması karşımıza çıkıyor. Bu kurumsal bakım hizmeti 0-3 yaş ve 3-6 yaş arasında kendi içinde bölünmekle birlikte 3-6 yaş çocuklar için % 100 okullaşma hedefi konmuş durumda.

Yaşlı bakımı söz konusu olduğunda ise yine ülkeler arasında büyük farklılıklar olmakla birlikte iki uçtan söz etmek mümkün. Bunlardan bir tanesi kurumsal hizmetler olup karşımıza İskandinav ülkelerinde çıkıyor. Bu ülkelerde bakım hizmetleri için ciddi kaynak ayrıldığını, bakımın bir hak olarak görüldüğünü, kurumlarda çalışan bakım işçilerinin ya da bununla ilgili işgücünün profesyonel bir iş yapmak üzere eğitildiğini ve bundan ötürü de iyi çalışma koşullarına, yüksek ücretlere sahip olduğunu görüyoruz. Buna karşılık biraz önce sözünü ettiğim Akdeniz ülkelerinde düzenlemelerin daha çok bireysel temelde çözüme yönelik nakdi ödemeler şeklinde olduğunu görüyoruz. Yani olabildiğince aile içinde çözüm bulunması, ilk sırada aileden birisinin bu işi yapması ve karşılığında bir sosyal destek olarak kendisine ödemede bulunulması, bunu yapacak kadın yoksa bir göçmen işçi tarafından yapılması. Ancak bu tür işler genellikle kayıt dışı, korunmasız oluyor, çoğu zaman sosyal güvenlik yararlarından yoksun bulunuyor ve bu tür ülkelerde kadınlar da genel olarak daha çok esnek, güvencesiz işler üzerinden istihdama katılıyor.

Geliyoruz Türkiye'deki bakım işinin durumuna. Türkiye gelişmemiş refah devletine bir örnek teşkil ediyor. Türkiye'de bakım hakkı diye bir hak henüz tartışmalara girmiş durumda değil. "Bakım elbette aile içinde karşılanmalı ve elbette ki kadınlar tarafından karşılanmalı". Bu, bütün toplum nezdinde içselleştirilmiş bir yaklaşım. Kadınlar ve erkekler ve aynı zamanda onların bakıma muhtaç yaşlıları ve anne babaları tarafından da böyle düşünülüyor. Çocuk bakımının durumuna baktığımızda, çocuk bakım hizmetlerinin ne durumda olduğunu ele aldığımızda gayet iç karartıcı bir tabloyla karşılaşıyoruz. Nüfus artış hızının göreli yüksek olduğu bir ülke olarak Türkiye'de her yıl ortalama nüfus 800.000 kişi artıyor, ancak 800.000 çocuğun doğduğu bir ülke olarak 0-3 yaş çocuklar için hiçbir kurumsal bakım hizmeti yok. 3-6 yaş çocukları için ise kurumsal hizmetler son derece yetersiz. 2009-10 eğitim öğretim yılında 3 yaş grubu çocukların sadece % 4'ü kurumsal hizmetlerden yararlanıyor. Bu oran 4 yaş grubu çocuklarda % 16, 5 yaş grubu çocuklarda % 61. 5 yaş grubu çocuklar ilkokulların ana sınıflarında bulunabildikleri için oran yükseliyor. Yaşlı bakımı için de kurumsal hizmetlerin ne kadar yetersiz olduğunu gösterecek bir rakam, 2012'de SHÇEK ve diğer kamu kurumlarına ve özel kurumlara bağlı 297 huzur evinde sadece 19.302 kişiye bakılıyor olması. Kadınların istihdama katılması açısından en büyük engellerden birinin çocuk ve yaşlı bakım hizmetlerindeki yetersizlik olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla kurumsal hizmetlerin yokluğu kadınları daha çok kişisel düzeyde sorunu çözecek yollar bulmaya yönlendiriyor.

Buna karşılık devletin uygulamaları kurumsal hizmetleri sunmak veya teşvik etmek yerine evde bakımı teşvik yönünde oluyor. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yaşlı ve Engelli Hizmetleri Genel Müdürlüğünün yoksul hanelerde evde bakım hizmetini teşvik etmek için başlattığı uygulama 2008 yılından bu yana giderek yaygınlaşıyor ve belli kriterleri yerine getiren yoksul hanede % 51 üzeri özürlülük düzeyine sahip kişilere bakan aile bireyine net asgari ücret tutarında aylık nakdi ödeme yapılıyor.

Demek ki Türkiye'de bakım işi konusunda karşımıza bir kutuplaşma çıkıyor. Varlıklı hanelerde piyasadan ücretli işgücü temini ile, yani ev işçisi temini ile kadınların, özellikle uzman mesleklerde eğitim gören kadınların işgücü piyasasına katılabildiğini görüyoruz. Esin hocanın biraz önce yaptığı sunumda görüldüğü üzere belli uzman ve profesyonel mesleklerde kadın oranlarının yüksekliğinin gerisinde, bu ailelerde bir ev işçisinin istihdamı ile bakım yükümlülüğünün onlara devredilmesi yatıyor. Genellikle bir ayrışma temelinde gündelikçi olarak ev işlerinde yerli kadın işgücünün kullanıldığını ancak yatılı bakım hizmetleri söz konusu olduğunda göçmen kadın işgücünün istihdam edildiğini görüyoruz. Bu işlerin özelliklerine baktığımızda ise tümüyle kadın emeği olduğunu, düşük değerli bir kadın emeği olduğu için

çoğu zaman asgari ücretin ötesine geçmediğini, bu alanda çalışma koşullarını düzenleyen yasaların olmadığını ve aynı zamanda sosyal güvenlik kapsamına belli şartlar altında alınsa bile uygulamada sosyal güvenlikten yararlanan kadın sayısının da son derece düşük olduğunu belirtmek gerekiyor.

Öte yandan kurumsal hizmetler söz konusu olduğu vakit de bunlar özel ya da kamu kurumlarına ait kreşler olabilir ya da huzur evleri, yaşlı bakım evleri olabilir, yine çalışanların çalışma koşullarının ağır, ücretlerinin düşük olduğunu ve işçi sirkülasyonunun yüksek olduğunu görüyoruz. Yani kadınlar tarafından ücretli olarak yapıldığı zaman da takdir edilmeyen bir emek türüyle karşı karşıyayız. Kutuplaşmanın diğer yönünü ise kamusal veya özel, bakım hizmetini temin edecek maddi gelire sahip olmayan hanelerdeki kadınların evde kalarak bakım işini üstlenmesi ve "evi geçindiren" erkeğe ekonomik bağımlılığı oluşturuyor. Bu tür hanelerde kadınlar işgücü piyasası ve istihdamın dışında kalıyor. Patriarka kendini bu işbölümü üzerinden sürdürüyor.

İşte bu noktada bakım hizmetlerinin 21. Yüzyılda planlamanın mutlaka gündeminde yer alması gerektiğinin altını çizmek istiyorum. Bakımın herkes için bir hak olarak tanınması, herkesin yaşamının belli bir döneminde bakıma ihtiyaç duyacağının göz önünde tutulması gerekiyor. Bakım yükünün kadınların omzundan alınması, aile ve toplumda eşit ve adil bir şekilde paylaştırılması ve bunun üzerinden kadınların istihdama eşit ve güvenceli işlerde katılımın sağlanması, bakım emekçilerinin çalışma koşullarının düzeltilmesi gerekiyor.

Bu ilkeler ışığında neler yapılabilir? Ne tür sosyal politika önlemleri alınabilir? dediğimiz vakit şu tespitlerde bulunabiliriz. Türkiye'de nüfus artış hızı göreli yüksek ama düşme eğilimi içinde. 2012'de % 1.20, buna bağlı olarak Türkiye nüfusu her yıl ortalama 800.000 kişi civarında artıyor. Bunun için her yıl çocuk bakım, eğitim ihtiyacının saptanması ve yerel yönetimler ve SHÇEK'e bağlı kreşler ve çocuk bakım evleri için bu ihtiyaçlar doğrultusunda zamana bağlı somut hedeflerin konması gerekiyor. Milli Eğitim Bakanlığının anaokullarını yaygınlaştırılması için zamana bağlı somut hedefler konması gerekiyor. Yaşlı nüfusun, aynı zamanda 65 yaş üstü nüfusun toplam nüfus içindeki payının artması eğilimi ile karşı karşıyayız. 2012 için bu oran % 7,7 ancak uzun dönemli projeksiyonlar bu oranın giderek artacağını gösteriyor. Dolayısıyla yaşlı ve engellilerin kurumsal, gündüzlü ve evde bakım ihtiyacının saptanması, yerel yönetimler ve SHÇEK'in yaşlı bakım evleri ve huzur evleri için zamana bağlı somut hedefler koyması, merkezi ve yerel yönetim bütçelerinde bu amaca yönelik kaynak tahsisi, bakım sigortasının kurulması, bakım hizmetlerinde çalışacak nitelikli işgücü ihtiyacının saptanması ve yetiştirilmesi gerekiyor.

Bakım sigortasının kurulması için 2013 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yaşlı ve Engelli Genel Müdürlüğü bir taslak çalışılması yaptı. Ancak ardından ne oldu? Hükümetin gündeminde bu bir yer bulacak mı? Önümüzdeki dönemde bütün bunların soru işareti olduğunu ama toplumsal refah ve kalkınma açısından bakıma mutlaka sosyal politika önlemleri içinde öncelikli yer verilmesi, planlama sürecine dâhil edilmesi gerektiğini belirterek bitiriyorum. Teşekkür ediyorum.

Kaynakça:

Esping-Andersen G. (1990) **The Three Worlds of Welfare Capitalism,** Princeton, NJ: Princeton University Press.

Esping-Andersen G. (2006) "*Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri.*" İçinde A. Buğra, Ç. Keyder (der.) **Sosyal Politika Yazıları**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Esping-Andersen G. (2011) **The Incomplete Revolution.** Cambridge, Malden: Polity Press.

Orloff A.S. (1993. "*Gender and the Social Rights of Citizenship: The Comparative Analysis of Gender Relations and Welfare States*", **American Sociological Review**, Vol.58 No.3, s. 303-328.

Plantenga J. (1997) "*European Constants and National Particularities: The Position of Women in the European Labour Market*". İçinde A.G. Dijkstra, J. Plantenge (eds) **Gender and Economics A European Perspective**, (s.86-103). London: Routledge,

Kadın İstihdam Paketi Üzerine

Seyhan ERDOĞDU(*)

Hükümet, geçtiğimiz günlerde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı vasıtasıyla bir kadın istihdam paketi hazırlığı içinde olduğunu duyurdu. Bazı yayın organlarında "doğum paketi", "bakım paketi" gibi farklı isimlerle "müjdelenen" bu istihdam paketinin içeriğinin ne olduğu konusunda açık bir bilgi mevcut değil.

Sadece kamuoyu değil, kadın istihdam politikası oluşturulmasının tarafları olması gereken işçi ve kadın örgütleri de, sosyal diyalog süreçlerinde yer almak bir yana paketin içeriği konusunda bile kesin bir bilgiye sahip değiller.

Ancak gerek basındaki haberler gerekse de daha önce taslak olarak kamuoyuna yansıyan İstihdam Stratejisinin kadın istihdamı ile ilgili bölümleri ve 4857 sayılı İş Kanununda yapılması düşünülen değişiklikler, hükümetin kadın istihdamı konusunda nasıl bir paket hazırladığına ilişkin fikir veriyor.

Sosyal diyalog süreçleri çalıştırılmasa da sendikalar ve kadın örgütleri, İstihdam Stratejisi Taslağı ve basına sızan haberler üzerinden, kadın istihdam paketi ile ilgili görüşlerini dile getirdiler. Platformlar kurarak, karşı görüşlerini gerekçelendiren bildiriler hazırlayarak, ayrıca ilginç bir biçimde sokak eylemleri, gösteriler yaparak bu ne olduğu pek belli olmayan kadın istihdam paketinin eleştirisini yaptılar.

Çünkü geçmişteki deneyimlerine de bağlı olarak öncelikle şunu görüyorlardı: Kadın istihdam paketi, kadınlar için, hatta sadece kadınlar için değil bütün işçiler için, esnek çalışma biçimlerinin ve bu tür çalışma biçimlerinin kaçınılmaz sonucu olan güvencesizleşmenin yaygınlaştırılmasının bir aracıdır.

İkinci olarak gördükleri de şuydu: Kadın istihdam paketinin içeriği, bakım işinin, özellikle çocuk bakım işinin kadının asli bir görevi olduğu varsayımının kurumsallaştırılması, yasallaştırılması anlamına gelmektedir.

(*) Doç. Dr. Siyasal Bilgiler Fakültesi-Mülkiye Öğretim Üyesi.

Kadın örgütlerinin kadın istihdam paketinin içeriğini değerlendirirken gördükleri bu iki eksen, bir anlamda neo-liberal kapitalizmle patriarkanın nerede uzlaşacaklarını da ortaya koyuyordu. Bu uzlaşmanın görünürdeki gerekçesini de kadın istihdamının artırılması ihtiyacı oluşturmaktaydı.

Öncelikle şu soruyu sormak gerekir? Türkiye'de kadın istihdamı, gerçekten de genel istihdam sorunlarının ötesinde temel bir sorun niteliğinde midir?

TÜİK hane halkı işgücü anketlerinden daha ilk başvuruda elde edilecek veriler, Türkiye'de kadın istihdamının özel bir istihdam stratejisi geliştirilmesini hak edecek çok temel bir sorun olduğunu ortaya koyuyor: 2012 yılı ortalaması olarak kadının kentsel yerlerde işgücüne katılım oranı % 26,1, kırsal yerlerde % 36,9. Aynı oranlar erkekler için sırasıyla % 71,0 ve % 71,2. İstihdam oranları kadınlar için kentlerde % 22, kırsal yerlerde % 35,6. Aynı oranlar erkekler için sırasıyla, % 64,3 ve % 66,5. Türkiye, kadının işgücüne katılım ve istihdam oranları açısından OECD ülkeleri içinde sonuncu durumda.

Kadın istihdamına ilişkin bu niceliksel sorunun getirdiği bir de dezavantaj var: Konunun niteliksel yanını tartışmamızı büyük ölçüde engelliyor. Kadının işgücüne katılım ve istihdam oranı o kadar düşük ki işin niteliksel boyutunu tartışmaya gelemiyoruz. Erkek istihdamı niteliksel boyutuyla tartışılırken kadın istihdamında niceliksel boyut öne çıkartılıyor.

Türkiye'de kadının işgücüne katılım ve istihdam oranlarının düşüklüğünün temel bir sorun olduğunu belirttikten sonra bir de şu soruyu sormak gerekiyor? Son yıllarda farklı kamusal politikalara konu edinilmeye başlanan bu sorun, yeni bir sorun mudur?

Türkiye'de kadının işgücüne katılımının ve istihdam oranının düşüklüğü eski bir sorun. Dünyanın diğer pek çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de kadın, toplumdaki cinsiyetçi iş bölümü nedeni ile emek piyasalarında ikincil işgücü durumunda olmuştur. Piyasa dışı ev içi / bakım emeği haricinde esas olarak ücretsiz aile işçisi konumunda tarımsal üretime katılan kadın, 1950'li yıllardan sonra ithal ikamesine dayanan sanayileşme, GSYİH içinde tarımın payının azalması ve hızlı kırdan kente göç süreci içerisinde işgücü dışına atılmaya başlandı. 1950-1980 yılları arasında sanayi ve hizmetler sektöründe yeterli bir istihdam talebi ile karşılaşamayan kadının işgücüne katılım oranı 1955'te % 72'den 1980'de % 46,3'e düşerken aynı süreç erkeklerde % 96,3'ten % 84,9'a düşüş şeklinde oluştu. Tarım bu dönemde kadınlar için hala temel istihdam sektörü niteliğindeyken, niceliksel yönüyle kadın istihdamı sorunu, günümüzde de olduğu gibi kadının kentsel yerlerde istihdam olanakları bulamaması olarak biçimlenmiş bulunuyordu.

Türkiye'nin çevre fordizmi olarak niteleyebileceğimiz bu döneminde kadınlar, gelişmiş kapitalist ekonomilerde yaşandığı biçimde güçlü bir biçimde piyasaya çekilme süreci yaşamadılar.

1980 sonrasında ihracata dönük büyüme stratejisi döneminde de kadının işgücüne katılım oranları azalmaya devam etti. 1980'yılında % 46,3 olan oran 1988'de % 34,3'e, 1999'da % 30'a ve 2007'de % 23,6'ya kadar geriledikten sonra, yavaş bir artışla 2012 yılında % 29,3 olabildi. 1988 sonrası Hane Halkı İşgücü Anketlerini temel alarak kentsel ve kırsal yerler ayrımında kadının işgücüne katılım oranlarının seyrine baktığımız zaman kırsal yerlerde 1988 yılında % 50,7 olan oranın 2008 yılında % 32,8'e düştüğünü, kriz sonrası dönemde bir miktar artışla 2012 yılında % 36,9 olduğunu görüyoruz. Kentsel yerler için ise 1988'de % 17,7 olan işgücüne katılım oranının 2000'li yılların ortalarına kadar değişmediğini (2004 % 17,7) ancak 2000'li yılların ortalarından itibaren artmaya başladığını, bu artışın 2008 krizinden sonra hızlandığını ve ama 2012 yılı itibariyle kadının kentsel yerlerde işgücüne katılım oranının hala % 26,1 olduğunu görüyoruz. Bu görünümün de bize 1980 sonrası neo-liberal küreselleşme sürecinde Türkiye ekonomisinin uluslararası işbölümü içindeki konumunun kadın emeğini yığınsal olarak piyasaya çekecek yeterlikte bir talep yaratmadığını yansıtıyor diyebiliriz.

Bilindiği gibi, 1960'lı yıllarda ekonomik gelişmeyle kadın istihdamı arasındaki ilişki için U şeklinde eğri hipotezi öne sürülmüştür. Bu hipotez, ekonomik büyüme süreci içerisinde, tarımsal ekonominin toplam gayrı safi yurt içi hasıla içerisindeki payının azalmasıyla tarım istihdamının, buna paralel olarak da kadın istihdamının azalacağını, ancak daha sonra sanayileşmeyle birlikte kadın istihdamının yükseleceğini öne sürmektedir. Hipotez, gerek gelişmiş kapitalizmler için gerekse çevre ve yarı çevre ülkeler için, fordist ve post-fordist dönemlere uyarlanmış, çeşitli karşılaştırmalı ekonomik çalışmalara konu olmuştur. 2. Dünya savaşı sonrasında gelişmiş ekonomilerdeki güçlü büyümenin ve 1980 sonrası çevre ülkelerde görülen ihracata dayalı büyümenin bu bağlamda kadın istihdamında U eğrisinin yükselen bölümüne geçilmesini sağlayacağı tartışılmıştır. 1980 sonrası tarım sektörünün küresel kapitalizme entegrasyonu sürecinde yığınlar halinde tarımsal üretim dışına fırlatılan kadınların, kentlerde ve serbest ihracat bölgelerinde esnek ve güvencesiz koşullarda ucuz işgücü olarak istihdam edilmelerinin emeğin feminizasyonuna yol açacağı yaklaşımı da post-fordist U eğrisi hipotezi çerçevesinde yorumlanabilir.

Türkiye'de kadın istihdamında fordist dönemde U eğrisi hipotezini güçlü bir biçimde doğrular mahiyette gelişmeler görmüyoruz. Türkiye'de fordist dönemde ithal ikamesine dayalı sanayileşme sürecinin ülkeye özgü özellikleri, iç piyasa talebine bağlı büyüme sürecinde nispeten yüksek ücret-

ler, desteklenen sanayi sektörlerinin sermaye yoğun sektörler oluşu, kırdan kente gelen eğitimi düşük kadınların göreli olarak artan refahları ve ev içi emeğini kabul edilir bulmaları ve diğer arz ve talep yönlü faktörler bu durumun açıklayıcı faktörleri olarak tartışılmaktadır.

Post-fordist dönemde de kadın istihdamında U eğrisinin yükselen bölümüne radikal bir geçişin olduğunu söylemek mümkün görünmüyor. 1980 sonrası ihracata dönük iktisat politikaları kapsamında pek çok Asya ülkesinde görüldüğü biçimde kadının ucuz işgücü olarak, esnek, güvencesiz, ihracata dönük serbest bölgelerde yaygın istihdamı olgusu, Türkiye'de güçlü bir biçimde kadın istihdamını artıran dönüşüme temel teşkil edemiyor. Bu da Türkiye'de gene 80 sonrası ihracata dönük iktisat politikalarının kendi özelliklerine bağlı olarak açıklanabilir. Özellikle 90'lı yıllardan sonra, Türkiye'nin neo-liberal küreselleşme sürecine eklemlenmesinde spekülatif sermayeye ağırlık veren finansal serbestleşme sürecinin, istihdam yaratmayan büyüme politikalarıyla bütünleşen dinamikleri bu süreç açısından açıklayıcı olmaktadır.

Özetle diyebiliriz ki Türkiye'de, gerek arz gerekse talep taraflı mekanizmalar, iç talebe yönelik/ithal ikameci politikalarla biçimlenen Fordist dönemde kadın istihdamında olması beklenen artışı sağlayamadığı gibi, 1980 sonrası dönemde neo-liberal küreselleşmenin getirdiği uluslararası işbölümüne ihracata yönelik emek yoğun, özellikle kadın emeği yoğun üretimle eklemlenen ülkelerde görülen ölçekte bir kadın istihdamı artışını sağlayacak doğrultuda işlemedi.

Kadın istihdamındaki bu eğilimler, Türkiye'de toplumsal refah politikalarında aileye ve ev içinin görünmeyen emekçisi olarak kadına yüklenilmesine, bakım hizmetlerindeki kurumsallaşmanın son derece zayıf kalmasına yol açtı. Bu da, geri dönüşle, kadının cinsiyetçi işbölümü içindeki eş ve anne rolünü güçlendiren ve muhafazakârlığı besleyen politik ortamı destekledi.

İşte bugün biz böyle bir arka planla kadın istihdamının artırılması sorununu tartışmaktayız.

O zaman sorunu bir kez daha düşünmekte yarar var. Eğer makro ekonomik dinamikler kadın emeğini yığınsal olarak istihdama çekecek bir özellik arz etmiyorsa, kadının işgücü piyasasına katılımının ve istihdamının artırılması son yıllarda neden daha fazla tartışılır ve paketlere konu edilir hale gelmiştir.

Bu sorunun yanıtını kapitalist neo-liberal küreselleşmede Türkiye'nin uluslararası işbölümüne eklemlenme sürecinin getirdiği bir içsel dinamikten çok, bir kısmı dışsal, farklı siyasal dinamiklerde aramak gerektiği kanısındayım.

Bunlardan birincisi uluslararası dinamiklerdir. Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'in Kadına Karşı Her Türlü Ayırımcılığın Önlenmesi Sözleşmesini onaylamış olması nedeniyle uygulamayla ilgili taahhütleri ve bu uygulamanın izleme mekanizmaları, ama daha da önemlisi Avrupa Birliğine adaylık sürecinin getirdiği yükümlülükler, Avrupa Birliği'ne üye ülkelerle kıyaslandığında son derce düşük olan kadın işgücüne katılım ve istihdam oranlarının yükseltilmesi yönünde politikalar geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Avrupa Birliği istihdam politikasında diğer eksenlerin yanı sıra kadın istihdamı temel bir eksen olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Avrupa Birliğinin bütün diğer sosyal politikalarına kıyasla, eşitlik politikaları en eski ve bağlayıcı nitelik taşıyan tüzük ve direktiflere en fazla konu edilen sosyal politikalardır. Dolayısıyla Avrupa Birliğine uyum politikaları Türkiye'de kadın istihdamının durumunu müzakere süreci içerisinde birinci plana getirmiştir diyebiliriz.

İkinci dinamik, kadın örgütlerinin, sendikaların, demokratik kitle örgütlerinin patriarkal yapıya karşı verdikleri topyekun mücadeledir. Son iki on yıl, sadece kadın emeği alanında değil, erkek egemen yapıya karşı her alanda verilen mücadelenin yükseldiği yıllardır. Önce kadına karşı şiddet alanında, kadının cinselliği üzerine getirilen baskı alanında başlayan başkaldırış, daha sonra her alanda eşitlik mücadelesine yöneldi ve giderek istihdam alanına da yansıdı. Onun için ikinci dinamiğin, gerçekten konunun sahiplerinin gündeme getirdiği bir dinamik olduğunun altını çizmek gerekir.

Bir üçüncü dinamiğin de düşünsel alandaki kadın emeğini büyüme ve kalkınma eksenli tartışma dinamiğidir diyebiliriz. Bu alandaki tartışmada da iki farklı eğilim görüyoruz. Bunlardan birincisi, daha çok neo-liberal epistemik toplulukların yönlendirdiği eğilimdir. Örneğin Dünya Bankası, kadın istihdamının artırılmasını, büyüme bağlamında bir rekabet faktörü ve üretken faktör olarak görüyor. Rekabetle birleştirilmiş bir büyüme yaklaşımı söz konusu olduğu için de kadın istihdamının artırılması açısından esnek çalışma biçimlerini ön plana çıkarıyor. İkinci eğilim ise farklı bir epistemik topluluk olma çabasında olan Uluslararası Çalışma Örgütü'nün istihdam alanındaki "uygun iş" yaklaşımıdır. Türkiye'de uygun iş kavramının Uluslararası Çalışma Örgütü Vasıtasıyla ön plana getirildiğini görüyoruz. Uygun iş kavramının önemli bir ekseni sosyal güvenlik kapsamında, özgürce seçilmiş işlerin kadın erkek herkes için yaratılması bağlamında kadın istihdamının artırılmasıdır..

Türkiye'de kadın istihdamını artırmaya yönelik geniş bir söylem demeti olmakla birlikte, uygulamadaki önlemlerin neler olduğuna baktığımız zaman daha çok neo-liberal epistemik toplulukların savlarına uygun bir önlemler demeti ile karşı karşıya olduğumuzu görüyoruz. Bu önlemler, mikro

kredi, beceri eğitimleri, iş ve aile yaşamını birleştirme söylemine dayanılarak esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılması ve işveren teşvikleri olarak listelenebilir. Bu önlemler içinde de kadının aile içi yükümlülükleri ile uyumlu bir biçimde istihdama dâhil olabileceği iddiasıyla esnek çalışma biçimlerinin artırılmasına ve işveren teşviklerine ağırlık veriliyor. Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi Platformu'nun saptamalarına göre, Türkiye'de kadın istihdamını geliştirmeye dönük çabalar, "kadınların eğitim düzeylerinin artırılması, kadın girişimciliğinin desteklenmesi ve esnekleştirmeye yönelik düzenlemelerle sınırlı" kalıyor. KEİG, girişimcilerin dâhil olduğu kendi hesabına çalışanlar içinde kadınların yüzde 90'ının sosyal güvenlik kapsamı dışında gelir getirici faaliyete katıldığının altını çiziyor. Yine KEİG Platformu'nun belirlemelerine göre, işveren teşviklerinin kadın istihdamına dönük etkileri sınırlı düzeyde. Öte yandan, kadın istihdamını artırmaya dönük hedefler ile çok çocuk yapma politikası ve çok çocuğun sosyal politika önlemleri ile destekleneceğine ilişkin vurgular çelişkili politik hedeflere işaret ediyor. Listelenen bu önlemlerin tümü bir meta olarak kadın işgücü talebini ve kısmen de kadın işgücü arzını etkilemeye yönelik önlemler. Yani işin içerisinde ne makroekonomik anlamda bir planlama var ne de sosyal anlamda bir planlama var. Kısacası, neoliberal küreselleşmeye, varsayılan eklemlenme koşullarında, işgücü arzını ve işgücü talebini etkilemeye yönelik bir yaklaşımla karşı karşıyayız diyebiliriz. Böyle bir yaklaşımda sermaye birikim sürecinin finansallaşmasının önüne geçilmesi, ihracatın ithalata bağımlı yapıdan kurtarılması vb. makro ekonomik perspektifler söz konusu olmadığı gibi, yaratılacak işlerin niteliğinin insanca olmasını planlayan sosyal bir yaklaşım da söz konusu değil.

Kadın istihdam paketinde "müjdelenen" bakıma ilişkin önlemlerin ise kısa zamanda gündemden kalktığını ve giderek kamu kesimi ile sınırlandığını görüyoruz. Kaldı ki bakıma ilişkin önlemlerin kadın üzerinden tartışılması tam da patriarkal bir anlayışın sonucudur. 1990'lı yılların başında dört kadın akademisyen, Sağlık Bakanlığının düzenlediği çocuk bakımı sorunu üzerine bir panele katılmıştık. Arkamızda bir afiş asılıydı. "Kadının Çocuk Bakım Sorunu" yazıyordu. Biz dört kadın "çocuk bakımı neden kadınların sorunu olsun" diye sorduk paneli düzenleyenlere. Paneli düzenleyen çoğu erkek bakanlık mensupları hayretle bize baktılar. Yani kimin sorunu olacaktı gibilerden. Şimdi aynı hayreti, muhafazakâr kimliği giderek daha da güçlendirilen bu siyasi iktidar zamanında, giderek daha fazla dinsel temellere dayandırılan patriarkal anlayış sahiplerinde görmekteyiz.

Sonuç itibariyle kadın istihdamını artırmaya yönelik olarak getirilen önlemler, esnekleşme üzerinde yoğunlaşıyor. Esnekleşmenin kadın işgücü maliyetlerini düşüreceği ve ev ve bakım işlerinin kadının görevi olduğu yolundaki patriarkal anlayış çerçevesinde, esnek çalışma biçimleri sayesinde

kadınların ev ve bakım işine de zaman ayırabilecekleri bir biçimde işgüçlerini arz etmek isteyecekleri varsayılıyor. Ama esnekleşmeyle gelen güvencesizleşme, kadınların ortalama ücretlerindeki zaten aleyhlerine olan durumun daha da aleyhlerine dönmesi, çalışma koşullarının kötüleşmesi ve emekliliğin kadınlar için bir hayal haline gelmesi tartışmaya dâhil edilmiyor. Belirli süreli çalışmaya, taşeron işçiliğine, geçici istihdama, işçi kiralamaya ve diğer çalışma biçimlerine ilişkin olarak getirilmesi düşünülen esnekleşmelerin, kadın istihdamını artırmaktan çok, tüm istihdamın güvencesizleştirilmesi sonucunu verebileceği yolundaki uyarılar dikkate alınmıyor.

Kadın istihdamının niceliksel boyutunu artırma ve kadınların işgücüne katılım oranını 2023 yılında % 38'e çıkarma hedefi bile kadın istihdamı açısından Türkiye'nin önümüzdeki on yıl boyunca da OECD ülkeleri içinde en geride olacağını gösteriyor. Kadın istihdamına yönelik bir ekonomik ve sosyal planlama olmadıkça bu konumun devam edeceği anlaşılıyor. Yoksa bütün bu kadın istihdamını artırma söylemi altında sürdürülen tartışmalar, sonuç itibariyle istihdamı esnekleştirmenin ve güvencesizleştirmenin ötesine geçmeyecektir kanaatindeyim.

Teşekkür ederim.

Arzu ÇERKEZOĞLU. Birkaç noktaya değinmek istiyorum müsaadenizle. Sayın hocam kadın istihdam tartışmalarına yol açan etkenlerden bir tanesinin de uluslararası dinamikler olduğunu söyledi. Özellikle de AB üyelik süreci. İki gün önce Brüksel'de bir toplantı yapıldı 21 Ocakta. DİSK adına da ben katıldım. Avrupa Birliği müzakereleri sürecinde 19. Fasıl var biliyorsunuz, işte sosyal politika ve istihdam konularının tartışıldığı ve Çalışma Bakanlığı yetkililerinin, sosyal tarafların, işverenlerin, işçi örgütlerinin ve Avrupa'daki sosyal tarafların ILO'nun da içinde olduğu bir heyetti, bir üst düzey bir toplantı gerçekleştirdik. 19. Fasıl açılsın mı açılmasın mı diye. Çalışma Bakanlığı sunumlarını yaptı. Bu konuda özellikle istihdam alanında, yasalar, 6356'nın çıkışı vs. çok önemli gelişmelerin olduğunu filan anlattı Türkiye'de. Aynı gün bir de baktık ki bu bir buçuk ay öncesinden belirlenmiş bir toplantıydı, aynı gün 21 Ocakta tesadüf bu ya başbakan da Brüksel'e gitti ve orda Avrupa Birliği'nin üst düzey temsilcileriyle çeşitli görüşmeler yaptı. Şunu gördüm ki paylaşmak isterim sizlerle de, aslında, bu konuda evet, Avrupa Birliği'nin çeşitli standartları, kriterleri var. Bunlar tartışılıyor. Sosyal taraflar olarak biz de buradaki gerçekleri kuşkusuz ortaya koyduk. Türkiye'deki genel durumu ve çalışma yaşamına ilişkin ama şunu gördük ki, orada aslında hem Türkiye'ye yansımaları açısından baktığımızda bugün mevcut hükümet açısından bakıldığında Avrupa Birliği'ne giriş süreci ve hani o noktadaki kriterleri yerine getirme konusu herhangi bir yol haritası olmaktan çok aslında bugün iç siyasette hükümetin gelmiş olduğu nokta, sıkışmış olduğu durum, işte bunca yolsuzluk, hırsızlık vs. nin ortaya çıkmasıyla, hukuku bütünüyle devre dışı bırakan bir yaklaşımla bütün bunları örtbas etmeye çalıştığı bir dönemde Avrupa Birliği üzerinden aslında kendisine yeni bir alan açmaya ve bir soluklanma aralığı açmaya çalışıyor.

Bunların gerçekliğinin olmadığını o toplantıda, hem istihdam politikalarının tartışıldığı toplantıda hem de başbakanın yaptığı temaslar ve ordan çıkan sonuçlar açısından görmüş olduk. Yani sonuçta gerçekten bizim hani kadın istihdamını artırmak bakımından sayın hocamın son sözlerine vardırırsam buradan kendi dinamiklerimiz üzerinden gerçekleştireceğimiz gerçek bir sürecin bu dinamiklerin geliştirilmesinin ne kadar önemli olduğunu bir kez daha orda görmüş olduk.

Birkaç küçük bilgiyi daha paylaşmak istiyorum. Evet, kadın istihdamına dönük şu an hükümetin güncel olarak gündeminde olan politikalar hocamızın da söylediği gibi bir bütünün parçası. Biz bunu işyerlerinde işçi arkadaşlarımıza da böyle anlatıyoruz.

Dört tane saç ayağı var aslında. Bir tanesi işte taşeronlaştırmanın tamamen serbestleştirilmesi, Türkiye cumhuriyetinin aslında bir taşeron cum-

huriyetine dönüştürülmesi, kiralık işçi büroları, özel istihdam büroları, daha önce cumhurbaşkanı veto etmek zorunda kaldı. Bugün kadınlar üzerinden gündeme getiriliyor. Çalışma Bakanı bunu çok açıkça söyledi. Bize birebir toplantılarda hep söylüyor. Ama kamuoyunda da söyledi. Dedi ki özel istihdam bürolarında biz özellikle kadınları çalıştırmak üzere gündeme getireceğiz dedi.

Üçüncüsü biliyorsunuz işgücü maliyetlerini azaltmak açısından şimdilik bir başka bahara kaldığını söylediği çalışma bakanının kıdem tazminatı yükümlülüğünün işverenler açısından ortadan kaldıracak bir yaklaşım.

Dördüncüsü de kadınlara dönük bu istihdam paketi hazırlıkları. Bütün bunlar, hükümetin ana yönelimlerini, bütün belgelerinden biz biliyoruz. Kuşkusuz ama şu çok net ki bence bu süreç, özellikle kadın istihdamına dönük, kadın emeğine dönük tüm bu hazırlıklar, düzenlemeler yapılırken evet, ne kadın örgütlerine ne de bu sürecin doğrudan muhatabı olan emek örgütlerine hiçbir biçimde danışılmamıştır. Biz bu noktada, bu tartışmalar ilk ortaya çıktığı andan itibaren, yaklaşık üç aydır, DİSK, KESK ve Türk Tabipleri Birliği'nin çağrısıyla bir kadın emeği platformu oluşturduk. Otuzun üzerinde emek örgütünün, kadın örgütünün, siyasi partilerimizin, diğer kitle örgütlerinin, meslek örgütlerinin, çeşitli kadın platformlarının içinde olduğu bizim çağrımızla oluşan bir platform bu. Merkezi olarak oluşturduk ama şu an beş tane ilde kadın emeği platformları oluştu. Ankara, İstanbul, İzmir, Antalya ve Mersin'de. Önümüzdeki günlerde diğer kentlerde de aynı şekilde kadın emeği platformları oluşumları devam edecek. Ve bu konuda çeşitli tartışmalar, işte Ankara ve İstanbul'da birer forum yaptık ve bu istihdam paketine ilişkin hükümetin kadın emeği platformu olarak yaklaşımımızı kamuoyuyla da paylaştık. Aslında Türkiye'de benim bilebildiğim kadarıyla bu kadar geniş çerçevede oluşan ilk kez bir kadın platformu olduğunu düşünüyorum.

Son söz de, sendikalar açısından bir şey söyleyip bitirmek istiyorum, korsan sunum gibi olmasın. Aslında sendikaların bugün içinde bulunduğu durum, sendikal kriz vs. her nasıl tanımlayacaksak tanımlayalım, sendikalar bugün Türkiye'de güçlü bir noktada değil. Gerek nicel, gerek nitel anlamda. Bunun tabi ki birinci sorumluluğu ya da nedeni, genel olarak tüm dünyada ve Türkiye'de bir sermaye stratejisi olarak uygulanan güvencesizleştirme bu yeni işçileştirme politikaları ama bir yanı da kuşkusuz sendikaların da öz eleştirel olarak bu konuya yaklaşması gerekir. O açıdan bakıldığında da aslında kadın işçilerin örgütlenmesi, kadın emeğine dönük bu politikalara karşı güçlü bir sendikal stratejinin, politikanın hayata geçirilebilmesi bugün sendikalar açısından da sadece hani yönetimde bir kadın olsun, ya da işte hani temsiliyette kadınlar olsun demenin ötesinde kuşkusuz bu çok önemli ama

bir sendikal strateji tartışması yapılacaksa bugün açısından, bir emek siyaseti konuşulacaksa kadın emeğinin örgütlenmesi, kadın işçilerin örgütlenmesi her düzeyde bu stratejinin olmazsa olmaz bir parçası olarak ele alınmak durumunda sendikalar açısından bununu da altını çizmek istedim.

Teşekkür ediyorum.

İnsan ve Planlama, II

Eğitim ve Bilimin Tablosu, Geleceği

Orhan BURSALI, Oturum Başkanı
Prof. Dr. Rıfat OKÇABOL
Prof. Dr. Metin DURGUT
Prof. Dr. Çağlar GÜVEN
Prof. Dr. Taner TİMUR
İlter Ertuğrul

Orhan BURSALI [(*)]**.** Bilsay Kuruç hocam bizi itti tabi bu işin içine. Geçen seneden beri bir öğrenci olarak aranızda bulunmaktan çok da mutluyum. Öğrenci olarak derken, öğrenciler niye burada değil diye aramızda konuşup durduk bir parça, yemekte ve ayaküstü. Yani bu planlama fikrinin veya buradaki tartışmaların geleceğe en iyi iyi bir şekilde taşıyacak olan öğrencilerin olması gerekir diye düşünmüştük.

Acaba bizim hocalar, öğrencileri buraya gelmeye mecbur mu etmiyor diye düşündük. Mesela hoca dese ki, çocuklar bugünkü dersiniz bugünkü konunuz, planlamadır. İki gün izleyeceksiniz, oradan raporlar sunacaksınız. Falan dersiyle ilgili notlarınız sınavlarınız buradan verilecek, sonra da tabii ki öğrenciler buraya gelecekler, yeni bir şeyle karşılaşacaklar. Bu kadar kapsamlı bir sunumla okullarında tanıştıklarını ben sanmıyorum. Yani bir takım mecburiyetler kurulursa burada gençleri görürüz. Daha fazla genç görürüz diye düşündük.

Planlama yani bana göre çok zor bir şey. Çünkü Türkiye'de olmayan, hiç kimsenin umurunda olmadığı bir konuyu tartışmaya ve sonra sesi çevreye, Ankara'ya duyurmaya çalışmak. Zor bir olay! Bilsay hocamla geçen gün konuşurken, gökdelenlerin gökyüzüne doğru yükselişi planlanıyor bu ülkede demişti.

Bu alandaki zorluklarımızın temelinde yatan, ülke yönetimlerinin planlamayı tamamen gündeminden çıkarması olsa gerek. Çünkü planlama egemen olsa yönetime, ülkenin sanayisi de, eğitimi de, okulları da ve mesela kadın meselesinin konuşulması, bütün bunlar çok farklı olurdu bugünkü yaşadıklarımızdan ve çok farklı boyutlarda her şey tartışılmaya başlanırdı.

Kadınlar meselesi daha önceki planlama toplantılarının ana konularından bir tanesi idi. Türkiye'nin çok temel bir meselesi. Bu toplantıların kitapları hazırlanıyor. O kitaplar, birer kongre yahut kurultay kitapları olmaktansa, tematik hazırlansa, burada çok boyutlu konuşulan kadın meselesi başlı başına bir kitap olarak düşünülse veya sanayi, ekonomi ve diğer konuları ele alan tematik kitaplar halinde yayınlansa ve topluma sunulsa, acaba daha faydalı olur mu diye düşünüyorum.

Şimdi burada eğitim ve bilim ana konumuz. Cumhuriyet Bilim ve Teknoloji dergisini 27 yıldır yönetiyorum. 1400. Sayının kutlamasını yaptık bizim ofisimizde. Kaşar peyniri ve simitle birlikte. İşte 30-40 okur geldi.

(*) Cumhuriyet Gazetesi Yazarı.

Yazarlarımızın bir kısmı geldi. Derginin eğitim ve bilimin tartışma platformu, düşünce üretimi, bilgi aktarımı platformu olmasına hep özen gösterdik.

Eğitim ve bilim, Türkiye'nin dibe vurduğu iki temel konu. Bilim ve eğitim derken üniversiteleri de kast ederek söylüyorum aynı zamanda. Eğitim de dibe vurmuş durumdadır. Bu konulara 20. Yüzyıla geçiş açısından baktığımız zaman sıfır hazırlık, sıfır sistem söz konusu. Tam tersine geriletilen, bastırılan, özgürlüklerin yok edildiği ve belli bir düşünce çerçevesinde güdülenmeye çalışılan bir alandayız. Hâlbuki Bilsay hocamın da dediği gibi bilim her şeyde yönetici. Bilim, ürettikleriyle bir egemen güç; ekonomide, düşüncede ve siyasette. Şu anda var olan biçimiyle ülkemizde, yeni bir ivme ve yeni bir düşünce ve bir model oluşacağına dair umut beslemiyorum. Toplumda varlığı açısından meseleye yaklaştığımız zaman, bilimde tek tek yapılan çok iyi işler var ama sistem olarak bir çöküntü söz konusu. 200'e yakın üniversitemiz var. Yeni açılan üniversitelerde bir tane mimarlık fakültesi açılıyor, araştırma görevlileri vs var. Fakülte dekanı Yrd. Doç., hocası da olmuş ünlü bir mimara telefon ediyor, hocam gel de çocuklar bir mimar yüzü görsünler gelin bir konuşma yapın, diyor. Bu durumda olan üniversitelerden bahsediyoruz. Öğrenciler bu tip yerlerde diplomalarını ceplerine koyuyorlar ve aynı diğer en iyi üniversitenin diplomalarıyla eşit muamele görüyorlar. Üniversitelerin rektör atamaları askeri yönetim gibi. YÖK'ü ele geçirdiler, YÖK'ü yıkmak istiyorlardı, kaldıralım, gereksizdir diyorlardı, ama YÖK'ü askerden, 12 Eylül generallerinden çok daha güdümlü bir hale getirdiler. Bu kadarını hiç kimse başaramamıştı. Şimdi üniversitedeki liyakate dayalı bir sistem kuramadığımız sürece oradan ülke için bir şey bekleyemezsiniz. Türkiye'deki üniversiteleri tahlil ettiğiniz zaman bu ortaya çıkıyor. Çünkü bir iktidar-cemaat ilişkileri içinde bir üniversite sistemi var.. Beş-on tane üniversiteyi dışında tutarak, söylüyorum.

4+4+4 sistemi ile eğitimi böldüler ve kısmen dinselleştirdiler.. Eğitimin yeniden ayakları üzerine oturtulması gerek. Buradaki görüşleri, topluma aktarma mekanizmalarını kurma zorluklarımız da var. Ve yönetim nasıl sıkıştırılır? Toplumsal olarak büyük farkındalıklar yaratılabilir.

Bunların hepsi zor konular. Şimdi, biz eğitim ve bilimi tartışacağız burada. Hocam geçmişi değil geleceği tartışın dedi. Yani var olanları anlatmaktan biraz öteye çıkalım, var olması gerekeni anlatalım. Durumu görelim fakat gelecek için düşünceler, modeller, kışkırtıcı bir takım varsayımlar ortaya sürüp onları tartışalım dedi.

Ben Bilsay hocanın bana ilettiği bu görevi öncelikle dile getireyim. Önce sözü **Çağlar Güven** Hocama vereyim.

Metodoloji ve Pratik

Çağlar GÜVEN(*)

Bildiride bilim ve sorgulama eyleminin metodolojik sorunlarına değinecek ve eğitime yönelik bazı gözlemlere yer vereceğiz.

Bilim ve Sorgulama

Şu saptama ile başlayalım: insanın amacı dünyayı bilebilmek, yani bilgiye ulaşmaktır. Bütün insanlık pratiği de bilgiye ulaşma uğraşı, yani bir ***sorgulama eylemi*** olarak tanımlanabilir. Sorgulamanın amaçları ***açıklama***, bu açıklamaya dayanarak ***öngörme*** ve ***anlam yüklemedir***. Sorgulama pratiği ile bilginin çoğalması ***ilerleme***, bilginin yok olması ise ***gerileme*** anlamına gelir. Dolayısıyla bilginin çoğalmasından yana olmak ***ilericilik***; bilgiye erişimi engellemek ve bilgiyi örtülemek ise ***gericiliktir***.

İnsanın amacına dair yaptığımız bu saptama her konum ve koşulda savunulabilir olsa da bildirinin amacı bu değil. Bildiride sadece bu kabulü yapacak ve tartışmaları bunun üzerine inşa edeceğiz.

Bilgi ihtiyaçlarımız nelerdir? Aristo'dan Kant'a kadar bu soruya verilen cevapları şöyle özetlemek mümkün:

- doğa bilgisine olan ***teorik*** ihtiyaç
- insanlararası ilişkilere dair ***pratik*** ihtiyaç
- kişiye özgü özgürlük ihtiyacı

Birinci türden, yani teorik bilgiye ulaşmanın yolu doğa veya fen bilimleri. Doğa bilimleriyle elde ettiğimiz bilgiyi uygulamaya koyduğumuzda ikinci tür ihtiyaca da cevap vermeye başlıyoruz. Ancak bu aşamada sosyal bilimler, siyaset ve yönetim bilimleri, beşeri etüdler, ve hukuk gibi disiplinlere de ihtiyacımız var[1]. Bu ikinci tür, yani pratik bilginin belirleyici özelliği

---

(*) Prof. Dr. ODTÜ, Mühendislik Fakültesi

1 Türkçede terminoloji sıkıntısı var. Fizik ve biyolojiye bilim diyoruz, ama örneğin tarih ve hukukla uğraşan akademisyenler için de bilim adamı sıfatını kullanıyoruz. Oysa batı dillerinde örneğin sosyal bilimler vardır ama sosyal bilimle uğraşanlara bilim adamı yani "*scientist"* denmez. Hatta mühendislere veya matematikçilere de denmez. Bilimsellik *(scientific)* nitelemesi sadece fen bilimleri için kullanılır.

ahlaka dair olmasıdır. Fen bilimlerinin tüm uygulamaları da kaçınılmaz olarak ahlaki seçimler içerir. Bir başka deyişle pratik bilgi, ahlaki bilgidir. Üçüncü tür bilgi ise sanat, estetik, edebiyat ve tefekkür gibi alanları içerir; ahlaki sınırlardan büyük ölçüde bağımsızdır.

İnsan ihtiyaçlarını böylece sınıflandırmak sorgulama eyleminin de bu tasnife uygun olarak, birbirleriyle kesişmeyen kulvarlarda sürdürülebileceği anlamına gelmez. Oysa uygulamaya bakıldığında sorgulamanın çoğu kez birbirinden kopuk disiplinlerin çatısı altında yürütüldüğünü görebiliriz. Gerçekten de özellikle erken modernite döneminde işler böyle yürüyordu. Ancak zamanla anlaşılmaya başlandı ki insanın farklı ihtiyaçları birbirlerinden bağımsız olmadığı gibi bilgiye olan ihtiyaç da parçalara ayrılarak karşılanamaz. Bu kavrayış aslında yeni sayılmaz; örneğin teorinin pratikten ayrılmazlığı görüşü eski Yunanlılardan bu yana var, ancak sorgulamaya yansıması 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren görülmeye başlandı. Buna göre bilgi bölünmez bir bütündür ve sorgulama faaliyeti bu bölünmezliği gözetmek zorundadır. Newton döneminden bu yana yürürlükte olan sorgulama pratiğinin geçirdiği ve halen devam eden büyük dönüşümün temelinde bu kavrayış yer alır.

Sorgulama metodolojisi bilginin türüne göre farklılık gösterecektir. Bu bildiride teorik ve pratik sorgulama metodolojilerine değineceğiz.

Fen bilimleri metodolojisine ***bilimsel yöntem*** ve buna göre yürütülen çalışmalara ***bilimsel araştırma*** *(scientific research)* diyoruz. Bilimsel araştırmanın amaçları, açıklama ve öngörmeden ibaret, anlam yükleme amacı genelde bilimsel araştırma alanın dışında kabul edilir. Araştırma süreci ya da döngüsünün kabaca şöyle cereyan ettiği kabul edilir:

- teori ve pratikten esinlenen gözlemler bir ***hipoteze*** yol açıyor
- ***kontrollü deney*** yoluyla hipotez sınanıyor
- çok sayıda sınamada reddedilmeyen hipotezler yeni bir sınamada reddedilene kadar ***genelleme*** statüsüne ulaşarak teoriye ekleniyor.

Buradan bütün genellemelerin esas itibarıyla geçici olacağını, mutlak bilgiye erişmenin mümkün olmayacağını anlıyoruz. Bu durum bilimsel yöntemin zayıflığına değil tam aksine sağlamlığına işaret eder.

Konuya son vermeden önce bilimsel araştırma yönteminin gerçek mahiyeti hakkında -- bu bildiri kapsamının dışında kalan -- farklı görüş ve derin tartışmalar olduğunu eklemek gerekir.

Pratik bilgiye ulaşmak için takip edilecek metodolojiler sadece sosyal bilimler, beşeri etütler ve hukuk gibi alanlarda değil fen bilimlerinin uygulamaları dahil olmak üzere bütün uygulamalı bilimler için gereklidir. Anla-

ma, yani anlam yüklemeyi de içermesi gereken bu metodolojiler bilimsel yönteme göre çok daha çetrefilli sorunlar ve engellere maruzdur. Açıklamalara şu temel sorularla başlayabiliriz:

- sorgulama tarafsız yani ***nesnel*** (*objective*) olabilir mi?
- sorgulama eyleminden etkilenmeyen, bizden bağımsız bir realite var mıdır?
- sorgulayan özne sorgulanan nesneden ayrıştırılabilir mi?

Bu sorulara iki farklı cevap vermek mümkün:

- Özne nesneden ayrıştırılabilir, yani nesnellik mümkündür ve sorgulama eyleminden bağımsız olan bir realite vardır.
- Özne nesneden ayrıştırılamaz, yani mutlak nesnellik sağlanamaz ve var olsa da realite yoruma tabidir.

Birinci cevap ***pozitivist*** bir anlayış sergiliyor, bu cevabın özellikle fen bilimlerinde kabul görmeyi sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Buna göre değer yargılarıyla bozulmamış nesnel bir sorgulama, yani bir ***özne-nesne düalitesi*** mümkün. Bu sayede, mutlak olmasa da, realiteye ilişkin bilgiye ulaşabiliriz. İkinci cevap ise daha ***eleştirici*** bir anlayış sergiliyor. Buna göre özne-nesne düalitesi mümkün olamaz, bizden bağımsız olarak var olan realiteye dair bilgilerimiz mutlak bir nesnellikle tespit edilemez. Bu önerme sadece felsefi bir görüş yansıtmıyor, ***Heisenberg***'in 1927'de ortaya koyduğu ***belirsizlik prensibine*** göre özne-nesne düalitesi fizik alanında da geçerli değil. Kaldı ki tüm gözlemlerimiz algılama sistemlerinin süzgecinden geçmek zorunda olduğundan tahriflere açıktır. Kısacası nesnellik sağlama çabası, sosyal bir süreç neticesinde mutabakat sağlamaktan öteye götürülemez ve ister istemez değer yargıları içerir.

Bu aşamada bilgiyi sınıflandırmada ikinci bir tasnif ortaya çıkıyor. Öncelikle bizden bağımsız olarak var olan, nesneler dünyasına ait bir ***realite*** var. Realiteye dair bilgilere fen bilimleri yoluyla ulaşmaya çalışıyoruz. Ancak insan yaşamının asıl ve nihai amacı realiteyi de içeren ve ona anlam yükleyen ***hakikate*** (*truth*) ulaşmak. Yani sorgulamanın asıl amacı hakikattir ve bilimsel yöntem bu amacı gerçekleştirmek için yeterli olamaz. İlginç olan eski Yunanlıların bu sorunun farkında olmuş olmaları; eski Yunancada "***theoria***" görerek düşünmek, tefekkür etmek; "***praxis***" ise teorinin uygulanması, yani özgür bireyin eylemi anlamına geliyordu. Yunanlılar pratikle ilgili sorunların teori sorunlarına indirgenemeyeceğini, bunlara dair bilgilere erişmenin farklı yöntemler gerektirdiğini anlamışlar. Teorinin pratikten farklı olduğu söylemi de bu anlamda doğrudur; teorik bilgi pratik bilgiden ayrılamaz ama bunlara erişme yöntemleri birbirinden ayrıdır. Yani teorinin pratikten ayrı olduğunu söylemek aslında teorik bilginin pratiğe ait olan alanı istila etmemesi gerektiği anlamına geliyordu.

Bu temel kavrayış fen bilimlerinin Newton'la birlikte gösterdiği başarı ve yükselişin etkisiyle uzunca süre unutulur oldu. Bu dönemi belirleyen gelişme teknolojinin büyük bir güç olarak ortaya çıkması ve buna bağlı olarak toplumsal pratiğe ait olan alanın gitgide daralmasıdır. Bu dönemde öne çıkan ve halen de egemenliğini sürdürmekte olan pozitivist bilim anlayışı, bilimin tercihler ve değer yargılarından etkilenmeyen nesnel bir platformda cereyan ettiğini ileri sürer. Dolayısıyla pozitivizm, Yunanlıların tanımladığı teori ve pratik ayrılığını korumaya çalışır gibidir. Oysa ortaya çıkan durum bundan farklıdır. Teknolojideki baş döndürücü gelişmeler toplumsal pratiği eskisi ile kıyaslanmayacak ölçüde derinden etkilemeye başladı. Başka bir deyişle pratik alana ait tercihler, gün geçtikçe ve çoğu kez, sözde bilimsel mülahazalarla pratik alan dışında kararlaştırılır oldu ve bu eğilim git gide güç kazandı. Öyle ki, sadece lafta kalan bir teori ve pratik ayrılığının, teorinin pratik alana tecavüzünü maskelemek amacıyla kullanılmaya başlandığı söylenebilir. Oysa uygulamalı bilimlerin yükselmesi, pozitivizmin bugün dahi kendine yakıştırdığı nesnelliğin tutar yanını bırakmamıştır. Değer yargılarını bilim alanı dışında tutmak mümkün değildir. Bu böyle ise nesnellik de pozitivizmin iddia ettiğinin aksine insandan ve toplum pratiğinden bağımsız biçimde sağlanamaz. Ne var ki pozitivizmin yerine neyin konulduğu henüz pek açık değil. Daha eleştirici bir yöntemin ortaya çıkması beklenirken çoğu zaman pozitivist anlayışın uygulamada hala geçerli olduğu görülebilir. Eleştiriden yoksun bu yaklaşımın vahim sonucu bilimsel çalışmanın, anlamını yitirmiş bir nesnellik anlayışına sığınarak kendisini pratikten ayrı telakki etmesi ve daha da vahimi, bu sözde ayrılıktan doğal olarak yararlanamak isteyecek yerleşik iktidara ve yerleşik değer sistemlerine alet olma durumuna düşmesidir.

20. yüzyılın ilk yarısından itibaren bilim dünyasında derin bir paradigma değişikliğinin baş gösterdiğini söyleyebiliriz. Devrim niteliğindeki bu gelişme bilimdeki Newton paradigmasının sonuna işaret ediyor. Newton'cu bilim anlayışı dünyanın ***bilinebilir*** olduğu varsayımına dayanır. Oysa ilkin kuantum fiziği, biyoloji, meteoroloji ve yöneylem araştırması gibi disiplinlerde ortaya çıkan gelişmelerle dünyanın bilinebilir olmaktan ziyade ***kompleks*** olduğu görüşü öne çıktı. Bu yeni durum karşısında tüm metodolojiler disiplin sınırlarını aşan ve birbirine benzeyen güçlüklerle yüz yüze kalıyorlar.

Kompleksiteyi anlamak için fen bilimlerine geri dönebiliriz. 'Dünya bilinebilir mi' sorusunu, basite indirgemek pahasına, şu hipotezle ifade edelim:

$$y \stackrel{?}{=} f(x_1, x_2, x_3, \ldots. x_n, \ldots)$$

Hipotez, x ile gösterilen bağımsız değişkenlerin y sonucuna yol açıp açmadığını soruyor. Soruyu cevaplayabilirsek realiteye dair bilgimiz artacak ve ilerleme kaydedeceğiz. Aslında soruya nasıl cevap vereceğimizi bilmiyoruz; ama adım adım gitmek işimizi kolaylaştırabilir. Örneğin önce sadece x_1'in y üzerindeki etkisini araştırabiliriz. Fen bilimlerinin elinde bunu gerçekleştirmek için ***kontrollü deney*** denilen güçlü bir silah var. Buna göre ***laboratuvar*** dediğimiz bir yerde x_1 dışındaki bütün değişkenleri kontrol altına alarak sabitleme imkanı yaratabiliriz. Bunu yaparsak bir anlamda dünyayı durdurmuş olacak, sadece x_1 ve y'deki değişimi gözleyerek aralarındaki ilişkinin mahiyetini araştırabileceğiz. Daha sonra diğer bütün değişkenler -- ve bunların kombinasyonları -- ile y arasındaki ilişkiyi benzer şekilde araştırarak deneyi sonlandırabiliriz. Deneyin başarılı olması için iki şart var. Birincisi laboratuvarda tam kontrolün sağlanması, yani y'de gözlenen herhangi bir değişimin sadece sınamakta olduğumuz değişkenlerden kaynaklandığından emin olmamız lazım. Eminsek, deneyimiz ***içsel geçerlilik*** sınavından geçmiş demektir. Bu birinci şartı, yani içsel geçerliliği sağlamak nispeten kolay, zor olan ikinci şartın sağlanması. Bunu da şöyle açıklayabiliriz: Diyelim ki deney sonunda şu ilişkiyi saptadık:

$$y = f_1(x_1, x_3, x_8)$$

Artık y'nin davranışını açıklayabilir veya tahmin edebiliriz. Ne var ki bu sonuca dünyanın durdurulduğu laboratuvar ortamında ulaşıldı; ilişki acaba laboratuvar dışında da geçerli mi? Eğer geçerliyse deneyimiz ***dışsal geçerlilik*** sınavından da geçmiş olacak ve elde edilen sonuç ***genelleme*** mertebesine erişerek teorideki yerini alacak. Sıkıntı şurada: dışsal geçerliliği sağlamanın garantili bir yolu yok. Şöyle de diyebiliriz: dışsal geçerlilik hiçbir zaman tam olarak sağlanamaz. Dışsal geçerliliği kuşkulu genellemelerle dünyada olup biteni açıklamaya kalkmak ise safsataya düşme tehlikesine son derece açıktır. Bu tehlike laboratuvardan dahi yoksun olan sosyal bilimlerde en üst düzeydedir.

Dikkat edilirse hipotezin sağ tarafında bağımsız değişkenlerin tam bir listesi yer almıyor. Aslında bu değişkenlerin sayısı nedir onu da bilmiyoruz; sayı belki sonsuza doğru uzanıyor. Kaldı ki bağımsız dediğimiz bu değişkenlerin kendi aralarında karmaşık bağımlılık ilişkileri de olabilir. İşte bu gözlemler ve dışsal geçerlilikle ilgili sorunlar ***kompleks sistemlere*** özgü ve ***kompleksiteden*** kaynaklanan güçlüklere hatta bilinmezliklere işaret ediyor. Kompleksiteyi bu kadar basite indirgemek yanıltıcı olabilir ama anafikir değişmez; gerek dünyamız gerekse yarattığımız teknoekonomik uygarlık son derecede kompleks sistemlerden oluşuyor. Bu kavrayış karşısında Newton paradigmasının merkezinde yer alan 'dünya bilinebilir' önermesinden eskisi kadar emin olamayız. Bilim bize mutlak bilginin mümkün olmadığını zaten

söylüyordu, ama kompleksite bunun da ötesine gidiyor: dünya belki de hiçbir zaman bilinmeyebilir.

Kompleksite karşısında ne yapabiliriz, sorgulama metodolojimiz ne olacak? 21. yüzyılda bütün bilimlerin karşı karşıya olduğu can alıcı soru budur. Sadece fizik, iklim bilimleri, meteoroloji gibi fen bilimleri değil yöneylem araştırması, iktisat, sosyoloji ve siyaset bilimlerinde de halen bu sorunun cevapları araştırılma safhasında. Buna bağlı olarak kurulan araştırma kurum ve enstitülerinin sayısı bütün dünyada hızla çoğalıyor.

Kompleksite çalışmalarına erken bir örnek biyolog Ludwig von Bertalanffy'nin yarım asır önce öne sürdüğü ***genel sistem teorisidir.*** Buradaki kavramlar sosyoteknik sistemleri konu edinen disiplinlerce de benimsenerek ***sistem düşüncesi*** *(systems thinking)* adı altında üniversite müfredatlarına girdi.

Kompleksite çalışmaları ve sistem düşüncesinin ana nosyonlarını ayrıntıya girmeden özetlemekle yetinelim:

- bilgi disiplinlerin tasnifine tabi değildir ve bölünemez, sorgulama eylemi disiplinlerüstü olmak zorundadır
- teorik bilgi üretilirken pratik seçimler yapmaktan kaçınma imkanı yoktur
- temel bilimler uygulamalı bilimlerden, doğa bilimleri toplum bilimlerinden ayrı ilerleyemez
- geleneksel bilim paradigmasının değişmesi gerekir:
  - Newton ve Leibniz'in geliştirdikleri diferansiyel ve integral hesap, nonlineerliği lineerize etme fikri üzerine kuruluydu
  - oysa doğa lineer değildir; doğal süreçlerdeki süreksizlikler, bölünmezlikler, kırılmalar ve tasnif dışı çatallanmalar ***(bifurcations)*** farklı hesaplama yöntemleri gerektirir
- dünya birbirinden ayrı parçalardan oluşur, parçalara ilişkin bilgileri birleştirerek bütüne ilişkin bilgi elde edilebilir önermesi dünyayı bilmeye yetmez; kompleks bir sistemi anlamak için altsistemleri analiz etmeden önce sistemin içinde yer aldığı üstsistemi sorgulamak gerekir
- sistem hiyerarşilerinde her amaç aynı zamanda bir araç, her araç da bir amaç olabilir; sosyal sistemlerde :
  - araçların amaçlardan ayrılabilir olduğu,
  - amaç seçiminin ahlaki, araç seçiminin tamamen teknik bir seçim olduğu
  - dolayısıyla araçlarla ilgili kararların uzmanlara bırakılması gerektiği

gibi önermeler suistimallere ve sınıf tahakkümüne yol açar

- dünya (realite ve hakikat) hiçbir zaman tekdüze ve yalın değildir; kompleksite anlaşılmadan doğru bilgi üretilemez

Son olarak bu gözlemler ışığında eğitim sistemindeki sorunlara ve gelecek için önerilere kısaca yer verelim.

Eğitim

Toplumsal kaynakların tahsisine ilişkin kararlar ilki ahlaki, ikincisi teknik iki sorunun cevabına dayanır:

- NE YAPMALI?
  uzun vadeli amaçlara ulaşmak için NE yapılmalı, yani **doğru iş nedir**?
- NASIL YAPMALI?
  iş, kaynak israfı olmadan NASIL yapılmalı, yani **işin doğrusu nedir**?

Bu sorulardan hangisinin daha önemli olduğunu görmek zor değil: yanlış işi doğru yapmak yanlışı daha da yanlış yapacaktır, oysa doğru işi yanlış yapmak yapılan yanlıştan öğrenerek doğruya ulaşma imkanı sağlar. Bu böyle olmakla birlikte 1980'lerde hız kazanan neoliberal doktrine göre NE YAPMALI sorusuna en doğru cevabı piyasalar verecektir. Çalışanlara düşen, piyasa kararlarının NASIL uygulanacağına odaklanmaktan ibarettir. Bu neoliberal dogma zamanla bütün dünyaya kabul ettirildi. Neticede pratikle ilgili sorular teknik sorulara indirgendi, toplumların iradesi yok sayılarak tercih ve seçim hakkı ortadan kaldırıldı, hayati kararlar uzmanlara ve ***üst kurullara*** tevdi edildi.

Bu dönemde bir başka gelişme bilimsel ve teknolojik bilginin bağımsız bir üretim faktörü gibi alınıp satılan bir metaya dönüşmesidir. Bu gelişmelerle uyumlu biçimde eğitim hizmetleri, özellikle yüksek öğrenim arz ve talebi piyasalara tabi kılınarak mübadeleye açık bir hizmete dönüşmeye başladı. Eğitim ve bilginin kamusallık özelliği görmezden gelindikçe her ikisinin arzında hem nicelik hem nitelik açısından yetersizlikler ortaya çıkarak yaygınlaştı. Bu durum üniversiteleri temelden sarsan değişimlere yol açtı. Üniversite bütünüyle piyasaların kısa vadeli taleplerini karşılamaya odaklandı, müfredatlar ve kriterler buna göre yeniden düzenlendi. Bilginin bölünmezliği bir yana bırakılarak sorgulamanın önü kesildi, 'Amerikayı yeniden keşfetmeyelim' diyen taklitçilik öne çıktı. Akademik terfi ve atamaların piyasaların belirlediği performans ölçülerine bağlanmasıyla üniversiteler yarı cahil hocalarla doldu. Bunların yetiştirdiği yarı cahil mezunlar bütün dünyada iş başındalar.

Piyasa mantığının yarattığı tahribat diğer kamusal mal ve hizmet sektörlerine de yayıldı. Özellikle çevre tahribatı ve iklim değişikliği aşırı ölçüde hız kazandı. Ortaya çıkan ***negatif dışsallıklar*** piyasalarda küresel ve içinden çıkılmaz ***çöküşlere*** yol açtı. Özetle, neoliberal politikalar sayesinde realite fütursuzca inkar edildi, hakikat piyasalar tarafından tebliğ edilir oldu, **ilerleme** gündemden kalktı, bilgi ve bilim düşmanı bir **gericilik** dünyaya hâkim oldu.

Bu gidişin sonunun geleceğine dair bir işaret henüz görünmüyor. Belki de büyük yıkımlardan sonra, yeni şartlar yeni bir düzeni zorlayacak. O zaman yapılması gerekenleri sıralamaya çalışalım:

- ilerlemeyi en üst referans olarak almak, neoliberalizmin dayattığı negatif özgürlük kavramını pozitife çevirmek
- kompleksiteyle baş edecek yeni kurumlar, enstitüler oluşturmak
- planlamaya ve projeciliğe dönerek piyasa çöküşlerini önlemek
- üniversiteyi ve bütün eğitimi sistemini dönüştürmek

Bu liste uzatılabilir. Eğitim sisteminin dönüştürülmesi konusunu biraz açarak bildiriyi tamamlayalım. Aşağıdaki tablo değişim öncesinde ve sonrasındaki paradigma farklarını, yani halen geçerli olan ve olması gereken ilkelerin bazılarını gösteriyor.

dönüşümden önce eğitim	**dönüşümden sonra eğitim**
dünya bilinebilir; sorgulama yoluyla dünyayı bilebiliriz	dünya kompleks sistemlerden oluşur, yeni sorgulama metodolojileri geliştirilse dahi dünyayı bilemeyebiliriz
dünya parçalara ayrılır, bilgi parçalar halinde elde edilir ve öğretilebilir	bilginin teorik, pratik ve estetik yönleri birbirinden ayrılamaz, bütünün özellikleri parçalarda bulunmaz
öğreten realite ve hakikatin ne olduğunu bilir ve bu bilgiyi öğrenene aktarır	sosyal realite ve hakikat değişime tabidir, dünyayı açıklama ve ona anlam yükleme sosyal mutabakat gerektirir
eğitim içeriği yazılı metinlerle sabitlenebilir, veri ve enformasyondan oluşur	bilgi dinamiktir, genellemeler yanıltabilir, tekillikler ve benzemezlikler önemlidir
bütün öğrenciler aynı tedrisat ve deneyimlere tabi olmalı	öğrenme sosyal kontekst içerisinde ancak açık ve özgür diyalogla gerçekleşir
ölçme değerlendirme kriterleri konteksten bağımsız ve nesnel olmalı	gerçek öğrenme uygulamadan gelir, değerlendirme uygulama gerektirir
düzene ve hiyerarşilere uyum esastır	düzeni sorgulamak esastır

Orhan Bursalı: Evet, Çağlar Güven Hoca bir vurdu. Darmadağın etti, çok radikal bir kopuş. Yani sunumuyla benim ruhumu rahatlattı diyeyim. Bu düzen nereye gidiyor. İnsanlığı ve yaşadığımız toplumsal düzeni yok etmeye giden bir dünyada, çok radikal başka bir dünyanın kurulmasını bize öneriyor. Çok bambaşka temelde bir kuruluş öneriyor. Aklıma böyle durumlarda Nobel ödülü alan Joseph Conrad'ın o radikal düşüncesi gelir. Conrad, biliyorsunuz kazlara karışmış onların dilinden konuşan, davranış biliminin kurucusu Avusturyalı bilimci. Dünyada çevre olaylarının yükseldiği 1980'lerin sonunda o zaman söyledikleri çok tartışılmıştı. Yeryüzü için çok önemli çevre meselesinin öneminin anlaşılması ve çok önemli radikal önlemlerin alınması, dünyanın radikal bir değişime uğrayabilmesi için çok radikal bir olay gerçekleşmeli, mesela bir çevre felaketinin örneğin San Francisco'yu yok etmesi. İnsanlık ancak böyle bir durumda çevre ile çok radikal dönüşüm yaşayabilir görüşünü savundu. Bu kurulu düzen, durup dururken değişmez, hele radikal bir değişim yaşayamaz. Kurulu düzeni normal süreçte hiçbir şey yıkamaz. Ancak çok önemli şeyler yıkabilir. Şimdi dünyanın yeniden kurulması gerekir. Bugünden itibaren nasıl bir dönüşüm, bu temelde nasıl olabilir, tartışılması gereken bir konu. Çağlar hoca bunu öneriyor.

Şimdi ben ***Metin Durgut***'tan Çağlar hocanın eksik bıraktığı yerden devamını, Çağlar'ın elinden kurtulmuş ve tesadüfen ayakta kalmış yapıları, ikinci bir yumrukla yıkması için konuşmaya davet ediyorum.

Bilim İçin Eğitim

Metin DURGUT(*)

Yükseköğrenim kurumlarını "performansa dayalı destek" programlarıyla terbiye eden neoliberal yüksek eğitim reformlarının üzerinden neredeyse otuz yıl geçti. Yüksek öğrenimden yeni piyasalar yaratmayı amaçlayan müdahale sonucu neoliberal düzen üniversitenin yeni efendisi ilan edildi. Kamu için bilginin yerine piyasanın ihtiyaçları geçti, hem de küçülen (!) devletin baskısıyla.

Bilim: Kamusal Mal – Özel Mal

Yirminci Yüzyıl önemli bir özelliği, bilimsel ve teknolojik devrimlerin içiçe gerçekleştiği bir dönem olmasıdır. Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra, bilime dayalı teknolojiler gerek ekonomik büyümenin gerekse ulusal güvenliğin ana unsurları arasına girdi, rekabetçi üstünlük kaynağı sayıldı. Bilimin üretimi (ve yeniden üretimi) bilimsel faaliyetin sistemleşmesine yol açtı (bilim politikası, planlaması, destek sistemi vb.). Karar alıcıların bilime bakışı bu dönemde radikal biçimde değişti.

i. 1970'lere kadar olan dönemde bilim esas olarak kamusal mal olarak görülür (Şekil 1.)

Şekil 1: Kamusal Mal Olarak Bilim

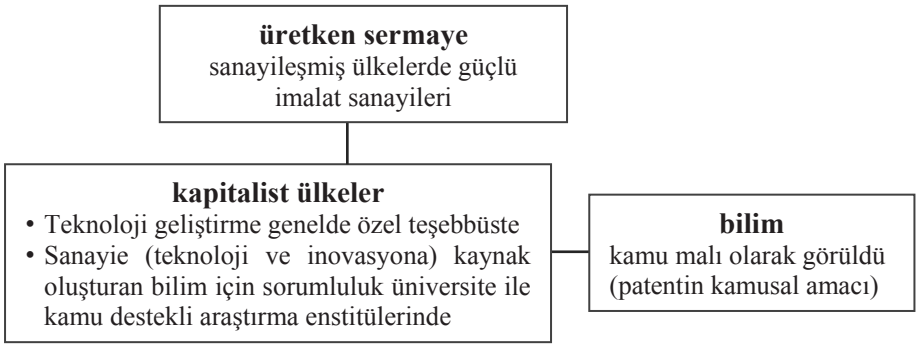

(*) Prof. Dr. Alanya Hamdullah Emin Paşa Üniversitesi.

ii. 1980'lerden itibaren bilim artık ticari değeri öne çıkartılan bir üretim sistemidir, özel mal muamelesi görür. B dönemde neoliberalizm sermayenin yapısında ciddi değişmelere neden olur,

- finansal sermayenin, rantçılığın ve servis ekonomilerinin dönemi
- sermayenin küresel düzeydeki aşırı birikimi (kâr oranlarının düşmesi) ve yoğunlaşması, finansallaşması ve finansal sermayenin küresel hakimiyetinin bilimi doğrudan etkilemesi
- hiyerarşik düzenlemeler aracılığıyla kurumların ve ilişkilerin hızla dönüştürülmesi.

Bilgi doğrudan bir üretici güç konumuna yerleştirilirken, emeğin ağırlık merkezi fizikselden entellektüele kayar. Sözlükler beşeri sermaye, sosyal sermaye, entellektüel sermaye gibi yeni ticari terimlerle zenginleşir (Şekil 2a).

Şekil 2a: Bilginin Yeni Konumu

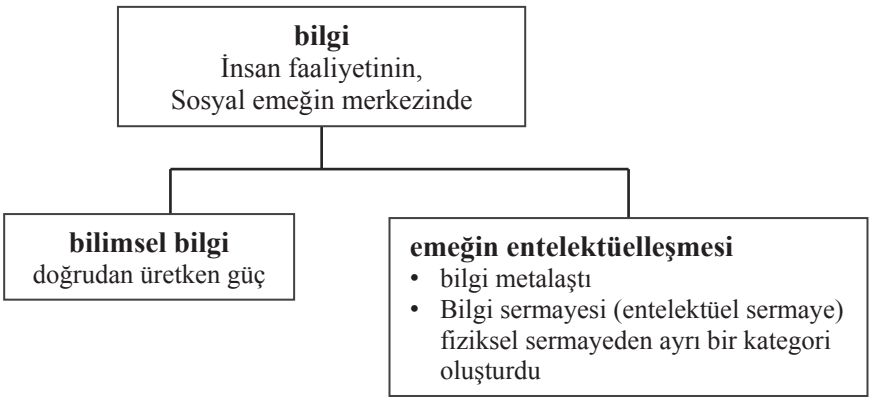

Kapitalizmin bilime yüklemeye başladığı neoliberal misyon bilgiye dayalı ekonomi söyleminde ifadesini bulur; piyasaya aktarılacak yeni bilgi ve beceri için bilim kurumu piyasacı düzenlemeler çerçevesinde yeniden yapılandırılmaya başlanır. Şekil 2b.de bu yapılandırma özetlenmektedir.

Yeni bilginin özelleştirilmesi sürecinde, bilgi üretimine kamu desteği sürermekte ama kamu malı olarak üretilen yeni bilgi özelleştirmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda,

- akademik araştırmanın göreli düşük maliyetinden yaralanma yolu açıldı
- ticari amaçlı proje ve patentler akademik araştırmanın asli güdüleyenleri haline geldi
- ticari amaçlı eğitim programları sunuldu

- bilimsel araştırma alanında universite -ticari kuruluş ilişkileri derinleştirildi.

Sonuçta, üretilen "akademik kapitalizm" tasarımı akademik dünyaya "girişimci üniversite" modelini dayattı.

Şekil 2b: Kapitalizmin Bilimle Değişen İlişkisi

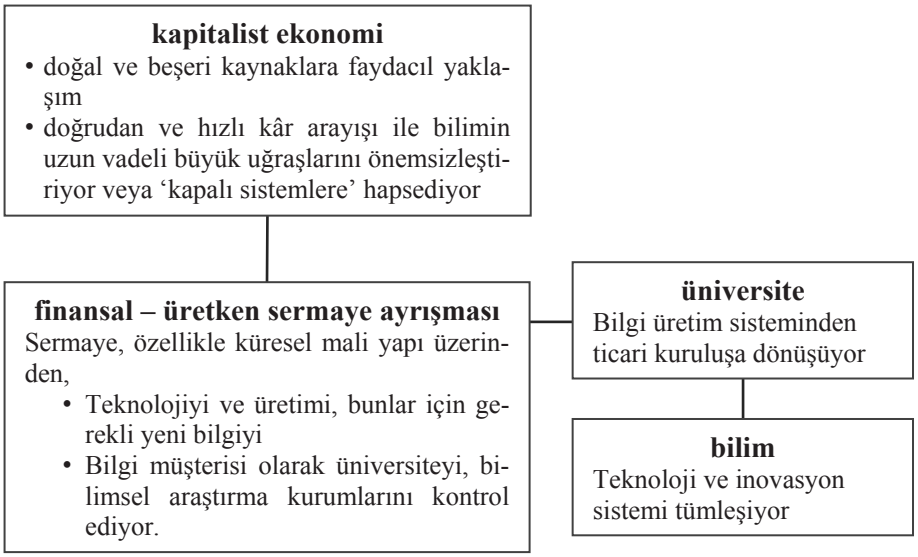

1. Yirminci Yüzyıldan Yirmi Birinci Yüzyıl'a geçerken

Yirminci Yüzyıl'da bilim alanı üç büyük devrime sahne oldu;

- kuantum devrimi
- bilgi işleme devrimi
- biyomoleküler devrimi.

Bu devrimler sürecinde, araştırma odağındaki atomun ve hücrenin yapısı çözülerek temel elemanlardan büyük sistemleri inşa eden modeller kuruldu. Bilgi işlem yeteneği ile birlikte karmaşık sistemleri kavrayabilen entelektüel kapasite gelişti. Yapılar ve işlevler bağlamında,

- madde
- yaşam
- şuur/zeka

büyük ölçekli varoluşun zuhur eden özellikleri olarak çözümlenmekte ve yorumlanmakta.

Gelişmenin yakın dönem vaatleri arasında,

- organik molekül esaslı yeni bilgisayarlar
- 'canlılık' sırlarının açıklanması
- robot otomatonlar (kendini yöneten makinalar)
- hastalık tedavileri
- kuantum tabanlı yeni enerji kaynakları
- uzay yolculuğu

bulunmaktadır.

Yirminci Yüzyıl'ı anlatan bu üç bilimsel devrim yaşanmadan Yirmi Birinci Yüzyıl'a geçilebilir miydi? Eğer "tarihin yeni bilginin uzun dalgalarıyla eklemlenen evreleri" bir açıklama sayılırsa, mümkün görünmüyor. İki yüzyıl arasında köprü olan bu bilimsel devrimler, "madde, yaşam ve zeka" araştırmalarının örtüşmeye başlamasıyla yeni ufuklar ve yeni güçler sunmaya hazırlanırken, bilimsel ilerlemenin hizmet edeceği çıkarlar ve yol vereceği gelecekler çok tartışılacak. Özel ve kamusal yarar değerlendirmeleri, sosyal sistemlerde paralel devrimleri/evrimleri insanlığın gündemine sokacak.

Zamanımızın büyük fizikçisi S. Hawking Yirmi Birinci Yüzyıl için 'karmaşıklık yüzyılı' tanımını yapıyor. Karmaşıklık çağının "veri-güdümlü devrim"inde ise ilginç biçimde, "istatistik bilimi" ile "veri görselleştirilmesi"nin (görsel tekniklerle etkin veri iletişimi) aranan başlıca beceriler olacağını öngörüyor. Bu öneriye eklenecek ilgili başka bir önemli alan, büyük nüfuslu karmaşık sistemlerin temsilinde ve incelenmesinde önemli bir araç haline gelen "ağyapılar bilimi"dir.

Yukarıda değinilen bilim alanlarında sahip olduğumuz yetkinlik düzeyi ne olursa olsun, zaman bizi bir şekilde Yirmi Birinci Yüzyıl'a taşıyacak. Bir şekilde hayatın devam etmesini bekliyoruz. Bir şekilde, ama hangi şekilde? Öğrenme ile özgürleşme arasındaki ilişkiyi kuramayanlar, çağdaş toplum üyeliği yerine ayrışmış topluluk aidiyetleri içinde sıkışırlar. Cehalet günün kuralı haline gelir.

Cehalet için ilk gözlem, varlığını zorlanmadan sürdüren bir tuzak olmasıdır. Tuzaklar sistemlerde oluşan "verimsiz dengeler"dir, getirileri onları uzun ömürlü (meta-istikrarlı) yapar.

İkinci gözlem, yük haline gelen insanlık değerlerinin ve sosyal kimliklerin inkârını kolaylaştıran işlevidir. Toplumu, sıradan değerler etrafında düzenleyerek yönlendirmeye yarar.

Üçüncü gözlem, piyasacı düzenin uygun ortamında kendini devamlı yenileyip yayılan bir virüse dönüşmesidir.

Bu nedenle, bilim ve eğitimle ilgili kavramları yeniden düşünmek önemlidir.

2. Bilim okuryazarlığı

Bilim eğitiminde birçok hedef gözetilir,

- bilim dünyasının önemli fikirlerini, kaynaklarını ve bu fikirlerin ortaya çıktığı buluşları tanımak, anlamak
- büyük fikirleri öğrencinin merakı ve yaşamı ile ilişkilendirmek
- bilime ilişkin önemli yorumları, bilimin doğa ve toplumla olan ilişkisini tanımak, anlamak
- araştırmaya ve bulgu değerlendirmeye ilişkin bilimsel yetenekleri anlamak
- bilimsel faaliyeti düzenleyen değerleri, tavırları ve kaynakları anlamak
- bilimin ve bilimsel faaliyetin sınırlarını kavramak

gibi. (Canlı organizmaların mimari bilgisinin genler aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılması önemli fikir örneğidir).

Yukarıdaki hedefleri özetlersek, bilimin başlıca amacı bilim okuryazarlığı kazandırmaktır. Bilim okuryazarlığı, bilimi özgül bir düşünce tarzı olarak algılamakla başlar. İncelenen durumlara ait bulgunun yorumlaması (açıklaması ve kavramlaştırılması), kritik değerlendirmesi (değişik yönleriyle keşfedilmesi ve geçerliğinin sınanması) bu düşünce tarzının kapsamına girer. Bilim okuryazarlığının ögeleri Şekil 3.de verilmiştir.

Şekil 3: Bilim Okuryazarlığı Çerçevesi.

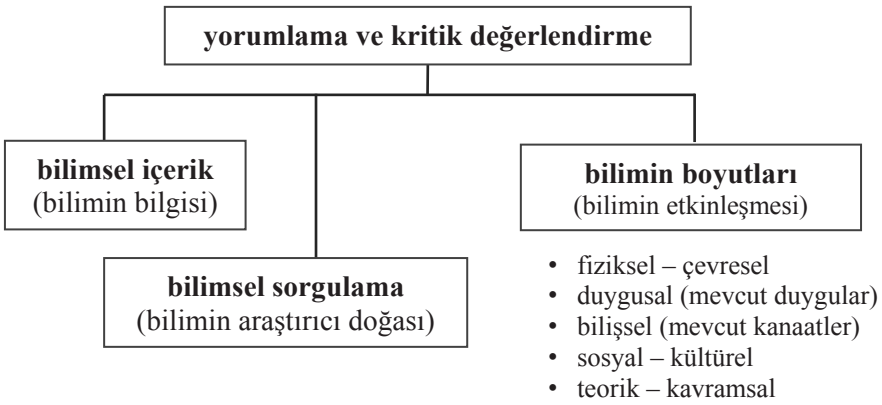

Bilim okuryazarlığına ilişkin ilk çıkarılacak ders, bilimi öğrenmeye "yoğunlaşma" yeteneğini geliştirerek başlanılacağıdır. Bunun nedeni ise, entelektüel veya mesleki derinliklerin kazanılmasında konuya yoğunlaşma yeteneğinin oynadığı önkoşul rolüdür. Yoğunlaşma yeteneğinin eğitimi yakından ilgilendiren önemli bir yansıması, "metin okuma ve yorumlama"

yeteneğidir. Çapraşık metinlerle baş edebilmek, anlam verebilmek ve çıkarılan anlamı başkalarına iletebilmek bilim okuryazarından beklenen temel özelliktir.

Metin okuma ve konuya yoğunlaşma zafiyeti günümüz eğitiminde önemli bir öğrenme darboğazı yaratmaktadır. Kısa mesajların egemen olduğu bir iletişim ortamı veya kes-yapıştır kolaycılığı ile hazırlanan ödevler zor meselelerde iş görmeyen alışkanlıklardır. Matematik işlemlerin veya uygulamanın yoğun olarak kullanılması bir dersin okuma gereğini azaltmaz. Ayrıca, fen alanlarındaki okuma hacminin sosyal alanlara göre az olduğu yanlış bir kanıdır.

Yetkinleşmenin ana göstergesi sayılabilecek kavramsal gelişme ancak okuryazarlık ile mümkündür.

3. Kavramsal gelişme

Öğrenenle öğreten arasındaki bilgi asimetrisi kolaylıkla tek yönlü bilgi ve biçimlendirme baskısına dönüşebilmektedir. Oysa, öğrenci öğretmenin dolduracağı beyaz bir sayfa değildir. Öğrenciler, büyük çevreleri (doğa ve toplum) hakkında değişik kavrayışlara ve kanaatlere sahip olarak sınıfa gelirler. Bu nedenle, eğitim süreci öğrenci kanaatlerinin fark edilmesiyle başlar. Öğrenci kanaatlerini, bilimin sunduğu gerçeklere ve hâkim yorumlara göre yeniden şekillendirerek devam eder. Süreç içinde hem öğrenciyi, hem de öğrenci ile etkileşim üzerinden kendini gözlemleyen öğretmen şahsi görüşlerini ve kanaatlerini geliştirir.

Bilimsel bilginin önemli bir özelliği, kavramsal yapılarındaki (düşüncenin parçası olarak kavramların organizasyonu, anlamın meskeni) yüksek tutarlılık ve ilinti düzeyidir. Bilim eğitimi kavramsal yapıları, bir yanda öğrenmeye, bilime ve disipliner bilgiye, öte yanda eğitimin içeriğine ve yöntemlerine taban oluşturur.

3.1. Gözlem ve Kuram

Bilim, faaliyetini yöntem olarak deneyim ve muhakeme (akıl yürütme) aracılığıyla sürdürür. Faaliyet sırasında algılar-kabuller ile gözlem-kuram kümeleri içindeki karşılıklı etkileşim bilgi yapılarını (bilginin konu tabanında organizasyonu) ortaya çıkarır. Gerçeğin betimlendiği kurgudaki muğlaklık (belirsizlik) ise yorum çeşitliliğini ve yeni araştırmayı davet eder. Şekil 4'de etkileşim döngüsü görülüyor (etkileşmelerden çıkarılacak başka bir sonuç, bilimin sosyal inşasının doğal inşasından ayrı düşünülemeyeceğidir).

Şekil 4: Gözlem – Kuram Etkileşimi

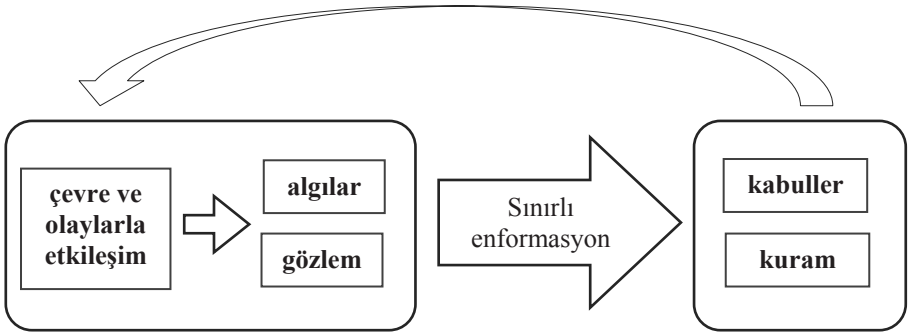

3.2. Muhakeme

Bilimdeki muhakeme, rasyonelliğin merkezinde yer alır. Bilimsel düşünce kanıta dayanarak bilgiyi değerlendirir. Muhakeme sırasında çözüm tercihi argümanlar (bir sonucu veya kanıyı kabul ettirmeyi amaçlayan tartışma) kullanılarak yapılır.

Bilim eğitiminde ihmal edilen bir husus, kritik düşünmenin (net, rasyonel, dışa açık, kanıtla desteklenmiş olan disiplinli düşünme) argüman ögesidir. Bu tür eksiklileri giderecek ve bilim muhakemesini destekleyecek bir eğitim tasarımında,

- nedensellik
- ilişkiler içinde etkileşim ve değişim
- ilişkilerden doğan düzenlilik (kurallar ve düzenlemeler)
- dağılımdan doğan olasılıkçı bakış

gibi kavramsal boyutlar için öğrencinin bilişsel yeteneklerinin geliştirilmesi ön plana çıkar.

4. Bilim Eğitimi

Bilim eğitimi, bilimsel içeriği ve işleyişi paylaşıp öğretirken bilimsel gelişmeyi ve bilimin toplumda değişen rolünü yakından izlemek zorundadır. Bilim eğitiminin zor sorunlarla karşı karşıya olduğu bir dönemde, reform yapmak ayrı bir sorun haline gelmiştir.

4.1. Bilim Eğitimi Reformları

Eğitim reformunu değerlendirmenin kısa yolu yapılan reformun neyi amaçladığını sorgulamaktır. Bu çerçevede aşağıdaki sorular yol gösterici olacaktır:

- Demokratik bir toplumun inşasına katkı mı, piyasacı düzenin ihtiyacına uygunluk mu?
- Bilimi nasıl anlayacağını, üreteceğini, kullanacağını ve sorgulayacağını öğrenerek toplumu dönüştürecek nitelikler mi, mevcut düzene uyumu sağlayacak nitelikler mi?
- Rekabetçi piyasa kuralları eğitimi daha verimli ve üretken mi yapıyor?
- Dünya ekonomisindeki sarsıcı değişimler eğitim politikasını nasıl şekillendiriyor?
- Reformların hizmet ettiği güçler kimlerdir?
- Bireysel kazanç öne çıktığında bilim geleneği neler kaybeder?

4.2. Bilim Eğitimi ve Öğrenciler

Eğitimin öğrenciye nasıl bir formasyon kazandıracağı konusu hep sürecek tartışmalardandır. Bununla beraber, gündemdeki aykırı gibi gözüken iki ana beklentiden söz edilebilir.

i. Öğrenciler benzeşir: Ortak özelliklerde (standartta) buluşan öğrenciler bu sayede hem aralarında hem de ortamlarında uyum sağlarlar, bireysel ve sosyal düzeylerde varlıklarını sürdürürler, uzmanlaşarak problem çözme yetenekleri kazanırlar.

ii. Öğrenciler farklılaşır: Öğrenciler konulan/erişilen standardın dışına çıkarak vukuf ve yaratıcılık yetilerini kullanırlar. Ortak özellikler ortamında zuhur eden yeni özellikleri ile farklılık kazanarak üstünlük sağlarlar. Üstünlüklerden birisi, problem çözme yanında yeni problem koyma yeteneğidir.

Yukarıdaki örnekte olduğu gibi, sistem elemanları belli bir standarda uyum sağlama ile bu standardın dışına çıkma eğilimlerini bir arada sergileyebilirler. Uyum ile farklılığın bir arada görülmesi karmaşık sistem özelliğidir. Fail (aktif eleman) ile sistem bu tür gerilimler içinde birbirlerini sürekli olarak dönüşüme zorlarlar (Şekil 5).

Şekil 5: Sistem Gerilimleri

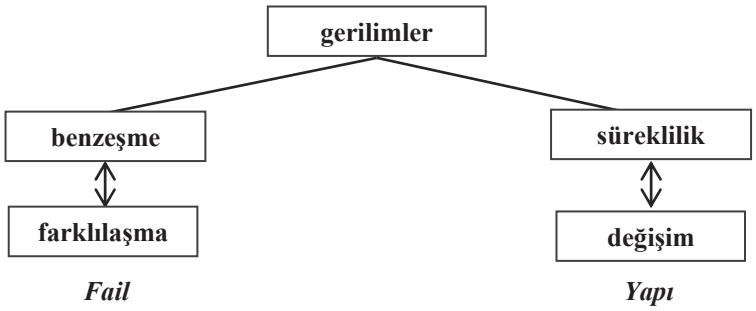

4.3. İnsan ve Çevresi

Fail ile yapı arasındaki etkileşme eğitim özelinden insan-çevre geneline taşındığında, fail konumundaki insanın karşısında iki tür yapı yer alır (Şekil 6):

i. Şema: Failin taşıdığı ve kavrama ait bilgiyi temsil eden, bilgiyi anlamaya yardımcı olan kavramsal sistem. Anlama ve değerlendirmenin zihinsel yapısı.

ii. Sosyo-maddi düzen: Maddi unsurun organizasyonun içselinde olması, organizasyona katkı yapması. Sosyal ile maddi'nin etkileşimi sonucunda maddi yapılarla sosyal kimliklerin birlikte evrilmesi.

Fail-yapı bakış açısı, insan ve çevre arasında bir dizi ilişkiyi yansıtır. İnsan ve çevre, karşılıklı olarak birbirlerini oluşturdukları / dönüştürdükleri diyalektik ilişki içindedirler. Şema ve çevre, şemanın çevreyi tanıttığı ve çevrenin şemayı biçimlendirdiği diyalektik ilişki içindedirler. Faaliyet, içerdiği sosyal ve maddi yapılar üzerinden gerçekleşir.

Şekil 6: İnsan ve Çevresi

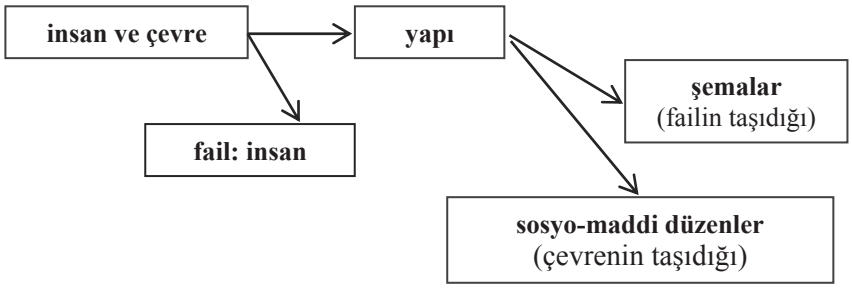

4.4. Öğrenme Çevresi

Öğrenme için sınıflar, laboratuvarlar, konferans salonları, iş yerleri vb. değişik mekânlarda ortaya çıkan sosyo-maddi süreç tanımlaması yapılabilir. Öğrenme çevresinde bilme, öğrenme, yapma, bilim ve eğitim arasında yer alan etkileşmeler Şekil 7'de görülmektedir. Öğrenme çevresinde yer alan ve kendi içlerinde sistemik özelliklere sahip olan bu faaliyet alanlarının daha büyük sistem/sistemler içine gömülü oldukları tahmin edilebilir.

Sistemleri tarif için mikro, makro vb. ölçek sıfatları kullandığında neyin kastedildiğini anlamak pek bir sorun oluşturmaz (kolay ayrım). Sistemlere uygulanabilir genel karmaşıklık skalaları ise henüz bulunmuyor. Karmaşıklık düzeyi yüksek görülenler için "karmaşık", düşük görülenler için "yalın" sıfatları kullanıldığında ifade edilmek istenen sistemin mevcut araçlarla

ne kadar kavranabildiğidir (zor ayrım). Mikro yapılara yalınlık gözlüğüyle yaklaşmak ayrıntıların gözlemlenmediği durumlarda makul gelebilir, ama akıllı failin (insanın, grubun, kendini düzenleyen veya üreten varlıkların vs.) yer aldığı sistemlerde mikro olarak tanımlanan birime ve onun gözlemlendiği düzeye yalınlık atfedilmesi sanıldığı kadar basit olmayabilir. Mikro-makro ayrımı sergileyen yapıların tanımlanmasında izlenecek yaklaşım, yalınlık-karmaşıklık ayrımını esas olarak bir karmaşıklık hiyerarşisi şeklinde yeniden kurgulamaktır. Eğer akıllı fail onu dış çevresinden ayıran sınır nedeniyle gerek varoluş gerekse işlevler bakımından belirgin bir bütünlüğe/kimliğe sahipse sistemin bütününe kıyasla yalın sayılabilir.

Şekil. 7: Öğrenme Çevresi

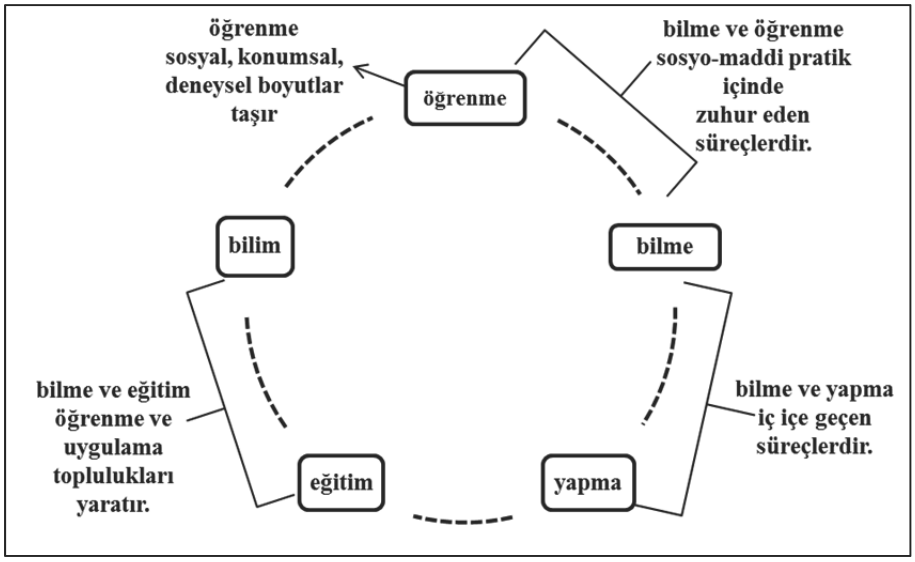

Bilimsel araştırma, doğal ve kurulmuş çevrelere yönelen öğrenmelerle ilerler. Bilgi kaynağı olarak çevrenin karmaşıklık bağlamında, eksik bir betimlemesi tartışma amacıyla Şekil 8'de sunulmuştur. Çevre yapılarının karmaşıklık tabanlı sınıflaması, büyük hacimdeki verinin işlenmesi için gelişmiş hesaplama yöntemlerine ihtiyaç duymaktadır. Araştırmaya gösterilmek istenen gerçekler ve kanıtlanmak istenen varsayımlarla başlamak, ilk analizler (kalitatif dahil) yardımıyla olası çözümlerin oluşturduğu büyük "çözüm uzamı" içinde odaklanılacak bölgeleri belirlemek hesaplama karmaşıklığını azaltabilir, model inşasını kolaylaştırabilir. Doğa ve toplum bilimlerini bir çök yönden yakınsatan karmaşık sistem düşüncesi, değişik disiplinlerin karşılıklı öğrenme ve etkin işbirliği olanaklarını zenginleştirecektir.

Şekil 8: Çevreden Öğrenme

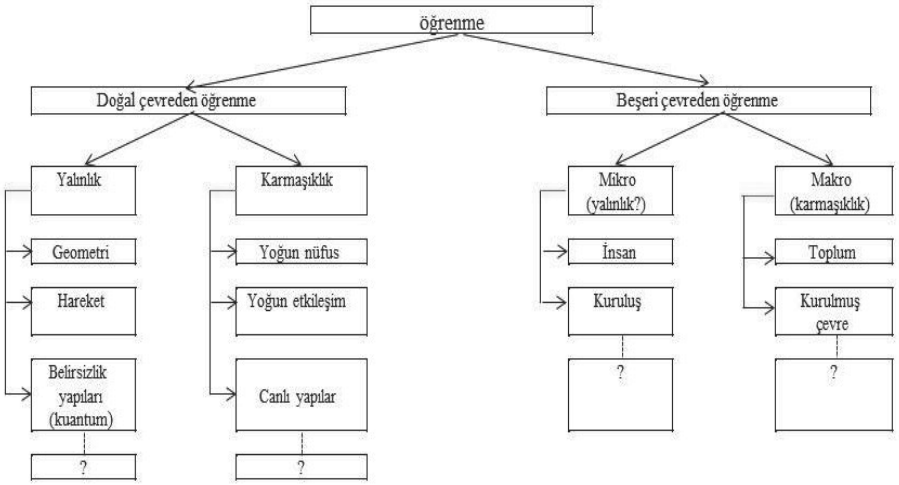

i. Doğal çevrenin hareket, geometri ve belirsizlik yapıları (kuantum yapıları) yalınlık sunan öğrenme kaynakları olarak ele alınabilir. Geometri ile hareket arasındaki ilişkiyi konu alan yalın tabanlı öğrenme, bir mübadele (enerji, madde vs.) aracılığıyla sistemin bir fiziksel durumdan diğerine geçişinin kurallarını keşfeder.

Örnek: Klasik fizik bölgesinde geçiş kuralı, tanımlı bir geometri (potansiyel enerji dahil) ile tanımlı bir hareket arasındaki ilintinin hesaplanabilir formülasyonudur.

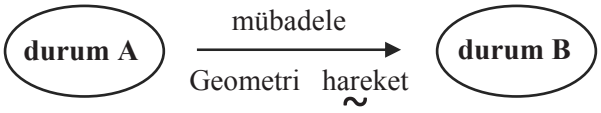

Kuantum fiziği bölgesine geçildiğinde karmaşıklık düzeyi artmış bir yalınlıkla karşılaşılır. Bu bölgede geometri ile hareket yapılarının birlikte (eşzamanlı) tanımlanmalarındaki hassaslığın sınırlandığı görülür. Belirsizlik (bilinmezlik değil) nedeniyle, doğanın olasılıkçı ama çok daha zengin yapıları barıdıran resimleri elde edilir. Aşağıda, geometri ile hareket arasındaki ters orantılı hassas tanımlayabilme ilişkisi görülüyor.

$$\text{geometri hareket} \quad ; \quad \text{geometri} \sim \text{hareket} \sim$$

ii. Beşeri çevrede, nispeten açık olan mikro-makro ayrımı ile yalın-karmaşık ayrımı arasında paralellik kurmak güçleşir. Mikro yapıların kendileri yüksek karmaşıklık gösterebilirken, makro (ve üstü) yapılardaki görünür karmaşıklık toplum bilimlerinde model kurmayı ve teori geliştirmeyi baştan karmaşıklık meselesi yapmaktadır.

5. Bilim Eğitimi Sorunları

Bilim eğitiminin önemli bazı sorunları aşağıda sıralanmıştır. Kısa vadeli çözümlere izin vermeyen meselelerden kaçarak bugünlere gelindiği hatırlanırsa, geciktikçe maliyeti artan bir sarmalın içinde neden bunaldığımız anlaşılabilir.

5.1. Temeller

- Nitelikli öğretmen sorunu
- Kavramsal gelişme sorunu
- Bilim dünyasının canlılığını farkedememek, güncel bilimsel faaliyeti izlememek
- Ders kitapları dışında bilimle arayüzün azlığı, eylemli (uygulamalı) katılımın ihmal edilmesi
- Bilim konularının araştırma ve sorgulamadan çok nakil ile aktarılması
- Yetersiz deney ve proje tabanlı öğrenme
- Değişik bilim dalları arasında ilişki kuramama (doğa bilimleri, matematik, teknoloji, mühendislik, ekonomi, sosyal bilimer vb.).

5.2. Değer Sorunları

1. *Bilimsel bilginin araştırılması gibi öğrenilmesinin de zor olduğu inancı yaygındır.*

Çok sayıda bilgi parçalar halinde toptan verilerek, müfredatın kapsamlı ve dengeli olacağı umulur.

Bu nedenle, bilim uç uca eklenen bölmeler (bulmaca parçaları) şeklinde öğretilmektedir. Bu yaklaşım, bilimin ortaya çıkardığı ilişkilerin ve yapıların bütünlüğünün fark edilmesini engellemektedir. Zekası ciddiye alınan öğrenci anlatılan yapıyı erken keşfeder, artan bilgi içeriği nedeniyle sayısı devamlı büyüyen müfredat dilimlerini düzenlemek ise sanıldığı kadar zor değildir.

Örnek: "Bağlantıların ördüğü evren" kavramı için vücudumuzun malzemesinin yıldız tozu olduğunu açıklamak yeterlidir.

Örnek: Seçilmiş konuların öğrenci tarafından keşifine yönelik senaryoların / öykülerin kullanılması - niteliğin niceliğe tercih edilmesi- müfredatı sadeleştirir.

2. *Bilim, değer yargılarından ve yaşamdan soyutlanarak öğretilmemelidir.*

Değişik alanlarla ilgisi yanında bilimsel faaliyetin kuşku, tutku, merak ve adanmışlık boyutları unutulmamalıdır.

3. *Bilimle temas, kendiliğinden kritik düşünmeyi ve rasyonel olmayı sağlamaz.*

Bilimsel faaliyet, planlardan çok mevcut birikimden yararlanarak belirsizlik içinde yol alan sezgilere ve güdülere dayanır.

4. *Bilimsel buluşlar, tek tip bilimsel yöntem(ler) sergilemez.*

Bilimsel faaliyet, yaklaşımını faaliyet alanı ve araştırmacı bağlamında seçer.

5. *Önemli bir yanılgı, teknoloji gibi uygulamalar aracılığıyla bilimin pratik ve ticari 'yarar' olarak işleyeceği/işletileceği şeklindeki indirgemedir.*

Örnek: Bilimi ticari üretim alanı olarak düzenlemeye çalışan piyasacı proje, hakikati arayan bilimdeki üretkenliği yakalayamadığı gibi temel bilgi birikimini de engeller. Temel bilgi kaynaklarının ticarileşme baskıları altında eskiden olduğu gibi süreceği inancı, doğal çevreyi sonsuz kaynak sayarak tüketen piyasacı zihniyetin hediyesidir.

6. *Bilim eğitiminde genelde birbirinin kopyası görünümündeki müfredatlar kullanılıyor.*

Öğrencilerin bireysel veya grup farklılıklarını göz ardı eden bu yaklaşım bilimin heyecan aşılamasını engellemektedir. Bilim öğrenimini tek tipleştirmek yerine, ihtiyaca göre çeşitliliğe ve deneyci öğrenme süreçlerine yer vermek öğrencinin bilime yakınlaşmasını kolaylaştıracaktır.

7. Sonuç Yerine: Papa Galile'ye Neden Kızmıştı?

Kilise fizik biliminin kurucularından Galile'yi engizisyon mahkemesine gönderdiğinde öne sürülen "dünya mı yoksa güneş mi öbürünün etrafında döner" meselesi, Galile'nin asıl suçunu örten bir hikayedir.

Öncelikle, dünya ve güneş birbirleri etrafında dönmektedirler. Gözlem yapılan noktaya (referans alınan sisteme) bağlı olarak gözlemcilerin bildirdikleri hareketler eşdeğer gözlemlerdir. Güneşin dünyaya kıyasla çok büyük olan kütlesi, dünyanın güneşe göre hareketi sırasında güneşin yaklaşık olarak durağan (dünyadan etkilenmiyor) alınmasına izin verir ve dolayısıyla kütle çekimi fiziğinin anlaşılmasını kolaylaştırır.

Galile'yi affetmesi için Papa'ya başvuran prense Papa "affedeceğim ama Tanrı'ya gereklilik dayatıyor" diye cevap verir. Papa'nın sözünü ettiği kaçınılmaz gereklilik tüm cisimlerin uyması gereken fizik yasası, Tanrı ile kastettiği ise kilisedir. Bilim, dini otoritenin yaşadığımız dünya için fizik yasalarına aykırı hüküm verme ve müdahalede bulunma hakkını elinden almaktadır. Daha sonra, kilise ile sanayi toplumu (kapitalizmin sınıfları) arasında yapılacak anlaşma ile din ve dünya işleri birbirinden ayrılacak, fizik yasalarını koyan ilahi otoritenin bu yasaların işleyişine karışmadığı kabul edilecektir.

Galile, bilimsel devrimin öncüsü ve yaklaşan sanayi toplumunun habercisi bir bilimci ve felsefecidir. Prens, Vatikan ile işbirliği içindeki kralların yetkilerini parlamentolar kurdurarak kısıtlayan sosyal güçlerin habercisidir. Sonuçta, Galile'nin davası yeni sosyal güçlerle kilise arasında başlayan çatışmanın davasıdır.

Kaynakça

Abd-El-Khalick Fouad. Et.al. (2003). *"Inquiry in Science Education: International Perspectives"*. **Science Education**, V.88 Is.3, s.398-419.

Anderson, Ronald D(2002). "*Reforming Science Teaching: What Research says about Inquiry*". **Journal of Science Teacher Education**., 13(1). s. 1-12.

Bailin,Sharon. (2002). "*Critical Thinking and Science Education*", **Science & Education** 11: 361–375.

Chen, David ve Stroup, Walter.(1993) "*General System Theory: Toward a Conceptual Framework for Science and Technology Education for All*". **Journal of Science Education and Technology**, Vol. 2, No.7, 1993.

Millar, Robin. (2006)."*Twenty First Century Science: Insights from the Design and Implementation of a Scientific Literacy Approach in School Science*". **International Journal of Science Education**, Vol. 28, No. 13, 27 October. s.1499–1521.

Osborne, Jonathan. (2007) "*Science Education for the Twenty First Century",* **Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education**, 2007, 3(3).s.173-184.

Osborne, Jonathan (2013). "*The 21st century challenge for science education: Assessing scientific reasoning*". **Thinking Skills and Creativity** 10. S.265–279.

Osborne, Jonathan F. ve Patterson Alexis.(2011) "*Scientific Argument and Explanation: A Necessary Distinction?*", **Science Education**, V.95 I.4.s. 577-770.

Osborne. et.al (2003)."*Attitudes towards science: A review of the literature and its implications*". **International Journal of Science Education**, 25:9.s.1049-1079.

Thornburg, David D. (2009) "*Five Challenges in Science Education*". www.tcsek12.org.

***

Orhan BURSALI: Zamanımız epey daraldı. İki konuşmacımız var. Herkesin var olan sistemden yararlandığı, nimetlendiği, ona göre uyum sağladığı büyük çarkı dönüştürmek veyahut da yeniden yapılandırmak gibi çok zor bir problemle karşı karşıya olduğumuzu, Metin hocanın sunumundan çıkartıyorum. Her şeyin yeniden ve çok farklı bir şekilde kurgulanması gerekiyor.

Üniversite ve Planlama

Taner TİMUR(*)

Bu planlama fikri bana Mülkiye'de öğrencilik yıllarımı hatırlattı. Menderes döneminde yaşıyorduk ve ekonomi tamamen keyfi bir şekilde, bir ağanın çiftliğini yönettiği usullerle yönetiliyordu. İstanbul, aynı bugünkü gibi, "kentsel dönüşüm" içindeydi ve Menderes, usta bir mimar edasıyla yolların nereden geçeceğine, nerede ne yapılacağına bizzat kendisi karar veriyordu.

Yolsuzluk iddiaları ayyuka çıkınca da, Şevket Süreyya'nın naklettiğine göre, "*Çalıyorlar kardeşim; çalıyorlar! Fakat ne yapayım, ben başbakanım; maliye müfettişi değilim ki?*" diye yanıt veriyordu. İşte bu ortamda *Forum Dergisi*'ni çıkaran hocalarımız "planlı iktisat" fikrini ortaya attılar. Bu planlama anlayışı, daha önce *Kadro Dergisi*'ni çıkaranların savunduğu gibi, "iktisadiyatın kumanda manivelalarını" kontrol altına alacak bir anlayış değildi. O yılların büyük ismi Keynes'ten esinleniyordu ve amacı, devlet müdahalesini de kullanarak makro büyüklükler arasında bir denge kurmaktı. Daha basit bir ifadeyle de ekonomi politikasını keyfilikten kurtarmak, rasyonelleştirmekti. Bu düşünceler 27 Mayıs askeri hareketinden sonra daha da geliştirildi ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın bir anayasal kurum olarak döneme damgasını vurmasını sağladı.

Sonrasını biliyoruz; aradan uzun yıllar geçti, köprünün altından çok sular aktı, dünya değişti. Aslında gelişmelere İkinci Savaş sırasında ABD Savunma Bakanlığı ve Pentagon'un akıttığı dolarlarla yaratılan teknoloji temel teşkil etmişti. Aynı tarihlerde Silicon Valley'de Stanford Üniversitesi'nin geniş arazilerini kiralayan şirketler de bu atılımın önde gelen aktörleri oldular. Wright Mills, 1956'da, siyasi, askeri ve ilmi "seçkinler"in nasıl ortak bir "iktidar eliti" ("The Power elite") oluşturduklarını anlatıyor; dört yıl sonra da General Eisenhower, başkanlığını yaptığı sistemin aslında bir "askeri-sanayi kompleks" (Military-industrial complex) olduğunu dünyaya ilan ediyordu. 1970'lerin petrol ve petro-dolar krizlerini 1980'lerde Thatcher ve Reagan neo-liberalizmi izledi ve Keynes'in yerini Hayek, Friedman ve Şika-

---

(*) Prof. Dr. Siyasal Bilgiler Fakültesi-Mülkiye (Emekli). Prof. Timur, mazereti nedeniyle Kurultaya katılamamıştır. Gönderdiği bildiri, *İlter Ertuğrul* tarafından okunmuştur.

go oğlanları ("Chicago boys") aldılar. Berlin Duvarı yıkıldı, Sovyetler Birliği çöktü ve uluslararası sermaye en kolay para kazanma şekli olan paradan para kazanma yöntemini ön plana çıkardı. 1989'da Türkiye de kervana katıldı ve Özal 32 sayılı Kararname ile kambiyo rejimimizin "*Fransa, İtalya ve Yunanistan'dan daha serbest hale geldiğini*" dünyaya ilan etti.

Bugün "küreselleşme" adı altında finans-kapital hegemonyası altında yaşıyoruz. Bu sermaye son otuz yıl içinde hızlanan bir süreç içinde bilim ve teknoloji üzerindeki kontrolü artırdı ve büyük ölçüde halkın sırtına yüklediği AR-Ge harcamalarını "kâr maksimizasyonu" nun bir aracı haline getirdi. Artık bu ortamda üniversiteler "piyasa modeli üniversiteler" (Market model university), profesörler de "girişimci profesör" haline gelmeliydiler. "Beyin avcılığı", akademi dünyasında bir uzmanlık dalı haline geldi ve bu süreçte "kalkınmakta olan ülkeler" giderek en parlak beyinlerini batılı kurumlara yolcu ettiler. "Kâr için üniversiteler" ("for profit university") kuran şirketler türedi ve bunlar mali sıkıntı altında bunalan bilim yuvalarını satın almaya başladılar.

Tıpkı birkaç yıl önce, borç batağına saplanmış İstanbul Bilgi Üniversitesi'ni satın alan ve hemen birçok öğretim üyesinin işine son veren The Laureate Education firması gibi.

Kısaca günümüzde bilim-teknoloji ve sermaye el ele ilerliyor ve bu süreç hızla ve hemen her ülkede zengini daha zengin, fakiri de daha fakir hale getiriyor. Bu konuda lokomotif durumundaki ABD'nin sermaye yanlısı gazeteleri bile sık sık gelir dağılımıyla ilgili inanılmaz istatistikler yayınlıyorlar.

Türkiye'de ise varılan noktada oluşan yağma düzeni ancak yargının tam kontrol altına alınması ile önlenmeye çalışılıyor. 2008 yılında dünyada trilyonlarca doların bir anda buharlaşmasına yol açan bu tablo elbette ki daha çok uzun süremez; sanıyorum ve umut ediyorum ki şu veya bu şekilde -postmodern gevezeliklere rağmen- aklın yolu yakında galebe çalacak ve ekonominin sorumsuz komuta mevkileri halkın kontrolü altına alınacaktır.

Üniversite ve Planlama

N. İlter ERTUĞRUL(*)

Planlama

Planlama derken yaptığımız, yalnızca sanayiyi, yalnızca tarımı, yalnızca x sektörü planlamak değildir. Planlama derken yaptığımız, kapitalizmimizin nasıl olacağını planlamaktır. Kapitalizmimiz kime ne verecek, hangi sınıfa daha çok, hangi sınıfa daha az verecek; daha somut söylersek, kapitalizmimiz kime hizmet edecek, onu planlamaktır. Yani, sınıfsal tercihimizi ortaya koymaktır.

Kapitalizmin gerçekleri vardır, uluslararası kapitalizmin gerçekleri ve dengeleri vardır; tüm bunların farkında olarak, ama tüm bunlara rağmen, kimin yanında isek, onun çıkar ve yararını koruyan kaynak dağılımını planlamak demektir, planlama…

Ya üniversite…

O üniversal bilgi üreten, bunun için özgür ve özerk olmasını istediğimiz… Özgür ve özerk olması için, toplumsal baskıdan azade kılmak amacıyla "campus" larında kurtarılmış bölgelere aldığımız ve Latince kökeni "meleke" olan fakültelerinde öğrencilerimize bir beceri, bir maharet, bir yetenek kazandırmaya çalıştığımız üniversitelerimiz…

Üniversitenin aklımıza getirdiği iki şey vardır: Birincisi, buradaki çoğu konuşmacımız gibi bilime dayanarak fikir üretenler yani akademia… Yarı zamanlısından tam zamanlısına, asistanından profesörüne üniversite hocaları…

Akademia açısından olmazsa olmaz, hoca takımının bilimsel açıdan özgür, mali açıdan geçinme derdi olmadan bilim üretebileceği koşulların yaratılmasıdır. AB-MABE projelerine, Dünya Bankası'na, kısaca içinde "sermaye" olan çevrelere mahkûm ve muhtaç olmadan bilim üretecek asgari koşullara sahip olmasıdır.

(*) ODTÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü ve Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yarızamanlı öğretim görevlisi.

Ben aralıklarla 20 yıldır TBMM'deyim. 21 yıl oldu hatta… Milletvekili danışmanlığı yaptım, grup danışmanlığı yaptım vs.

Bir Mümtaz Soysal öğrencisi olarak da, öğrenciliğimden beri milletvekillerinin "kimseye satılmayacak" bir gelire sahip olması gerektiğini savundum. O yüzden bu basında çok popüler olan "vay milletvekillerine kıyak" vs haberlerinin hiç izleyicisi olmadım ve o haberlere karşı milletvekillerinin belirli bir gelire sahip olmalarının gerektiğini hep savundum.

Bunun rahatlığıyla bugün akademia için de aynı şeyi savunuyorum. Bir akademisyen, kimseye, özellikle de sermayeye muhtaç ve mahkûm olmayan bir gelire sahip olmalıdır.

Yine Mümtaz Soysal ekolünden gelen biri olarak, özel üniversitelere karşı çıktım hâlâ karşıyım ve karşı olmaya devam edeceğim. Bu arada vakıf üniversitesi ile özel üniversite arasındaki farkı ve YÖK'ün hazırladığı ama sonra geri çekilen yasa taslağında vakıf üniversitelerine ek olarak -ve Anayasa'ya aykırı olarak- özel üniversitelerin de kurulmasına olanak sağlanmaya çalışıldığını anımsatmakla yetiniyorum.

Koç'a, Sabancı'ya, Has'a vs devlet ormanları ücretsiz tahsis edildiği zaman iptal davalarını -burada adını kayda geçirmek tarihi bir görevdir- dönemin Orman Mühendisleri Odası Başkanı Salih Sönmezışık'la biz açtık, dava dilekçelerini kendi parmaklarımla klavyemde yazdım, ücretsiz tahsise olanak veren yasa hükmünü Anayasa Mahkemesi'nde biz iptal ettirdik…

Bu üniversiteler açısından bir tek şeyi desteklerim: Onların akademik personele verdiği parayı ve hatta, daha fazlasını devlet vermelidir.

Bir akademisyen, bir milletvekili kadar maddi açıdan özgür olmalıdır. Nokta…

Bilgi ve teknoloji üreten üniversite

Gelelim üniversitenin ikinci işlevine…

İkincisi bilgi ve teknoloji üreten üniversite…

Kapitalizmin bu paradan para kazanma döneminde, üniversitenin ilk işlevi yerine getirmesi, yani bilime dayalı fikir üretmesi "siyaset yapma" sayılıyor ve akademik personelin kesinlikle bundan uzak durması isteniyor. Türkiye'deki mevcut üniversite hocaları… İstisnaları önünde sevgi ve saygıyla eğiliyorum…

Üniversitenin bilgi ve teknoloji üretme işlevine gelince: Bugün için bu işlev, sermayeye, ucuz bilgi ve teknoloji üretmek demektir…

Teknokent'lerde sermayeye hizmet ediliyor. Demin kısaca değindiğim YÖK yasa tasarısı taslağı bunu getirmeyi amaçlıyordu. Bundan vazgeçmeyeceklerdir ve yeniden gündeme getireceklerdir.

AKP, üniversite ve planlama

Mademki, üniversite ve planlamayı konuşuyoruz, o halde belirtmemiz gereken bir başka nokta, kapitalizmin paradan para kazanma döneminin ürünü ve tetikçisi, daha sonra kerameti kendinden menkul "dünya lideri" AKP'nin iktidar döneminde Türkiye'de "üniversite" ve "planlama" sözcüklerinin yan yana geldiği yerler neresidir, sorusunun yanıtıdır.

Anımsayacağınız gibi 2007 seçimlerinden sonra AKP, Ergun Özbudun riyasetinde malum kişilere bir anayasa taslağı hazırlattı ve bunu kendi resmi sitesinde de yayımladı.

Bu anayasa, planlamayı, devletçiliği ve karma ekonomiyi tümüyle reddediyor ve ekonomik liberalizm getirdiğini söylediği anayasa taslağında planlama tek bir yerde geçiyordu:

Bizim bugünkü konumuz olan üniversite ve planlamaya adeta ironik bir yollama ile YÖK maddesinde… Çabuk unutuyoruz AKP'nin 2007 Anayasa taslağında YÖK kalkmıyor duruyordu ve YÖK'ün görevleri arasında *"öğretim elemanı yetiştirilmesini planlanmak"*… (md:101/1) vardı.

O anayasa taslağının, emeği değil sermayeyi özgürleştirmeyi amaçladığı ve üniversiteyi de, sermayeye hizmet veren bir kurum olarak düzenlediği açıktır.

2012 Kasım'ında YÖK'ün açıkladığı -*ki kusura bakmayın başkanı Mülkiye'den devre arkadaşımızdır*- yasa taslağında bu sermaye-üniversite işbirliğinin tüm kurum ve kuralları getirilmişti…

Şimdi buna ilişkin kısa bir değerlendirme yapacağım. Ama, başlarken yıllarını özelleştirmeye karşı mücadele ile geçirmiş biri olarak beni teyakkuza geçiren birkaç kavramı dikkatinize sunmak istiyorum. Bazılarınız bunlara alışmış, kanıksamış olabilirsiniz, sıradan bulabilirsiniz…

Ancak, içinde "şeffaflık", "hesap verebilirlik", "rekabet" ve "kalite" varsa -*kimse kusura bakmasın*- ben işkillenirim… Hele burada, bir de "çeşitlilik" var… "Çeşitlilik" denen, devlet üniversitelerinden başka şimdi yanlışlıkla daha çok "özel" dediğimiz "vakıf" üniversiteleri. Üçüncüsü doğrudan özel üniversite… Yani, "kâr" amaçlı, üniversite eğitimini bir ticaret konusu olarak kâr etmek amacıyla yapan üniversiteler. Bilgi Üniversitesinin yaşadıklarına biraz önce Taner Hoca bildirisinde değinildi. Ömrünce bu üniversi-

telerden uzak durmuş biri olmama karşın ve Bilgi'yi kuran o ekip; Mete Tunçay Asaf Savaş Akat, Burhan Şenatalar TBMM'yi ziyaret ettiğinde Mümtaz Soysal o zaman DSP Grup Başkan vekiliydi- onlara "bunu yapmayın" dediğini bilen biri olmama ve oradaki akademik tayfaya uzak durmama karşın, başı sıkıştıklarında yine bana geldiler ve ben de karınca kararınca yardım ettim, ediyorum ve edeceğim.

Kavramları yerli yerine oturtmak

Şeffaflık, hesap verebilirlik, rekabet ve kalite konusuna geri dönersek…

Şeffaflık ya da saydamlık dediğiniz şey sadece fotoğrafçıların ve onların flash altında çektiği fotoğraflara bakanların keyif aldığı bir şeydir: Transparanın yakışıklı halidir. Bir hanımefendinin içinin görülmeyeceğini sanarak giydiği ya da giymediği şeyi fotoğraf makinelerinin flaşları altında görünür hale getirir şeffaflık. Ben kamu olarak, niye, herşeyimi sermaye için görünür hale getiriyorum? Göğüslerimi görmeyiversin bacaklarıma bakmayıversin… Bunları açmak zorunda mıyım? Her şeyi açıp göstermek zorunda mıyım? *Ben bakmak isteyince "ticari sır" diye bir kalkan var; o bana bakmak isteyince, ben flashlar altında transparan…*

Hemen ardından gelen hesap verilebilirlik ile birleştirdiğinizde şeffaflık, "bağımsız denetim şirketleri" ne iş garantisi demektir: "Efendim bu kurumlar hesaplarını kamuoyundan gizliyorlar, onları şeffaf yani içi görünebilir hale getirelim"; "onları bağımsız denetim şirketlerine incelettirelim" demektir.

"Rekabet" dediğiniz şey; üniversite üniversite ile yarışsın; bir üniversite teknoparkında bir yeri x liraya kiraya veriyor ise diğeri x-1 ile kiraya versin… Aynı parayla kiralıyorsa; verdiği hizmetleri artırsın, yolunu versin, suyunu versin, elektriğini versin… Sonunda "yok devenin başı" demektir.

"Kalite" başlı başına işkillendirici bir konudur. Hizmet alana, yani sermayeye "sen kalitelisin, sen kalitesizsin" deme olanağı tanır…

Nedir kaliteli üniversite? Üniversite yönetiminde o şehrin en çok vergi veren kişisi Koç ya da Sabancı'nın yer alması mı? Düşünsenize İstanbul Teknik Üniversitesi'nin ve İstanbul'daki hiçbir üniversitenin yönetiminde hiçbir zaman Koç ya da Sabancı olamayacak. Çünkü Koç Ankara'da vergi mükellefi, Sabancı Kocaeli'de… Şimdi İTÜ ya da İstanbul Üniversitesi kalitesiz mi?

Abarttığımı düşünüyorsunuz değil mi?

O zaman bakalım, o yasa tasarısı taslağı üniversitede kaliteyi neye göre belirliyormuş?

"Kalite Yönetim Sistemi Daire Başkanlığı: Yükseköğretim kurumlarının eğitim, öğretim, araştırma ve topluma hizmet faaliyetlerinin kalite düzeylerinin ulusal ve uluslararası standartlara uygunluğunun değerlendirilmesi ile ilgili işlemleri yapar."

"Uluslararası standart" dediğiniz zaman, bu uluslararası kurallara tabi olmak demektir ki, o kuralları kim belirler: Sermaye…

Şimdi yasa tasarısı taslağında biraz daha aşağıya iniyoruz ve her üniversitede bu amaçla kurulacak daire başkanlığının adına bakıyoruz: Adı değişmiş: "Kalite ve Akreditasyon Daire Başkanlığı" olmuş…

Görevleri: Yükseköğretim kurumlarının eğitim- öğretim, araştırma ve **topluma hizmet** faaliyetlerinin kalite düzeylerinin geliştirilmesi ve akreditasyonunun gerçekleştirilmesi için gerekli çalışmaları yapmak.

"Topluma hizmet"i unutmayın, aklınızın bir köşesinde bulunsun. Önümüzdeki yıllarda çok karşılaşacağız…

Akreditasyona gelelim. Neyi, kime akredite edeceksiniz?

Yanıtı yasa tasarısı taslağında var ve bunun için özel bir bölüm de kurulmuş: "Bilgi lisanslama ofisi"…

Hangi bilgiyi lisanslayacak?

"Yükseköğretim kurumlarında, araştırmacı, uzman, diğer personel ve öğrencileri yapacakları bilimsel çalışmalar itibarıyla ***ticarî değeri yüksek konulara*** *yönlendiren; araştırma sonunda üretilen bilgi ve ürünlerin* ***ticarî açıdan değerlendirilebilmesi için*** *gerekli faaliyetleri ve* ***ticarî değeri olan bilgilerin fikrî mülkiyet kapsamında korunması amacıyla gerekli tedbirleri belirleyen****;* ***ticarî değeri olan bilgilerin*** *ilgili kişi, kurum ve kuruluşlara* ***pazarlamasını, lisanslamasını, devrini veya transferini yapan****;* ***bilgilerin ürüne dönüştürülmesi çalışmalarını destekleyen anonim şirket statüsünde bilgi lisanslama ofisi."***

Anonim şirket statüsünde demek kâr amacıyla çalışmak demektir. Bu da Taner Hoca'nın demin okuduğum bildirisinde yer aldı. Anımsatmakla yetiniyorum.

O yasa tasarısı taslağının **Temel ilkeler baş**lıklı 2. maddesi şöyleydi:

"Yükseköğretim; akademik ve bilimsel özgürlük, kurumsal özerklik, çeşitlilik, şeffaflık, hesap verebilirlik, katılımcılık, rekabet ve kalite ilkeleri esas alınarak planlanır, programlanır ve düzenlenir."

Böyle bir üniversiteyi reddediyoruz… Ticari ürün üreten, bundan para kazanan ve daha önemlisi, bundan üç kuruş kazanırken sermayeye üç yüz kuruş kazandıran üniversiteyi reddediyoruz…

Toplum için, kamu için ve araştıran ve geliştiren, bunun için devletin kaynak aktardığı üniversite istiyoruz. Bunu söylerken şunun da bilincindeyiz. ARGE için ayırdığımız kaynakların bir bölümü, hatta büyük bir bölümü heba olacak. Bunu biliyoruz. Olsun, heba olsun istiyoruz. Yüzde birlik kaynak aktarıp binde beşlik teknoloji üretimi sonucu alacağımıza; yüzde beş ayıralım; beşte biri heba olsun yüzde birlik net üretim sağlayalım…

Kapitalizmi planlamak

Sona geliyorum:

Başta, planlamanın "kapitalizmi planlamak" olduğunu söylemiştim.

O zaman kapitalizme bir bakmamız gerek.

Kapitalizm kabaca iki biçimde hareket ediyor. İlk bölümde büyük krizden sonra yeniden kuruluş döneminde kapitalizm, ithal ikameci, korumacı, sermaye hareketlerini sınırlayan bir kapitalizm. Parasını bir şeye sermaye olarak yatırıyor, bir üretim yapıyor, bir ticaret firması kuruyor ve o işten elde ettiği kârla yetiniyor. Ancak, giderek kâr oranları azalıyor ve kapitalizm o zaman, ikinci dönemine, paradan para kazanma dönemine geçiyor. Bütün dünyada sermaye hareketleri serbest bırakılıyor, günü Japonya'da açıp beş çayını ya da gruba karşı viskisini Amerika'da içiyor ve bunu sonu kaçınılmaz olarak kapitalizmin büyük krizi boomluyor, gümlüyor…

Boom'un İngilizcede pek çok anlamı var biliyorsunuz, piyasada canlılık demek hızla ilerleme demek gelişme demek ve gümbürdeme demek… O kadar şişiyor ki, boom diye patlıyor.

Kapitalizmin bu büyük krizinden sonra, kapitalizm yeniden kurulacak. Şimdi o, ne kadar süreceğini bilmediğimiz büyük gümbürtü dönemini yaşıyoruz.

V mi olacak, L mi olacak, ters U mu olacak vs…

Ama şunu biliyoruz… Kapitalizmin yeniden kuruluşunun ilk dönemi ithal ikameci, korumacı, sermaye hareketlerini sınırlayıcı bir dönem olacak…

Bilsay Hoca'nın sözcükleriyle yeni patron belli olana ve yeni kapitalizmin kuralları dünyaya kabul ettirilene kadar farklı ve bağımsız kapitalizmler dönemi olacak…

Son söz:

21. yüzyılın üniversitesi, büyük krizinden sonra yeniden kurulacak kapitalizmin artık paradan para kazanma dönemindeki değer ve ilişkilerinin değil, az önce anlattığım ilişkiler çerçevesinde oluşacak, bunu bilmek ve buna hazırlanmak gerekiyor,

Son otuz yıllık küreselleşme dönemindeki kavramların çoğu çöpü boylayacak,

Üniversite, sermayeye bilgi ve teknoloji üreten bir yer olmaktan giderek uzaklaşacak, özgürleşecek ve özerkleşecek,

Planlama, kalkınma, gelişme gibi "eski" şeyleri yeniden öğrenmek gerekecek

Kapitalizm yeniden kurulurken 21. yüzyılın dili bu olacak…

Kapitalizmi sermayeden değil, emekten yana planlamak ve bilimsel bilgiyi, özgür ve özerkçe üretmek isteyenler, dersini ona göre çalışsın ve planını ona göre yapsın…

Hepinizi sevgi ve saygıyla selamlıyor, hepimize bu yeni dönemde başarılar diliyorum…

Orhan BURSALI: Şimdi, biz dışarıda yemekte konuşuyorduk aslında ayaküstü, hocam siz söylediniz galiba ya şu sandık sandığa atılan oyların eşit olduğu sürece ordan bir şey çıkmaz diye. Ceplere konan diplomalar da eşit değil. Ama genelde baktığımız zaman bu sorunu çoktan aşmış ülkeler de var. Demokrasi cehaletin tabi ki çok yaygın olduğu ülkelerde işlemez, bu yüzyıldır bilinir ve söylenir ve demokrasi aslında bir araçtır. Ben, RTE ile aynı şeyi düşünüyorum. Binersiniz bir yere kadar gidersiniz. Çünkü demokrasi kapitalist sistemin işlemesine yardımcı olduğu sürece, bir araç olarak ona hizmet ettiği sürece vardır, iyidir, yüceltilir, yüceltilecektir. Fakat kapitalist sistemin serbest piyasanın işlemesine yaramadığı nokta da ise değişime uğrayacaktır ve farklı demokrasiler ve farklı düşünce yolları yöntemleri ortaya çıkacaktır.

Eğitim, üniversite konuları söz konusu olunca, Celal Şengör hoca ile hep kavga ederim. Türkiye'de üniversite yoktur der sık sık. Harp Okullarını en iyileri olarak görür. Harp Okulları gerçek üniversitedir kısmını bir tarafa bırakıyorum, Türkiye'de üniversiteler konusunda görüşlerine de önemli ölçüde destek çıkarım.. Üniversite yok mudur, vardır tabi. Ama yani 200'e yakın üniversitenin olduğu bir ülkede, 10-15 gerçek anlamda üniversite olması, olmaya çalışması söz konusu. Kore'ye bir bakın, eğitim sistemi çok yüksek. Halkın lise ve üniversite mezun oranı en yüksek ülkelerden biri. Kadınlarda da en yüksek ülke. Eğitime birinci derecede önem vermiş. Demokrasi ne kadar, eğitim oranının yüksekliğiyle demokrasi arasındaki ilişki, her zaman tartışılabilir bir şeydir. Mükemmel bir demokrasi mi vardır orada, hayır, ama eğitim düzeyinin yüksekliği ile ekonomik sorunlarını aşmış, bilim ve teknolojisini geliştirmeyi başarmış. Kore'de büyük yüksek demokrasi değerlerinin yaratıldığını söylemek tartışmalı bir alandır, fakat ekonomiyi çok iyi becermiştir. Kazanan bir ekonomi yaratmış

Biz ise, ütülen bir ülkeyiz. İsyanımız buna.. Ulusal değerleri yüceltmek ve kazanan bir ülke olmak. Aslında Kore'nin yaptığına baktığımız zaman şunu görürüz: Her ülke dünya sistemini sömürmeye ve sistemden en fazla kazanç payını almaya dayalı düzenlemeler peşinde koşuyor. Aslında bizim de ulusal bilim ve teknoloji politikalarıyla ve eğitim düzeyini yükselterek benzer bir duruma gelmeyi öneriyoruz, alış verişimizi bir dengeye getirme çabasındayız, dünya sistemi dengeye gelir mi bilemiyorum.

Aslında dünya ekonomik sistemi çok kırılgan bir yapıya sahip. Örneğin yeteneğini teknolojik olarak geliştirerek dünyaya yüksek teknolojik ürünler, tüketim malları satan Kore'yi yıkmanın şu aşamada çok basit bir yöntemi var. Birdenbire mallarına ambargo koyarsanız, korumacı bir sisteme geçerseniz, bu kadar alışverişinin serbest olmadığı bir düzen yaratırsanız, Kore'yi çökertirsiniz. Bu herkes için geçerlidir.. Bunu söylerken, aslında adil

olmayan ilişkilere dayalı bir dünya sisteminin varlığına işaret etmek istiyorum. Adil bir dünya ekonomik sistemi nasıl kurulur, ülkeler arasında dengeli bir ekonomik ilişkiyi gözeten, yoksulu yok eden, ülkelerarası büyük varlık uçurumları yaratmayan, daha kardeşçe bir düzen olabilir mi?

Şimdi konuya buradan baktığımız zaman biz, Türkiye'nin ütülen ülke olmaktan çıkartılmasına yönelik bir çaba içindeyiz.. Dünyada, yani sömürmeden bir denge kurmak. Türkiye'nin sürekli olarak kaybetmesini engelleyecek adaletli bir dengenin nasıl işleyebileceği konusunda kafa yormamız lazım. Ve şimdi de söz Prof. Dr. Okçabol hocamın.

Eğitim ve Bilim Alanında Durum ve Gelecek

Rıfat OKÇABOL (*)

Eğitim ve bilim alanının bugünkü durumunun birincil sorumlusu, 11 yıldır iktidarda olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'dir. Ancak bugünkü durum geçmişle de ilişkili olduğundan AKP iktidarı öncesinde gerçekleşen değişimlere de kısaca değinmekte yarar vardır. Bu nedenle eğitim-bilim konusu, bu makalede AKP öncesi, bugünkü durum ve gelecek alt başlıkları üzerinden irdelenmektedir.

AKP Öncesi

Eğitim-bilim konusunda AKP öncesinde yaşanan tarihsel gelişim ve dönüşümler, değişik adlar altında sınıflandırılabilir. Bu yazıda kullanılacak sınıflama, Cumhuriyet eğitiminin kuruluşu (1923-1946), Cumhuriyet eğitiminden sapmalar (1946-1980) ve Türk-İslam Sentezi dönemi (1980-2002) şeklinde olacaktır.

Cumhuriyet Eğitiminin Kuruluşu (1923-1946)

Osmanlıda yaygın olan okullar, dini eğitimin ağırlıkta olduğu sıbyan mektepleri ve medreseler, azınlık okulları ile yabancı özel okullardır. Batı'daki gelişmelere paralel olarak 19. yüzyılda tıbbiye ve mülkiye gibi yüksekokul niteliğinde okullarla bilimsel derslere yer veren iptidailer (ilkokullar), rüştiyeler (ortaokullar) ve idadiler (liseler) ile Darülfünun (üniversite) açılmıştır. Ancak Osmanlı laik ve bilimsel eğitime yeterince önem vermemiş, dini içerikli öğretim Cumhuriyetin kurulmasına kadar sürmüştür[1].

Cumhuriyetin ilanından dört ay kadar sonra çıkarılan 430 sayılı Öğretim Birliği yasası, cumhuriyet eğitiminin laik, bilimsel ve demokratik doğrultuda oluşturulmasının kapısını açmıştır.

(*) Prof. Dr. Boğaziçi Üniversitesi (Emekli).

1 Okçabol, R. (2005a). **Öğretmen Yetiştirme Sistemimiz**. Ütopya Yayınevi. Ankara.
(2005b). **Türkiye Eğitim Sistemi**. Ütopya Yayınevi. Ankara.
(2006). **Halk Eğitimi (Yetişkin Eğitimi)**. Ütopya Yayınevi. Ankara.
(2007). **Yükseköğretim Sistemimiz**. Ütopya Yayınevi. Ankara.

Bu yasayla, tüm okullar eğitim bakanlığına bağlanmış, kapatılan medreselerden 29'u dini hizmet adamını yetiştirecek imam hatip okuluna ve bir tanesi de ilahiyat okuluna dönüştürülmüştür. Bu okullar, öğrenci sayısının azalması üzerine 1930'larda kapatılmıştır[2]. Bu yasa sonrasında, süreç içinde, ders izlenceleri çağdaşlaştırılmış, Arapça, Farsça ve din dersleri kaldırılırken karma ve (devlet okullarında) parasız eğitime geçilmiştir. 1926'da 789 sayılı Maarif Teşkilatına Ait Kanun çıkarılarak bakanlıkta bilimselliğe önem verecek Talim ve Terbiye Kurulu (TTK) oluşturulmuştur. 1928'de, Kasım ayı başında Arap rakamları yerine Latin rakamları kabul edilmiş ve 1353 sayılı yasayla harf devrimi yapılmıştır.

Öğretmen yetiştirmeye, özellikle de köy okullarına öğretmen yetiştirmeye önem verilmiştir. 1926'da köy öğretmen okulları açılmıştır. 1936'da, askerliklerini onbaşı ya da çavuş olarak tamamlayan köy gençlerinden köy ilkokullarının ilk üç sınıfını okutacak "eğitmen" yetiştirilmesi uygulaması başlatılmıştır. Bu uygulama 1940'da da, köy ilkokulları için halkçı ve cumhuriyetin ilkelerini benimsemiş, köylünün kalkınmasına yardımda bulunabilecek öğretmen yetiştirecek köy enstitülerine dönüşmüştür. Bu arada 1926'da Konya'da açılmış olan Orta Öğretmen Okulu sonradan Ankara'ya taşınmış ve 1930'larda da okul, Türkçe-edebiyat ve eğitim (pedagoji) bölümleri eklenerek Gazi Eğitim Enstitüsü adını almıştır[3]. 1930'larda ayrıca meslek okullarına öğretmen yetiştiren kurumların açılmasına başlanmıştır. 1930'ların ilk yarısında birer sivil toplum kuruluşu niteliğinde olan Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Halkevleri açılmıştır. 1933 yılında darülfünun kapatılıp bilimselliğe önem verecek bir yapıya, İstanbul Üniversitesi'ne dönüştürülmüştür. 18 Haziran 1946 tarih ve 4936 sayılı Üniversiteler Yasası çıkarılarak üniversitelere özerklik ve tüzel kişilik tanınmıştır.

Eğitim sistemi, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında, tüm kaynakları ve morali tükenme noktasına gelmiş Osmanlı tebaasından aydın bir toplum yaratmak üzere yapılandırılmıştır. Bu dönemde, dini eğitimden laik ve bilimsel eğitime geçilmiş, 1940'lı yıllarda öğretmen yetiştirmede ve mesleki teknik eğitimde önemli gelişmeler gerçekleştirilmiştir. Eğitim enstitüleri ve de köy enstitüleriyle de, Cumhuriyet'in istediği "fikri hür, irfanı hür ve vicdanı hür" gençler yetiştirilmesinin önü açılmıştır.

Cumhuriyet Eğitiminden Sapmalar (1946-1980)

II. Dünya Savaşının bitiminde, Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasındaki ilişkilerinin gelişmeye başlaması ve Cumhuriyet Halk

---

[2] Başgöz, İ. (1995). **Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları / 1754. s.19.

[3] Altunya, N. (2006). **Gazi Eğitim Enstitüsü**. Ankara: G.Ü. İletişim Fakültesi Basımevi.

Partisi (CHP)'nin çok partili düzene geçmesi sonrasında, eğitim süreçlerinde geri adımların atılmasına başlamıştır. CHP, 1947'de, 1943'te köy enstitülerine öğretmen yetiştirmek üzere açtığı Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nü kapatmış, kendi açtığı köy enstitülerinin temel içeriğini değiştirip bu enstitüler hakkında olumsuz bir tutum takınmıştır. 1948'de Kuran kurslarını ve 1949'da da Ankara İlahiyat Fakültesi'ni açarken ilkokullarda seçmeli din dersi uygulamasını başlatmıştır. 1945'te CHP'den ayrılanların kurduğu Demokrat Parti (DP), 1950'de iktidara gelmiş ve cumhuriyet eğitiminden sapmalara devam etmiştir. DP, halkevleri ve köy enstitülerini kapatırken imam hatip okullarını yeniden açmıştır. Seçmeli din dersini ortaokul izlencesine eklemiş, yabancı dille öğretim yapacak maarif kolejleri (günümüzün Anadolu liseleri) ile imam hatiplere öğretmen yetiştirecek İslam Enstitüsü'nü açmıştır.

27 Mayıs 1960'ta, meclisi lağveden ve DP'yi kapatan silahlı kuvvetler yönetimi zamanında, Türkiye'nin gelmiş geçmiş en demokratik anayasası olarak kabul edilen 27 Mayıs Anayasası halkoylamasıyla kabul edilmiştir. Bakanlıkta, Öğretmen Okulları, Halk Eğitimi ve Din Öğretimi genel müdürlükleri oluşturulmuştur. 1961'de, beş yıllık kalkınma planlarını hazırlamak üzere Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuş ve 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu çıkarılmıştır. 1961 genel seçimleri sonunda CHP öncülüğünde kurulan koalisyon hükümetleri zamanında, 1963'te Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ve 1964'te de fen lisesi açılmıştır. Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında ve Adalet Partisinin öncülüğünde kurulan koalisyon hükümeti (Şubat-Ekim 1965) zamanında, özel kurs, okul ve dershane çalışmalarını düzenlemek üzere 625 sayılı Özel Öğretim Kanunu çıkarılmış; 633 sayılı yasa ile Kuran kursu açma yetkisi, MEB'in denetiminde, müftülüklere bırakılmıştır. Süleyman Demirel iktidarında (1965-1971) 1967 yılında, seçmeli din dersi liselere girmiş; imam hatiplere kız öğrencilerin alınmasına başlanmıştır. 1960 sonlarında açılmaya başlayan özel yüksekokullar, Anayasa Mahkemesi (AYM) tarafından 27 Mayıs Anayasa'sına aykırı bulunarak Ocak 1971'de kapatılmıştır

12 Mart 1971'de silahlı kuvvetlerin verdiği muhtıra sonrasında kurulan reform hükümeti zamanında, 27 Anayasası'nın ilerici yanları törpülenmiş, örneğin memurların sendika kurma hakkı kaldırılmıştır. Meslek liselerinin orta kısımları kapatılıp genel ortaokullara dönüştürülmüştür. 14 Haziran 1973 tarih ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile 4936 sayılı yasanın çok gerisinde kalan 20 Haziran 1973 tarih ve 1750 sayılı Üniversiteler Yasası çıkarılmıştır. 1739 sayılı yasa, 8 yıllık zorunlu temel eğitimi getirmiş, ek bir maddeyle bunun uygulanması ileri bir tarihe ertelenmiştir.1973 genel seçimlerinden sonra kurulan CHP-Milli Selamet Partisi (MSP) koalisyon

hükümeti, ilk ve ortaöğretim programlarına ahlak dersini eklemiştir. İmam hatip liselerine giden öğrenci sayısının iki yılda yüzde 70 dolayında azalması[4] üzerine ve MSP'nin ısrarıyla, imam hatip ortaokullarını yeniden açmıştır. 1739 sayılı yasa öğretmenin yüksekokulda yetiştirilmesini öngördüğünden lise dengi okullar olan ilk öğretmen okulları 1974'te kapatılıp iki yıllık eğitim enstitülerine dönüştürülmüştür. Demirel'in kurduğu ve milliyetçi cephe (MC) denen koalisyon hükümetleri, 1975-1980 arasında 237 imam hatip ortaokulu açmıştır. Demirel'in son MC iktidarında, iktisadi sistemi parasalcı (kapitalist) sistemle bütünleştirecek 24 Ocak 1980 kararları alınmıştır. Bu kararların üzerinden 9 ay geçmeden silahlı kuvvetler 12 Eylül 1980 darbesini gerçekleştirmiştir.

1946 sonrasında, bazı ilerici adımlar atılırken Türkiye-ABD ilişkileri yoğunlaştıkça Cumhuriyet eğitiminden gerici sapmaların da çoğaldığı görülmektedir. 27 Mayıs Anayasası'nın yol açtığı toplumsal uyanış, S. Demirel iktidarlarında tutucu kesimlere verilen devlet desteğiyle ve silahlı kuvvetlerin 12 Mart 1971 müdahalesi ile önlenmeye çalışılmıştır. Köy enstitüleri kapatılıp ilk öğretmen okullarına dönüştürülmüşse de, bu okullar belirli oranlarda enstitü geleneğini sürdürebilmişlerdir. S. Demirel öğretmen okullarında kadrolaşmaya gidip gerici yapılanmaları destekleyerek sağ-sol çatışması yaratılmıştır. Yine de, öğretmenlerin büyük bir çoğunluğunun üye olduğu ve 1965'te kurulan Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) ile TÖS yerine 1973'te kurulan Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği (TÖB-DER), eylemleriyle ve düzenledikleri eğitim kurultaylarıyla[5] emperyalizme karşı olan yurtsever ve ilerici kuruluşlardır. 27 Mayıs devrimini ateşleyen üniversite gençliği de, 1960'ların ve 1970'lerin gençliği de, öğretmenler gibi emperyalizme karşıdır, bağımsızlıktan ve emekçiden yanadır[6].

1970 sonlarında yapılan bir araştırmada, gençlerin, "sevgi"den sonra eşitlik ve özgürlük gibi değerlere öncelik verdiği görülmektedir[7]. DPT de,

---

4 Öcal, M. (1996). **15. Milli Eğitim Şurası ve Okullarımızda Din Eğitimi**. Türkiye Gönüllü Teşekkülleri Vakfı Yayını. İstanbul.

5 TÖB-DER (1978). **Demokratik Eğitim Kurultayı: 4-11 Şubat: 1. kitap**. TÖB-DER Yayınları. Ankara.
TÖS (1969). **Devrimci Eğitim Şurası: 4-8 Eylül 1968**. TÖS Yayını. Ankara.

6 Hyman, H. H.; Payaslıoğlu, A. ve Frey, F. W. (1958). 'The values of Turkish college youth', **The Public Opinion Quarterly**, no. 22, Fall, s. 275-291.
McClelland, D. C. (1963). National character and economic growth in Turkey and Iran, Lucian, W. P. (der.) **Communications and Political Development**. Princeton: Princeton University Press.
Kazamias, A. M. (1967). Exploring the values and attitudes of lise youth, **Comparative Education Review**, February, vol. 11, no. 1, s. 22-37.
Onat, S. (derleyen) (1968). **Üniversite Olayları ve Demirel**. Sega Yayınları. s.39. Ankara.

7 Ateş, T. (2004). Gençlerin öncelikleri, **Cumhuriyet Gazetesi**, 19 Şubat, s. 3.

halkçı nitelikte bir kurumdur ve 1970 sonlarında eğitimin metalaşması sakıncalı bulduğunu söylemektedir[8].

12 Eylül 1980 Darbe Dönemi / Türk-İslam Sentezi: (1980-2002)

Darbe sonrasında, Demirel ve diğer parti liderleri gözaltına alınırken 24 Ocak kararlarının mimarlarından Turgut Özal, darbe hükümetinde başbakan yardımcılığına getirilmiştir. 6 Kasım 1981 tarih ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu çıkarılarak, üniversiteleri zapturapt altına alacak Yükseköğretim Kurulu (YÖK) oluşturulmuştur. Darbe hükümetinin ürünü olan 1982 Anayasası kabul edilmiş, bu Anayasa, din kültürü ve ahlak bilgisi (DKAB) dersini ilk ve ortaöğretimde zorunlu ders yapmış, kâr amacı gütmeyen vakıflara özel yüksekokul açma izni vermiştir. Öğretmen yetiştirme işi 1982 yılında bakanlıktan alınarak, üniversitelere / YÖK'e verilmiştir. 4 yıllık öğretmen okulları eğitim fakültelerine, mesleki teknik eğitime öğretmen yetiştiren yüksek öğretmen okulları mesleki teknik eğitim fakültelerine, sınıf öğretmeni yetiştiren 2 yıllık öğretmen okulları eğitim yüksekokullarına ve imam hatiplere meslek dersi öğretmeni yetiştiren Yüksek İslam Enstitüleri de ilahiyat fakültelerine dönüştürülmüştür. YÖK, atadığı dekanları ve her üniversite için Cumhurbaşkanına sunduğu dört rektör adayını ağırlıklı olarak Türk-İslam sentezci kişiler arasından seçmiştir.

1983 yılında Başbakan'ın başkanlığında kimi bakanlarla DPT ve YÖK gibi kurumların başkanlarını içeren Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu oluşturulmuştur. Aynı yıl, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, temel eğitim kavramı yerine ilköğretim kavramı getirilmiş ve imam hatip lisesi mezunlarına, harp okulları dışında kalan yükseköğretim kurumlarına girme hakkı verilmiştir. DPT, "din, kültürün özü, kültür de dinin formu olmaktadır"[9] ve "böyle bir kültürle, iyimser, itaatli, ümitli ve akılcı bir nesil yetiştirmek mümkündür"[10] vb Türk-İslam sentezi anlayışının hâkim olduğu bir "Milli Kültür" raporu hazırlamıştır. Bu anlayış 12 Eylül ve sonrasının eğitim ve kültür karar ve uygulamalarının özünü oluşturmuştur. "Tanrı Dağı kadar Türk ve Hira Dağı Kadar Müslüman" yetiştirilmesi hedeflenmiştir.

Anavatan Partisi (ANAP) iktidarında (Kasım 1983- Eylül 1991), felsefe ve sosyoloji derslerinin haftalık ders saatleri azaltılmış; Darwin'in Evrim Kuramı yerine yaratılış düşüncesinin öne çıkarılmasına ve imam hatip okullarının gelişmesine özen gösterilmiştir. TTK, okullara ağırlıklı olarak

---

[8] DPT (1979). **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı: 1979-1983**. DPT Yayın No. DPT:1664. Ankara.
[9] DPT, (1983). s. 514
[10] DPT, (1983). s. 515

Kırk Hadis, İlahiname, Nur Hikâyeleri, Ariflerin Menkıbeleri, Yaratılış Modeli gibi gerici ve dinci yayınları önermiştir. Anadolu imam hatip liselerinin açılmasına ve beş yıllık kalkınma planlarında özel okulların açılmasının teşvik edilmesine başlanmıştır.

1991 genel seçimlerinden sonra 2002 seçimlerine kadar ülke koalisyon hükümetleriyle yönetilmiştir. 12 Mayıs 1992 tarihli ve 3797 sayılı yasa ile bakanlığın yapısı yeniden belirlenmiştir. 13 Ağustos 1993 tarihinde, bilimsel konularda öncelikleri saptamak, bilim adamlığını ve araştırmayı özendirmek vb. amaçlarla Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) kurulmuştur. Zorunlu eğitim süresi, 1997 Ağustos'unda beş yıldan sekiz yıla çıkarılmış, imam hatip ortaokulları kapatılmış, ilk ve ortaokullar birleştirilip ilköğretim okuluna dönüştürülmüştür. Geçmişte öğretmen okulu mezunları, mezun oldukları gün bir okula atanırken ANAP, öğretmen atamalarının yapılabilmesi için 1985 yılında 'Öğretmen Yetiştirme Yerleştirme Sınavı'nı getirmiştir. Bu sınav 1991-9912'de kaldırılmış, 2000'de Devlet Memurları Sınavı olarak geri gelmiş ve 2002'de ise Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) uygulamasına geçilmiştir.

12 Eylül darbe hükümeti ve sonrasında gelen iktidarlar, eğitim-kültür yaşamında Türk-İslam sentezi anlayışını uygularken ekonomik alanda da kapitalist politikalar izlemeye başlamışlardır. Bu politikaların izleri, aşağıda özetlendiği gibi beş yıllık kalkınma planlarında da yükseköğretimle ilgili gelişmelerde de görülmektedir.

a) Kalkınma Planları

Beş yıllık kalkınma planları, 6. plandan itibaren eğitimin ve bilimin iş dünyasıyla ilişkilendirilerek piyasalaştırılması yönünde hazırlanmıştır. Altıncı planda, üniversite-sanayi işbirliği için gerekli düzenlemelerin yapılması, doktora ve yüksek lisans tezlerinin sanayinin gereksinimlerine göre yapılmasının özendirilmesi hedeflenmiştir[11]. Yedinci plan, bir önceki plan hedeflerine ek olarak Teknoloji Geliştirme Bölgelerinin oluşumu ile akademik personelin sanayide ve teknoparklarda yapılacak AR-GE faaliyetlerine katılımını sağlamak üzere yasal değişikliklerin yapılmasını önemsemiştir[12]. Sekizinci plan, Meslek Standartları Sınav ve Belgelendirme Sistemi'nin oluşturulmasını ve eğitimde özel sektörün daha fazla yer almasını hedeflemiştir[13].

---

[11] DPT (1989). **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı: 1990-1994**. Yayın No: DPT: 2174, Başbakanlık Basımevi. Ankara.

[12] DPT (1995). **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: 1996-2000**. DPT Yayını, Başbakanlık Basımevi. Ankara.

[13] DPT (1999). **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: 2000-2005.** http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/viii/plan8str.pdf, Erişim Tarihi: 11.04.2007.

b) Yükseköğretim

YÖK Başkanı Prof. Dr. İhsan Doğramacı, 1984 yılında kendi vakfına özel Bilkent Üniversitesi'ni kurdurmuştur. 9 Nisan 1991'de, vakıf üniversitelerine, genel bütçeden emsali kamu üniversitesi bütçesinin yüzde 45'i kadar yardım yapılabileceğini ve kamu üniversitelerini paralı hale getirecek ve onları "özel statülü devlet üniversitesine" dönüştürmeyi öngören bir yasa çıkarılmıştır (AYM, bu özel statü ile ilgili maddeyi, Haziran 1992'de iptal etmiştir). 1994 yılında, "Dünya Bankası/ YÖK Hizmet Öncesi Öğretmen Yetiştirme" (DB-YÖK) projesi başlatılmıştır. Bu proje Kasım 1997'de, günümüzde de uygulanan ve ağırlıklı olarak ABD'den esinlenen bir öğretmen yetiştirme modeliyle sonuçlanmıştır[14]. Bu model, formasyon ve eğitim derslerini azaltarak ve öğretmen adayının genel kültür alanındaki gelişimine önem vermeyerek öğretmenliği teknisyenliğe indirgemiştir. Öğretmenlik alanında tezsiz yüksek lisans programlarını başlatıp rehberlik dışında kalan eğitim bilimleri lisans programlarını kapatarak eğitim bilimlerine de darbe vurmuştur. Bu modelle birlikte, DKAB öğretmenlerinin ilahiyat fakültelerinde yetiştirilmesine başlanmıştır. Bu alanda okuyanlara, ilahiyat dersleri ile ilköğretimde Türkçe ya da sosyal bilgiler derslerinde öğretmen olma hakkı da verilmiştir.

Yüksek lisans programına girecek öğrencilere Lisansüstü Eğitim Sınavı (LES) ve doktora programlarına başvuracak öğrencilere de Kamu Personeli Dil Sınavı (KPDS) getirilmiştir. 1999'da, iki aşamalı olarak yapılan üniversiteye giriş sınavları tek sınava indirgenmiş, yükseköğretimde ilgili alana geçmek isteyen meslek lisesi mezunlarına üniversite sınavında ek katsayı uygulaması başlatılmıştır. Haziran 2001 tarihinde yapılan yasa değişikliğiyle, özel vakıf üniversitelerine "devlet yardımı yapılabilir" ifadesi yerine, "devlet yardımı yapılır" ifadesi getirilmiştir.

Mart 2001'de bir Ulusal Proje hazırlayan Türkiye, eğitim alanında da AB'ye uyum çalışmalarını başlatıp Bologna Süreci'ne katılmış ve 2002'de bu amaçla Ulusal Ajans kurulmuştur[15]. Oysa Bologna süreci özü itibarıyla, AB'yi uluslararası rekabet gücüne sahip güçlü bir AB ekonomisi yaratmak ve sanayinin istediği iş gücünü yetiştirmek amacıyla başlatılmış ve üniversiteleri birer ticarethaneye dönüştürecek bir süreçtir.

---

[14] Okçabol, 2005a

[15] Okçabol (2011). YÖK ve Bologna süreci, N. E. Önal (der.) **Bologna Süreci Sorgulanıyor** (11-39). Kahan Matbaacılık. İstanbul.

AKP Öncesinin Değerlendirilmesi (1923-1980)

Cumhuriyet tarihinde, 1923-2000 yılları arasındaki okul, öğrenci ve öğretmen sayılarında önemli gelişmeler olmuştur (Tablo 1). Özellikle 1970'lerden itibaren ve sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitimin kabul edildiği 1997 yılına kadar imam hatip okulları hızla yaygınlaşmıştır. Örneğin sekiz yıllık eğitime geçildiğinde kapatılan imam hatip ortaokullarında okuyan öğrenci sayısı 318 bine ve 526 imam hatip lisesinde okuyan öğrenci sayısı da 192 bine çıkmıştır. Sekiz yıllık eğitime geçildiğinde imam hatip ortaokulları kapatıldığından imam hatip lisesine giden öğrenci sayısı 2001-2002 yılında 118 bine düşmüştür (Tablo 1). 1980-2002 yılları arasında Kuran kurslarıyla özel okul, dershane ve kurslar da artmıştır (Tablo 2). Özel okullarla dershanelere giden öğrenci sayısının en hızlı artış gösterdiği dönem, 1980'li yıllar olmuştur Özel kurslardaki hızlı artışın nedeni, ağırlıklı olarak yabancı dil ve bilgisayar kursları açan özel kurs yerlerinin çoğalması ile ANAP zamanında ehliyet almak için gerekli görülen sürücü kurslarının açılmış olmasıdır.

Tablo 1: Okul Öğrenci ve Öğretmen Sayılarındaki Gelişim (1923-2002)

	1923-1924			1979-1980			2001-2002		
Eğitim Kurumları	**Okul**	**Öğrenci**	**Öğretmen**	**Okul**	**Öğrenci**	**Öğretmen**	**Okul**	**Öğrenci**	**Öğretmen**
Okulöncesi	80	122	122	122	4909	277	10.554	256.392	14.520
İlköğretim							34.993	10.310.844	375.511
İlkokul	4.894	341.941	10.238	4.4296	5.622.407	199.245	-		
Ortaokul *(İ.H. Orta)*	116	9.894	1.054	4.103 *(339)*	1.180.233 *(130072)*	30.930 *(685)*	- -		
Genel Lise	23	1.241	513	1.108	531.760	36.198	2.637	1490.376	72.609
Mes. T. L. *(İ.H. Lise)*	64	6.547	583	1.719 *(249)*	514.923 *(47941)*	28.599 *(5397)*	3.428 *(600)*	821.895 *(95718)*	66.176 *(11877)*
Yükseköğr.	9	2.914	307	347	270.278	20.699	1.483	1.211.937	42.775

Kaynak: Okçabol, 2005b'den derlenmiştir.

12 Eylül ve sonrasında, kamu arsaları, genellikle varsıl aile çocuklarının okuyabileceği özel okullarla vakıf okullarına tahsis edilmiştir. Vakıf üniversiteleri, üniversite sınavlarında yeterince yüksek puan alamamış varlıklı öğrencilere yükseköğrenim olanağı sağlarken varsıl çocuktan çok daha yüksek puan almış olan yoksul çocuklar üniversite dışında kalmıştır. Yatılı okullar cemaatlerin eline geçerken cemaat okullarının, dershanelerinin ve yurtlarının açılmasına başlanmıştır. Üniversiteye gelen öğrenciler arasında Osmanlı hayranı, bilimsel bulgular yerine inançlara önem verenlerle evrim kuramı ve cumhuriyet karşıtı öğrenciler giderek artmaya başlamıştır. Seçme

sınavları ve sınavların içerikleri, özel okulların, özel dershanelerin ve de özel hocaların artmıştır. Seçme sınavları, yoksulları eleme aracına dönüşmüş, başarılı yoksul öğrenciler, ister istemez cemaatlere yanaşmak ve ağabeylerle ablalar aracılığıyla cemaat öğretisi almak zorunda bırakılmıştır.

AKP iktidara gelmeden öncesinde, 12 Eylül darbesinin sonuçları gözle görülür hale gelmiştir. 1979 yılında, sevgiden sonra özgürlüğe değer verip paraya değer vermeyen gençliğin yerini 1997'de, sevgiden sonra paraya değer veren bu kez özgürlüğe değer vermeyen bir gençlik almıştır[16]. 1999 yılında yaşanan Adapazarı-İzmit yer sarsıntısında zarar gören aileler arasında yapılan görüşmelere göre, yüzde 70 kadarı, bu olayı "Allah'ın cezası, kıyamet alameti, kader" olarak görmektedir[17].

AKP Dönemi: Piyasacı-İslam Sentezi (2002-Ocak 2014)

Kasım 2002'de başlayan AKP iktidarında eğitim ve bilim alanında gerçekleştirilen dönüşümler, genel nitelikleri itibarıyla piyasacı ve gerici dönüşümlerdir. AKP, karar ve uygulamalarıyla 12 Eylül darbe sonrasında Türkiye'ye hâkim olan Türk-İslam sentezi anlayışını, piyasacı (kapitalist)-İslam sentezi anlayışına dönüştürmeye çalışmış ve büyük ölçüde de (kendileri açısından) başarılı olmuştur.

AKP, 2003 başında, genellikle piyasacı nitelikteki hedeflerle dolu bir acil eylem planı açıklamıştır. Bu planı uygulayabilmek için de, önce eğitim bakanlığından başlayarak Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT)'undan yazılı medyaya kadar her yer ve kurumda kadrolaşmaya başlamıştır. AKP, izlediği Amerikancı politikalarla ve iktidarının ilk yıllarında tam üye olmak için AB'nin her istediğini yerine getirerek piyasalaşmayı kolaylaştırırken gericileşmeyi de sağlamak istemiştir. AYM'nin AKP'yi laiklik karşıtı eylemlerin odağı olmakla suçlayıp 30 Temmuz 2008'de para cezasına çarptırması, bu nedenledir. AKP iktidarının ilk beş yılında, bir önceki Cumhurbaşkanı A. N. Sezer ile Danıştay ve AYM, büyük oranda gerici uygulamaları engelleyebilmişlerdir.

2007 Ağustos'unda Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı olması sonrasında YÖK'te ve 12 Eylül 2010 Anayasa halkoylaması sonrasında da yargıda kadrolaşan AKP, gerici hedeflerini bir bir gerçekleştirme olanağı bulmuştur. AKP'nin gerçekleştirdiği piyasacı ve gerici dönüşümleri, bilimde, eğitimde ve toplumsal yaşamda olmak üzere üç ayrı kanalda irdelemek olasıdır. AKP zamanında hazırlanan dokuzuncu kalkınma planında da, Bologna süre-

---

[16] Ateş, 2004

[17] **Milliyet Gazetesi**, 15 Ağustos 2000.

cini benimseyip yükseköğretim kurumlarının, şeffaflık, hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda idari ve mali özerkliğe sahip olmaları ve yerel özelliklere uygun şekilde uzmanlaşmaları sağlanarak, sistemin rekabetçi bir yapıya kavuşması hedeflenmiştir[18],.

Bilimde Piyasalaşma ve Gericileşme

Türkiye'de Maden ve Tetkik Arama Genel Müdürlüğü ve Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü gibi resmi kuruluşlarla Siyasal Araştırmalar Vakfı ve Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı gibi pek çok araştırma kurumu vardır. Ancak bilim kurumu deyince akla öncelikle üniversitelerle TÜBİTAK ve TÜBA gelmektedir.

a) Üniversite

AKP iktidar olur olmaz, AB'nin yükseköğretim ayağını oluşturan Bologna Sürecini hemen benimsemiştir. Yükseköğretimdeki piyasacı dönüşümleri genelde bu süreçle ilişkilendirerek gerçekleştirmiş ya da gerçekleştirmek istemiştir. Önce 2003 yılında, YÖK'ü ele geçirecek ve üniversiteleri piyasalaştıracak iki ayrı yükseköğretim yasa taslağı hazırlamıştır. Bu taslaklar, kamuoyunda destek bulamayınca gündemden düşmüştür. Cumhurbaşkanı Sezer'in YÖK başkanlığına getirdiği Prof. Dr. E. Teziç zamanında, 2004'te bir yükseköğretim yasa tasarısı ve 2006'da da, Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi raporu hazırlanmıştır (YÖK, 2006). Bu yasa tasarısında ve strateji raporunda da piyasacı nitelikte olmuştur. Gül'ün Ağustos 2007'de Cumhurbaşkanı olması ve o yılsonunda Prof. Dr. Y. Z. Özcan'ı YÖK başkanlığına ataması sonrasında, kısa sürede YÖK AKP'nin denetimine girmiştir. AKP'ye yakın kişiler arasında rektör ve dekan atanmasına başlanmıştır.

YÖK, 2009 Ocak ayında, ilahiyat ön lisans diplomalarından o diplomaların "Sadece Diyanet ve din hizmetleri için geçerlidir" şerhini kaldırmıştır. Sonra da, ilahiyat fakültesi kontenjanlarını yüzde 200 ve ilahiyatlardaki ikinci öğretim kontenjanlarını da yüzde 115 artırmıştır. Üç saatlik bir sınav olan Öğrenci Seçme Sınavı (ÖSS) kaldırılıp yerine Yükseköğretime Geçiş Sınavı (YGS) ile Lisans Yerleştirme Sınavı (LYS) gibi üçer sınavdan oluşan iki farklı sınav getirilmiştir. 2010'da İstanbul-Beykoz'da, lisans programları Almanca lisansüstü programları ise Almanca ve İngilizce yapılacak Türk-Alman Üniversitesi açılmıştır. YÖK, 2010 baharında, kamu üniversitelerinde eğitim fakültesi açılmasını dondururken cemaatçi eğilimde olduğu bilinen vakıf okullarına eğitim fakültesi açma izni vermiştir.

---

[18] DPT (2006). **Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı: 2007-2013.** ekutup.dpt.gov.tr/plan/ix/9kalkinmaplani.pdf Erişim Tarihi: 11.04.2007.

YÖK, 21 Ocak 2010 Ocak ayında, tüm yükseköğretim kurumlarının uyması gereken Türkiye Yükseköğretim Yeterlikler Çerçevesi (TYYÇ)'ni kabul etmiştir. Bu çerçeveyle, öğretim elemanının akademisyenlikten uzaklaşıp bir teknisyene dönüşmesinin önü açılmıştır. 10 Mart 2011 günü yapılan "Yükseköğretimin Yeniden Yapılanmasına Dair Açıklama" ile YÖK, üniversitelerin piyasalaşması yönündeki çalışmalarını hızlandırmıştır. 2012 yılında üniversitelerin birer ticarethaneye dönüşmesine yol açacak yükseköğretim yasa taslakları gündeme gelmiştir. Hazırlanan taslaklara göre, Üniversitelerarası Kurul (ÜAK) yerine, (yalnız rektörlerden oluşan) Rektörler Kurulu oluşturulacaktır. Şu anda üniversitede zorunlu olan inkılap tarihi, Türk Dili, yabancı dil ile beden eğitimi ya da bir güzel sanatlar dersi gibi dersler zorunlu ders olmayacaktır.

YÖK, yetki ve sorumlulukları artırılarak Türkiye Yükseköğretim Kurulu adını alacaktır. Üniversite mensuplarını ticari değeri yüksek konulara yönlendirecek ve üretilen bilgi ve ürünlerin ticari açıdan değerlendirilmesi için faaliyette bulunacak bilgi lisanslama ofisleri kurulacaktır. Üniversitelerin en çok yüzde 10'unda, ileri araştırma birimleri açılacaktır. Akademik yükseltmelerde ve idari görevlere getirilmede kullanılmak üzere öğretim elemanlarının tüm faaliyetleri için akademik faaliyet puanı hesaplanacaktır. Belirli puan alanlara da, akademik faaliyet ödeneği verilecektir. Gelişimini tamamlamış üniversitelerde, her konuda yetkili olacak "üniversite konseyleri" kurulacaktır. Özel üniversiteler ve hatta yabancı özel üniversiteler açılabilecektir. Yabancı özel üniversiteler öğrenci alma koşullarını, YÖK değil kendileri belirleyecektir. Bu taslaklar 2013 başlarında bakanlığa ve başbakanlığa gönderilmişse de, nedense bu konu birden gündemden düşmüştür.

Bologna Süreci ilerledikçe üniversitelerde sanayiciye destek veren teknoparkların kurulması ile projeye dayalı çalışmalar da artmaya başlamıştır. Bu tür piyasacı çalışmalar olabildiğince destek bulurken, toplumsal içerikli çalışmalarda ise destek yerine engeller çıkarılmaktadır. Örneğin Prof. Dr. Onur Hamzaoğlu, yaptığı bilimsel bir araştırma sonunda çocukların kakalarında ve annelerin sütlerinde ağır metaller bulunduğunu 16 Ocak 2011 günü kamuoyuna açıklamıştır. Bu açıklama sonrasında, Kocaeli Üniversitesi'nin, Dilovası'ndaki sanayicilerin şikâyeti üzerine bu akademisyen hakkında YÖK'ün disiplin soruşturması açılması isteği ve üniversitenin soruşturma açıp disiplin cezası vermeye kalkışması, akademik değerlerin yerini piyasacı değerlerin almaya başladığının bir göstergesi niteliğindedir.

Üniversitelerin piyasalaştıkça gericileştikleri de görülmektedir. Örneğin Mardin Artuklu Üniversitesi 2011-2012 öğretim yılına ve Erzurum Polis Meslek Yüksek Okulu da 2013-2014 eğitim- öğretim yılına dualar okuyarak başlamıştır. Şırnak Üniversitesi, 27-29 Eylül 2013 tarihlerinde, Uluslararası

Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyumu'nu düzenlemiştir. İstanbul Teknik Üniversitesi de, bir "helal gıda" firmasıyla anlaşarak helal gıdaya standart getirme çalışmaları başlatmıştır[19]. Bu arada YÖK'ün "Türkiye Uluslararası İslam, Bilim ve Teknoloji Üniversitesi" adıyla bir üniversite kurmaya hazırlandığı haberleri yayılmıştır[20]. Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu (YURTKUR), ülke genelindeki karma öğrenci yurtlarının tamamen kız ve tamamen erkek yurduna dönüştürülmesi kararını almıştır[21]. Bu tür olaylar üniversitelerde giderek artmaktadır. ODTÜ'de 2012 Aralık ayının son günlerinde polis şiddeti nedeniyle çıkan olaylar sonrasında bu üniversiteyi kınayan rektörlerden biri olan Mimar Sinan Üniversitesi Rektörü, öğrencilerin tepkisi üzerine, "Bu zamanda hangi rektör var ki AKP'nin adamı olmasın"[22] demesi, kadrolaşmanın boyutunu göstermektedir. Arapça öğretimi, Yabancı Diller Yüksek Okulu'ndan ilahiyat fakültelerine aktarılmıştır[23]. 6 Eylül 2013 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile yurt dışından mezun TC yurttaşı öğrenciye sınavsız üniversite giriş hakkı verilmiştir. Bu karar genelde yurt dışında okuyan varsıl aile çocuklarıyla cemaat okullarında okuyanların yararına işleyecek bir karardır.

b) TÜBİTAK

Başbakan Erdoğan, AKP iktidarının ilk yılında yasal olmayan bir şekilde, Prof. Dr. Nüket Yetiş'i TÜBİTAK Bilim Kurulu başkalığına atamak istemiştir. Cumhurbaşkanı Sezer'in onaylamaması üzerine o kişiyi vekâleten atamıştır. Hemen arkasından TÜBİTAK, 15-16 Haziran 2006 tarihlerinde düzenlenen "1. İslami İlimlerde Terminoloji Sorunu" adlı toplantıya maddi destek vermiştir[24]. Gül'ün Cumhurbaşkanı olması üzerine, TÜBİTAK yasası 31 Temmuz 2008 tarihinde değiştirilip bu kurumun Başbakan Erdoğan'ın istediği şekilde yapılanması sağlanmıştır. Bu yeni TÜBİTAK, 2009 yılı tüm dünyada evrim kuramının yaratıcısı Darvin yılı olarak kutlanırken, Darvin'i sansürlemiştir. Kurumun dergi kapağına konan Darvin'in resmi çıkartılarak o resmi koyan yetkili işinden uzaklaştırılmıştır[25]. Türkiye'nin matematik ve teorik fizik alanında kuramsal araştırma yapan tek bilim kurumu olan TÜBİTAK'a bağlı Feza Gürsoy Enstitüsü, 2011 Temmuz'unda, TÜBİTAK'ın bir başka birimine bağlanarak, temel bilimlerle ilgilenmeyecek bir yapıya dönüştürülmüştür. 2011 genel seçimlerinden üç gün önce, 8 Haziran 2011

---

[19] 25 Ekim 2013, gazeteler.
[20] 20 Haziran 2013, gazeteler.
[21] 12 Ağustos 2013.
[22] 4 Ocak 2013, gazeteler.
[23] www.odatv.com 5 Eylül 2013.
[24] Gazalcı, M. (2010). "*AKP'nin Eğitimsiz Yüzü*", **Cumhuriyet Gazetesi**, 13 Ağustos, s. 9.
[25] Gazalcı, M. (2010: 9).

tarihinde çıkarılan bir Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile TÜBA ve TÜBİTAK, Başbakanlığa bağlı olan bir kurum olmaktan çıkarılıp Bilim, Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı'na bağlanıp doğrudan siyasetin emrine girmiştir.

c) TÜBA

AKP, 2011 yılına kadar TÜBA ile ilgili bir girişimde bulunmamıştır. Ancak bu kurum tarafından 2009 yılında hazırlan bilim raporu (TÜBA, 2010), performans değerlendirilmesi ve benzeri söylemlerle TÜBA'nın belirli düzeylerde de olsa piyasacı bir anlayışa kaydığını göstermektedir. AKP, 27 Ağustos 2011 tarihli ve 651 sayılı KHK ile TÜBA'nın yapısını değiştirip bu akademi üyelerinin AKP denetiminde olan YÖK ile TÜBİTAK tarafından belirlenmesini sağlamıştır. Bu yeni yapısıyla TÜBA'nın pek bilimsel bir yanı kalmamıştır.

Yeni TÜBA'nın ilk üyelerinden biri ilahiyatçı, bir diğeri ise, üniversiteye medrese denmesini ve tüm okulların imam hatiplere dönüştürülmesini isteyen bir dekandır!

Eğitimde Piyasalaşma ve Gericileşme

AKP'nin eğitim alanındaki ilk icraatlarında biri, ders kitaplarıyla okullara önerilecek kitapların TTK tarafından denetlenmesinden vazgeçmek olmuştur. Sonra okullarda, "Kutlu Doğum" günleri başlatılmış, milli bayramların kutlanması yasaklanırken bu haftanın kutlanması giderek yaygınlaşmıştır. Kaçak Kuran kursları açanlara verilen cezalar azaltılırken dini oluşumlara yardım eden vakıflara vergi muafiyeti getirilmiştir. Çağdaş Eğitim Vakfı ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Vakfı gibi laik eğitimden yana olan kuruluşlar da bası altına alınmaya başlamıştır. AKP, AB'nin dayattığı ilköğretim izlencesini uygulamaya koymuştur[26]. Bu izlence, bir yönüyle o günlerin İlköğretim Genel Müdürü S. Özdemir'in açıklamasına göre[27], 25 kuruşa sattığı patlamış mısırı talep artınca 50 kuruşa satan öğrenci örneğiyle, piyasacı düzene uygun girişimci öğrencinin yetiştirilmesini hedefleyen bir izlencedir. Bu izlencenin uygulanmaya başlamasından sonra ortaöğretime geçişi belirleyen ve tek sınav olan Ortaöğretim Kurumlarına Giriş Sınavı (OKS) kaldırılıp 6., 7. ve 8. sınıflarda yapılacak Seviye Belirleme Sınavı (SBS) getirilmiştir. SBS, dershaneye gidişe son verecek iddiasıyla getirilmiş olsa da, çocuk-

---

[26] Tezbaşaran, A. (2005). "*Yeni Program ve Ölçme Değerlendirme"*, **I. Uluslararası Seminer: Avrupa Birliği Yolunda Yeni Türk Eğitim Sistemi: 24-25 Eylül, Prenses Otel, İstanbul**, yayımlanmamış bildiri.

[27] Özdemir, S. (2005). "*Milli Eğitimde Değişim ve Yeni İlköğretim Programları*", **Fevziye Mektepleri Vakfı Konferansı: 30 Nisan 2005, İstanbul**, yayımlanmamış bildiri.

ların daha erken yaşta dershaneye gitmesine yol açmıştır. SBS'de DKAB ve yabancı dil (İngilizce) dersiyle ilgili soruların sorulmasına da başlanarak, eğitimde büyük bir eşitsizliğin yaratılmasına kapı açılmıştır.

Bakanlığın 2009 yılında hazırladığı Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi ile Milli Eğitim Bakanlığı 2010-2014 Stratejik Planı[28] genelde piyasacı nitelikteki hedeflere yöneliktir. Bakanlığın piyasacı ve gerici uygulamalarını, Kanun Hükmünde Kararname (KHK)'ler, FATİH Projesi, 4+4+4 yasası, yönetmelik değişikliği, genel liselerin kapatılması, SBS yerine TEOG ve öğretmen yetiştirme konuları üzerinden özetlemek olasıdır.

a) KHK'lar

AKP, 2011 genel seçimleri sonrasında, 3 ay kadar gibi kısa bir sürede 34 değişik konuda KHK çıkararak, hızla piyasacı ve gerici uygulamaları gerçekleştirmiştir. Bu KHK'lerden 651, 652, 653 ve 666 sayılı KHK'lar özellikle eğitim ve bilim alanıyla ilgilidir. 4 Eylül 2011 tarihli ve 652 sayılı KHK, 3797 sayılı yasayla oluşturulmuş bakanlık yapısını bir ticari kuruluşa dönüştürmüştür. Örneğin 3797 var olan amaçlardan "laik, demokratik ve sosyal hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine bağlı öğrenci yetiştirilmesi" amacı yerine, rekabetçi öğrenci yetiştirilmesi hedefi getirilmiştir. Araştırma ve ders araçları gibi üretim yapan birimler kaldırılmış, onlar yerine piyasacı birimler getirilmiştir. Bu KHK ile bakanlık üst düzey görevlilerinin işine bir anda son verilmiş ve eğitimci olmayanların bürokrat ve TTK üyesi olmasının önü açılmıştır. 17 Eylül 2011 tarih ve 653 sayılı KHK ile Kuran kurslarına gitmede var olan yaş sınırı kaldırılmıştır. 3 Kasım 2011 tarihli ve 666 sayılı KHK ile devlet personel rejimi değiştirilip 3-5 kat fazla maaşlı sözleşmeli statü getirilmiştir.

b) FATİH Projesi

2012 Şubat'ında gündeme gelen FATİH Projesinin kağıt üzerindeki amacı, eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak, bilgi toplumu yaratmak ve teknolojinin eğitimde yararlı olarak kullanımı için, Türkiye'deki tüm dersliklere birer adet dizüstü bilgisayar, projeksiyon cihazı ve akıllı tahta koymak; her öğrenciye tablet bilgisayar vermektir. AKP'nin hiçbir karar ve uygulamasında, eğitim dışındaki alanlarda bile, fırsat eşitliği sağlama gibi bir boyut yoktur. Bu proje de, özünde eğitimde fırsat sağlama projesi değil, çocukların

---

[28] MEB (2009). **Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi**. www.megep.meb.gov.tr/.../hayatboyu/hayat%20boyu%20ogrenme%20taslak%20strateji%20belgesi%20TR, erişim 11 Mart 2011.
(2009a). **Milli Eğitim Bakanlığı 2010-2014 Stratejik Planı**. Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. Ankara.

fırsatlarını köreltme projesidir. Kitap okuma alışkanlığı edinmemiş çocukları tabletlere bağımlı kılmak eşitlik sağlayıcı bir yaklaşımdansa eğitsel bir kıyımdır. Kısa bir süre sonra yenilenmesi gerekecek projedeki donanımı için birileri zengin edilirken toplum da kaybedecektir. Bu proje gerçekleştiğinde, öğrenciler, tek kaynaktan ve yanlı bilgi bombardımanına tutulacak; okuma, düşünme, eleştirme ve öğrenme alışkanlıkları edinme fırsatı bulamayacaklardır. Çocuklar ayrıca aşırı radyasyona maruz kalacaktır.

c) 4+4+4 Yasası

Kamuoyunda 4+4+4 yasası olarak bilinen 30 Mart 2012 tarih ve 6287 sayılı yasa çıkarılmıştır. Bu yasayla, 8 yıllık zorunlu eğitim 12 yıla çıkarılmış, okula başlama yaşı 60 aya indirilmiş, ortaokullar 5'inci sınıftan başlatılmış ve imam hatip ortaokulları açılmıştır. "Kuran-ı Kerim" ve "Hz. Peygamberimizin hayatı" dersleri seçmeli ders olmuştur. Açıköğretim lisesi, okul çağını geçmiş yetişkinler için açılmış bir yaygın eğitim kurumu olsa da, zorunlu eğitimin bir parçası sayılmıştır! FATİH projesi kapsamındaki harcamalar, yasal denetimin dışında bırakılmıştır. Uluslararası düzeyde başarı gösteren öğrencilere üniversiteye girişte kolaylık getirilmiştir. Daha önceki yasalarda var olan ilk ve ortaöğretim parasızdır ifadesi, yasadan çıkarılmıştır.

4+4+4 yasası sonrasında AKP, Temel Din Bilgisi adı altında üçüncü seçmeli din dersini açmış ve aklına estiği yerlerdeki okulları imam hatibe dönüştürmeye başlamıştır. Normal liseler içinde, imam-hatip programları açarak o liselerin birkaç yıl içinde imam hatiplere dönüşmesini de kolaylaştırmıştır. AKP ve cemaatler, çocukların imam hatiplere kaydolmasını ve seçmeli din derslerini seçmeleri için akıl-almaz yöntemlerle büyük bir kampanya başlatmışlardır. 4+4+4'ten sonraki ilk 6 ay içinde 200 kadar imam hatip lisesi ve 1.099 imam hatip ortaokulu açmıştır.

ç) Yönetmelik Değişikliği

AKP, 4+4+4 yasası sonrasında, bazı yönetmeliklerde de piyasacı ve gerici nitelikte değişiklikler yapmıştır. İlköğretim yönetmeliği değiştirilerek, ilkokula başlanması konusu, 60-66 aylık çocuklar için velinin isteğine bırakılmış, 66-72 aylık çocuğunu okula göndermek istemeyen aileden ise, sağlık kurulu raporu getirmesi, yani çocuğun gelişiminin yetersizliğinin belgelenmesi şart koşulmuştur.

AKP, arkasından kıyafet yönetmeliğini değiştirip, öğrencilerin türban kullanmalarını serbest bırakmıştır. Cumhuriyet kurulduktan sonra kızların giymeye başladığı *şort, tayt gibi kıyafetler ile diz üstü etek, derin yırtmaçlı etek, kısa pantolon, kolsuz tişört ve kolsuz gömlek gibi* giysilerin giyilmesi ise yasaklanmıştır. Okullarda önlük kullanımını da yasaklayıp ailelerin daha

fazla harcama yapmalarına yol açarak yoksul çocukların mağdur olma olasılığını artırmıştır.

Ortaöğretim kurumları yönetmeliği değişikliği ile ortaöğretim çağındaki çocukların evlenmelerine izin verilmiştir. Evlenen çocuklar açıköğretime kaydırılacaktır. Bu durumda çocuk evliliği meşrulaştırılırken genelde yoksul aile çocuklarının normal öğretimden yararlanmaları da engellenmiş olacaktır. Eski yönetmelikte yer alan "*araştırma, sorgulama, eleştirel düşünme, problem çözme ve karar verme becerileri gelişmiş*" ifadesine, bu yeni yönetmelikte yer verilmemiştir:

d) Genel Liselerin Kapatılması

AKP, 2013-2014 öğretim yılının başında bir adım daha ileri gidip genel liseleri kapatmıştır. Kapatılan liselerin bir bölümü Anadolu liselerine dönüştürülürken diğerleri imam hatip ya da meslek lisesine dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm sonunda kontenjanlar, mesleki Anadolu liselerinde, 80.000; Anadolu imam hatip liselerinde, 164.000 ve diğer Anadolu liselerinde ise 360.000 kadardır. Bu durumda, 700.000 bin kadar öğrenci imam hatip, meslek lisesi ya da açıköğretim lisesine, parası varsa özel liseye gitmek zorunda bırakılmıştır. Bu dönüşüm sonunda imam hatip ortaokulu sayısı 1.382'ye ve imam hatip lisesi sayısı da 853'e yükselmiştir (Tablo 2). Bu uygulamayla AKP, resmen yoksul ve dar gelirlinin öğrenim yaşamını gasp etmiştir. Anadolu liseleri sınırlı kontenjanı olan ve sınavla öğrenci alan liselerdir. Bu sınavlarda ise genelde özel okullarda okuyanlarla, dershaneye gidebilen ve ailesi özel hocalar tutabilen çocuklar başarılı olmaktadır. Sınavı kazanamayan yoksul çocuk imam hatip, meslek lisesi ya da açık liseye gitmek zorunda kalacak ve öğrenim yaşamında emsallerinin gerisine düşecektir.

e) SBS Yerine TEOG

AKP, yargı kararı nedeniyle kaldırılan SBS yerine, Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş (TEOG) sınavını getirmiştir. Yeni sistemde, TEOG liseye geçişte yüzde 70 oranında belirleyici olacak, çocuğun okulda okuduğu ve sınavda sorulmayan daha çok dersteki okul içi başarısı, nedense ancak yüzde 30 oranında belirleyici olacaktır! SBS uygulamasında yılda bir kez yarım gün sınava giren ortaokul öğrencisi, TEOG uygulamasında, her iki dönemde 6 dersten ve iki ayrı günde yapılacak sınava girecektir. Her sınav ve sınavlarda sorulacak her soru türü öğrencileri dershanelere yönlendirmekte ve yoksul öğrencinin önüne engel konulmuş olmaktadır. Sınav yapılacak dersler, fen ve teknoloji, matematik, Türkçe, yabancı dil-İngilizce, DKAB, inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersleridir. SBS ile başlayan DKAB ile yabancı dil derslerinden soru sorulmasıyla ilgili yanlış uygulamaya TEOG'da da

devam edilecektir. Bu nedenle farklı inanç sahipleriyle doğru dürüst yabancı dil dersi yapılamayan kırsal ya da yoksul yörelerde okuyan çocukların da mağduriyeti devam edecektir. TEOG'da yabancı dile, fen ve teknoloji ile matematik dersleriyle eşdeğerde "4" ağırlık puanı verilmesi de yoksulların aleyhine bir uygulamadır. Bu sınav sistemi, ne yazık ki, yoksul aile çocuklarını imam hatiplere, meslek liselerine ya da açık liseye yönlendirme işlevi görecektir.

TEOG'nin ilk uygulamasında DKAB dersinden sorulan örneğin "ilk cuma namazı nerede kılındı? Peygamber 4-6-8 yaşına kadar kimle yaşadı?" gibi sorular, eğitimde fırsat eşitliği, eğitimin amacı ve işlevi ile ölçme değerlendirme açılarından son derece yanlış sorulardır. Ne yazık ki bu tür soruları bilemeyen çocukların Anadolu Lisesi sınavını kazanmaları zorlaşmaktadır. Bu nedenle, dershaneler[29] hemen öğrencileri DKAB dersi sınavına hazırlayacak çalışmaları başlatmışlardır. DKAB dersiyle ilgili soruların bu dersin amacı ve içeriği ile de ilgisi yoktur. Bu tür soruların sorulması, çocukları, ezberlemesi ve öğrenmesi kolay olan bu derse ağırlık vermeye ve bu dersle ilgili bilgilerini geliştirmek için din derslerini seçmeye yönlendirecektir.

f) Öğretmen Yetiştirme

YÖK'ün önerisi doğrultusunda ve 2 Kasım 2009 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile mesleki teknik okullara öğretmen yetiştiren mesleki teknik eğitim fakültelerini kapatılmıştır. Ancak AKP, her alana el atmış olsa da, 1997 Kasımında uygulanmaya başlanan sistem dokunmamıştır. Çünkü eğitim fakülteleri, var olan öğretmen yetiştirme sistemiyle, liseden gelen öğrencilerde olumlu dönüşümler gerçekleştirememektedir. Bu fakültelerden mezun olanlar ağırlıklı olarak tutucu öğretmen sendikalarına üye olmaktadır. Ancak son zamanlarda bir başka piyasacı bir girişim göze çarpmakta, orta öğretime öğretmen yetiştiren bölümlerin kapatılıp ilgili alanlara fen-edebiyat

---

[29] AKP, eğitim alanındaki hemen her uygulamasıyla dershanelerin gelişmesine yol açarken 2014 Şubat'ında dershanelerin kapatılmasına yönelik bir tasarı hazırlamış ve bu tasarı, 1 Mart 2014 günü mecliste kabul edilmiştir. Halk arasında dershane yasası olarak bilinen bu yasaya göre, dershaneler en geç 1 Eylül 2015'te kapanacaktır. Kapanan dershanelerin bir kısmı arsa ve bina tahsisleriyle özel okula dönüşecektir. Dershanelerde çalışan ve altı yıllık sigortalı olan öğretmenler yazılı ve sözlü sınavla öğretmen olarak istihdam edilebileceklerdir (bu koşulları taşımayan on binlerce dershane çalışanı 2015 Eylülünde işsiz kalacaktır. Özel okulda okuyan öğrencilere parasal desek verilebilecektir. Bakanlık merkez örgütüyle il ve ilçe milli eğitim müdürlüklerindeki üst düzey bürokratların görevlerine son verilecektir. Dört yılını tamamlamış okul ve kurum yöneticileri ile yönetici yardımcılarının da görevleri bu öğretim yılı sonunda bitecektir. Yöneticiler, il/ilçe milli eğitim müdürünün önerisi üzerine valilik tarafından atanacaktır. Aday öğretmenler, performans değerlendirmesi yanında yazılı ve sözlü sınav sonunda başarılı olabilirlerse kadrolu öğretmen olabileceklerdir. Eğitimci olmayan öğretim üyeleri TTK üyesi olabilecektir. TTK, karar verme organı olmaktan çıkarılarak inceleme organına dönüştürüp işlevsiz hale getirilecektir.

fakültelerinde öğretmen yetiştirilmesi planlanmaktadır. Bu girişim bir yandan fen-edebiyatların temel bilim işlevini yitirdiğini, öte yandan da YÖK'ün öğretmen yetiştirmenin ne anlama geldiğini yadsıdığını göstermektedir.

Toplumsal Yaşamda Piyasalaşma ve Gericileşme

Bindiği gibi örgün eğitim kurumları dışında gerçekleştirilen eğitim-öğretim etkinliklerine yaygın eğitim denmektedir. Yaygın eğitim etkinlikleri, başta Halk Eğitimi Merkezleri olmak üzere resmi/devlet kurumlar, özel sektör ve sivil toplum niteliğindeki kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Yazılı ve görsel medya da, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) da aynı zamanda bir yaygın eğitim aracıdır.

Bakanlığın yaygın eğitim kurumlarındaki eğitsel etkinlikler genellikle piyasacı niteliktedir. Bakanlığın hazırladığı Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi de, 652 sayılı KHK ile bakanlıktaki Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü'nün adının Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü'ne dönüştürülmesi de, yaygın eğitim etkinliklerinde piyasacı öğrenmelere ağırlık verileceğinin habercidir.

AKP'nin elinde olan belediyelerdeki yaygın eğitim kurumlarında olduğu gibi, DİB, TRT ve cemaatçi sivil toplum kuruluşlarında da ağırlıklı olarak dini konular işlenmektedir. DİB'in cami vaazları, toplumsal yaşama el atan projeleri ile çocukları camiye çekme proje ve uygulamaları, temel referansı İslam olan bir toplum yaratmak içindir. Televizyonlarda ya da gazetelerde hemen her gün aşağıda örnekleri verilen söylem ve haberler yayımlanmaktadır.

- Başbakan 2012 başlarında, "Dindar gençlik yetiştireceğiz" dedikten sonra, "Dindar yetiştirmeyelim de tinercimi olsunlar" demiştir. Bu sözlerin arkasından AKP gençlik kolları toplantısına gönderdiği mesajında, "Dininin ve kininin davacısı gençler olacak gençler" istediğini belirtmiştir.
- Başbakan, "İmam hatipleri toplumun en gözde okulları yapacağız" demektedir.
- Başbakan ve diğer yetkililer, her fırsatta imam hatipleri övmektedirler.
- Çocukları camiye çekmek için çeşitli ödüller üretilmektedir. Kimileri çocukları "Umreye" götürme yarışı içindedir.
- Bir ilahiyat profesörü, gündüz ve gece olayını, doğa olayı olarak değil de, adı "gece" ve "gündüz" olan varlıklara bağlamaktadır[30].

[30] **SOL Gazetesi**, 16 Haziran 2011. www.habersol.org

- TBMM Başkanlığı, Abdülmecit ile hiç ilişkisi olmayan ve Osmanlı padişahı Vahdettin'in ülkeden kaçtığı güne denk gelen bir tarihte, 17 Kasım 2011'de, "Sultan Abdülmecit ve Dönemi Sempozyumu"nu düzenlemiştir.

Genelde itaatkâr ve tutucu yapıda olup sorgulama ve eleştirme gibi alışkanlıkları olmayan insanların, bu tür söylem ve haber bombardımanından etkilenmeleri kaçınılmazdır. Bu tür söylem ve haberlerle, 12 Eylül darbesinin ürettiği itaatkâr toplumun dinciliğe sürüklenmesi ve ortaçağ düzeyine geri dönmesi kolaylaşmış olmaktadır.

Sonuç

Piyasalaşmanın bir göstergesi olan özel öğretim kurumları ve özel dershanelerle, gerici eğitimin göstergesi olan imam hatip, ilahiyat ve Kuran kurslarıyla ilgili olarak 12 Eylül darbesi sonrası ve de özellikle AKP dönemindeki sayısal gelişmeler Çizelge 2'de verilmektedir. AKP iktidarının ilk 10 yılında, AKP öncesinde 20 yılda gerçekleşen sayısal artışın iki katı kadar artış yaşanmıştır. Bu sayısal değişim, eğitim sisteminin piyasalaştığının ve gericileştiğinin kanıtıdır.

Tablo 2: Bazı Eğitim Kurumlarındaki Sayısal Değişimler (1980-2000)

	1979-1980		2002-2003		2011-2012	
Kurum Türü	**Kurum**	**Okuyan**	**Kurum**	**Okuyan**	**Kurum**	**Okuyan**
İmam Hatip orta **2013-14'te durum**	339	130.072	-	-	- 1.382	- 240.015
İmam Hatip lise **2013-14'te durum**	249	47.941	450	64.534	537 853	268.245 474.135
İlahiyat Fakültesi	1	516	20	9.181	35	27.385
Özel Okullar	241	63.465	1.235	218.854	5.269	535.788
Vakıf Üniversitesi	-	-	24	57.213	57	255.253
Dershaneler	78	36.569	2.568	606.522	3.961	1.219.472
Özel Kurslar	91	12.855	3.325	978.210*	5.420	2.109.088
Kuran Kursu	1.562	65.465	3.984	118.335	8.696	297.247

Kaynak: Okçabol (2005b; 2006; 2013) ve MEB (2012)'den derlenmiştir.
* 2000-2001 öğretim yılı

Haziran 2011 genel seçimlerinden hemen sonrasında yapılan Türkiye Değerler Araştırması, AKP iktidarında Türkiye toplumunun nereye gittiğini göstermektedir. Toplumun yüzde 79'u, "Tek doğru dinin kendi dinleri olduğunu" düşünmektedir. Toplumumuzun yüzde 84'ü eşcinsellerle, yüzde 74'ü

AİDS'lilerle, yüzde 68'i nikâhsız yaşayan çiftlerle, yüzde 64'ü Tanrıya inanmayanlarla ve yüzde 48'i de Hıristiyan olanlarla komşuluk yapmak istememektedir. Plajda mayo giymek günahtır diyenler yüzde 61'i ve bilim ile din çelişirse, her zaman din doğrudur diyenler de yüzde 77'yi bulmaktadır[31].

4 Eylül 2011 tarihli ve 652 sayılı KHK, 4+4+4 ve dershane yasasının uygulanmasıyla,1-2 yılda bir milyona ulaşacak imam hatip öğrencileriyle, DKAB sınavına hazırlanmak için zorunlu derslere dönüşecek (seçmeli) din dersleriyle, DİB ve dinci vakıfların çocukları camiye çekme ve İslami değerleri aşılama çabalarıyla kısa bir sürede toplumun nasıl bir toplum olacağını kestirmek zor değildir. Hele AKP iktidarında üye sayısı üç misline çıkan tutucu öğretmen sendikalarının sayısal gelişimine bakınca (Tablo 3), geleceğin hiç de parlak olmadığı görülmektedir. Bu tutucu sendika üyeleri içinde, okullardaki başarılı öğrencileri "Umre'ye geziye götürelim" diyenler; karma eğitime karşı çıkanlar, din dersinin anaokuluna inmesini, türbanı ve okullara mescit açılmasını savunanlar çoktur.

Tablo 3: Öğretmen Sendikaları Üye Sayıları

Sendika Adı /Yıllar	2002	2009	2012
Eğitim Sen	149.383	119.909	125.316
Türk Eğitim Sen	125.863	145.791	205.724
Eğitim Bir Sen	18.028	95.949	231.472

Kaynak: Memurlar.net, 2009 ve 2012.

Ne Yapmalı

Yapılacak şey bellidir: Eğitim ve bilimin piyasalaşıp gericileşmesini durdurmak, laik, bilimsel, kamusal ve parasız eğitimi gerçekleştirmektir. Ancak bunları söylemek kolaydır da, gerçekleştirmek o kadar da kolay değildir. Çünkü eğitim ve bilim alanındaki piyasacı ve gerici dönüşümlerin çoğu yasalarda yapılan değişikliklerle gerçekleştirilmiştir. 651, 652, 653 ve 666 sayılı KHK'lar; 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu, 4+4+4 ve dershane yasası gibi yasaların ve Anayasa'nın pek çok maddesi değişmeden, eğitim ve bilim alanında istenen dönüşümleri gerçekleştirmek zordur.

Yasayla gerçekleştirilmemiş bile olsa imam hatipleri eski haline getirmek, okulların imam hatipleşmesinden çok daha zordur. Başka alanlarda da olduğu gibi eğitim ve bilimdeki sağlıklı dönüşümleri gerçekleştirmek için sol değerlere sahip iktidarların kurulması gerekir. Ancak o zaman, girişimci, rekabetçi ve molla öğrenci yetiştirmeye son verilip çocuk ve gençlerin biliş-

[31] Esmer, Y. (2011). **2011 Türkiye Değerler Araştırması Sonuçları**. http://www.bahcesehir.edu.tr/habergoster/index/hid/664, erişim 20 Ekim 2011.

sel, duyuşsal ve devinimsel gelişimlerine önem verilebilir ve onların özgürleşip kendilerini gerçekleştirmeleri sağlanabilir. Araştıran, soran, eleştiren düşünen, okuyan öğrenci yetiştirilebilir. Öğretmenler, Cumhuriyetin istediği "fikri hür, vicdanı hür ve irfanı hür" öğrenci yetiştirebilir. Üniversiteler, düşünce, bilim ve toplumsal sorunlara çözüm merkezlerine, TÜBA da, gerçek bir bilim akademisine dönüşebilir; TÜBİTAK, TRT, DPT gibi kurumların toplum yararına çalışmaları sağlanabilir.

Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu koşullarda yukarıda dile getirilen düşünceleri gerçekleştirme olasılığı pek yoktur. Bu nedenle yasal düzenlemeleri yapabilecek düzeye gelen kadar yapılması gereken iş, sol yelpazede yer alan demokratik kitle örgütleriyle toplumu aydınlatıcı ve bilinçlendirici çalışmalara öncelik vermektir.

Kaynakça

Altunya, N. (2006). **Gazi Eğitim Enstitüsü**. G. Ü. İletişim Fakültesi Basımevi. Ankara.

Ateş, T. (2004). Gençlerin öncelikleri, **Cumhuriyet Gazetesi**, 19 Şubat, s. 3.

Başgöz, İ. (1995). **Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**. Kültür Bakanlığı Yayınları/ 1754. Ankara.

DPT (1979). **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı: 1979-1983**. DPT Yayın No. DPT:1664. Ankara.

------- (1983). **Beş yıllık Kalkınma Planı Özel İktisat Komisyonu Raporu: Milli kültür**. DPT (1920/300). Ankara.

------- (1985). **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: 1985-1989**. Yayın No: DPT: 1974, Başbakanlık Basımevi. Ankara.

------- (1989). **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı: 1990-1994**. Yayın No: DPT: 2174, Başbakanlık Basımevi. Ankara.

------- (1995). **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: 1996-2000**. DPT yayını, Başbakanlık Basımevi. Ankara.

------- (1999). **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı:2000-2005.**

http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/viii/plan8str.pdf, Erişim Tarihi: 11.04.2007

------- (2006). **Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı: 2007-2013.**

ekutup.dpt.gov.tr/plan/ix/9kalkinmaplani.pdf. Erişim Tarihi: 11.04.2007

Esmer, Y. (2011). **2011 Türkiye Değerler Araştırması Sonuçları**.

http://www.bahcesehir.edu.tr/habergoster/index/hid/664, Erişim Tarihi: 20 Ekim 2011.

Gazalcı, M. (2010). AKP'nin eğitimsiz yüzü, **Cumhuriyet Gazetesi**, 13 Ağustos, s. 9.

Hyman, H. H.; Payaslıoğlu, A. ve Frey, F. W. (1958). 'The values of Turkish college youth', **The Public Opinion Quarterly**, no. 22, Fall, s. 275-291.

Kazamias, A. M. (1967). Exploring the values and attitudes of lise youth, **Comparative Education Review**, February, vol. 11, no. 1, s. 22-37.

McClelland, D. C. (1963). National character and economic growth in Turkey and Iran, Lucian, W. P. (der.) **Communications and Political Development**. Princeton: Princeton University Press.

MEB (2009). **Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi**.

www.megep.meb.gov.tr/.../hayatboyu/hayat%20boyu%20ogrenme%20taslak%20strateji%20belgesi%20TR, Erişim Tarihi: 11 Mart 2011.

------- (2009a). **Milli Eğitim Bakanlığı 2010-2014 Stratejik Planı**. Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. Ankara.

------- (2012) **Örgün Eğitim İstatistikleri.** Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. Ankara.

Memurlar.net (2009). Son 8 yılda sendika üye sayılarındaki değişim, www.memurlar.net/haber/143902/, Erişim Tarihi: 7 Mayıs 2013.

------- (2012). Sendika üye sayıları resmi olarak açıklandı, www.memurlar.net/haber/26952/, Erişim Tarihi: 7 Mayıs 2013.

Okçabol, R. (2013). **AKP İktidarında Eğitim**. Ütopya Yayınevi. Ankara.

------- (2005a). **Öğretmen Yetiştirme Sistemimiz**. Ütopya Yayınevi. Ankara.

------- (2005b). **Türkiye Eğitim Sisstemi**. Ütopya Yayınevi. Ankara.

------- (2006). **Halk Eğitimi (Yetişkin Eğitimi)**. Ütopya Yayınevi. Ankara.

------- (2007). **Yükseköğretim Sistemimiz**. Ütopya Yayınevi. Ankara.

------- (2011). "***YÖK ve Bologna süreci"***, N. E. Önal (der.) **Bologna Süreci Sorgulanıyor** (11-39). Kahan Matbaacılık. İstanbul.

Onat, S. (derleyen) (1968). **Üniversite Olayları ve Demirel**. Sega Yayınları. Ankara.

Öcal, M. (1996). **15. Milli Eğitim Şurası ve Okullarımızda Din Eğitimi**. Türkiye Gönüllü Teşekkülleri Vakfı Yayını. İstanbul

Özdemir, S. (2005). "***Milli Eğitimde Değişim ve Yeni İlköğretim Programları***", **Fevziye Mektepleri Vakfı Konferansı: 30 Nisan 2005, İstanbul**, yayımlanmamış bildiri.

Tezbaşaran, A. (2005). "***Yeni Program ve Ölçme Değerlendirme***", **I. Uluslararası Seminer: Avrupa Birliği Yolunda Yeni Türk Eğitim Sistemi: 24-25 Eylül, Prenses Otel, İstanbul**, yayımlanmamış bildiri.

TÖB-DER (1978). **Demokratik Eğitim Kurultayı: 4-11 Şubat: 1. Kitap**. TÖB-DER Yayınları. Ankara.

TÖS (1969). **Devrimci Eğitim Şurası: 4-8 Eylül 1968**. TÖS yayını. Ankara.

TÜBA (2010). **Türkiye Bilimler Akademisi Bilim Raporu 2009**.

http://www.tuba.gov.tr/userfiles/file/files_tr/haberler/TUBA%20Bilim%20Raporu%20web.pdf, Erişim Tarihi: 13 Eylül 2010.

YÖK (2006). **Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi.**

http://eua.cu.edu.tr/files/turkiyeninyuksekogretimstratejisi.pdf, Erişim Tarihi: 8 Temmuz 2010.

------- (2010). Yükseköğretimde Yeniden Yapılanma: 66 Soruda Bologna Süreci Uygulamaları. http://www.yok.gov.tr/files/aa47b53c5284fbbbe5d597211c0b088d.pdf , Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2010.

Orhan BURSALI: Bu planlama toplantılarını neden yapıyoruz, sorusunun ekseninden kayarsak, sorunu karmaşıklaştırırız. Bilsay Hoca, dağınıklığı toparlar ve bize yol gösterir. 20. Yüzyılda Türkiye'nin içinde bulunduğu bu durumdan kurtulmasını sağlamak amacıyla, fikirler düşünceler geliştirmek ve bunları da bilim temelinde üretmek için burada tartışıyoruz.. Böyle bir amaçla yola çıkıldı. İnsan, bütün bunların temelinde ve odağında duruyor. İnsanın nasıl bir nitelikle donatılması gerektiği de farklı bir sorun. Şimdi bütün hepsine bu açıdan baktığımız zaman, eğitim sisteminin aslında 21. Yüzyıl için gerekli insanı üretecek bir yapıda, kapasitede ve nitelikte olmadığını rahatça söyleyebiliriz, böyle bir saptamayı yapabiliriz.

Meseleye, bütün bunları iyileştirerek aslında kapitalist sisteme daha büyük hizmet sunuyoruz, açısından mı bakacağız, yoksa ulusal ekonomi açısından mı?. Aykut Göker Bey de burada, o da ulusal ekonomi yeteneklerinin arttırılması üzerine yazılar yazıyor yıllardır ve bilim ve teknoloji yeteneklerimizin geliştirilmesini savunuyor. Bu, Kapitalistlere mi hizmet etmektir, yoksa bir ulusal ekonomi var mıdır? Küresel olarak bütün üniversitelerin ekonomiye hizmet eder bir yapıya kavuşturulduğu ve sistemin bir parçası yapıldığı bir dünyada, Türkiye bunun dışında kalabilir mi? Türkiye'de üniversiteler bunun dışında kaldığı sürece, ekonomisiyle bağlantısı ne olur? Üniversitede bilgi üretimi metalaştırıldığı, ticarileştirildiği zaman, bu kapitalistlere hizmet midir yoksa ulusal ekonomiye hizmet midir? Bütün bunlar aslında sorunun bir parçası.

Şimdi bir kısım solcumuz der ki, bu kapitalizme hizmet etmektir. Ulusal ekonomi diye de bir şey yoktur. Ulusal ekonomi zaten dünya ile bütünleşik bir yapıdır. Bugün ulusal dediğimiz şey yarın bir baktınız yabancının malı olma özelliğini taşır. Dolayısıyla ulusal ekonomi bir geçici bir kavramdır...

Öyle midir gerçekten? Ekonominin dünya ile bütünleşik yönü olduğu gerçeği, her ülkenin ulusal ekonomisi olduğunu değiştirir mi? Şimdi bütün bu düşünce ve tartışmaları yerli yerine oturtmadan belli bir hedefe kilitli olarak bir yapı üretmek, bir planlama yaratmak zor bir konu. Bilim ve teknolojiyi üniversitelerde üretilir hale gelmesi için yayın yapıyoruz, ulusal ekonominin varlığını kabul ediyoruz her şeyden önce. Ve bunun üzerinde bir planlama yapılabilirliğini ve Türkiye'nin bu yolla daha refah içinde, mutlu insanların yaşadığı bir ülke haline nasıl getirilebileceği ve bu amaçla da planlama yapılmasını ben bu kapsamda görüyorum.

Köktenci bir yaklaşım benimsenerek, bu sistemi yıkıp her şeyin yeniden kurulması gerektiği gibi bir gayet çok hoş bir ütopya var elimizde, bugünkü toplantılardan kalan. Ben cebime ne girdiğine bakıyorum şimdi. İki

hocamın ürettiği öyle bir temel oldu. Bakıyorum, bu sistemi tamamen reddediyorlar, var olan sistemi zaten hiçbirimiz beğenmiyoruz. Bu sistemi iyileştirmek mümkün mü? Artık köktenci bir şekilde yıkıp onun yerine sıfırdan yepyeni bir bilgi, eğitim, insan ve bilim temelinde bir yapı mı inşa etmek gerekir. Ütopya olarak bu düşüncelerin her zaman insanların bir cebinde bunların da olması gerektiğine inanırım. Fakat bunun gerçekleşmesi için devrimci şartlarının oluşması gerektiğini de biliyoruz. Küresel bütünleşik sistemlerin tek tek bireylerinde böyle devrimci olayların gerçekleşmesi ve onun yerine sıfırdan yeni yapıların, yeni düzenin ve yeni insanın kurulması en zor işlerden bir tanesi. Belki de imkânsız işlerden bir tanesi.

Öyle bir noktaya geldi ki bütünleşik büyük sistemler, ya kendi üzerlerine çökecek bir yapıya dönüşecekler ve bu yolla çöküş yaşayacaklar. Oradan gerçekten de herkes kendi yolunu ve yeni sistemini kuracak, üretecek. Örneğin yaşadığımız krize baktığımızda, kapitalizmin yüzyıllar içinde epey akıllandığını görüyoruz, ki bu kadar uzun süre dayanmasının nedeni de odur, her zamanki kendisini ayakta tutabilecek bir takım araçlar bulup çıkartıyor. Ama bence kapitalizm demek piyasa demek. O piyasanın ayakta kalmasını sağlayacak bir takım araç ve gereçler her zaman için geliştiriliyor, devreye sokuluyor. Yarın bu küresel sistemin çökeceğini vaaz etmek çok iddialı. Ama giderek zora girdiği de açık seçik. İşsizlik ve krizler artıyor. Bu koşullarda bilimsel düşünceye ve uzun vadeli planlamaya dayalı bir ülke gelişmesini arzulamak en doğrusu gibi. En büyük gerçek, dünyada hiçbir ülkenin bilim ve teknoloji üretiminin dışında kalabilecek bir lüksü olmadığıdır.

İhtiyacımız olan temel mal, girdi, hizmetlerdi vs. filan her şeyi öncelikle ülke içinde üretmeyi hedeflemek, planlamanın esası olmalı. Ekonominin çarklarını döndürmek için gerekli olan en önemli madde-hammadde bilgi vb. yi dışarıdan aldığımız sürece sistemimiz ayakta kalamıyor. Acaba ihtiyacımız olan mal, hizmet, bilgi, teknoloji vs. mümkün olduğu kadar ülke içinde nasıl üretilmesini sağlarız, bunun planlanması yapılmalı. Bu, tabiki toplumun yeniden inşa edilmesi gerektiği konusundaki köktenci görüşlere kıyasla daha palyatif, ama bu düzenin belki de daha uzun süre kalabileceği varsayımını da göz önüne bulundurarak üzerinde odaklanmamız gereken ana fikir olsa gerek diye düşünüyorum.

Kaynaklar, Sanayi, Bilgi, Model-I

Mehmet TORUN, Oturum Başkanı
Mahir GÜRBÜZ
Doç. Dr. Yücel ÇAĞLAR

Mehmet TORUN[*]**:** Öncelikle böyle bir etkinlikte Maden Mühendisleri Odası'ndan da katkı sunmasını isteyen heyete çok teşekkür ediyorum odam ve şahsım adına. Bugün 24 Ocak. Türkiye için çok önemli bir gün. Ama olumsuzluklar anlamında önemli iki konuyu sizlerle paylaşmak istiyorum. Birincisi biliyorsunuz yurtsever, devrimci bir gazeteci, bilim insanı Uğur Mumcu 24 Ocak'ta katledildi. Tabi Uğur Mumcu'yu katledenler onun düşüncelerini ve zihniyetini öldürmeye çalıştılar ama bugün onun aydınlık fikirleri, dürüstlüğü, bağımsızlık ülküsü yine devam ediyor. Ben bu vesileyle Uğur Mumcu ve nezdindeki yaşamını yitiren bütün devrimcileri ve aydınları burada saygıyla anıyorum.

24 Ocak kararlarının alındığı, ülkenin yol haritasının değiştirildiği bir gün. Ve 1980'den itibaren başlayan bu 24 Ocak uygulamaları ne yazık ki bugün de ülkemizi emperyalizme bağımlı, dışa bağımlılığın daha da arttığı bir şekliyle devam ediyor. Bu nedenle de 24 Ocak'ı bugünü de anmakta yarar var diye düşünüyorum.

Tabi 24 Ocak'ta bu etkinlikle ilgili olan bir konu işte planlı kalkınma modelinin de reddedilmesi her şeyin piyasalaştırılması, piyasaya bırakılması şeklindeki bir tezahürle ortaya çıkmıştı ki bugün tam da 21. Yüzyılda planlamanın ne kadar önemli olduğunu yine bu 24 Ocak kararlarını da eleştirerek vurgulamalıyız.

Değerli konuklar, tabi planlama çok önemli. Burada uzmanlarımız konuşacak ama ben sadece mesleğimden bir iki dakikalığına bunu sizlerle paylaşmak istiyorum. Ben maden mühendisiyim. Ülkenin madenleri çok önemli. Ve eğer ciddi şekilde planlanmazsa ve sanayi ürününe dönüştürülmezse ne yazık ki kaynaklarımız çok uluslu şirketlerin ya da çok gelişmiş ülkelere hizmet eder bir duruma geliyor.

Ne demek istediğimi kısaca sizlerle paylaşmak istiyorum.

582 TIR ekmeklik un veriyorsunuz bir TIR ilaç alabiliyorsunuz.

2088 TIR krom madeni üretip satarsanız 1 TIR aşı alabiliyorsunuz.

2612 TIR çimento satarsanız 1 TIR bilgisayar alabiliyorsunuz.

---

[*] Maden Mühendisleri Odası Genel Başkanı

25 TIR mermer satarsanız sadece bir tek tomografi cihazı alabiliyorsunuz.

Demek ki burada yapılması gereken kendi kaynaklarımızı bu şekliyle ham madde olarak satmak değil sanayi ürününe dönüştürmekten geçiyor. Bunun yolu da planlamadır. Benim sektörüm işte çok önemli olan bu açıklamayı da yaptıktan sonra bugün Muğla Yatağan İşçileri işi için, aşı için, geleceği için sahalarının, madenlerinin, santrallerinin özelleştirilmesine karşı çıkmak için Ankara yürüyüşüne karar vermişler. Dört aydır direnişteler. Direniş çadırındalar. Ve bugün Toros Sokak'ta Yatağan işçileri, Enerji ve Maden emekçileri gelecek ve buradaki kitleler de onları karşılayacaktı. Program bu idi. Ancak AKP iktidarı her zaman yaptığı gibi yine anti demokratik bir tavırla İçişleri Bakanının talimatıyla Yatağan işçilerinin Muğla'dan çıkmasını engelledi. Gece 11.00'den beri işçiler ayakta, Muğla Yatağan yolunu kapattılar. Şu anda eylemleri devam ediyor. Ancak bugün etkinliğin buradaki ayağı devam edecek arkadaşlar. Saat 10.00'da Zonguldak Çatalağzı işçileri, bor madeni işçileri, Soma kömür işçileri ve Çayırhan işçileri buradalar ve saat 10.00'da Toros Sokaktan Özelleştirme İdaresi'ne yürüyecekler. Biz de bugün odamız olarak o etkinliğe destek vermek amacıyla program yapmıştık. Ama buradaki program da çok önemliydi. Odamız şu anda orda. Ben, saat 10.30'da sizlerin iznini istiyorum. Orda, onlarla beraber mitingde olmak için.

Teşekkür ederim.

Türkiye'de Arazi Kullanım Planlamasının Gereği ve Temel Doğrultuları

Mahir GÜRBÜZ(*)

1.GİRİŞ:

Ankara Üniversitesi Rektörlüğü tarafından 24 Ocak 2014 düzenlenen **21. Yüzyıl İçin Planlama** konulu katılımcı toplantıda, **ARAZİ KULLANIM PLANLAMASI** ile ilgili olarak gerçekleştirilen sözlü ve görsel sunuş, aşağıda özetlenerek ifade edilmeye çalışılmıştır.

Aşağıda; yapılan sunuşun **"kavramsal çerçeve, planlama gerekçeleri, hukuksal altyapı, planlamanın niteliği ve planlamanın kim tarafından nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği"** başlıkları gözetilerek özetlenmesine çaba gösterilmiştir.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE:

Doğa, çevre, toprak, arazi, tarım ve benzeri süreçlerle ilgili ortamlarda **sıkça ortaya çıkan sorunlardan birini de,** kanımızca **ortak dil ve anlayış birliğinin** yeterince sağlanamaması oluşturmaktadır. Başka bir çok alanda da gözlenen bu sorunu gidermek bakımından, bize göre ortak anlayışlarda buluşmak, yaklaşımları birleştirmek ve uzlaşmak gerekmektedir.

Belirtilen bu nedenle aşağıda "**toprak ve arazi"** ile "**arazi kullanım planlaması ve tarımsal arazi kullanım planlaması"** konularında sıkça gözlenen kavram kargaşasını gidermeye dönük ve biri birini tümlediği düşünülen iki değerlendirme yapılmıştır.

2.1. "Toprak, arazi ve tarım arazisi" kavramsallıkları ve ilişkileri:

Bu terimler için 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda aşağıdaki **kavramsal ve hukuksal** tanımlar yapılmaktadır.

(*) TEMA Danışmanı.
Katılımcının yazım biçimine sadık kalınmıştır.(Editör)

"Toprak: Mineral ve organik maddelerin parçalanarak ayrışması sonucu oluşan, yeryüzünü ince bir tabaka halinde kaplayan, canlı ve doğal kaynak"

"Arazi: Toprak, iklim, topografya, ana materyal, hidroloji ve canlıların değişik oranda etkisi altında bulunan yeryüzü parçası"

"Tarım arazisi: Toprak, topografya ve iklimsel özellikleri tarımsal üretim için uygun olup, hâlihazırda tarımsal üretim yapılan veya yapılmaya uygun olan veya imar, ihya, ıslah edilerek tarımsal üretim yapılmaya uygun hale dönüştürülebilen araziler"

2.1.1. Hukuksal anlamı üstte verilen toprak kavramı için, aşağıdaki tanımlayıcı değerlendirmeyi yapmak mümkündür.

- Özünü **"mineral ve organik maddeler"** oluşturan toprak, "**kimyasal, fiziksel ve biyolojik" yapıdaki bileşenlerin belirlediği yeryüzünün tümünü kaplayan CANLI BİR MATERYALDİR.**
- Kanundaki tanımlama **"doğal kaynak"** ifadesiyle bitiyorsa da, kanımızca üstte özetlenen özellikleri nedeniyle **toprak kullanılabilir kaynak değil, korunması gereken "DOĞAL VARLIKTIR."**
- Nitekim bu anlayışın gereği olarak, Kanunun genelinde toprağın kullanımlara sunulacak kaynak olduğu değil, **korunması gereken varlık olduğu doğru düşüncesi egemen kılınmış ve** ARAZİ için **kullanım kaynağı** nitelemesi yapılmıştır.
- Aynı doğru yaklaşımın gereği olarak ve bilinçli biçimde**, Kanunun adında da toprak için KORUMA** ifadesi öne çıkarılırken, kullanılması gereken kaynak olması nedeniyle **arazi için** KULLANIM ifadesi tercih edilmiştir.

2.1.2.Arazi kavramı için, aşağıdaki tanımlama yapılabilir.

Kanunda, "Toprak, iklim, topoğrafya, ana materyal, hidroloji ve canlıların değişik oranda etkisi altında bulunan yeryüzü parçası" biçiminde tanımlanana arazi ise, bu tanımda yer alan altı unsur ya da değişkenin ortaklaşa belirlediği bir kavramsallıktır.

- Bu unsur veya değişkenlerden ilki toprak özelliğidir. Fiziksel, kimyasal ve biyolojik özellikleri farklı olan topraklar, farklı arazi biçimlenmelerini oluşturmaktadır.
- Bir başka belirleyici iklimdir. Fiziksel ve kimyasal yapısı aynı olan toprak materyali, iklime göre de değişik arazi tiplerini yaratabilmektedir. Toprak yapıları aynı olmasına rağmen, iki arazi arasındaki farklılaşmayı bu kez iklim değişkeni belirlemektedir.

- Arazi özelliğini belirleyen bir başka değişken ise topoğrafyadır (yeryüzü biçimi) . Toprak yapısı ve iklim unsurları aynı olsa bile, değişik yeryüzü biçimlerine göre değişik arazi çeşitleri de oluşabilmektedir. İklim ve toprak yapısı aynı olsa da, düz ve eğimli topoğrafyada bulunan iki arazinin yeteneği de, kullanım değeri de, verimliliği de farklı olmaktadır.
- Benzer örnekleri, "yeryüzünün alt katmanlarında bulunan ana materyal, hidroloji ve canlılar gibi değişkenlerin etkileri olarak tekrarlamak da mümkündür.

Özetlemek gerekir ise toprak; arazinin TEMEL UNSURU, ÖZÜ, ANA MATERYALİ ve MADDİ TEMELİDİR. Arazi ise "DİĞER BELİRLEYİCİ DEĞİŞKENLERİN ORTAK ETKİSİYLE BİRLİKTE, TOPRAĞIN TOPLUMSAL ve EKOMOMİK ÖZELLİK KAZANMIŞ FORMU ve FONKSİYONUDUR

Onun içindir ki, toprak terimi dünyanın her yerinde DOĞAL VARLIK olarak bilinmekte ve anlaşılmaktadır. Aynı nedenledir ki arazi, doğal varlık niteliği taşıyan toprağın, değişik unsurların ortak etkisiyle biçimlenmiş formu olarak, DOĞAL KAYNAK özelliğini taşımaktadır.

Her iki nedenledir ki, TOPRAK KORUNMASI GEREKEN DOĞAL VARLIKTIR. Arazi ise DEĞİŞİK AMAÇLARLA KULLANIMI MÜMKÜN VE GEREKEN DOĞAL KAYNAKTIR.

O yüzdendir ki; "TOPRAK KORUMA VE ARAZİ KULLANIMI" biçimindeki Kanun adında da, bu iki terimden ilkini oluşturan toprak için KORUMA, ikincisi olan arazi için ise KULLANIM öngörüsü yer almış bulunmaktadır.

2.2. Toprak ve arazi farklılıklarını somutlamak bakımından, aşağıdaki karşılaştırma yapılabilir.

Yukarıdaki analizde ortaya koyulduğu üzere, toprağı **"kimyasal, fiziksel ve biyolojik**" özellikler belirlemektedir. **Bu belirleyicilerin durumuna göre toprağın niteliği de farklı olabilmektedir.**

- Kimyasal yapıya göre; "**asitli, tuzlu, alkali, kireçli, organik, alüvyal, çorak, kırmızı, kahverengi topraklar"** gibi farklı nitelikler ortaya çıkmaktadır.
- Fiziksel yapıya göre**; "kumlu, killi, tınlı, kumlu-tınlı", derinliğe göre "sığ, derin v.b."** ayrımlar ortaya çıkmaktadır.
- Belirtilen bu değişkenlerin belirlediği içerik ve yapıyla bağlantılı olarak, toprak özelliğinin tanımı için **"NİTELİK"** ifadesi kullanıl-

maktadır. Kanunda bir çok yerde kullanılan **"TOPRAĞIN NİTELİĞİ"** ifadesinin nedeni de budur.

- Bütün bu özellikler nedeniyle toprak ve araziyi tanımlayıcı birimler de farklı olmaktadır. Doğal materyal özelliği taşıdığından**, toprak için "hacim ve ağırlık" birimleri kullanılırken,** yüzölçümü ya da alan bağlamında somutlaşan **arazi için, "metre kare, kilometre kare, ar, dekar (dönüm) ve hektar** gibi birimler kullanılmaktadır.
- **Arazinin özelliği değişkenlere ve onların bileşimlerine göre değişebilmektedir.** Örneğin; iklim, topoğrafya, ana materyal, hidroloji ve canlılar gibi değişkenlerin eşit etki yaptığı bir dekar arazi, **sadece toprağın niteliğine göre bile** farklılaşabilmekte, **"kimyasal, fiziksel ve biyolojik" toprak özelliklerine göre, "verimli, verimsiz, 1 inci sınıf, 2 inci sınıf vs. mutlak, marjinal"** gibi gruplara ayrılabilmektedir.
- Toprak yapısı, toplam yağış, bölge ve mevsimlere göre yağışın dağılımı, nem, rüzgar ve benzeri ekolojik değişkenlere göre, diğer değişkenler sabit kalsa dahi, bir dekar arazinin **yeteneği ya da kullanım değeri ve üretim gücü" Erzurum'da ve Adana da aynı değildir. Çünkü, bu noktada ısı ve güneşlenme gibi iklim değişkenleri belirleyici olmuştur.**
- Toprak, iklim, ana materyal, hidroloji ve canlılar gibi belirleyiciler eşit olsa bile, bir dekar arazinin **"yeteneği, kullanım değeri ve üretim gücü", ova topoğrafyasında, yamaçta, düz alanda ve engebeli alanda farklılaşmakta, ovada verimli olurken, yamaçta verimsiz olabilmektedir. Buradaki farklılık ise yeryüzü biçimine bağlı olarak ortaya çıkmıştır.**
- Toprak, iklim, topoğrafya, ana materyal, ve hidroloji gibi değişkenler sabit sayılsa bile, **"insan, hayvan, mikro organizma ve bitki" gibi canlıların etkisiyle de arazi farklılaşmaları olmaktadır. İnsan topluluklarına ya da yoğun yerleşmelere yakın alanlardaki araziler, uzak olan kırsal arazilere göre daha fazla değerli olmaktadır. Üzerinde bulundurduğu bitki türlerine göre "orman arazisi, mera arazisi, dikili meyve arazisi, tarla arazisi v.b" türünden farklı değer ve kullanım yetenekleri bulunan değişik arazi çeşitleri ortaya çıkmaktadır. Bu çeşitlenmeyi bu kez "canlı" unsuru belirlemiş bulunmaktadır.**
- Belirleyici değişkenlerin ortaya çıkardığı "kullanım kabiliyeti, kullanım değeri, üretkenlik gücü ve verimlilik" özelliklerini bütünlükle açıklamak açısından, **YETENEK ifadesi kullanılmaktadır.**

2.3. Arazi ve tarım arazisi farkı ve "tarım arazisi" kapsamı:

Üstte verildiği üzere 5403 sayılı Kanun **arazi** için **"Toprak, iklim, topografya, ana materyal, hidroloji ve canlıların değişik oranda etkisi altında bulunan yeryüzü parçası"** tanımını, **tarım arazisi** için de **"Toprak, topografya ve iklimsel özellikleri tarımsal üretim için uygun olup, hâlihazırda tarımsal üretim yapılan veya yapılmaya uygun olan veya imar, ihya, ıslah edilerek tarımsal üretim yapılmaya uygun hale dönüştürülebilen araziler"** tanımını yapmıştır.

Tanımlarda da görüldüğü gibi; arazi kavramı için **"yeryüzü parçası" biçiminde bir niteleme yapılarak, dünya karasal yüzeyinin bütünü amaçlanmaktadır.** İkinci tanımda ise, genellik niteliği taşıyan arazi kavramına kısıtlama getirilmekte ve "**tarımsal üretim için uygun olmak, tarımsal üretim yapılmak"** türünden **özellikler belirtilerek, özel bir arazi nitelemesi yapılmaktadır. Böyle olduğu için yaklaşık Türkiye coğrafyasının ya da arazisinin ancak üçte birlik bölümüne tarım arazisi nitelemesi yapılabilmektedir. Kısaca; arazi kapsamına tarım yapılan alanlar dahil, ormanlardan- meralara, yerleşim alanlarından- sanayi alanlarına, dağlar tepelerden-hiç bir amaç için kullanılamayacak alanlara kadar tarım dışı bütün süreçlerin yaşandığı alanlar girerken, tarım arazisi kapsamına ancak tarım yapılan ve yapılabilecek alanlar girmektedir. Belirtilen nedenlerle her araziyi tarım arazisi saymamak, tarım arazilerini de başka amaçlarla kullanılacak araziler gibi görmemek gerekir.**

3. "ARAZİ KULLANIM PLANLAMASI VE TARIMSAL ARAZİ KULLANIM PLANLAMASI" süreçleri için açıklayıcı bir karşılaştırma:

Bir üst bölümde kısaca açıklanmaya çalışılan **"arazi ve tarım arazisi"** farklılaşmasını ortaya koyan gerekçeler, kanımızca **"arazi kullanım planlaması ve tarımsal arazi kullanım planlaması"** süreçleri için de, benzer biçimde geçerli bulunmaktadır.

Aynı gerekçe ve nedenlerle bu iki süreç "AMAÇ, KAPSAM ve NİTELİK" bakımından farklılıklar göstermektedir.

Nitekim bu farklılık Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu'nun hem tanımlar maddesine ve hem de bu konulara ilişkin 10 ve 11'inci maddelerine de yansımış bulunmaktadır.

* Kanunun tanımlar ve 10'uncu maddesinde "Arazi Kullanım Planlaması" için **"her ölçekte planlamaya temel oluşturmak, toprağın ve çevrenin bozulması önlemek, farklı arazi kullanım şekillerini oluşturmak ve bunların ilişkilerini ortaya koymak"** biçiminde bir **AMAÇ tanımı yapılmıştır. Görüldüğü üzere, üstte belirtilen**

dört amaç da "ülke arazi kaynaklarının bütününe, bir anlamda coğrafyanın tümüne" yönelik bulunmaktadır.

* Oysa; "Tarımsal Arazi Kullanım" süreci için tanımlar ve 11'inci maddede "**tarım alanlarının üretkenliğinin sürekliliğini sağlamak, bu alanlarda toprağı koruyacak tarım yöntem ve tekniklerini uygulamak ve gereken fiziksel, kimyasal, kültürel ve bitkisel düzenlemeleri yapmak"** biçiminde dile getirilen **AMAÇ tanımıyla, öngörüler "sadece tarım arazileri ile sınırlı tutulmuş, bu araziler dışında bir amaç getirilmemiştir.**
* **Kanımızca, karşılaştırılan bu AMAÇLARIN FARKLILIĞI doğal olarak bu süreçlerin KAPSAMLARINI DA FARKLI kılmaktadır. İlk süreçte kapsam ülke coğrafyası, ikincisinde ise yalnızca "tarım yapılan ve yapılabilecek araziler" olmaktadır. Nitekim 10'uncu maddenin ikinci fıkrasında "arazi kullanım planlarında; ülkesel ölçekte tarım arazilerine, mera arazilerine, orman arazilerine, özel kanunla belirlenmiş arazilere, yerleşim alanlarına, altyapı tesisi alanlarına ve diğer arazi kullanım biçimlerine yer verileceği" açıkça ifade edilerek, KAPSAMIN tüm ülke arazisi olduğu net biçimde ortaya koyulmuştur.**
* İlgili maddelerde "Arazi Kullanım Planlarının" **Bakanlık ya da valiliklerce yapılacağı, "**Tarımsal Arazi Kullanım Planlarının" ise, **çiftçilerin ve arazi sahiplerinin görüşleri alınarak valiliklerce yaptırılacağı** belirtilerek, **her iki sürecin NİTELİK açısından da farklı olduğu ortaya koyulmuştur.**

4. ARAZİ KULLANIM PLANLAMASI İÇİN GEREKÇE AÇIKLAMASI:

Hukuksal temeli üstte açıklanmaya çalışılan Arazi Kullanım Planlamasının, **kanımızca doğal yapıya, çevresel dokuya ve insanlarca yaratılmış sorunlara dayanan, ekonomik ve toplumsal nitelikli YAŞAMSAL GEREKÇELERİ de bulunmaktadır.**

Önceki bölümlerde verilmeye çalışılan tanımlar aslında bu türden bir planlamanın **niçin gerekli olduğunu** öz olarak ortaya koymaktadır. Bu gerekliliği daha da somutlamak bakımından, kısaca aşağıdaki saptamaları yapmak mümkündür.

4.1. Çok amaçlı kullanım zorunluluğu, beraberinde planlama gereğini getirmektedir.

Dünyada olduğu gibi ülkemizde de arazi kaynakları çok amaçla kullanılmaktadır. **Tarım, orman, mera, yerleşim, sanayi, ulaşım, altyapı ve arazi gerektiren diğer tüm süreçlerdeki kullanımların "uygunluğu ve**

rasyonelinin bulunması" açısından PLANLAMA ZORUNLUDUR. Bu nitelikte bir planlama olmadığı sürece, toprak nitelikleri ve arazi yeteneklerini gözetmeyen "yanlış kullanımlar, kaynak yitimi ve verimsiz kullanımlar" kaçınılmaz olacaktır.

4.2. Toprak varlığı ve arazi kaynağı kısıt ve sorunları planlamanın "doğal gerekçelerini" oluşturmaktadır.

- **Ülkenin toprak varlığı ve arazi kaynak potansiyeli sınırsız değildir. Üstelik, varlık ve kaynakların son derece önemli kısıtları ve sorunları bulunmaktadır**
- **Türkiye tarım arazisi potansiyeli bakımından sanıldığı kadar zengin değildir ve toprak rezervi kalmamış on dokuz ülke arasına girmiştir.**
- **Ülke topoğrafyası engebelidir. Aşırı yükseklik, dağlarla kaplı olmak, taşlılık, fazla meyil ve diklik gibi nedenlerle, arazimizin önemli bölümünü fiziki yatırımlar için kullanmak mümkün değildir.**
- **Toprağın doğal nitel yetersizlikleri, arazinin doğal yetenek sorunları bulunmaktadır.** Örneğin; toprak derinliği arazi genelinin üçte ikisinde yani % 67,7'inde 50 santimetreden daha azdır ve çok sığdır. 90 santimetreden daha derin topraklardan oluşan araziler toplamın ancak % 14,3'ünü, orta derinler ise % 11,9'unu oluşturmaktadır. **Toprağımızın dörtte üçünden fazlası, % 86'sı organik madde açısından yoksuldur.** Orta düzeyde organik madde içeren kısım % 22 ve organik maddesi yeterli olan kısım ise ancak % 14 tür. **Özetle, doğal yetersizlik ve sorunlardan dolayı, toprak varlığımızın nitel açıdan zengin olduğunu söylemek mümkün değildir.**
- **Tarım arazisi nitelik ve yeteneği açısından zengin olduğumuz da söylenemez.** Toplam tarım arazisinin yaklaşık % 60'ında kuru tarım, % 12'inde sulu tarım ve % 7'sinde bağ-bahçe tarımı yapılmaktadır. Kapatılmış olan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü değerlendirmesine göre 28 milyon hektar olan tarım arazisinin ekilebilir olanı 26,6 milyon hektardır.
- **Tarıma açılmış alanların bir kısmı bu amaçla kullanılmaması gereken mera ve benzeri alanlar olduğundan, bize göre Türkiye'de toprak kullanım potansiyelinin kalmamıştır.**
- **Toprak ve arazinin birincil doğal sorunu "erozyondur."** Esasen yeterince zengin olmayan, üstelik kullanımlar bakımından kısıtları bulunan ülke toprağı, bilindiği gibi yoğun ve yaygın bir erozyon sorunsalı ile de karşı karşıyadır. Araştırma verilerine göre, toprakларımızın ancak % 6,64'ünde erozyon sorunu bulunmamaktadır. Top-

lamın % 7,72'inde hafif, % 20'inde orta,% 36,4'ünde şiddetli ve % 22,3'ünde çok şiddetli erozyon yaşanmaktadır.

- **Aynı değerlendirmelere göre, erozyon "işlenen tarım arazilerinde 16 milyon hektar, % 59, mera arazilerinde 12,8 milyon hektar % 64 ve ormanlık alanda 12,6 milyon hektar % 54'tür. Dolayısıyla erozyon büyük ölçüde tarım arazilerinde yaşanmaktadır. İşlenen tarım alanlarının % 73'ünde, yani yaklaşık 20 milyon hektar alanda yoğun erozyon görülmektedir. Bir başka anlatımla, Türkiye tarım arazilerinin ancak 4,8 milyon hektarlık bölümünde erozyon sorunu bulunmamaktadır. Bu erozyon tüm arazinin % 75'inde, tarım arazilerinin ise % 60,1'inde su erozyonu biçiminde ortaya çıkmaktadır.**
- **Avrupa'nın on üçte biri büyüklüğe sahip olmamıza karşın, ülkemizde erozyonla bir yılda taşınan toprak Avrupa'da taşınandan 320 milyon ton daha fazladır ve yılda 500 milyon tona ulaşmaktadır.**
- **Türkiye'de birim alandan akarsularla taşınan toprak, Kuzey Amerika'nın 6, Avrupa'nın 17 ve Afrika'nın 22 katı düzeye çıkmıştır.**

4.3. Yaratılan yapay nitelikli sorunlar, planlama gereğini daha da kaçınılmaz kılmaktadır.

- **Var olan doğal nitelikli kısıt ve yetersizlikler, yaratılan sorunlarla daha da ağırlaşmaktadır.**
- **Doğal kullanım yeteneği ve gücü üstte özetlendiği gibi kısıtlı olan toprak varlığı ve arazi kaynakları gerek dünya genelinde gerekse Türkiye özelinde çok ciddi bir yitim ve yok olma süreciyle karşı karşıyadır. Doğal yapıdan, çeşitli kullanım yanlışlarından ve gerekli önlemlerin alınmamasından kaynaklanan sorunlar, insanlığın geleceğini çok açık olarak tehdit etmektedir.**
- **Birey başına tarım arazisi miktarı dünyada da, ülkemizde de giderek azalmaktadır. Bu olgu, nüfusu artan ve gereksinimleri bu nedenle çeşitlenerek çoğalan toplumun, bundan böyle daha az toprakla yetinerek yaşamını sürdürmek durumunda olduğunu açıkça göstermektedir.**
- **Tarım arazilerinin amaç dışı kullanımı adeta bir arazi talanı haline dönüşmüştür. Alt yapının götürüldüğü her tür arazide gerçekleştirilecek olan tarım dışı "sanayi, yol, yerleşme" ve benzeri fiziki yatırımlar, hiç bir alternatif alan tartışması yapılmadan ve yalnızca "düşük yatırım maliyeti maçlarıyla" verimli tarım arazilerini yok etmektedir.** Örneğin; Toprak Koruma ve Arazi Kulla-

nımı Kanununun henüz yasalaşmamış olduğu **1989-2003 yılları arasında 1,7 milyon hektar tarım arazisi amaç dışına çıkarılarak betonlaştırılmıştır. Bu arazinin % 40'ının birinci ve dördüncü sınıf arazi kaynağı olduğu düşünülünce, ortaya çıkan kaybın daha da vahim olduğu görülmektedir.**

- **Tarım arazileri, yanlış tarımın yol açtığı "gübre ve ilaç gibi kimyasalların atıkları, yerleşme alanları, sanayi, enerji ve benzeri yatırımların patolojik atıkları" nedeniyle hızla kirlenmekte ve üretkenlikleri azalmaktadır.**

5. ARAZİ KULLANIM PLANLAMASINA İLİŞKİN İLKESEL NİTELİKLİ BİR DEĞERLENDİRME:

* **Etkilediği ve etkilendiği çevresel, fiziksel, toplumsal ve ekonomik süreçler bakımından, arazi kullanım planlamasının, çok boyutlu çok yönlü bir süreç olduğu her kabul edilmelidir..**

Ülkemizde yaşanan kalkınma çabaları, bu çerçevede gelişen yerleşme, sanayileşme, turizm, enerji, ulaştırma, alt yapı ve benzeri fiziksel süreçler, beraberinde yaygın ve yoğun arazi kullanım sorunları yaratmışlardır ve yaratmaya devam etmektedir. **Toprağı, suyu, bitki örtüsünü ve tümüyle yaşamı kirleten, daha da önemlisi yaşamın sürdürülmesi için zorunlu olan "verimli tarım arazilerinin amaç dışı sorumsuzca kullanım talanına" neden olan bu süreçler görülmeden planlama yapmak mümkün değildir. Dolayısıyla yapılabilecek bir planlama öncelikle, hem bu süreçlerin yarattığı sorunları görmek, hem arazi kullanım ihtiyaç ve taleplerini değerlendirmek ve hem de bu süreçlerin karşılıklı etkileşimlerini gözetmek durumundadır.**

* **Yaşanmakta olan küresel ölçekli sorunlardan dolayı, arazi kullanım planlamasını "çevre öncelikli bir gelişme ve kalkınma yaklaşımına" dayandırmak gerekir.**

Evren ölçeğinde yaşanan ve giderek hızlanan doğa ve çevre bozulması olumsuzluğu, bu tür bir planlamayı genelde etkileyen bir makro belirleyicidir. **Küresel ısınma, buna bağlı ortaya çıkan iklim değişikliği, çölleşme ve ekosistem bozulmaları gibi küresel sorunsal, arazilerin doğru kullanılmasını kanımızca çok daha yaşamsal kılmaktadır.**

* **Planlamanın etkin ve kalıcı olması için, bu süreçten etkilenecek ve süreci etkileyecek toplumsal katmanları yeterince temsil edebilecek "demokratik katılımcı bir anlayışın" mutlaka geçerli kılınması gerekir.**
* **Planlama katılımcılığın yanında, arazi kullanan ve kullanacak tüm süreçleri bütünlük anlayışıyla kavramalıdır.**

Dünya ve ülke ölçeğinde etkileyici olan çevresel ve fiziksel nitelikli bu unsurların yanında, toplumsal özellikli kimi belirleyicilerin olduğunu da görmek gerekir. **Havza ölçeğinde geçerli bir planlamada, arazi sisteminin biyolojik ve sosyo-ekonomik bileşenlerini bir tasarım çatısı altında toplamak gerekmektedir**. Kamu kurum ve kuruluşlarının bu kapsamdaki deneyim ve kazanımlarının değerlendirilmesi gerekmektedir. **Tarım işletmelerinin küçülerek cüceleşmesi, bu nedenle tarım arazilerine baskının artarak yoğun kullanım ile toprak bozulmalarına yol açılması, sonuçta kırsal yoksulluğun ve işsizliğin yaygınlaşması gibi toplumsal sorunları da fark etmek ve bunları aza indirecek planlama yaklaşımlarına ihtiyaç olduğunu kavramak gerekir.**

* **Çok boyutlu çok yönlü ve bu nedenle karmaşık özellik taşıyan "etkileme ve etkilenme süreci" doğal olarak arazi kullanım planlamasının çok disiplinli ve bilimsel bir yaklaşımla yapılmasını gerektirmektedir.**

Doğaldır ki bu disiplinler kapsamında öncelikle, kalkınmacılar makroekonomi ve toplumsal planlamacılar, tarımcılar ve özellikle de toprak bilimci tarımcılar, doğal bilim ve çevre bilim insanları ve toplum bilimcilere gerek vardır. Çevresel planlama, bölge planlama, kent planlama, mimarlık, peyzaj mimarlığı, ulaşım planlama, kentsel rönesans ve kentsel yenileme gibi alanlarda bilimsel nitelik kazanmış ve meslek deneyimi edinmiş kadrolara ve bu kadroların ortak çalışmalarına gerek vardır. **O nedenle, Kanun gereği Arazi Kullanım Planlaması hazırlama görevi verilen devletin, böylesi bütünlükçü bir planlama sürecini fark etmesi ve gereğini yerine getirmesi son derece önemlidir.**

* **Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu Özel Yönetmeliğinde de öngörüldüğü üzere, planlama "toprağın niteliğini, arazinin yeteneğini ve su kaynak potansiyelini tanımlayıcı" güncel veri ve göstergelere dayanmalıdır.**
* **Yönetmelikte de değinildiği üzere planlamada "ulusal kalkınma stratejileri, bu kapsamdaki sektörel gelişme doğrultuları ve nüfus değişimleri de" mutlaka gözetilmelidir.**
* **Planlanmanın gerçekçi ve işleyebilir olması için, arazi kullanım talebinde bulunabilecek süreçlerin talepleri ile toprak ve arazi özellikleri bilimsel yöntemlerle eşleştirilmeli ve en çok eşlenenden en az eşlenene doğru bir sıralama yapılmalıdır.**
* **Yapılan planlama "arazi kullanmakta olan ve kullanabilecek tüm sektör ve süreçler için hem yönlendirici ve hem de bağlayıcı" olmalıdır.**

6. ARAZİ KULLANIM PLANLAMASI İÇİN "YÖNTEMSEL BİR DEĞERLENDİRME"

6.1. Tutarlı ve kalıcı planlama için "doğru durum saptaması ve doğru sorun tanımlaması gereği"

Üzerinde kavramsal uzlaşma sağlanmış bir arazi kullanım planlamasında öncelikle; **nesnel bir durum saptamasının yapılması, bu çerçevede sorun alanı ve sorun tanımları ile bunların önceliklerinin sıralanması gereklidir.**

6.2. Doğru durum ve sorun tanımına dayalı ölçülebilir hedeflere varılmasının sağlayacak "bütünlükçü iş tanımı" yapılmalıdır.

Kanımızca; amaçlara ulaşılmasını sağlayacak ölçülebilir hedef öngörülerinin verilmesi, bu öngörülere nasıl ulaşılacağını somutlayan **iş tanımları yapılmalı, iş tanımlarında açıklanan rol ve fonksiyonların kimlerce ve nasıl yerine getirileceğini ortaya koyan örgüt ve kurum yapılanmaları açıklanmalı, kullanılacak araç ve yöntemleri tanımlanmalı, zaman planlaması hazırlanmalı ve tüm bunları karşılayacak bütçeleme yapılmalıdır.** Kuramsal sayılabilecek böylesi bir iş tanımı kapsamı, konu özelinde aşağıdaki gibi somutlaşabilir.

- **Türkiye toprak kaynağı ve arazi varlığını olanaklar ve kısıtlarıyla ayrıntılı tanımlayan etüt, analiz, veri tabanı, haritalama, sınıflama ve benzeri bilgiler öncelikle üretilmelidir. Ayrıntılı toprak haritaları olmadan, arazi kullanım amaçlarını değerlendirecek hiçbir planlama yapılamaz. Gözlemli ve yoklamalı toprak etütlerinin yapılması gerekir. Uluslararası geçerliliği bulunan kriter ve standartların kullanılması gerekir.**
- **Ülkemiz arazi kullanım süreci ve biçimlenmesinin tanımı yapılmalıdır.**
- **Bu tanımdan hareketle, arazi kullanım biçiminin taşıdığı kısıtlar açıklanmalı, yol açtığı çevresel, fiziksel, ekonomik ve toplumsal sorunlar somut planda ortaya koyulmalıdır.**
- **Sorunlardan kalkılarak arazi kullanım planlamasının maddi temeli anlamında, hukuksal ve bilimsel gerekçesi hazırlanmalıdır.**
- **Toplam alan için arazi kullanım tipleri belirlenmeli ve kullanım sistemi kurgulanmalıdır.**
- **Kurgulanan sistemin işleyebilmesi için "plan yönetim sürecinin" tanımı, rol ve fonksiyonlar biçiminde tanımlanmalıdır.**
- **Arazilerin değişik kullanım talepleri için uygunluğunu belirlemek için, açıklayıcı haritalar, tablolar ve metinler hazırlanmalı,**

gerekirse ölçek arazi ünitesine ilişkin fiziksel arazi uygunluğu değerlendirmeleri yapılmalıdır.

- **Arazi kullanım biçimlerindeki değişimler için, çevresel, ekonomik ve toplumsal seçeneklerin tartışılması ve değerlendirilmesi yapılmalıdır.**
- **Arazi kullanımı için hangi değişimlerin seçilmiş olduğu ve bunların ne tür gerekçelerle yapıldığı açıklanmalıdır.**
- **Önerilen kullanım yaklaşımlarını ve arazi kullanımındaki değişimleri içeren rapor ve haritalar hazırlanmalıdır.**
- **Tasarlanan yeni kullanım yaklaşımlarının uygulamaya nasıl geçeceği açıklanmalı, bu kapsamda eğitim, yayım, alt yapı, firmalar, araştırma, zamanlama ve bütçe süreçleri tanımlanmalı, kısaca planın nasıl yürürlüğe gireceği açıklanmalıdır.**
- **Plan uygulama başarısını ölçecek izleme değerlendirme süreç tanımları yapılmalıdır.**
- **Ayrıca yağış değişkenleri, toprak surveyleri, orman envanteri, demografik veriler, arazi kullanımı istatistiki bilgileri, haritalar, pazar çalışmaları ve çiftçilerle yapılan görüşmeler gibi destekleyici bilgiler de verilmelidir.**

6.3. İş tanımı dışında, planlama sonrası ortaya çıkabilecek olası değişimler de değerlendirilmelidir.

Bu kapsamda, aşağıdaki çalışmaların yapılması düşünülebilir.

- Toprak ve su kaynakları, çayır, mera ve orman kaynakları, yaban yaşamı ve turizm ve rekreasyon kaynaklarının korunması nasıl sağlanacağı belirlenmelidir.
- Arazi kullanımı tipleri tarım ve arazi kullanacak diğer tüm süreçler için ne ölçüde elverişli ve kârlı olacaktır sorusu yanıtlanmalıdır.
- Planlama alanı içinde ve dışında toplum için önerilen değişimlerin değeri saptanmalı, bu alanların üretim ve koruma amaçları bakımından gerçekten yaşamsal öneme sahip olup olmadıkları irdelenmelidir.
- Önerilen kullanım değişimi senaryolarının, kadınlar azınlık grupları ve yoksullar gibi dezavantajlı toplum kesimleri için hangi etkilere yol açacağı ölçülebilmelidir.
- Önerilen değişimlerin, ulusal ölçekli ve stratejik nitelikli gelişim ve kalkınma yaklaşımları kapsamındaki kırsal kalkınma ve değişim süreçlerini nasıl etkileyeceği sorgulanmalıdır.

"Doğal" Süreç ve Varlıkların "Yönetiminde" Planlama

Yücel ÇAĞLAR(*)

Giriş

Başlık, çok kişi için yadırgatıcı olmalı: "Doğal" süreç ve varlıkların "yönetilmesinin", dolayısıyla da planlanabilmesinin olanaklı olduğunu varsayıyor çünkü. Oysa bu varsayım, pek çok yönden anlamlı değildir. Bir kez herhangi bir sürecin ve varlığın "doğal" sayılabilmesinin, deyim yerindeyse "olmazsa olmaz" koşulu, yönetilmezliği ya da yönlendiremezliğidir. Tersten bir söyleyişle; yönetilebilen ya da yönlendirilebilen bir süreç ve varlık, geniş anlamıyla artık "doğal" değildir; "insanal doğadır" ya da Serol Teber'in söylemiyle "Doğanın insanlaşmasıdır". Öyleyse, böyle bir başlığı neden kullandım? Bilmiyorum. Sunumu hazırlar ve yaparken kendimi gelenekselleşmiş ve de son derece yaygın olan anlayıştan; "doğayı" dışsallaştırma yaklaşımından gerektiğince kurtaramayışımdan kaynaklanıyor olabilir. Oysa sunuşumun temel tezi, öteden beri savunageldiğim; "doğanın insanal değişme gelişmelere, insanal değişme ve gelişmelerin de doğaya dışsallaştırılmaması gerektiği" idi. Öyle de yapmaya çalıştım. Ancak, şimdi düşünüyorum da, ben de, bu gereği her durumda yerine getirebilecek denli düşünce evrenime içselleştirememişim. Ben ki, sözgelimi Aruoba'nın;

> " *'Doğa' diye bir kavram türetip (!) karşımıza aldığımız temelde biziz – ne demek 'doğa ile insan'? -... O, budalaca karşımıza aldığımız – çözümleyip kurumsallaştırdığımız- bütün, bizim ('homosapiens"!) bir parçası olduğumuz bütündür.*"[1]

biçimde dile getirdiği görüşü benimsemiş, gerektiğinde hep aktarmışımdır. Öyle anlaşılıyor ki, " *'Doğal' Süreç ve Varlıkların 'Yönetiminde' Planlama*" başlığından ne amaçlandığımı şimdiden açıklamam gerekiyor. "Doğal" süreç ve varlıklar söz konusu olduğunda akla iki soru geliyor:

- ✓ Yönetilecek ve planlanacak olan nedir?
- ✓ Ne amaçla yönetilecek ve planlanacak?

(*) Doç. Dr. Orman Mühendisi.

1 Aruoba, Oruç (2005). **Varlık Dergisi**, 1 Ağustos.

İlk soruya verilebilecek yanıt; "doğal" süreç ve varlıklarla ilişkilerimiz" olacaktır. Doğaldır ki, böyle bir yanıt verildiğinde "ilişkileri**miz**" anlatımına da açıklık getirilmesi gerekecektir: Sözgelimi; " **-miz**, nerelerdeki kimlerdir; söz konusu olan ne tür ilişkilerdir? Bilindiği gibi toplumlar, sınıfsal ve katmansal olarak ayrışmış, her sınıf ve katmandan, yaş ve cinsiyetten, kültürden ve konumdan bireyin beklentileri hem tarihsel hem de yersel olarak farklılaşmıştır çünkü. Esin'in de öne sürdüğü gibi[2];

> "*…insan kültürü üretiyor. Kültür, insanla ilişkili. Kültür ise ekolojik bir ortam içerisinde canlı ve cansızların birbirleriyle olan ilişkileri ve insanla olan ilişkilerin sonucu, insan tarafından ortaya çıkarılan bir birim."*

ise eğer, özellikle kültürel farklılaşmanın söz konusu ilişkiler üzerindeki biçimlendirici etkisinin bu bağlamda da gözden kaçırılmaması gerekecektir. Dolayısıyla; Lloyd'un Anadolu için öne sürdüğü şu gözlem, bu gereği pekiştirmektedir sanırım:

> "*Gözlemlenen bir başka olgu, değişik iklimli coğrafi alanlara göre doğal bölümlere ayrılan ülkenin kültür bölgelerinin bu bölümlemeye uymasıdır. Örneğin, iç bölgelerle kıyılar arasındaki kültür farkı çok belirgindir.*"[3]

Öte yandan; "- *Bu ilişkiler ne amaçla yönetilecek ve planlanacaktır?*" sorusu sorulduğunda ise verilebilecek yanıt, her biri çok sayıda bileşenleri olan üç boyutlu olacaktır:

- ✓ "Doğal" süreç ve varlıkları koruma
- ✓ "Doğal" süreç ve varlıklardan yararlanma,
- ✓ "Doğal" süreç ve varlıklardan korunma.

Açıktır ki yapılacak sorgulamalarda bu üç boyutun birbirinden soyutlanmaması gerekmektedir ve her boyutun kendi içinde bakış açısına göre değişecek sayıda alt boyutları bulunmaktadır.

Yönlendirmeli bir akılla ancak böyle düşünülebilir…

Bilindiği gibi, eğitimcilerin çoğunlukla benimsedikleri, dahası, ilgili hukuksal düzenlemelerde de yer verdikleri; gerçekleştirilebilmesi için siyasal iktidarların çeşitli düzenekler geliştirdikleri bir tanıma göre eğitim; "*bireye istendik değer yargıları, davranışlar kazandırmaktır."* Bu yaklaşımın göre-

---

[2] Esin, Ufuk (2003). **I. Ulusal Doğa Tarihi Kongresi**, Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği Yayını, s.163. Ocak. Ankara.

[3] Seton Lloyd (1998). **Türkiye'nin Tarihi, Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları,** (Çeviren: Ender Varinlioğlu). TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 4. Basım, s.3. Ankara.

celi olarak en yaygın, genel geçer ve kanıksamış sonuçlarının gözlendiği alanlardan birisi de "doğal" süreç ve varlıklara bakış açımızda görülebilir. Sözgelimi, aşağıda örneklenen vargıları kaç kişi yadırgar acaba:

- ✓ "Doğal" süreç ve varlıklar iyidir, güzeldir, yararlıdır!
- ✓ "Doğal" varlıklar, ortamlar yok ediliyor !
- ✓ "Doğal" süreçler "olumsuz" yönde değişiyor, değiştiriliyor!
- ✓ "Doğa" yok olursa "kötü" olur **!**

Doğal olarak bu vargıların akla getirebileceği çıkarımların başlıcaları ise şunlar olacaktır;

- ✓ "Doğal" süreç ve varlıklardan yararlanılmalıdır !
- ✓ "Doğal" süreç ve varlıklardan korunmalıdır !
- ✓ "Doğal" süreç ve varlıklardan korunulmalıdır !

Peki ama "doğa" ve "doğal" denilince çoğu kişinin aklına neler geliyor; sözgelimi, şunlar sanırım:

- ✓ Ağaçlar, ormanlar, çiçekler; yeşillikler
- ✓ Kuşlar, böcekler, kelebekler, foklar, balıklar
- ✓ Dağlar, tepeler, akarsular, göller, denizler
- ✓ Güneş, ay ve öteki gezegenler
- ✓ Rüzgârlar, yağışlar, seller

vb değil mi? Başka? Başkası yok. Çünkü "doğal" süreç ve varlıklar çoğunlukla böyle anlaşılmış ya da bilerek ya da bilmeyerek (!) böyle anlaşılması istenmiştir. Eğitimli, başka bir söyleyişle de yönlendirilmiş aklın çarpıcı ve bir o denli anlamlı örneklerinden birisi de budur. İlginç olan, "doğaperestliğin" "doğa korumacılığının" son derece yaygınlaştığı günümüzde bile bu anlayışın hemen hemen hiçbir boyutuyla sorgulanmaksızın benimsenmesi ve sürdürülmesidir. Ekonomik, politika, tarih, kültür, toplumbilim vb alanlarda uğraş verenlerin bu türden tartışmaların çok uzağında kalma; "doğal" süreç ve varlıklar çoğunlukla değerlendirilmesi gereken "doğal kaynaklar" olarak yaklaşma nedenlerini açıklayamıyorum.

Çünkü…

"Doğa" için;

insanların bilinçli eylemleri dışında
- ✓ *oluşabilen,*
  - ▪ *varlığını sürdürebilen,*
    - • *değişebilen,*
      - o *etkileşen*
        - ▪ *yok olabilen*

<u>i) varlıklar</u>, ii) süreçler, iii) ilişkiler, iv) <u>biçimler</u>, v) etkileşimler, vi) <u>görünümler</u>...

biçiminde açıklandığında, şu çıkarımların yapılması da kaçınılmazlaşacaktır:

""Doğal" süreç, ortam ve varlıkların oluşumu için hiç kimse, hiçbir kuruluş emek ve sermaye harcamamıştır !

↓

""Doğal" süreç, ortam ve varlıkların varlığını sürdürebilmesi, yapısal özelliklerinin dönüşümü için hiç kimsenin, kuruluşun emek ve sermaye harcaması gerekmez !

↓

Herhangi bir "Doğal" süreç, ortam ve varlığın varlığı ve yokluğu, tüm varlıkları doğrudan ve dolaylı olarak etkiler !

↓

"Doğal" süreç, ortam ve varlıklar kamusaldır !

Bu çıkarımların temel alınması durumunda, örneğin, Engels'in;

> *"…her adımda anımsıyoruz ki, hiçbir zaman başka topluluğa egemen olan bir fatih, doğa dışında bulunan bir kişi gibi, doğaya egemen değiliz; tersine, etimiz, kanımız ve beynimizle ondan bir parçayız, onun tam ortasındayız, …"*[4]

ve Marks'ın da;

> *"Emek bütün zenginliğin kaynağı değildir. Doğa da emek kadar, (gerçek zenginliğin kaynağı olduğunda kuşku bulunmayan) kullanımdeğerlerinin kaynağıdır. Zaten emeğin kendisi de, doğal gücün, insanın işgücünün ifadesinden başka bir şey değildir."*[5]

tezlerinin söz konusu tartışmaları ne denli boyutlandıracağı açıktır. Üstelik, yine söz konusu çıkarımların temel alınması durumunda, "doğal" süreç ve varlıkların yönetimi ve planlanmasına yönelik düzenleme ve uygulamaların ne denli gerçekçi bir düzlemde sorgulanıp tartışılabileceği açıktır.

Düşündürücü yanılsamalar, yanıltmacalar…

Çok ilginç: "Doğal" süreç ve varlıklar söz konusu olduğunda neler oldukları, neleri kapsadıkları, nerede başlayıp nerede bittikleri vb konular üzerinde şaşılacak denli yaygın bir uzlaşı sağlanmış durumda. Bu nedenle olsa

---

[4] Engels F. (1979). "Maymundan İnsana Geçişte Emeğin Rolü", **Doğanın Diyalektiği**, (Çeviren: Arif Gelen), Sol Yayınları. s. 229. Ankara.

[5] Marx K.(1976). "Alman İşçi Partisi Programının Kenar Notları", **Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi**, (Çeviren M. Kabagil), Sol Yayınları, s.22. Ankara.

gerek, çoğunlukla hiç tartışılmıyor. Oysa, yaygın olarak benimsenmiş görüş ve kanılar hiç de azımsanmayacak çoklukta yanlış vargılara yol açabiliyor. Örneğin;

- ✓ Kuzeydoğu Anadolu'da önemli araştırmalar yapan bir gönüllü kuruluşun saptamalarına göre bir erkek bozayı, 300 Km²'den geniş bir alanı kullanabilmekte; kurtlar ise izlendikleri ilk iki ayda 600-2000 Km²'lik bir alanda dolaşabilmektedir. Kuruluş, bu saptamalarından hareketle Kars, Erzurum, Artvin ve Posof aralığında, 23,5 bin Km^2 genişliğinde bir alanı "yaban hayatı koridoru" olarak ayrılmasını önermiştir[6].
- ✓ Ülkemizde 2013 yılı sonuna değin toplam 1,2 milyon hektar genişliğinde alan "yaban hayatı geliştirme sahası" olarak ayrılmıştır. Bu alanların 13'ünün genişliği 20-59 bin hektar arasında değişmektedir.

Bu türden saptamalar, "Doğal" süreç ve varlıkların devamlılığı için gerekli alanların son derece geniş olduğunu, dolayısıyla bu varlık ve süreçlerle ilgili kararların bu alanlar içindeki toplumsal, ekonomik ve kültürel yapılar ve bu yapılardaki değişme ve gelişmelerle ilişkilendirilmesi gerektiğini açıklıkla ortaya koymaktadır. Başka bir söyleyişle; "doğal" süreç ve varlıkların birbirinden soyutlanmamasının yanı sıra herhangi bir nedenle ortam olarak sınırlandırılmaması ve bu ortamlardaki yaşama biçimleriyle birlikte değerlendirilmesi, yöntemsel bir zorunluluk olmaktadır. Metin Eloğlu'nun "Serçe" başlıklı şiiri bence bu yönden de son derece anlamlı:

"*Sizin evde kuş var mı*
Bizde de yok
Ama şu ağaçtaki serçe
Her sabah böyle ötüyor
Yarısı size
Yarısı bize"

Eloğlu'nun dizelerindeki olgu, tüm "doğal" süreç ve varlıklar için anlamlı değil mi; bu anlamda olmak üzere "doğal" süreç ve varlıkların etkileşimleri toplumsal ve yersel olarak sınırlandırılabilir mi; sınırlandırılamaz ise, yersel ve toplumsal planlama çalışmaları sırasında bu etkileşimlerin de gerektiğince göz önünde bulundurulması yöntemsel bir zorunluluk olmaz mı? Bence, sayıları daha da artırılabilecek bu türden soruların tümü olumlu olarak yanıtlanabilir.

Öte yandan; "küresellik" yanılsamasının da –"yanıltması" mı deseydim acaba?- bu bağlamda gözden kaçırılmaması gerekiyor: Özellikle "do-

---

[6] http://kuzeydoga.org/index.php/tr/enson/280-yaban-hayat-koridor (20 Aralık 2013)

ğal" süreçler söz konusu olduğunda, hem nedenleri hem de olası sonuçları ısrarla "küreselleştiriliyor". Söz konusu nedenlerin ve sonuçların kapsayabileceği alanların genişliği, dolayısıyla sorumlu tutulabilecek ve etkilenebilecek nüfusun büyüklüğü göz önünde bulundurulduğunda, bu genellemeci yakıştırma, bir yanıyla da olsa, anlamsız değil kuşkusuz. Ancak, hem alanların ekolojik hem de nüfusların toplumsal özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, bu genellemenin sorunlu olduğu daha kolay kavranabilecektir. Aşağıda sergilenen şekilde de görüldüğü gibi, göreceli olarak en "genelleştirilebilir" nitelikte bir olgu olan "iklim değişikliği", bu yönüyle anlamlı bir örnektir:

Şekil 1: "Küresel" Olan Nedir?

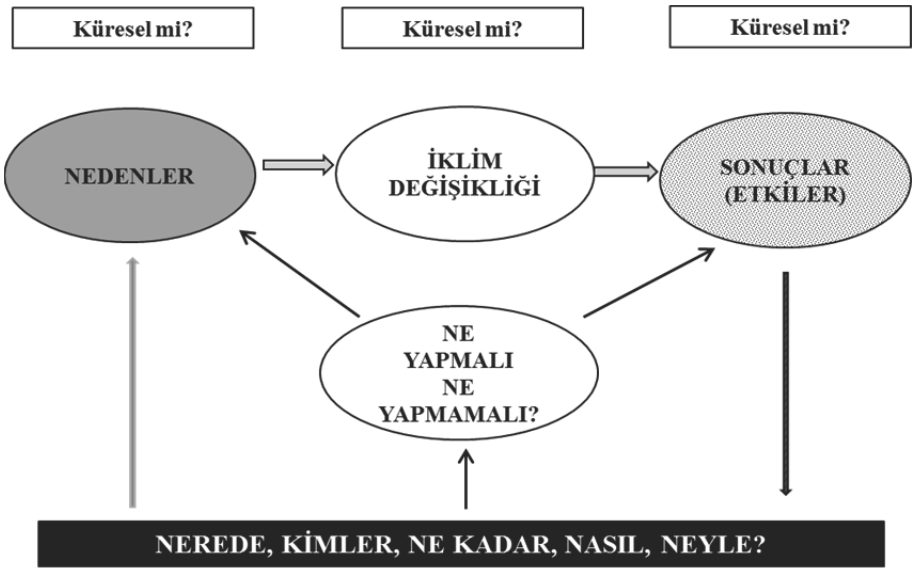

Ayrıca belirtilmesi gerekiyor mu, bilmiyorum: Toplam olarak sera gazı salınımı içinde "gelişmiş" sayılan ülkelerin % 76; geri kalmış ülkelerin ise % 24; yalnızca toplam CO_2 salınımında ise Çin'in % 20,96; ABD'nin % 19,92, Rusya'nın % 5,48, Hindistan'ın % 4,57, Japonya'nın % 4,27 ve Almanya'nın % 2,76'lık paya sahip olması[7], söz konusu sorunun nedenlerinin ülkesel düzeyde "küresel" olmadığını açıklıkla ortaya koyuyor. İklim deği-

[7] Gürcan Seçgel; *"İklim Değişikliği Politikaları ve Enerji"*, Çevre ve Orman Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü İklim Değişikliği Daire Başkanlığı, 1 Mart 2010, Gebze (Sunum), sayfa 18.
http://www.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/1639739ca03fcb0_ek.pdf; 12 Aralık 2013)

şikliğinin olası etkilerinin ne denli "küresel" olabileceğini ise Derviş şöyle açıklıyor[8]:

> "*…en az gelişmiş ülkelerin iklim değişikliğinden en kötü şekilde ve en yakın sürede etkilenecekleri yönünde güçlü kanıtlar bulunmaktadır. Bu ülkeler, hem coğrafyaları hem de düşük gelirlerinden ötürü iklim değişikliğine uyumları konusunda daha şimdiden büyük zorluklarla karşılaşmaya başlamışlardır… Günümüzde küresel büyümenin yararlarından pay almakta güçlük çeken pek çok ülke, yeni maliyetlerle ve refah artışının önündeki engellerle karşılaşacaktır. Bazı toplumlar muhtemelen daha düşük hayat standartları ve insani kalkınma göstergelerine sahip olacaktır.*"

Açıktır ki, ülke içinde de toplumsal sınıf ve katmanların hem iklim değişikliğine "katkıları" hem de bu süreçten etkilenme düzeyleri farklı olacaktır.

Öte yandan, aşağıdaki çizelgede de görüldüğü gibi; "- *Dünyada ormanlar azalıyor mu, artıyor mu*?" sorusuna verilebilecek ortalama bir yanıt, sözgelimi bölgeler özelinde yanıtlandığında da önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır[9]:

Tablo 1: "Orman" Sayılan Alanların Genişliğinde *1990-2010 Dönemindeki Değişmeler (1000 Hektar)*

Bölgeler	1990-2000	2000-2005	2005-2010	1990-2010
Doğu ve Güney Afrika	-18 406	-9 227	-9 162	-36 795
Kuzey Afrika	-5 899	-205	-205	-6 309
Batı ve Orta Afrika	-16 369	-7 664	-7 682	-31 715
Doğu Asya(*)	17 617	15 026	12 785	45 428
Güney ve Güneydoğu Asya	-24 280	-1 816	-4 954	-31 050
Batı ve Orta Asya	718	673	633	2 024
Avrupa	8 768	2 911	3 851	15 530
Karayipler	532	294	205	1 031
Orta Amerika	-3 737	-1 235	-1 246	-6 218
Kuzey Amerika	319	740	1 138	2 197
Güney Amerika	-42 132	-22 064	-17 907	-82 103
Okyanusya	-363	-1 636	-5 361	-7 360
DÜNYA	**-83 231**	**-24 204**	**-27 904**	**-135 339**

(*): Bu bölgede "orman" sayılan alanlarda 1990-2010 döneminde gerçekleşen 45,4 milyon hektar artışın hemen hemen tümü Çin'de gerçekleşmiştir.

---

8 Kemal Derviş; *"Küreselleşme, Büyüme ve Gelir Dağılımı",* http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi27/kuresellesme_buyume_gelir_dagilimi.pdf ; 14 Aralık 2013)

9 FAO (2010) **Global Forest Resources Assessment 2010**, **Main Report** Food And Agrıculture Organızatıon Of The Unıted Natıons, Rome. http://www.fao.org/docrep/013/i1757e/i1757e.pdf; (10 Aralık 2013).

Görüldüğü gibi Dünyada "orman" sayılan yerler toplamda azalmasına karşın kimi bölgelerde genişletmekte, kimi bölgelerde ise farklı düzeylerde daralmaktadır.

Konu, kısacası şöyle özetlenebilir:

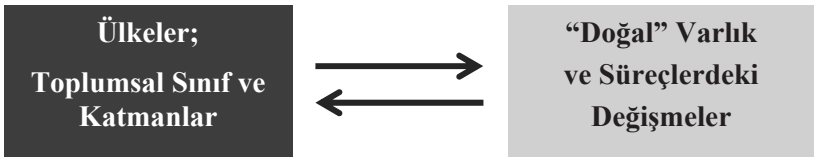

Bu denli açık bir gerçeklik olmasına karşın, soruna hemen hemen tüm düzlemde "küresel" ve/veya ülkesel düzeyde yaklaşılmakta; bu yaklaşım hem ekonomik ve toplumsal hem de "doğal" süreç ve varlıklardaki gelişme ve gelişme süreçlerinin yönetimi ve planlanmasında sürdürülmektedir.

Böyle de düşünülebiliyorsa eğer…

Aşağıda kimi "egemenlerin" yaklaşımlarından oluşturduğum "güldeste" (!) karşısında durup bir kez daha düşünmek gerekiyor sanırım:

Orman Genel Müdür Yardımcısı[10]:

"*Doğal ormanlar turizmle yok ediliyor deniyor. ... eğer Türkiye'nin menfaati varsa ve Türkiye ormanları yok olup da ormanlardan temin edilen fayda kayalardan gelecekse, ormanları yok edelim kaya yapalım. Felsefemiz bu. Eğer Türkiye'de turizm bir gelir getiriyorsa, ormanların gelirinin bin misli ise ve Türkiye'nin sahil şeridini tamamen etkilemiyorsa, elbette ki ormanlar yok edilip turizme tahsis edilecektir. ... Biz olayı böyle görüyoruz.*"

Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürü[11]:

"Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürü ... eko-tarım ürünleriyle AB pazarlarında yüksek gelir sağlamayı hedeflediklerini söyledi. ... Dilek Yarımadası Menderes Deltası Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı çerçevesinde tarıma uygun Hazine arazilerini çiftçilere kiralayacaklarını ... Almanya ve Hollanda gibi ülkelerden talep aldıklarını kaydetti. Almanya, Çanakkale'deki Troya Tarihi Milli Parkı için teklif verdi. Hollanda ise büyükelçilik düzeyinde başvuruda bulundu."

---

[10] Akın, Cemal (1987). (Orman Genel Müdür Yardımcısı); "*Türkiye Ekonomisinde Ağaçlandırmanın Yeri ve Önemi*" konulu panel, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul.

[11] Geçin, Göksel; 16 Ocak 2005, Zaman Gazetesi

Bir Başka Orman Genel Müdür Yardımcısı[12]:

"*Medya anayolda devam ederken hemen fotoğrafı çekiyor, fırsat bu diyor. Medyayı tepenin arkasına götürseniz gitmez...imkanı varsa madenciliği oralarda yapalım...Madencilerle beraber hareket edelim*"

Ankara Ticaret Odası (Küresel Isınma Sektörleri Yaktı" başlıklı açıklama) [13]:

- ✓ *Paltolar depoda kaldı !*
- ✓ *Ayakkabı ve bot satışları düştü !*
- ✓ *Kömür satışları düştü !*
- ✓ *Kış lastikleri rağbet görmedi !*
- ✓ *Patinaj zinciri satılmadı !*
- ✓ *Kış turizmi mutlu etmedi !*
- ✓ *Camcılar da etkilendi !*
- ✓ *İlaç satışları düştü !*
- ✓ *Çiçekçilik sektörü soldu !*
- ✓ *Kış çiçekleri itibar görmedi !*
- ✓ *Küresel ısınma mutlu da etti !*

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu ("Geleceğin Küresel İş Dünyası için Manifesto")[14]:

"*2020 yılının global şirketleri, dünyanın karşı karşıya bulunduğu sorunları dikkate alarak - açlık, yoksulluk, iklim değişimi, kaynakların israfı, küreselleşme ve demokratikleşme - yeni müşterilere ürün ve hizmetlerini sunanlar olacaktır. Bu yöndeki çabalar değerli ve sürdürülebilir olmakla birlikte, bunlar aynı zamanda kârlı da olmak zorundadır... Bu nedenle, iş dünyasının topluma olan katkısı hayır ve bağış işleri ile ilgili girişimlerimizden ve desteğimizden değil, kendi öz işimizden gelmelidir.*"

Bu yaklaşımlar, deyim yerindeyse, "gökten zembille inmiyor" kuşkusuz; nesnel nedenleri var. Engels, bu nedenleri şöyle açıklamıştı anımsarsanız[15]:

"*Kapitalistler, doğrudan doğruya kâr için üretim ve değişim yaptıklarından, ilk planda yalnızca en yakın, en dolaysız sonuçlar hesaba ka-*

---

[12] Kemal Kara (Orman Genel Müdür Yardımcısı); "Medya Anayoldan Gidiyor, Kazıyı Arkada Yapın" (http://www.madenciyim.com/forums/showthread.php/984-Medya-Anayoldan-Gidiyor-Kazıyı Arkada-Yapın 23 Nisan 2008)

[13] Ankara Ticaret Odası; (Küresel Isınma Sektörleri Yaktı" http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=829&l=1 (11 Mart 2007)

[14] Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu; **İşveren Dergisi**, Haziran 2006.

[15] F. Engels; a.g.e., Sayfa 232

tılmalıdır. Bir fabrikatör ya da tüccar, ürettiği ya da satın aldığı metaı normal bir kârla satarsa, durumdan hoşnuttur; metaın ve alıcısının sonrada ne olacağı onu ilgilendirmez. Bu faaliyetlerin doğal etkileri için de aynı şey geçerlidir."

Kısacası; "doğal" süreç, ortam ve varlıklar, ülkemizde de her dönemde kapitalist sermaye birikiminin temel "kaynaklarından" birisi sayılmıştır. Öyle ki, bu yönelim, özellikle 1980'den sonra, arazi temelli etkinlik alanlarında sistemleştirilip kurumsallaşmıştır. Öte yandan, "doğal" süreç ve varlıkların sağladığı olanaklar, eşitsiz kapitalist sermeye birikimin yol açtığı mülksüzleşmenin, tekelleşmenin, yoksullaşmanın ve yoksunlaşmanın yol açabileceği toplumsal çatışmaların en aza indirilebilmesini de kolaylaştırmıştır. "Doğal" süreç ve varlıkların ile ilgili yönetim düzeneklerinin geliştirilmesi ve etkinliklerin planlanması sırasında bu gerçekliklerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Ülkemizdeki "doğal" süreç ve varlıklarla ilgili yönetim ve planlama düzenekleri ne işe yarıyor?

Bu soru bence şöyle yanıtlanabilir:

Ülkemizde "doğal" süreç ve varlıklarlailgili yönetim ve planlama düzenekleri, yürürlükteki kamu yönetimi düzeninin, deyim yerindeyse, "kenar süsü" işlevini görmektedir!

Bu gerçek, aşağıdaki şekilde de sergilenmiştir:

Şekil 2: Ülkemizde Planlama Düzlemleri

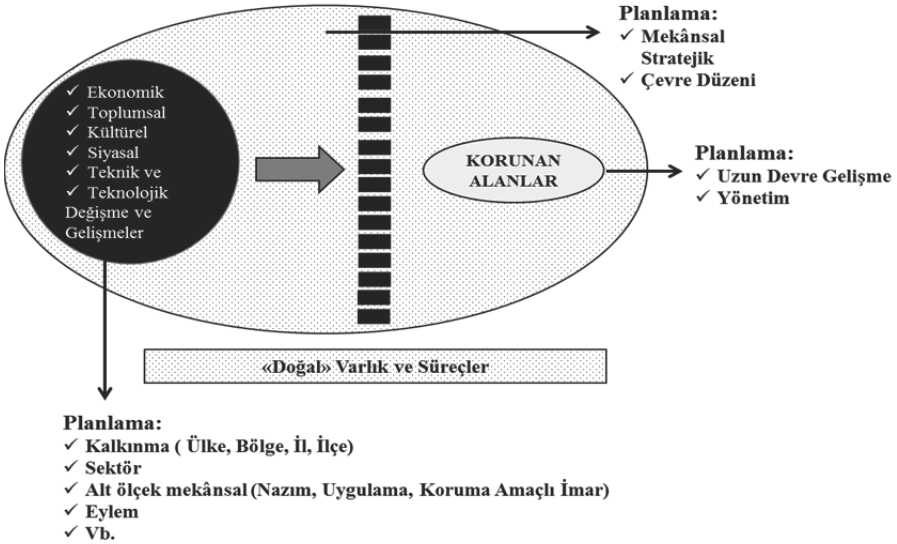

Bu planlama düzlemlerinde her alan ötekilerle ilişkilendirilmeden yönetilmeye, öngörülen etkinlikler de kendi özelinde planlanmaya çalışmaktadır.

Ülkemizde ekonomik, toplumsal, kültürel, teknik ve teknolojik değişme ve gelişmelerle ilgili politika ve stratejilerin geliştirilmesi, planlanması ve uygulanması sırasında bu değişmelerin "doğal" süreç ve varlıklar üzerindeki olası etkileri, hemen hemen hiçbir düzlemde göz önünde bulundurulmamaktadır. 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun en son 2006 yılında düzenlenen 2. maddesinde;

> "*Onaya tâbi plân ya da programın onayından önce plânlama veya programlama sürecinin başlangıcından itibaren, çevresel değerlerin plân ve programa entegre edilmesini sağlamak, plân ya da programın olası çevresel etkilerini en aza indirmek ve karar vericilere yardımcı olmak üzere katılımcı bir yaklaşımla sürdürülen ve yazılı bir raporu da içeren çevresel değerlendirme çalışmaları*"

olarak açıklanan "stratejik çevresel etki değerlendirmesinin" henüz hiç yapılmıyor olması[*]; aynı yasanın 9. maddesinin "b" bendinde yer verilen;

> "*Ülke fizikî mekânında, sürdürülebilir kalkınma ilkesi doğrultusunda, koruma-kullanma dengesi gözetilerek kentsel ve kırsal nüfusun barınma, çalışma, dinlenme, ulaşım gibi ihtiyaçların karşılanması sonucu oluşabilecek çevre kirliliğini önlemek amacıyla nazım ve uygulama imar plânlarına esas teşkil etmek üzere bölge ve havza bazında 1/50.000-1/100.000 ölçekli çevre düzeni plânları Bakanlıkça yapılır, yaptırılır ve onaylanır*."

kuralının yerine getirilme ve uygulanma biçimi, bu gerçeği açıklıkla ortaya tanıtlamaktadır. Sözgelimi, 11 Kasım 2008 tarihinde yürürlüğe konulan Çevre Düzeni Planlarına Dair Yönetmelik, 1. maddesine göre;

> "*…ülkemizin sahip olduğu doğal, tarihi ve kültürel zenginliğin korunarak kalkınma planları ve varsa bölge planları temel alınarak, ekonomik kararlarla ekolojik kararların bir arada düşünülmesine imkan veren, genel arazi kullanım kararları ile bunlara ilişkin strateji ve politikaları oluşturmak ve çevre kirliliğini önlemek amacıyla nazım ve uygulama imar planlarına esas teşkil etmek üzere bölge ve havza bazında 1/50.000-1/100.000 ölçekteki çevre düzeni planlarının hazır-*

---

[*] Oysa anılan yasanın 10. maddesinde;
"*…Stratejik Çevresel Değerlendirmeye tâbi plân ve programlar ve konuya ilişkin usûl ve esaslar Bakanlıkça çıkarılacak yönetmeliklerle belirlenir*." kuralına yer verilmiş olmasına karşın henüz (Aralık 2013) bu yönetmelik çıkarılmamıştır.

lanmasına, hazırlattırılmasına, onaylanmasına, izlenmesine, denetlenmesine ve bu planlar üzerinde yapılacak değişikliklere ilişkin usul ve esasları ..."

düzenlemeyi amaçlamakta; çevre düzeni planlarını ise;

"*Ülke ve bölge plan kararlarına uygun olarak konut, sanayi, tarım, turizm, ulaşım gibi yerleşme ve arazi kullanılması kararlarını belirleyen planı*".

olarak tanımlamaktadır[**]. Yönetmeliğin "*Planların Hazırlanması, Hazırlatılması ve İncelenmesine İlişkin İdari ve Teknik Usuller*" başlığı altında yer verilen "yönetsel" ve "teknik" kurallar, sürecin öngörüldüğü biçimde yürütülebilmesini sağlayabilecek içerikte düzenlenmemiştir. Dolayısıyla da, bu tanımların ve açıklamaların gerekleri uygulamada hemen hemen hiçbir yanıyla dikkate alınmamaktadır.

Öte yandan, benzer durum; kentli nüfusun hızla artması, "kentsel dönüşüm" çalışmalarının hızla yaygınlaştırılması, "İstanbul Kanalı", "3. Boğaz Köprüsü", yeni kentsel yerleşmelerin kurulması vb büyük ölçekli projelerin gündeme getirilmesi, "2B arazilerinin" satılması, "proje alanı" olarak adlandırılan uygulamaların başlatılmış ve "mekânsal stratejik planlama" çalışmalarının yasallaştırılmış olması vb gelişmelere karşın Şekil 3'te özetlenerek açıklanmış mekânsal planlama çalışmaları sürecinde de yaşanmaktadır:

[**] Yönetmeliğin 4. maddesinde çevre düzeni planlarının "niteliği" ise şöyle açıklanmıştır: "*a) Kalkınma planları ve varsa bölge planlarını temel alarak rasyonel doğal kaynak kullanımını sağlayan; b) Kirliliğin oluşmadan önce önlenebilmesi, sağlıklı çevrenin oluşturulmasına yönelik hedef, ilke, strateji ve politikaları ve bunu sağlayacak arazi kullanım kararlarını belirleyen; c) Tarihi, kültürel ve doğal çevrenin korunması ve geliştirilmesine yönelik genel hedefleri, ilkeleri, stratejiyi ve politikaları belirleyen; ç) Karar ve hükümleriyle alt ölçekli planları yönlendiren, d) Plan kararları açısından ekosistem bütünlüğü, arazi kullanım sürekliliğini sağlayan; e) Planlamaya temel oluşturan verilerin farklılığından dolayı farklı mesleklerden uzmanların fiili katılımı ile hazırlanan; f)Planlama sürecinin her aşamasında bir önceki aşamalara geri dönerek değerlendirilmelerin yapılabildiği geri beslemeli sürece sahip olan; g) Karşılaştırılabilir, değerlendirilebilir, sorgulanabilir, geliştirilebilir ve güncellenebilir standart veri tabanına sahip olan; ğ) Sürdürülebilir kalkınma amacına uygun olarak ekolojik ve ekonomik kararların bir arada düşünülmesini sağlamak üzere, korunması gereken alanlara ilişkin politika ve stratejileri belirleyen üst ölçekli plan*". Öte yandan, Yönetmeliğin 8. maddesinde çevre düzeni planlarının hazırlanması sırasında "Uyulacak Temel Esaslar" başlığı altında; "*a) Kalkınma planı ve varsa bölge planlarının esas alınması, b) Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının gözetilmesi, c) Birbirine bitişik planlama alanlarında ekosistem bütünlüğünün ve arazi kullanım kararlarının sürekliliğinin sağlanması.*" ile "*g) Ekonomik kararlar ile mekânsal kullanım kararlarının çevresel kaynakların sürdürülebilirliğini sağlayacak şekilde düzenlenmesi, ğ) Çevre sorunlarına neden olan kaynaklara yönelik önleyici strateji ve politikaların belirlenmesi*" ilkelerine de yer verilmiştir.

Şekil 3: Arazi (Mekân) Temelli "Planlama" Çalışmaları

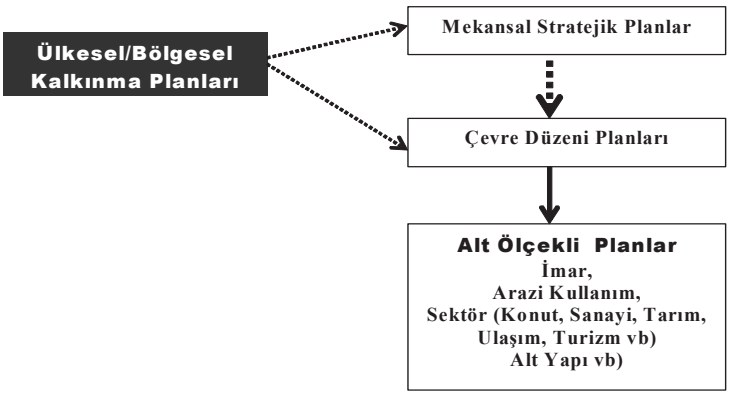

Ekolojik, tarihsel ve kültürel nedenlerle özel olarak koruma altına alınmış alanlar ilgili karar süreçleri ise, benzetme yerindeyse, "başka bir gezegende" yürütülmektedir. 2011 yılında çıkarılan 644 ve 648 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler uyarınca ülkemizde bu alanlarla ilgili karar süreçleri aşağıdaki çizgede özetlenmiştir:

Şekil 4: Ülkemizde "Korunan Alanları" Belirleme, Tescil, Yönetim Düzeni

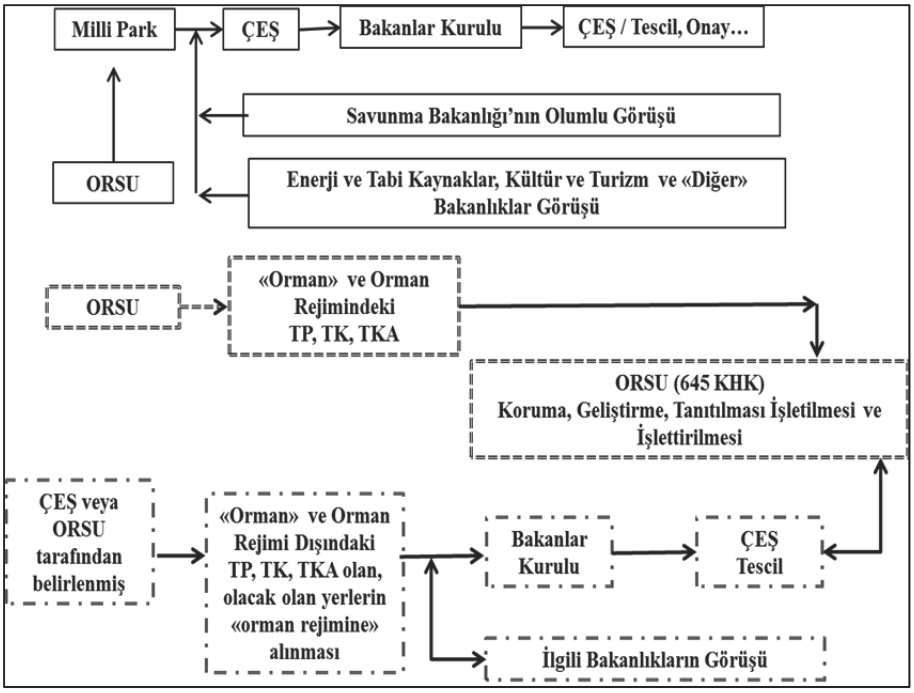

Açıklama: ÇEŞ: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı; ORSU: Orman ve Su İşleri Bakanlığı; TP: Tabiat Parkı; TKA: Tabiatı Koruma Alanı; TA: Tabiat Alanı

Açıktır ki, bu yönetsel düzende planlama çalışmaları da, kısaca "korunan alanlar" olarak anılagelen ortamlar özelinde yürütülmektedir. 23 Mart 2012 tarihinde yürürlüğe konulan **Korunan Alanlarda Yapılacak Planlara Dair Yönetmeliğin** 3. maddesinin "ı" bendine göre söz konusu alanlar için hazırlanacak planlar şöyle tanımlanmaktadır:

> "*Milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları, sulak alanlar, özel çevre koruma bölgeleri ve benzeri koruma statüsü bulunan diğer alanlarda, yapılan bilimsel çalışmalar uyarınca tespit edilen ve hassasiyetle korunması gerektiği belirlenen koruma alanları ile doğal ve çevresel değerlerin etkileşim-geçiş sahası da göz önünde bulundurularak sürdürülebilirliğini, mutlak korunmasını ve gelecek nesillere intikalini sağlamak amacıyla alanın büyüklüğünün gerektirdiği ölçeklerde halihazır haritalar ve mülkiyet verilerine dayalı olarak, hazırlanacak, hazırlatılacak hedefler, araçlar, stratejiler ile planlama kararları, tutumları, plan notları ve açıklama raporu ile bir bütün olan her tür ve ölçekte planlar.*"

Yönetmeliğin "s" ve "ş" bentlerinde ise "*uzun devreli gelişme planları*" ve "*yönetim planları*" olarak açıklanmaktadır:

> "*s) Uzun Devreli Gelişme Planı: Milli park olarak belirlenen yerlerin özellik ve nitelikleri göz önünde tutularak, koruma ve kullanma amaçlarını gerçekleştirmek üzere, kuruluş, geliştirme ve işletilmelerini kapsayan ve 3/5/1985 tarihli ve 3194 sayılı İmar Kanunu kapsamı dışındaki gelişme planları…*",

> "*ş) Yönetim planı: Korunan veya korunması düşünülen bir alanın coğrafi sınırlarını, fiziki yapısını, sosyo-ekonomik durumunu ve sahip olduğu biyolojik çeşitliliği tanımlayan, alanı etkileyen tehditleri, baskıları ve diğer sorunları açıklayan, korunan alan yönetiminin vizyon, amaç ve hedefleri ile bu hedeflere ulaşmak için gerekli faaliyetleri belirleyen, bu planın hazırlanması ve uygulanmasında paydaşların katılımcılığının boyutları ve koşullarını tanımlayan, alanın kullanımına yönelik koruma bölgelerini belirleyen, korunan alanın daha etkili yönetimini sağlayan belge…*"

Oysa Yönetmeliğin 4. maddesinin "a" bendine göre söz konusu planların da, "*…varsa bölge için hazırlanmış bilimsel çalışmalar da dikkate alınarak 3194 sayılı İmar Kanunu ve 2/11/1985 tarihli ve 18916 sayılı mükerrer Resmî Gazete 'de yayımlanan Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelikte belirtilen esaslara uygun olarak*" hazırlanması gerekmektedir. An-

cak, bu Yönetmelikte "*uzun devreli gelişme planları*" ve "*yönetim planları*" ile ilgili herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiştir*.

Bir başka örnek de ormancılık alanından verilebilir: Ormancılıkta, "*orman amenajman planları*" (OAP) adıyla yürütülen planlama çalışmalarıyla hangi orman ekosistemlerine nerelerde, ne zaman, ne türden ve ne yoğunlukta teknik işlem yapılacağı düzenlenmektedir. En son 2008 yılında yeniden düzenlenen **Orman Amenajman Yönetmeliği**'nin 4. maddesinin 1. fıkrasının "b" bendine göre;

> "*Amenajman planları, ormancılık ana planı, imzalanan uluslararası sözleşmelerde belirlenen gösterge ve ölçütler, beş yıllık kalkınma planları, stratejik bölgesel planlar, ulusal ormancılık programı, çevre düzeni planı ve havza veya işletme bazında geliştirilecek planlar ile uyumlu olmalıdır.*"

Açıktır ki, bu kuralın yaşama geçirilmesi kesinlikle olanaksızdır: i) Ülkemizde yürürlükte bulunan bir ormancılık ana planı, "stratejik bölgesel planlar" yoktur; ii) metinde sayılan planları yapan birimler ile Orman Genel Müdürlüğü'nün çalışmalarının eşgüdümünü sağlayacak herhangi bir düzenek kurulmamıştır; iii) yerel koşullara göre hazırlanan OAP'ların her durumda uluslararası sözleşmelerdeki genelgeçer kurallara uygun olması beklenemez; iv) OAP'ları hazırlayan kurullarda görevli teknik personelin sözü edilen ülkesel ve ülkelerarası belgeler konusunda bilgilenmeleri, en iyimser bir söylemle, rastlantısaldır vb.

Öte yandan; Yönetmeliğin 13. maddesinin 1. fıkrasına göre OAP'lerin hazırlık sürecinde gerekli görülen sekiz envanter çalışması** arasında sayılan ve yaşamsal öneme sahip olan "*yetişme muhiti*" ile "*biyolojik çeşitlilik*" ve "*sosyo-ekonomik durum*" envanterleri yapılmamakta, en fazla genel gözlemlerle yetinilmekte; hazırlanan OAP'lar yerel birim yöneticilerin gerekli görmesi durumunda kolayca değiştirilebilmektedir. Bu düzende OAP'lerin, ormancılığımızın, deyim yerindeyse "kenar süsü" olmaktan öteye geçememektedir.

Ülkemizde, bunların yanı sıra gerçekte "doğal" süreç ve varlıklarla ilişkili ancak hem birbirleriyle hem de ekonomik, toplumsal ve kültürel değişme ve gelişmelerle ilişkilendirilmeyen başka "planlama" çalışmaları da yapılmaktadır. Örneğin;

---

* Yönetmeliğin 3. maddesinde; "*nazım imar planı*", "*uygulama imar planı*", "*revizyon planı*", "*ilave plan*", "*mevzii imar planı*", "*çevre düzeni planı*", "*imar planı*" da tanımlanmaktadır.

** Bu çalışmalar Yönetmelikte; alan, yetişme ortamı, biyolojik çeşitlilik, ağaç serveti ve artım, odun dışı orman ürünleri, ormanın ürün dışı fonksiyonlarının, sosyo-ekonomik durum, sağlık durumu envanteri olarak belirlenmiştir.

- ✓ Havza (ya da entegre havza) planları,
- ✓ Ulusal Ormancılık Programı
- ✓ Eylem planları (Kuraklıkla Mücadele, İklim Değişikliği, Biyolojik Çeşitlilik vb)
- ✓ Bütünleşik kıyı alanı planları
- ✓ Çölleşme ile Mücadele Ulusal Programı

vb bu bağlamda sayılabilir. Hazırlanırken yararlanılan tekniklerin ara sıra kapsadıkları dönemlerin farklı olması; aynı eylemler için birden fazla kuruluşun sorumlu kılınmasına karşı aralarındaki eşgüdümün sağlanabilmesi için herhangi bir düzeneğin oluşturulmamış olması; aynı dönemde gerçekleştirilmesi öngörülen eylemler arasında bir öncelik sırasının bulunmaması, çok daha önemlisi, eylemlerin gerektirdiği bütçenin nereden ve nasıl karşılanabileceği belirsiz olması, bu plan ve programların "***kenar süsü***" olma durumlarını pekiştirmektedir.

Sonuç olarak…

Diyorum ki:

- ✓ Ülkemizde her düzlemdeki planlama çalışmalarında "doğal" süreç ve varlıkların devamlılığının sağlanması, bu varlık ve süreçlerden korunulmasına yönelik herhangi bir yaklaşımda bulunulmamaktadır; egemen olan yaklaşım, hemen hemen tümüyle bu varlık ve süreçlerden olabildiğince daha fazla yararlanılmasıdır; öyle ki, bu doğrultudaki çalışmalar sırasında öteki varlık ve süreçler üzerinde yaratılabilecek olumsuz etkiler de göz ardı edilebilmektedir.
- ✓ "Doğal" süreç ve varlıkların korunmasına yönelik duyarlılıklar ve çalışmalar, temelde, genel olarak "korunan alanlar" olarak anılan ortamlara (milli park, yaban hayatı geliştirme sahaları, özel çevre koruma bölgeleri vb) indirgenmiştir; dolayısıyla bu ortamlar özelinde çeşitli planlama (uzun devre gelişme, yönetim vb) çalışmaları yapılmakta ancak bu çalışmalar sırasında toplumsal, ekonomik, kültürel değişme ve "doğal" süreç ve varlıklar üzerindeki olası etkileri göz önünde bulundurulmamaktadır.
- ✓ Ülkesel ve bölgesel "kalkınma" planları, sektörel eylem planları, çevre düzeni planları, kentsel planlama çalışmaları (imar, uygulama, koruma amaçlı imar planları) hem birbirleriyle hem de "doğal" süreç ve varlıkların korunmasına yönelik eylemlerle gerektiğince ilişkilendirilmemektedir.

Peki; neler yapılabilir?

"Doğal" süreç ve varlıkların "yönetilmesi", bu kapsamda da planlanması söz konusu olduğunda temel sorun, bir yanıyla ekonomi politik ve bir yanıyla da yöntemseldir. "Korunan alanlara" indirgenmiş, süreç değil de sorun odaklı, birbirleriyle ilişkilendirilmeyen, parçacı yaklaşımların beklenen sonuçları verebilmesi, en iyimser bir söylemle, rastlantısaldır; dahası, böylesi yaklaşımların ekonomik, ekolojik, toplumsal ve kültürel maliyetleri çoğu durumda karşılanamayacak denli yüksek olabilmektedir. Bu nedenle, öncelikle "doğal" süreç ve varlıkların ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşama alanlarına dışsallaştırılmasına yol açan yaklaşımların geçersizleştirilmesi, yöntemsel bir gereklilik olmaktadır. Çünkü Fowles'in da belirttiği gibi[16];

> "*Doğa, şu ya da bu şekilde bizim dışımızda, etrafı çevrilmiş ve yabancı, ayrı olarak görüldüğü sürece, doğayı hem dışımızda hem içimizde yitiririz. Kişisel ve genel, insani ve insan dışı olmak üzere bu iki doğa ayrılamaz; doğanın ya da yaşamın kendisi bir başkası aracılığıyla yalnızca başka insanların gözlemleri ve bilgileri aracılığıyla gerçek anlamda asla anlaşılamaz.*"

Öte yandan; insan, dolayısıyla da emek ile "doğal" süreç ve varlıkların ayrıştırılması, aşılması gereken bir başka yaşamsal önemde bir yanlışlıktır. Marks'ın şu saptamasının bu bağlamda da anımsanması gerekmektedir[17]:

> *"İnsan, araçsız olarak doğa varlığıdır. Doğal varlık ve yaşayan doğal varlık niteliğiyle o bir yandan doğal güçlerle, dirimsel güçlerle donatılmıştır; etkin bir doğal varlıktır… Öte yandan, doğal, etten ve kemikten, duyarlı, nesnel varlık niteliğiyle insan, hayvan ve bitkiler gibi edilgin, bağımlı ve sınırlı bir varlıktır."*

Bu gerek yerine getirildiğinde hem insanın hem de öteki "doğal" süreç ve varlıkların varlığını sürdürebilmesi üzerinde olumsuz etkilerde bulunan temel olgunun üretim ilişkileri olduğu; dolayısıyla, ekolojik, ekonomik, toplumsal ve kültürel değişmelerle ilgili planlama çalışmalarının birbirinden soyutlanmaksızın, bütünsellik içinde yürütülmesi gerçeği daha kolay kavranabilecektir.

Yalnızca "doğal" süreç ve varlıklarla ilgili yönetim ve planlama konusu ele alındığında ise, temelde, üç düzlemli bir evrende tartışılması gerekmektedir:

---

[16] Fowles, John (1996). **Ağaç ve Doğanın Doğası**, (Çeviren: Kemal Doğan), AFA Yayınları, s.77. İstanbul.

[17] Marx K. (1976). **1844 El Yazmaları, Ekonomi Politik ve Felsefe**, (Çeviren: Kenan Somer), Sol Yayınları. s. 251. Ankara.

I- Koruma:	II- Korunma:	III- Yararlanma:
✓ **Saklama** ✓ **<u>Sakınma</u>**	✓ **Önleme** ✓ **Değiştirme**	✓ **Doğrudan** ✓ **Değiştirerek**

Açıktır ki, birbirinden soyutlanılmaması gereken bu üç düzlemin yine birbirinden soyutlanmaması gereken "n" sayıda (?) alt düzlemi bulunmaktadır. Bu gereklerin ülkemiz özelinde yerine getirilebilmesi için aşağıda örneklenen yönetsel düzenlemelerin gerçekleştirilmesi, yol açıcı olabilecektir:

- ✓ "*Kalkınma planları ve varsa bölge planlarını temel alan çevre düzeni planları* " değil, gerektiği gibi hazırlanması ve uygulanması hukuksal olarak güvence altına alınmış "*çevre düzeni planlarını*" temel alan ülkesel ve bölgesel kalkınma planları hazırlanmalıdır.
- ✓ Yüksek Planlama Kurulu ile Yüksek Çevre Kurulu'nun işlevsel olarak tümleştirilmelidir.
- ✓ Ülkesel ve bölgesel kalkınma planları özelinde "*stratejik çevresel etki değerlendirmesi*"; alt ölçeği ve niteliği sektörel olarak belirlenecek tüm projeler için: "*ekolojik etki değerlendirilmesi*" çalışmaların yapılması zorunlu kılınmalıdır.
- ✓ "*Verimlilik*" ölçme çalışmalarında temel alınan "girdi" ve "çıktı" kavramları kapsamında ekolojik koşullar ile işgücünün bedensel ve ruhsal sağlığı, toplumsal ilişkiler, değer yargıları, kültür vb, koşullara göre "+" ve "-" işretli değişkenler olarak hesaplamalara katılmalı; ülke, bölge, sektör, işletme, dönem düzeyindeki izleme ve karşılaştırma çalışmaları böyle hesaplanmış "*verimlilik*" göstergeleriyle yapılması sağlanmalıdır.

*

Ne denli "ütopik" öneriler, değil mi?

Kaynakça

Ankara Ticaret Odası; "Küresel Isınma Sektörleri Yaktı" http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=829&l=1 (11 Mart 2007)

Aruoba, Oruç (2005). **Varlık Dergisi**, 1 Ağustos.

Akın, Cemal (1987) (Orman Genel Müdür Yardımcısı); "*Türkiye Ekonomisinde Ağaçlandırmanın Yeri ve Önemi*" konulu panel, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul.

Derviş, Kemal (2013). "Küreselleşme, Büyüme ve Gelir Dağılımı",

http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi27/kuresellesme_buyume_gelir_dagilimi.pdf ; 14 Aralık 2013)

Esin, Ufuk (2003). **I. Ulusal Doğa Tarihi Kongresi**, Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği Yayını, s. 163. Ocak. Ankara.

FAO (2010). **Global Forest Resources Assessment 2010**, **Main Report** Food And Agrıculture Organızatıon Of The Unıted Natıons, Rome. http://www.fao.org/docrep/013/i1757e/i1757e.pdf; (10 Aralık 2013).

Engels F.(1979). "Maymundan İnsana Geçişte Emeğin Rolü", **Doğanın Diyalektiği**, (Çeviren: Arif Gelen), Sol Yayınları. s.229. Ankara.

Fowles John (1996) . **Ağaç ve Doğanın Doğası**, (Çeviren: Kemal Doğan), AFA Yayınları, s.77. İstanbul.

Geçin, Göksel (2005). 16 Ocak 2005. Zaman Gazetesi.

Kara, Kemal (2008). (Orman Genel Müdür Yardımcısı); "Medya Anayoldan Gidiyor, Kazıyı Arkada Yapın"

(http://www.madenciyim.com/forums/showthread.php/984-Medya-Anayoldan-Gidiyor-Kazıyı Arkada-Yapın 23 Nisan 2008)

Seton Lloyd (1998). **Türkiye'nin Tarihi, Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları,** (Çeviren: Ender Varinlioğlu), TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 4. Basım, s.3. 1998. Ankara.

Marx, K. (1976). "Alman İşçi Partisi Programının Kenar Notları", **Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi**, (Çeviren: M. Kabagil), Sol Yayınları, s.22. Ankara.

-------- (1976). **1844 El Yazmaları, Ekonomi Politik ve Felsefe**, (Çeviren Kenan Somer), Sol Yayınları, s.251. Ankara.

Seçgel, Gürcan (2010). "İklim Değişikliği Politikaları ve Enerji", Çevre ve Orman Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü İklim Değişikliği Daire Başkanlığı, 1 Mart, Gebze (Sunum), sayfa 18.

http://www.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/1639739ca03fcb0_ek.pdf; (12 Aralık 2013)

TİSK (2006) **İşveren Dergisi**, Haziran. İstanbul.

Kaynaklar, Sanayi, Bilgi, Model-II

Tevfik KIZGINKAYA, Oturum Başkanı
Aykut GÖKER
Dr. Oktay KÜÇÜKKİREMİTÇİ
Dr. Serdar ŞAHİNKAYA
Dr. Halit SUİÇMEZ

Tevfik KIZGINKAYA: Sevgili konuklar merhaba. Vakti iyi kullanalım diyerek Aykut Göker Hocam söze sizinle başlayalım.

Planlama konusunda dünyada neler yapılıyor, neler yaşanıyor? Gelişmiş ülkelerin gelecek planlarında neler var? Eksenlerinde oldukça yeni bilgilerle önemli saptamalarla dolu bir sunum olacağından eminim.

Aykut Hocam buyrun söz sizin.

Geleceği Öngörebilmek...
Bilimde, Teknolojide, Sanayide...

Aykut GÖKER(*)

21. yüzyıl için planlamayı konuşuyoruz. Demek ki, ülkemizi eriştirmeyi düşündüğümüz bir hedefimiz; bir gelecek öngörümüz var. Planlamayı da o gelecek öngörümüzü erişilebilir kılmak için yapacağız. **'Erişilebilirlik'** gelecek öngörülerinin kilit sözcüğüdür.

Arkada bıraktığımız yüzyılın özellikle ikinci yarısında, bir kısım ülkelerin **öngördükleri geleceğe erişilebilmek için** iki stratejik araçtan yararlandıklarını gördük: **Bilimden ve teknolojiden...**

Ancak bu ülkeler için, bilim ve teknoloji, kendi iradelerinden bağımsız gelişen araçlar değildir. Bu iki aracı, gelecek tasavvurlarının gerçekleşmesini sağlayacak şekilde geliştirmeyi de öngörüyorlar. Asıl başardıkları da bu… Bunun stratejisini belirliyorlar; planlamasını yapıyorlar. Gelişmiş kapitalist ülkelerin geleceklerini inşa konusundaki bu yaklaşımları bugün de geçerli...

Kapitalizmin dünya sistemi içinde sonradan sanayileşen ülkeler de önde koşanlara yetişip onları geçmek için aynı yola başvuruyorlar. Aslına bakarsanız o ülkeler sanayileşirken de bu süreçle eş zamanlı olarak bilim ve teknolojide yetkinleşmeyi; bu iki etkin aracı kendi gelecekleri için kendilerini geliştirebilme yetkinliğine kavuşmayı öngörmüşler; bunun plan ve stratejilerini uygulamışlar ve bunu başarmışlardır.

Sonradan sanayileşen ülkelerin bu deneyimleri, bilim ve teknolojide yetkinlik kazanmaya da gereken stratejik önem verilirse, kapitalizmin dünya sistemi içinde bile, en azından konum değiştirmenin mümkün olacağını gösterir. Bu nokta, aynı sisteme eklemlenmiş Türkiye açısından da önemlidir.

Sunuşumda, her iki kategoriden ülkelerin ulusal stratejilerine / planlarına ilişkin örneklerden hareketle, asıl dayanakları olan bilim, teknoloji ve

---

(*) Makine Mühendisi, Araştırmacı, Yazar.

sanayinin geleceğine ilişkin öngörüleri hakkında sizlere fikir vermeye çalışacağım.

Avrupa Birliği'ne dâhil iki ülkeden, Almanya ve Birleşik Krallık'tan örnek vererek başlayayım.

Almanya için Yüksek Teknoloji Stratejisi (2006-2009)

"Vizyonumuz, bilim ve sanayideki başarıya saygı duyan ve ödüllendiren bir ülkedir. ...Merak eden, öğrenen bir toplum istiyoruz.

"Doğa bilimlerinden beşerî bilimlere, küçük start-up'lardan erişkin KOBİ'lere, her kesimde, yeteneğimizi güçlendirmek istiyoruz.

"2020'ye gelindiğinde, Almanya'yı 'araştırmaya en fazla dost olan ülke' hâline dönüştürmeyi başarmış olacağız.

"Almanya için, başarıda bir sınır olmayacaktır...

"Bugünümüzü ve çocuklarımızın gelecekteki yaşam standardını güvence altına alabilmek için, yeni fikirlere, yeni ürünlere ve yeni sistem çözümlerine ihtiyacımız vardır.

*"**Rekabet üstünlüğü yarışını düşük işçilik ücretlerine dayanarak kazanamayız** (atç). Bu yarışı ancak fikirlere, ama en iyilerine, dayanarak mutlaka kazanırız..."*

Almanya'nın 2006'da üç yıl ileriye dönük olarak ortaya koyduğu **Yüksek Teknoloji Stratejisi**'nden[1] aldığım bu birkaç cümle, kendi gelecekleri ile ilgili niyetleri konusunda, galiba, ek bir yorumu gerektirmeyecek kadar açık bir fikir veriyor.

Federal Kabine 2010 yılında bu Yüksek Teknoloji Stratejisi'nde (2006-2009) öngörülen başarılı çizginin 2020'yi hedef alarak sürdürülmesine karar verdi. ***'Yüksek-Teknoloji Stratejisi 2020'*** olarak anılan yeni strateji, önceki genel yaklaşımın sürdürülmesini güvence altına alırken yeni öncelikleri de belirledi. O önceliklerden de birkaç önemli noktaya isterseniz birlikte göz atalım:[2]

"Almanya'yı iklim/enerji, sağlık/beslenme, ulaşım, güvenlik ve iletişim alanlarında bilim ve teknoloji tabanlı çözümler üreten önder ülke yapmak istiyoruz. ...Büyümenin ve Almanya'da istihdam yaratmanın yolu da budur.

---

[1] Federal Ministry of Education and Research (2006), **Igniting Ideas: The High-Tech Strategy for Germany**, Published by Bundesministerium für Bildung und Forschung / Federal Ministry of Education and Research (BMBF), Public Relations Division, Berlin.

[2] Bkz. http://www.bmbf.de/en/6618.php (11.04.2014)

"Seçilmiş alanlarda yürürlüğe konacak geleceğe dönük projeler, araştırma ve inovasyon politikasının odak noktası olacaktır. Bu projelerde izlenecek amaç, on yıldan on beş yıla kadar uzanan bir dönem içinde, bilimsel ve teknolojik gelişme ile ilgili olarak belirlenen özgül hedeflere ulaşılmasıdır. Bunun için gerekli yenilik stratejileri geliştirilecek ve somut durumlarda, bunların gerçekleştirilmesine yönelik adımlar planlanacaktır."

Bu yeni stratejinin mottosu da çok açık: *"Fikirler - Yenilik (İnovasyon) - Refah"...*[3]

IDEEN INNOVATION WACHSTUM Die Hightech-Strategie für Deutschland	IDEAS INNOVATION PROSPERITY The High-Tech Strategy for Germany

Almanya, bu ve benzeri ulusal stratejiler izleyerek, öngördüğü hedeflere ulaşabiliyor mu? Ulaşıyor ve geçmişteki bu deneyimi de kanıtlıyor ki, ***'Yüksek-Teknoloji Stratejisi 2020'***de de başarılı olacak. Almanya için başarının sırrını Newsweek'in önceki Avrupa Ekonomisi Editörü, Berlinli gazeteci Stefan Theil çok net bir biçimde açıklıyor:[4] *"Almanya, en iyi fikirleri üniversite laboratuvarlarından fabrika tabanına indirmenin esnek ve etkin yolunu bulmuştur."*

Unutmamak gerekir ki, Alman üniversitesi 1800'lü yılların ikinci yarısında kimya sanayiine yönelik araştırmalarıyla Alman kimya sanayiini dünya önderi yapmıştı. Ve bu işbirliği, üniversite için de sanayi için de dünyada bir ilkti... Almanya'da üniversite-sanayi işbirliğinin temeli o yıllarda atılmıştır. Bu neredeyse iki yüzyıllık bir deneyim birikimi demektir. Alman devleti de bu işbirliğinin kurulması ve sürdürülmesindeki katalizörlük rolünün o tarihlerden beri farkındadır ve bunun gereğini de yerine getirmektedir.

Öngörülen ulusal stratejinin gerçekleştirilmesi için gerekli olan kamunun finansman katkısının da yine aynı stratejide öngörülmüş olduğunu belirterek AB'den vereceğimiz ikinci örneğe; Birleşik Krallık'a geçelim.

---

3 Bkz. http://www.hightech-strategie.de/de/390.php (11.04.2014)

4 Theil, Stefan (2012), *"Why Germany Still Makes Things",* **Scientific American**, October, 2012.

İmalatın Geleceği: Birleşik Krallık için Yeni bir Fırsat ve Boy Ölçüşme Çağı (2013)

Birleşik Krallık'tan, Majestelerinin Hükûmeti'nin **Bilim Ofisi** tarafından yapılmış bir **sanayi öngörü** çalışmasını örnek olarak seçtim.[5] Sanayi ile ilgili bir öngörü çalışmasının 'bilim ofisince' yapılmış olması, sanıyorum, ilk bakışta sizin de dikkatinizi çekmiştir. Bu bize geleceğin sanayiinin niteliği konusunda bir ön fikir vermektedir.

Söz konusu çalışmada, imalat sanayii Birleşik Krallık'ın gelecekte de iddialı olacağı bir alan olarak öngörülmüş ve bu iddianın sürdürülebilmesi için hangi teknolojilere öncelik verilmesi gerektiği belirlenmiştir. Herhangi bir teknolojiye verilen öncelik, o teknolojiyi geliştirmede yetkinleşmenin yanında o teknolojinin dayandığı bilim alanında da yetkinlik kazanmanın öngörüldüğü anlamına gelir.

[5] Foresight (2013), **The Future of Manufacturing: A new era of opportunity and challenge for the UK**, Summary Report, The Government Office for Science, London.

Bunun altını çizerek, aşağıdaki tabloya birlikte göz atalım.

Tablomuzda öncelikli teknolojiler 'jenerik teknolojiler' ve 'ikincil teknolojiler' olarak iki ayrı kategoride toplanmış... Bilindiği gibi, imalat sanayii de içinde olmak üzere, ekonomik faaliyet alanlarının neredeyse tamamını derinden etkileyen teknolojiler 'jenerik teknolojiler' olarak anılmaktadır. Etkileri belirli faaliyet alanlarıyla ya da belirli sektörlerle sınırlı kalan teknolojiler ise bu çalışmada 'sekonder (ikincil) teknolojiler' olarak adlandırılmıştır.

Gelecekteki imalat faaliyetlerinde önemli olacak jenerik ve ikincil teknolojiler

Jenerik Teknolojiler	Gelecekteki Olası Etkileri
Enformasyon ve Komünikasyon [Bilişim] Teknolojileri	Tasarım süreçleriyle entegre çalışacak modelleme ve simülasyon programları, sanal gerçeklik araçlarıyla birlikte, en karmaşık ürün ve süreç tasarımlarının bile bilgisayar ortamında değerlendirilip optimize edilmesini mümkün kılacak.
Sensörler	Sensörlerin teknoloji ağlarıyla entegre edilmesi, örneğin ürünlerin sensörler aracılığıyla internete bağlanması, imalatta devrim yaratacak. Üründen bilgisayar ortamına veri akışını sağlayan bu yeni sistemler, örneğin, imalat hat ve makinalarının ve ürünlerin kendi kendilerini kontrol etmelerini sağlayacak ve böylece bir arıza olasılığının, ortaya çıkmadan önlenmesi mümkün olacak.
İleri / İşlevsel Malzemeler	Birleşik Krallık'ın güçlü olduğu bir bilim ve teknoloji alanının konusu olan pek çok yeni malzeme yaygın olarak kullanıma girecek. Reaktif nanoparçacıklar, çok hafif kompozitler, kendi kendini onaran malzemeler, karbon nanotüpler, biyomalzemeler ve kullanıcılara geri beslemede bulunacak akıllı malzemeler bunlar arasında yer alacak.
Biyoteknoloji	Biyoteknoloji tabanlı ürün yelpazesi ve sanayinin kullandığı biyoloji alanları genişleyecek. Hastalıkların tedavisinde uygulanacak yeni yöntemler, hasta yatağının hemen yanında kişiye özgü ilaç üretimi, kişiye özgü fabrikasyon organlar, mühendislik tasarımı et ve deri, sürdürülebilir yakıt ve kimyasalların üretimi biyoteknolojinin potansiyel gelişme alanları olarak gözükmekte...
Sürdürülebilir yeşil teknolojiler	Üretimde enerji ve su kullanımını azaltan teknolojiler, temiz üretim teknolojileri, çevreye zarar veren madde kullanımını en az düzeye indiren teknolojiler ve benzerleri ile ilgili uygulamalar yaygınlaşacak.

İkincil Teknolojiler	Gelecekteki Olası Etkileri
Veri ve bilgi tabanı genişletilmiş otomasyon	Daha önce insan çalıştırılmasını gerektiren pek çok işin otomasyonunda bu önemli olacak. Veri ve bilgi tabanında genişleme müşteri tercihlerinin anlaşılmasına ve kişiye özel ürün tasarımına imkân verecek.
Nesneler arası internet bağlantısı	İşin optimizasyonu, kaynak yönetimi, enerji kullanımının en az düzeye indirilmesi ve uzaktan sağlık hizmeti verilmesinde önemli etkileri olacak. Gelecekte beklenen, fabrikada ve üretim sürecinde yer alan, akla gelebilecek her şeyin merkezi ağlar yardımıyla birbirine bağlanmasıdır. Yeni ürünler, giderek, gömülü sensörlerin olduğu otonom ürünler hâline dönüşecek.
İleri robotik ve otonom robotlar	Robotikte kaydedilen ilerlemeler pek çok imalat işlemini gereksiz hâle getirecek. Sağlık bakım hizmetleri ve cerrahide de otonom ya da yarı otonom robotların işlevi giderek artacak.
Katkısal imalat *(additive manufacturing);* 3 boyutlu baskı *(3 D Printing)* olarak da biliniyor.	3 boyutlu baskı geleneksel imalat yöntemlerini kökten değiştirecek. Tasarımların atıkları azaltacak yönde optimizasyonuna; ürünlerin olabildiğince hafifletilmesine; yedek parça stoklarının azaltılmasına; imalat yeri seçiminde daha fazla esnekliğe; kişiye özel üretime; tüketicilerin gereksindikleri ürünlerden bazılarını kendilerinin üretmelerine; sipariş edilen özellik ve bileşime sahip yeni ürünler üretilmesine imkân veren esas alet bu olacak.
Bulut bilişim *(cloud computing)*	Bilgisayarımıza yüklü yazılımlar dışında, dünyanın farklı noktalarında bulunan, internet üzerinden erişime açık sunucular üzerinden çalıştırılan web tabanlı yazılımlardan yararlanabilme imkânı ('bulut bilişim' olarak anılıyor) çok genişleyecek. Bilgisayar destekli imalat uygulama sistemleri giderek gerçek zamanlı olarak çalışacak; böylece, üretim sürecinin çok sayıdaki elemanının eş zamanlı denetimi mümkün olacak. Tedarik zinciri yönetimi, kaynak ve malzeme planlaması ve müşteri ilişkileri yönetiminde üretkenliği artırma yönünde yeni fırsatlar doğacak.
Seyyar internet	Akıllı telefonlar ve benzeri cihazlar tedarik zincirlerinin, bakım ve üretim faaliyetlerinin yönetiminde genel amaçlı aletler olarak hemen her yerde kullanılabilecek. Bu cihazlar örneğin uzaktan sağlık hizmeti verilebilmesini sağlar hâle getirilecek; bunun için de pil teknolojisi, az enerji kullanan ekranlar, kullanıcı arayüzleri, elektroniğin nano boyutta minyatürleştirilmesi ve plastik elektroniği gibi imkân ve teknolojilerle desteklenecek.

Tabloda yer verilen teknolojilerin hiçbiri imalat sanayiinin yabancısı değildir; ama burada asıl anlatılmak istenen, bu teknolojilerin ve çok daha gelişkinlerinin imalat sanayiinin bütün sektörlerinde yaygınlaşacağı ve imalat sürecinde köklü değişimlere yol açacağı gerçeğidir. Bu gerçek karşısında, Birleşik Krallık, sanayiinin dünya pazarlarında üstün olduğu alanlarda bu üstünlüğü sürdürebilmesi ve bir bütün olarak rekabet üstünlüğü kazanabilmesi için anılan teknolojileri geliştirmede mutlaka yetkinleşmesi gereğine işaret edilmektedir.

Anlaşılan odur ki, imalat sanayiindeki gelişmeler insan gücünün - yalnızca kol gücünün değil olabildiğince beyin gücünün de- ileri düzeyde gelişkin teknolojilere dayanan makinalar tarafından ikame edilmesi yönündedir. Carnegie Mellon Üniversitesi'nin (ABD) Robotik Enstitüsü'nden, sistem bilimci David Bourne'un şu öngörüsü bu gidişi, sanıyorum, yeterince açık bir biçimde anlatıyor:[6] *"Fabrika tabanında işçiler ve robotlar dirsek dirseğe çalışacak; ama bazen emirlerin kimin tarafından verildiğini karıştıracaksınız."*

İmalat sürecinde insan gücünü ikame etmenin yanında, muazzam bir zaman ve girdi tasarrufu da sağlayacak teknolojik gelişmelerin bir başka örneği de, *"3 boyutlu baskı (3 D Printing)"* teknolojisi diye de anılan *"katkısal imalat (additive manufacturing)"* teknolojisindeki gelişmelerdir. Aşağıdaki ilk fotoğraf, 3 boyutlu baskının ne anlama geldiğini göstermektedir. Diğer fotoğraf ise 46 ayrı titanyum parçadan oluşan bir protez eli gösteriyor. Her parça 3-boyutlu baskı yöntemiyle imal edilmiş… Ama şimdi Oak Ridge Ulusal Laboratuvarı'nda (ABD) bu elin aynı yöntemle ama bir bütün olarak tek bir seferde basılması üzerinde çalışılıyor.

Sonuç olarak, geleceğin imalat sanayii ile ilgili bu öngörü çalışmasıyla, Birleşik Krallık sanayiine verilen açık mesajın şu olduğu söylenebilir: *'Dünyanın önde koşan ülkelerinde imalat sanayiindeki gelişmelerin tabloda belirtildiği yönde olması öngörüldüğü ve gidişin de o yönde olduğu görüldüğüne göre, eğer ülke sanayii olarak geride kalmak istemiyorsak, biz de buna ayak uydurmalıyız.'* Majestelerinin Hükûmeti de, bu çalışmayı devletin Bilim Ofisi'nde yaptırdığına göre, Birleşik Krallık sanayiinin öngörülen yönde mesafe alabilmesi için gereken özendirici önlemleri herhâlde alacaktır, diye düşünmek gerekir.

---

[6] Bourne, David (2013), *"My Boss The Robot.",* **Scientific American**, Mayıs, 2013.

Kaynak: http://footage.shutterstock.com/clip-3633239-stock-footage--d-printing-additive-manufacturing-is-turning-the-impossible-into-the-possible-d-animation-of.html?src=rel/3633215:2

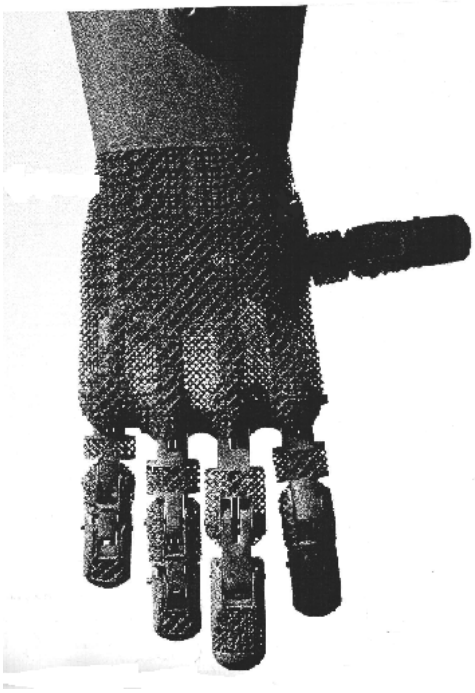

Kaynak: Greenemeir, Larry (2013), *"To print the Impossible",* **Scientific American**, May, 2013, pp. 30-33.

Avrupa'dan Uzak Doğu'ya uzanarak, sonradan sanayileşen iki ülke örneğiyle, Japonya ve G. Kore örnekleriyle, yolumuza devam edelim.

Japonya'nın 9'uncu Bilim ve Teknoloji Öngörüsü (2010) ve 4'üncü Bilim ve Teknoloji Ana Planı (2011-2015)

Japonya, hemen hemen her beş yılda bir, en az 15 yıl ileriye dönük, bilim ve teknoloji öngörü çalışması yapan bir ülke… Örneğin, 1997 Haziran'ında [İngilizcesi] yayımlanan 6'ıncı öngörü çalışması 30 yıl ileriye dönüktü ve 2025 yılı hedef alınmıştı.[7] Japonlar 1971 yılından beri bu işi yapıyorlar. 2010 Aralık'ında, **"Bilim ve Teknolojinin Geleceğin Toplumuna Katkısı"** başlığı altında, bunlardan 9'uncusu yayımlandı.[8] Bu çalışmalarda ortaya konan öngörüler beş yıllık bilim ve teknoloji ana planlarında, plan hedeflerinin belirlenmesine ışık tutuyor.

Japonya'nın Bilim ve Teknoloji Öngörü Merkezi ile Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikası Enstitüsü tarafından hazırlanan **9'uncu Bilim ve Teknoloji Öngörüsü** 2900 uzmanın **2025** yılını hedef alarak iki yıllık bir çalışma sonucu görüş birliğine vardıkları bir öngörü...[9] Amaçları Japonya'nın, belirledikleri dört stratejik hedefe erişebilmesi... Bu hedefler,

- [Dünya] bilim ve teknoloji arenasında ana oyuncu olmak...
- Yeşil inovasyon yoluyla sürdürülebilir büyüme...
- Yaşlanan ama sağlıklı kalan bir toplum için başarı modeli...
- Tehlikeden uzak yaşam...

olarak özetlenmiş… Bu dört hedefe erişmek için bilim ve teknolojide öncelik verilmesi gereken faaliyet alanları tek tek belirlenmiş. Burada bunların dökümü yapılmayacak; bu, sunuşumun sınırlarını aşan bir konu. Ama bu öngörü çalışmasının ışığı altında hazırlanan **Japonya'nın 4'üncü Bilim ve Teknoloji Ana Planı (2011-2015)**'e göz atmakta yarar var.

Plan yapılırken gelecekteki Japonya'nın fotoğrafı şöyle ortaya konmuş (buna, Japonya'nın erişilmesi hedef alınan geleceği' de diyebilirsiniz):

---

7 Fourth Policy-Oriented Research Group and, National Institute of Science and Technology Policy (NISTEP) and Science and Technology Agency, **The Sixth Technology Forecast Survey -Future Technology in Japan toward the Year 2025-**, NISTEP Report No.52, June 1997.

8 Science and Technology Foresight Center and the National Institute of Science and Technology Policy, **Contribution of Science and Technology to Future Society -Summary on the 9th Science and Technology Survey-**, NİSTEP Report No. 145, December 2010.

9 6'ıncı çalışmada hedef aldıkları yılın 2025 olduğuna değinilmişti. 9'uncuda da aynı yıl hedef alındığına göre, aradan geçen süre içinde yaptıkları iki çalışmanın da sonuçlarını dikkate alarak, 9'uncuda, 2025 için daha önce belirledikleri hedefler ve öngörülerinde gerekli düzeltmeleri yapıp daha kesin sonuçlara vardıkları söylenebilir.

- Sürdürülebilir büyümeyi ve toplumsal gelişmeyi başarmış bir ulus...
- Yurttaşları güven içinde yaşayan; onlara, yüksek yaşam kalitesi sunabilen bir ulus...
- Büyük ölçekli doğal âfetler gibi küresel sorunların çözümünde önder olan bir ulus...
- Varlığının temelini oluşturan bilim ve teknolojideki yetkinliğini sürdürebilen bir ulus...
- Fikrî mülkiyet yaratmayı; bilim ve teknoloji kültürünü geliştirmeyi sürdürebilen bir ulus...

Ve gelecekte böyle bir Japonya yaratabilmek için izleyecekleri bilim ve teknoloji politikasının ilkelerini de şöyle belirlemişler:

- Tümleşik [sistemik bütünlüğü olan] bir bilim, teknoloji ve yenilik (inovasyon) politikası ve bu politikanın tamamlayıcısı bir teşvik sistemi…
- İnsan kaynaklarının ve bu kaynakları destekleyen organizasyonların / kurumların rollerine daha büyük bir öncelik verilmesi…
- Toplumla birlikte yaratılmış bir bilim, teknoloji ve yenilik politikasının uygulanması…

Japonya örneğimizi, sözünü ettiğim 4'üncü Bilim ve Teknoloji Ana Planı'na ilişkin bilgileri aldığım JSPS (Japan Society for the Promotion of Science) Ouarterly'nin 2011 Kış sayısının kapağındaki resimle noktalayayım. Herhâlde, özetlediğim her iki politika belgesinde de Japon toplumunun geleceği ile ilgili olarak öngörülen ortak stratejik hedefi anlatıyor: ***"Yaşlanan ama sağlıklı kalan bir toplum…"***

JSPS Quarterly, 2011, Winter.

G. Kore'nin 'Vizyon 2025'i ve Yeni Bilim ve Teknoloji Ana Planı

G. Kore'nin de 1999 yılında yayımlanan uzun vâdeli, bilim ve teknoloji geliştirme planı var. 2025 yılını hedef alan ve iki ayrı öngörü çalışmasına dayandırılan bu plan, kısaca **Vizyon 2025** adıyla anılıyor. Bu planda altı teknoloji alanına öncelik verilmesi öngörülmüştü:

- Enformasyon teknolojisi
- Nanoteknoloji
- Biyoteknoloji
- Temiz ürün-temiz üretim teknolojileri
- Enerji ve
- Yeni malzeme teknolojileri...

Ayrıca, G. Kore'nin bilim ve teknolojide yetkinleşmesi ile ilgili olarak somut hedefler ortaya konmuştu. Bu hedeflerden aşağıda, bir başka vesileyle söz edeceğiz.

G. Kore, Japonya gibi, beş yıllık bilim ve teknoloji ana planları da hazırlayan bir ülke... Sözü edilen uzun vâdeli, bilim ve teknoloji geliştirme planı da aslında, 1999 sonrasındaki beş yıllık ana planlara ülkenin uzun vâdedeki hedeflerini göstermek için hazırlanmış. Beş yıllık bilim ve teknoloji ana planlarından sonuncusu 2013-2017 yıllarını kapsıyor.

Bu yeni **Bilim ve Teknoloji Ana Planı**'nda beş stratejik hedef öngörülmüş:

- ARGE desteğinin 63,86 milyar dolardan izleyen beş yılda **86,84 milyar dolara** yükseltilmesi...
- Akıllı şebekeler, CO_2 tutma-depolama, kişiye özel farmasötikler dâhil **öncelikli 30 alanda** stratejik öneme sahip **120 teknolojiyi** geliştirmede yetkinlik...
- Temel bilimlere daha fazla destek sağlanarak yaratıcılık kapasitesinin geliştirilmesi...
- KOBİ'lere ve risk sermayesi şirketlerine daha büyük destek...
- Bilimle ilgili yeni işler yaratılması...

Öngörülen kamunun ARGE desteğiyle ilgili bir karşılaştırma yapılabilmesi için Türkiye'nin, özel sektörü, üniversitesi, kamusu dâhil, 2012 yılı toplam ARGE harcamasının ≈ 7,3 milyar dolar (o yıl için 1 dolar ≈ 1,8 TL alındı) olduğuna işaret edelim. Kore için yalnızca kamu desteği ile ilgili olarak öngörülen ise, yıllık ortalama: 17,4 milyar dolar…

G. Kore'nin yeni planına ilişkin bu bilgilerin kaynağı **UK Trade & Investment**; bu kurumun bu konudaki kaynağı ise Britanya'nın Seul Elçili-

ği… Elçiliğin, 22 Temmuz 2013 tarihini taşıyan, söz konusu planla ilgili yorumu şöyle: *"Daha önceki yönetimin 5-7-7 inisiyatifine göre, bu plan, kapsam ve hacim olarak çok daha fazla iddialı... Öngörülen hedefler, vaatten çok bir yön gösterme olarak yorumlanabilir…"*

Bu yorumda geçen *"**5-7-7** inisiyatifi"nin* ne olduğunu merak etmişsinizdir. Bu, biraz önce sözünü ettiğim Vizyon 2025'te öngörülen ulusal hedefleri formüle eden bir ifade... O hedefler şunlardı:

- ARGE harcamalarında GSYH'nin % **5**'i hedefine erişmek...
- Bilim ve teknolojide dünyanın en tepedeki **7** büyük gücün arasında yer almak...
- Belli başlı **7** teknoloji alanında önde koşmak...

Britanya'nın Seul Elçiliği, yeni planın hedeflerini abartılı buluyor ama 2012 yılında, G. Kore ARGE harcamaları dünya sıralamasında % 4,03 ile 2. konumdaydı;[10] bilimde de, dünyanın en iyi 8. ülkesiydi.[11] Galiba bu Koreliler kendilerine gösterilen yönü tutturuyorlar.

ABD'den İki Örnek: Bir Strateji ve Bir Stratejik Plan…

Son iki örneğimiz, kapitalizmin dünya sisteminde başı çeken ve liberal ekonominin, serbest rekabetin ideolojik ve siyasî plandaki baş savunucusu ABD'den olacak...

İlk örnek bir strateji belgesi... Şubat 2011 tarihini taşıyan bu strateji belgesinin kapağında şu yazılı: ***Ekonomik Büyüme ve Refahımızın Güvencesi Olan Amerikan İnovasyonu için Bir Strateji...***[12]

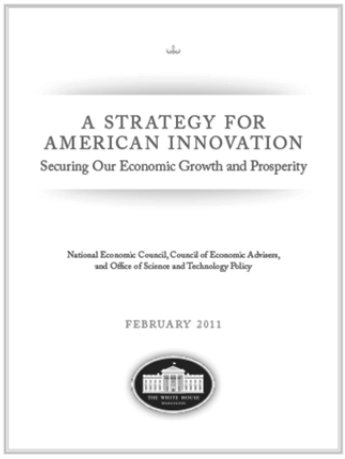
A STRATEGY FOR AMERICAN INNOVATION
Securing Our Economic Growth and Prosperity

National Economic Council, Council of Economic Advisers, and Office of Science and Technology Policy

FEBRUARY 2011

[10] Bkz. *"Special Report: State of the World's Science; 2013"*, **Scientific American**, October, 2013, p. 55.

[11] Bkz. *"Special Report: State of the World's Science; 2012"*, **Scientific American**, October, 2012, pp.36-7.

[12] National Economic Council, Council of Economic Advisers, and Office of Science and Technology Policy (2011), **A STRATEGY FOR AMERICAN INNOVATION Securing Our Economic Growth and Prosperity**, February 2011, The White House, Washington.

Stratejiyi hazırlayan Ulusal Ekonomi ve Ekonomi Danışmanları Konseyleri ile Bilim ve Teknoloji Politikası Ofisi, Başkanlık İcra Ofisi'nin birimleridir. Doğal olarak da, stratejinin siyasî plandaki sahibi ABD Başkanıdır ve 25 Ocak 2011'de de bizzat Başkan Obama tarafından açıklanmıştır.[13]

*"Bu belge, 2009 Eylül'ünde yayımlanan **İnovasyon Stratejisi**'ni güncelleştirmekte ve Yönetimin, Amerikan halkının ve Amerikan iş çevrelerinin Amerika'nın uzun vâdeli ekonomik büyümesini güçlendirmek için birlikte nasıl çalışabileceklerinin ayrıntılarını ortaya koymaktadır."*[14]

Çizilen strateji, üç ana kabûle dayanmaktadır; ifade biçimlerini koruyarak aktarıyorum:

(i) Uzun vâdeli büyüme ve rekabet üstünlüğü sağlayarak geleceğimizi kazanmak için inovasyon esastır.
(ii) Özel sektör, Amerika'nın inovasyon motorudur.
(iii) İnovasyon için uygun ortamı yaratma görevi hükûmetindir. Bunun için özel sektöre destek sağlar; pazar tökezlemesini *(market failure)* ve sistemik tökezlemeleri önler.

Bu üç ana kabûlden üçüncüsünde geçen *"özel sektöre destek sağlama"* meselesi, burada sözü edilen ülke, liberal ekonominin baş savunuculuğunu yapan ABD olduğu için belki yadırganabilir. Ama bu ülkenin, kurulduğu günden bugüne, *'Amerikan ulusunun = Amerikan özel sektörünün'* çıkarlarının gerektirdiği her durumda devlet desteğini harekete geçirdiği ve korumacılığa başvurduğu bilinen bir gerçektir. Onun için bunda şaşılacak bir yan yok. Ama yine de bu son kabûlde şaşılacak başka bir nokta var. O da, kapitalist bir ekonomide bilim, teknoloji ve inovasyon talebinin pazar güçlerince sistemi sürdürebilecek düzeyde karşılanamadığı gerçeğinin resmî bir belgede *"pazar tökezlemesi"* terimi de kullanılarak, bu denli açık ortaya konmuş olmasıdır. Tabiî böyle bir durum varsa, ABD sisteminde de ilân edilmemekle birlikte kural bellidir: Devlet o *"tökezlemeyi"* önlemekle yükümlü olacaktır.

Bu üç kabûlden hareketle, ***"ekonomik büyüme ve [Amerikan toplumunun] refahının güvencesi olan Amerikan inovasyonu için"*** yapılması öngörülenler üç ana başlık altında toplanmıştır. Bunlar aşağıda aynı ana başlıklar altında özetlenmektedir:

---

[13] Bkz. http://www.whitehouse.gov/issues/economy/innovation ve http://www.whitehouse.gov/administration/eop (08.04.2014)
[14] National Economic Council, and others (2011), p.1.

I. Amerikan inovasyonunun yapı taşlarına yatırım:

- Gelecek kuşaklara 21. yüzyıl becerilerinin kazandırılması ve dünya klasında bir işgücünün yaratılması…
- Temel araştırmalarda Amerika'nın önderliğini güçlendirip genişletme…
- Örnek bir 21. yüzyıl altyapısının inşası…
- İleri düzeyde bir enformasyon teknolojisi ekosisteminin geliştirilmesi…

II. Pazarı temel alan inovasyonun teşviki:

- ARGE'de vergi erteleme uygulaması basitleştirilerek ve sürekliliği sağlanarak ticarî inovasyona hız kazandırılması…
- Yenilikçi girişimciliğin desteklenmesi…
- İnovasyonun neşv-ü nemâ bulacağı (boyatacağı) ortamların *[innovation hubs]* yaratılması için katalizörlük ve girişimcilik ekosistemlerinin gelişmesini teşvik…

III. Ulusal öncelikler için katalizörlük:

- Temiz enerji devriminin önünün açılması…
- Biyoteknoloji, nanoteknoloji ve ileri imalata hız kazandırılması…
- Çağ açıcı uzay yetenek ve uygulamalarının geliştirilmesi…
- Öğretim teknolojilerinde sıçrama yapılması…

Bu üç öngörü için de galiba fazla yoruma gerek yok... ***Özetle öngörülen şudur:*** ABD'nin dünyadaki mutlak üstünlüğünü sürdürmek için devlet vergi ertelemesi, destek, teşvik; elinden ne gelirse yapacaktır…

ABD'den ikinci örneğimiz, bir stratejik plan... Başlığı, **İleri İmalat için Ulusal Stratejik Plan**...[15] Bu planı, Başkanlık İcra Ofisi ve Ulusal Bilim ve Teknoloji Konseyi hazırlamış... Anılan bu ikinci birim, kabine düzeyinde bir konsey ve birincil görevi, federal bilim ve teknoloji yatırımlarının hangi ulusal hedeflere yönelik olarak yapılacağını açık bir biçimde belirlemek...

Stratejik Plan Şubat 2012 tarihini taşıyor. Beş ana hedef ortaya konmuş; özetleyerek aktarıyorum:

---

[15] Executive Office of the President National Science and Technology Council (2012), **A NATIONAL STRATEGIC PLAN FOR ADVANCED MANUFACTURING**, February 2012, Executive Office of the President of the United States.

Hedef I:

- Özellikle küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin ileri imalat teknolojilerine yatırım yapmalarına hız kazandırılması…
- Bunun için Federal Ajansların 'ARGE'ye dayalı ürün tedarik' uygulamaları başta olmak üzere, Federal imkânların etkin kullanımı…

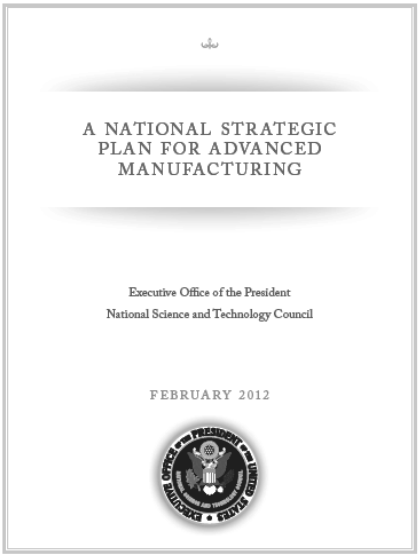
A NATIONAL STRATEGIC PLAN FOR ADVANCED MANUFACTURING

Executive Office of the President
National Science and Technology Council

FEBRUARY 2012

Hedef II:

- İleri imalat sektörünün gereksindiği becerilerle donatılmış işçi sayısının artırılması ve eğitim sisteminin buna yanıt vermesi…

Hedef III:

- İleri imalat teknolojilerine yatırım yapılmasını hızlandırıp yaygınlaştırmak için, ulusal ve bölgesel düzeyde, kamu-özel / kamu-sanayi-üniversite ortaklıklarının kurulması ve desteklenmesi…

Hedef IV:

- Federal hükûmetin ileri imalat yatırımlarının optimizasyonu…

Hedef V:

- Kamunun ve özel sektörün ileri imalatta ARGE yatırımlarının artırılması…

Kanımca, ortaya konan bütün bu ulusal hedefler ayrıca bir yorum yapmayı gerektirmeyecek kadar açık... ABD Başkanı ve Federal Hükûmet bu hedeflere ulaşılmasını sağlamakla yükümlü... Ama burada yapılması gereken bir tespit ve yanıtlanması gereken bir soru var:

Tespit: Görünüşe göre dünyanın en Liberal ekonomisinde ulusal strateji /ulusal stratejik plan uygulaması var! Yanıtlanması gereken soru: Peki, nasıl uygulanıyor?

Liberal ekonomide ulusal strateji /ulusal plan nasıl uygulanıyor?

Bu soruyu, somut olarak yukarıda özetlemeye çalıştığım stratejik planda öngörülen hedefler üzerinden yanıtlamaya çalışalım. Örneğin ilk hedefi ele alalım. Neydi o hedef ? ***"****Özellikle küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin ileri imalat teknolojilerine yatırım yapmalarına hız kazandırılması…"* Ve sorumuzu somut olarak soralım: Liberal bir ekonomide, özel sektör sanayi kuruluşlarının, devlet eliyle belirlenmiş bir teknoloji alanına -**ileri imalat teknolojilerine**- yapacakları yatırımlara nasıl hız kazandırılır? Yanıt, bu hedefin hemen altında somut olarak var: *"Federal ajansların **AR-GE'ye dayalı ürün tedarik** uygulamaları başta olmak üzere, Federal imkânların etkin kullanımı"* ile...

İsterseniz şimdi bu yanıtı biraz açalım. Bunun için ülkenin **Federal Araştırma ve Geliştirme Bütçesi**'ne (**Tablo I**) bakmamız yeterli olacak. O bütçeye göz atarken, Türkiye'nin -özel sektörü, kamusu, üniversitesi dâhil- 2012 yılı toplam ARGE harcamasının 7,3 milyar dolar dolayında olduğunu yine kıstas olarak aklımızda tutalım:

Tablo 1: Federal ARGE Ödeneği /Kurumlara Göre Dağılım / 2011 M.Y.-2013 M.Y. (Milyar Dolar)

Kurumlar	2011 Gerçekleşen	2012 Gerçekleşme Tahmini	2013 Teklif
Savunma Bakanlığı	77,500	72,739	71,204
Sağlık Hizmetleri ve Sosyal Yardımlar	31,186	31,153	31,400
Enerji	10,673	11,019	11,903
NASA (Ulusal Havacılık ve Uzay Ajansı)	9,099	9,399	9,602
NSF (Ulusal Bilim Vakfı)	5,486	5,680	5,904
Ticaret Bakanlığı	1,275	1,258	2,573
Tarım Bakanlığı	2,135	2,331	2,297
Em. Askerlerle ilgili Hizmetler	1,160	1,164	1,166
Ulaştırma Bakanlığı	953	944	1,076
İçişleri Bakanlığı	757	796	854
Yurt Güvenliği	664	577	729
Çevre Koruma Ajansı	584	568	580
Diğer	1,242	1,241	1,532
TOPLAM	142,714	138,869	140,820

Kaynak: Executive Office of the President, OMB, Analytical Perspectives, Budget of the United States Government, Fiscal Year 2013, Table 22-1. **Zikreden:** Sargent, Jr., John F., *"Federal Research and Development Funding: FY2013",* Congressional Research Service, 7-5700, R42410, December 5, 2013.

Tablo I'de görüldüğü gibi, Federal ARGE ödeneğinin yıllık ortalaması 140 milyar dolar mertebesinde… Ödenek dağılımında aslan payını ise Savunma Bakanlığı alıyor. Yıllık 70 milyar doların üzerinde olan bu pay, toplam ARGE ödeneğinin yarıdan da fazlası demek…

Tablo II'de de ARGE ödeneğinin ARGE kalemlerine göre dağılımını görüyoruz. O tablo da bize, Savunma Bakanlığı ödeneğinin nerdeyse tamamına yakınının ARGE'nin 'GE'si; yâni silâh sistemleri geliştirilmesi için kullanıldığını gösteriyor.[16] Savunma Bakanlığı'nınsa bu geliştirme işlerinin pek çoğunu, küçük ve orta ölçekliler dâhil, firmalara -tabiî ki Amerikan firmalarına- yaptırdığı biliniyor. Yâni Savunma Bakanlığı, silâh geliştirme gereksinmesini, büyük ölçüde, firmalardan -Amerikan firmalarından- ARGE'ye dayalı tedarik yöntemiyle karşılıyor.

Tablo 2: Federal ARGE Ödeneği / ARGE Kalemlerine Göre Dağılım (Milyar Dolar)

Araştırma Türleri	2011 Gerçekleşen	2012 Gerçekleşme Tahmini	2013 Teklif
Temel Araştırmalar	29,697	30,178	30,627
Uygulamalı Araştırmalar	30,833	31,783	33,369
Deneyimsel Geliştirmeler	80,246 (Savunma: 71,205)	74,483 (Savunma: 65,786)	74,138 (Savunma: 64,536)
Tesis ve Donanım Harcamaları	1,938	2,425	2,690
TOPLAM	142,714	138,869	140,820

Kaynak: Source: Executive Office of the President, OMB, Analytical Perspectives, Budget of the United States Government, Fiscal Year 2013, February 13, 2012. Zikreden: Sargent, Jr., John F., "Federal Research and Development Funding: FY2013", Congressional Research Service, 7-5700, R42410, December 5, 2013.

Bütün bunlar Amerika'nın silah sistemleri geliştirmeye muazzam paralar harcadığı biçiminde yorumlanabilir ve bu doğrudur da. ***Ama şunu da gözden kaçırmayalım;*** Federal Hükûmet Amerikan firmalarının teknoloji yeteneklerinin gelişmesine de bu yolla, muazzam bir katkı yapıyor ve firmaların devletten aldıkları siparişler yoluyla edindikleri teknolojik bilgi ve deneyim Amerikan sanayiince sivil amaçlarla da ürün ve sistem geliştirmede kullanılıyor.

[16] Savunma Bakanlığı, ARGE ödeneğinin kalan bölümünü ise ağırlıklı olarak uygulamalı araştırmalar için kullanıyor. Tablo II'yi aldığımız kaynağa göre, Savunma Bakanlığı'nın uygulamalı araştırmalar için ayırdığı ödenek, aynı tabloda geçen yıllara göre, sırasıyla: 4,328; 4,737; 4,477 milyar dolardır.

Diğer federal ajansların da benzer tedarik yöntemlerini uyguladıklarını; örneğin sağlıkla ilgili 30 milyar doların üzerindeki yıllık ARGE ödeneğinin, özel sağlık kurumları ve ilaç firmalarının bilim ve teknoloji yeteneğinin gelişmesine önemli ölçüde katkıda bulunduğunu bilmem, ayrıca söylemeye gerek var mı? Amerikan sanayiinin teknoloji üstünlüğünün ardında devletin güçlü eli vardır ve sistemin uzun vâdeli çıkarlarını gözeten kendine özgü akılcılığı... Ve işte o el, liberal bir ekonomide, uyguladığı bu ve benzeri yöntemlerle, kilit önemdeki özel sektör yatırımlarını *'ulusal hedefler=sistemin uzun vâdeli çıkarları'* doğrultusunda yönlendirebiliyor.

Yönlendirme konusunda, kaynağını yine Federal AEGE bütçesinde bulan bir araçtan daha söz ederek bu konuyu noktalayalım. Bu aracı da yine stratejik planda ve bu kez **Hedef III**'te bulabiliriz. Aslında 'Hedef III' olarak ortaya konanla 'Hedef I' arasında fark yok; çünkü 'Hedef III'te öngörülen de *"ileri imalat teknolojilerine yatırım yapılmasını hızlandırıp yaygınlaştırmak"*... Ama bu amaçla kullanılacak bir araç daha ortaya konmuş: *"[Bunun] için, ulusal ve bölgesel düzeyde, kamu-özel / kamu-sanayi-üniversite ortaklıklarının kurulması ve desteklenmesi..."*

Tablo I'den hatırlayacaksınız, federal bütçeden ARGE için ayrılan yıllık toplam ödenek 140 milyar dolar civarındaydı. Kurumsal bazdaki ödenek dağılımını gösteren bu tabloda 'bağlı kuruluşlar' düzeyine inilmemişti. O düzeye de inildiğinde görülmektedir ki, toplam 140 milyar dolayındaki yıllık ARGE ödeneğinin 17 milyar dolar kadarı Federal ARGE Merkezleri'nde kullanılıyor. 1940'lı yıllarda kurulmasına başlanan bu merkezlerin günümüzdeki sayısı 40... Bunlardan 10'u Savunma, 16'sı Enerji Bakanlığı'na bağlı; diğerleri de çeşitli bakanlık ve federal ajanslara... Örnek olarak aldığım 2011 yılına ait **Tablo III**'te bu ödeneğin dağılımını görüyorsunuz.

Tablo 3: Finansmanları Federal Bütçeden Karşılanan 40 Federal ARGE Merkezinin 2011 Yılındaki ARGE Harcamaları: Araştırma Türlerine Göre Dağılım (Milyar Dolar)

Federal ARGE Merkezleri	Toplam Harcama	Temel Araştırma	Uygulamalı Araştırma	Geliştirme
Üniversitelerce yönetilen 14 merkez	5,132	2,144	1,265	1,723
Kâr amacı gütmeyen kuruluşlarca yönetilen 20 merkez	5,383	1,575	1,552	2,256
Sanayi firmalarınca yönetilen 6 merkez	6,870	2,704	2,154	2,011
40 merkez için toplam	17,385	6,423	4,972	5,990

Kaynak: National Science Foundation / National Center for Science and Engineering Statistics, FFRDC Research and Development Survey.

Merkezlerin toplam ARGE harcamaları gerçekte, Tablo III'te görülenden yaklaşık 500 milyon dolar daha fazladır; bu para başka kaynaklardan sağlandığı için burada gösterilmedi. Bu merkezler üniversitelerce, kâr amacı gütmeyen kuruluşlarca ya da sanayi kuruluşlarınca yönetiliyor (yönetimsel dağılımlarını da aynı tabloda görmek mümkün)… Merkezlerin ana misyonları bağlı oldukları federal kurumların -kamu kurumlarının- uzun vâdeli ARGE gereksinimlerini karşılamak...

Bunun kadar önemli bir başka misyonları da Amerikan sanayiinin kendi sermaye gücüyle başa çıkamayacağı araştırmaları da yapmaktır. Yaptıkları araştırmaların sonuçları aynı teknoloji tabanına dayanan bütün firmaların kullanımına açıktır. Terminolojiye uygun olarak söylersek; bu merkezler, özel sektör kuruluşlarının *'rekabet öncesi araştırma'* gereksinmesini de karşılamakta; onları bilim ve teknolojinin son bulgularıyla buluşturmaktadır. ABD'nin şampiyonluğunu yaptığı o 'firmalar arası rekabetse' ancak, edindikleri bu bulgulara ilişkin temel bilgileri yeni ya da daha gelişkin ürünlere dönüştürme aşamasında söz konusudur. Merkezler, yeni ürün geliştirme konusunda **kamuyla özel sektörün stratejik ortaklığının** çarpıcı bir örneğidir. ABD'nin bilim ve teknolojideki ulusal önceliklerinin, federal ARGE merkezlerinin araştırma konuları saptanırken belirleyici olduğunu tahmin etmişsinizdir. Örneğimize dönüp, Hedef III'ü tekrar anımsayalım: *"ileri imalat teknolojilerine yatırım yapılmasını hızlandırıp yaygınlaştırmak..."* ARGE merkezlerinin özel sektörle kuracağı stratejik ortaklıklarda bu önceliği göz ardı etmeyeceği muhakkaktır. Liberal ekonominin özel sektörü yönlendirmede kullandığı bir diğer etkili aracı da böylece görmüş olduk.

III. hedefte, öngörülen amaca hizmet edecek bir araçtan daha söz ediliyordu: *"Kamu-sanayi-üniversite ortaklıkları..."* Bu ortaklıklardan da somut bir örnek vererek kısaca söz edeyim. Yine Tablo I'den anımsayacaksınız; Ulusal Bilim Vakfı (NSF) Federal bütçeden her yıl 5 milyar doların üzerinde ödenek almaktadır. Bu kuruluş, 90'lı yıllardan bu yana, sanayi kuruluşlarıyla üniversitelerin bir araya gelerek ortak araştırma merkezi kurmalarını da uyguladığı bir destek programıyla teşvik ediyor. Bugün bu programdan yararlanarak kurulmuş 49 ortak araştırma merkezi var. Bunlardan 32'si artık NSF'ten finansman desteği almadan faaliyetlerini sürdürebilir hâle gelmiş. Merkezlerin araştırma alanlarıysa**, ileri imalat teknolojileri** (**13**); biyoteknoloji ve sağlık teknolojileri (12); enerji ve sürdürülebilirlik (11); mikroelektronik, sensör ve enformasyon teknolojileridir (13)... Parantez içindeki rakamlar o konuda araştırma yapan merkez sayısını gösteriyor.

Üniversitenin araştırma potansiyeli ve bilgi birikimiyle sanayinin deneyimi kamunun katalizörlüğünde ve finansman desteğiyle bir araya getirilerek ulusal öncelik alanlarında tümleşik bir ulusal yetenek yaratılıyor. Salt bu program yardımıyla örneğin **ileri imalat teknolojileri** alanında özel sektöre

yetenek taşıyan ve böylece onun bu alana yönelip yatırım yapmasında etkin bir teşvik/yönlendirme unsuru olarak rol oynayan 13 ortak araştırma merkezi kurulabiliyor.

Çin'den Avustralya ve Yeni Zelanda'ya, Güney Afrika Cumhuriyeti'nden Kanada'ya, İrlanda'dan İsveç'e, Finlandiya'ya kapitalizmin dünya sistemi içinde koşan pek çok ülkenin bilim, teknoloji ve inovasyonla ilgili ulusal stratejileri ve stratejik planları var. Onlara ayrıca girmeyeceğim. Ama şu kadarını söyleyeyim; ***önlerde koşan ya da önlerde koşmaya niyetlenen bütün ülkelerin bu tür strateji ve planları var. Ve bunlar doğrudan devlet eliyle ya da devletin eşgüdümünde hazırlanıyor ve uygulanıyor. Peki ya Türkiye'de?***

Sonuç Yerine: Gelelim Türkiye'ye…

Türkiye'nin de kendi geleceğiyle ilgili uzun vâdeli bir bilim ve teknoloji öngörüsü ya da ulusal stratejisi, planı var mı? MMO 2013 Sanayi Kongresi'nde de anlatmaya çalıştığım gibi,[17] Türkiye, 2000'li yıllara evrilirken sanayide gözle görülür bir kıpırdanma, bir değişim rüzgârı, bu rüzgârda yelken açmayı deneyen sanayiciler ya da bulundukları işletmeleri buna zorlayan teknokratlar, mühendisler vardır. Dahası, Türkiye, o rüzgârı besleyen bir kamu destek sistemine ve destek uygulamalarında deneyim kazanmış kadrolara sahiptir. Üstelik bir de sanayide dolayısıyla da bilim ve teknolojide nereye yönelmek gerektiğini öngören uzun vâdeli bir stratejisi, **Vizyon 2023**'ü[18] vardır…

Ama **Vizyon 2023**'ün yürürlüğe konmasından bu yana geçen on yıl içinde Türkiye bu strateji belgesinde öngörülen rotayı izlemedi. Vizyon 2023 rafa kaldırıldı[19]… Hiçbir öngörüsü uygulanmadı. Vizyon 2023'ün sekreteryalığını yürüten, bu özel uğraş alanının bilgi ve deneyimiyle donanmış bilim insanları ve uzmanlardan oluşan TÜBİTAK ekibi dağıtıldı.

---

[17] Göker, Aykut (2013), *"Son 10 Yılda Sanayimiz Nerden Nereye Geldi? ARGE ve Yenilik Faaliyetleri Açısından Bir İrdeleme"*, TMMOB-MMO Sanayi Kongresi, 20-21 Aralık 2013, Ankara. (www.inovasyon.org)

[18] TÜBİTAK (2004), **Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları: 2003-2023 Strateji Belgesi**, Versiyon 19, 2 Kasım 2004

[19] **Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları: 2003-2023 Strateji Belgesi**, Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nun (BTYK) 10 Mart 2005 tarihinde yaptığı 11. toplantısında kabûl edilmiş ve bu kabûl kararı, BTYK'nın aldığı diğer kararlarla birlikte, Başbakanlığın 2005/9 sayılı Genelgesi'yle (**RG**, 12 Nisan 2005) yürürlüğe de konulmuştur.
Söz konusu Strateji Belgesi, BTYK tarafından karara bağlanmıştır ama, içerdiği bütün öncelik, öngörü ve önerilerin, Kurul'un aynı toplantıda aldığı diğer kararlarla boşlukta bırakıldığı görülmüştür. Kısacası, Strateji Belgesi, BTYK tarafından **kabûl edilmiş gibi gözükmektedir** ama aynı toplantıda alınan diğer kararlarla da geçersiz hâle getirilmiştir.

Öngörülen rota mı yanlıştı? Hayır. Geçen on yıl, bu rotanın doğru belirlendiğini gösterdi. Kanıt olarak, Vizyon 2023 Strateji Belgesi'nde, **'ehemmi mühimden ayırt ederek'** öne çekilen öngörüyü örnek vereceğim. Kısaltarak okuyorum:

"... 2010'lu yıllardan itibaren pazara girmeye başlayacak ileri teknoloji ürünlerinin, gelişmiş insan-makine arayüzleri, biyomekatronik yapılar, biyoelektronik devreler, yüksek yoğunluklu taşınabilir enerji birimleri gibi özellikleri içereceği görülmektedir.

"Bu temel özelliklerin ürünlere kazandırılması,

- ***Biyoteknoloji***
- ***Mikro Elektromekanik Sistemler (MEMS) ve***
- ***Nanoteknolojide***

yetkinlik kazanımı ile mümkün olacaktır.

"Çok geniş bir ürün ve üretim faaliyeti yelpazesinin teknoloji temelini oluşturacak bu üç teknoloji alanına odaklanma sürecine çok daha büyük bir önem atfedilmelidir. ...Bu stratejik yaklaşımın, uzun erimli bir bakış açısıyla Türkiye'nin geleceğini garantiye alacağı gözden kaçırılmamalıdır."[20]

Bunu o zamanlar öngörenlerin o konuda yalnız olmadıklarını da bugün görebiliyoruz. Örneğin, National Academy of Engineering (ABD) tarafından 2004 yılında, yani Vizyon 2023'le aynı tarihte hazırlanmış olan ***'2020'nin Mühendisi: Yeni Yüzyılda Mühendislik Vizyonu'*** başlıklı raporda[21] da deniyor ki: [22]

"Biyoteknoloji, nanoteknoloji, nanomühendislik, mikroelektromekanik sistemler (MEMS), malzeme bilimi ve fotonik, enformasyon ve komünikasyon teknolojisi çağ açan bilim, teknoloji ve mühendislik disiplinleridir."

Bu öngörüleri bugün bütünüyle doğrulayan pek çok gelişmeye tanık oluyoruz. Harvard Üniversitesi Uluslararası Gelişme Merkezi Direktörü ve ekonomik gelişme profesörü Ricardo Hausmann şu tespiti yapıyor:[23] "*...İmalattaki gidiş, daha fazla enformasyon ve bilgiyi daha az enerji kullanarak daha az maddenin içine yerleştirme yönündedir."*

---

[20] TÜBİTAK (2004), s. 35.

[21] Bu raporu 2013'ün başlarında bana ileten Müfit Akyos'a teşekkürlerimle.

[22] National Academy of Engineering, USA (2004), **the Engineer of 2020: Visions of Engineering in the New Century**. (www.inovasyon.org; 'Haber / Yorum' penceresinden erişilebilir.)

[23] Hausmann, Ricardo (2013), *"Manufacturing is order, intelligently applied.", (in) "A Special Report on the Future of Manufacturing",* **Scientific American**, May 2013.

Bu gidişin anahtar teknolojileri hiç kuşkusuz *'biyoteknoloji, nanoteknoloji ve mikroelektromekanik sistemler'dir.* Ve elbette enformasyon teknolojisi… Vizyon 2023'te de enformasyon teknolojisinde yetkinleşmek temel bir koşul olarak ortaya konmuştu. O teknolojiye egemen değilseniz zaten geleceğin hiçbir teknolojisine egemen olamazsınız.

Yukarıda özetlediğim öngörü, strateji ve plan belgelerinin, bu sunuşuma sığdırabildiğim kadarında bile bu söylediklerimin doğrulandığını siz de gördünüz. Evet, Vizyon 2023'te öngörülenler doğruydu; ama Türkiye Vizyon 2023'te öngörülen bu kritik teknoloji alanlarında atılım yapabilir miydi? Bunu da yanıtlamak gerekir.

Eğer öngörülen strateji izlenseydi; evet… O strateji şuydu:[24]

- *Ülke için stratejik önemdeki teknolojik ve bilimsel araştırmalara odaklanma…*
- *Siyasi sahiplenme…*
- *Toplumda farkındalık yaratma…*
- *Uygulama sonuçlarının sürekli ve sistematik olarak değerlendirilmesi…*
- *Vizyon 2023'ün belli aralıklarla gözden geçirilmesi…*

"Stratejik önemdeki teknolojik ve bilimsel araştırmalara" ülke nasıl odaklanacaktı? Yanıt Vizyon 2023'te var. Gelişmiş kapitalist ülkeler, geleceğin teknolojilerinde yetkinleşmeyi öngördüklerinde hangi yolları izliyorlarsa; ya da sonradan sanayileşen kapitalist sistem içindeki ülkeler bilim ve teknolojide önde koşanlara hangi yollarla yetişebilmişlerse o yollar izlenerek… Yani[25]

- *ARGE'ye dayalı kamu tedariki ve savunma tedariki,*
- *Ulusal araştırma programları ve*
- *Güdümlü ARGE projeleri yoluyla…*

Ve siz de yukarıda verdiğim örneklerde aynı yolların izlendiğini gördünüz.

Peki, bu Vizyon 2023 niçin rafa kalktı?

Niçin rafa kalktığını, 2 Haziran 2011 seçimleri sırasında, Recep Tayyip Erdoğan'ın kendi yaptığı açıklamadan öğrenebildik. Meğer Recep Beyin, ne hikmetse yine *'Vizyon 2023'* adıyla andığı ama bambaşka bir vizyonu varmış:[26]

---

[24] TÜBİTAK (2004), s. 32.
[25] TÜBİTAK (2004), s. 36.
[26] 2 Haziran 2011 seçimleri sırasında, *"Biz Hazırız Milletimiz Hazır Türkiye Hazır"* sloganının eşliğinde ekranlara yansıtılan *"Vizyon 2023 Reklâm Filmi"*

"Son teknolojiyle donatılmış dev şehir hastanelerine, herkesin gidebildiği üniversitelere, dünya ile rekabet eden okullara sahip, kentsel dönüşümünü tamamlamış, herkesin kolayca konut sahibi olabildiği bir ülke…"

Bu vizyon, ekonomik faaliyet alanı olarak inşaat sektörüne dayanan bir rant ekonomisinin gelecekteki fotoğrafını ortaya koyuyor. Ama 2004 yılında ortaya konan Vizyon 2023, bu ülke insanının gelecekteki mutluluğunun bilim, teknoloji ve yenilikçilikte, dolayısıyla da sanayi üretiminde yetkinleşmiş bir üretim ekonomisi inşa ederek sağlanabileceği iddiasındaydı ve bu mümkündü.

Ama böyle bir gelecek tasavvuruna, mevcut iktidar sahiplerinin ne sahip çıktıkları kültürel ve siyasî miras yeter ne de dogmayı eksen alan düşünce sistemleri…

Tevfik KIZGINKAYA: Çok teşekkürler hocam. Sizi dinlerken, bakanlar kurulu ve hatta TBMM burada olsaydı bugünkü politikalarla önümüzdeki dönemde G20'nin içerisine girme isteklerinin nasıl gerçekçi bir hedef olduğunu herhalde görmüş olurlardı.

Aykut Göker'in anlatımından bir iki noktayı paylaşmak istiyorum. Amerika, Almanya, Japonya, Kore ve İngiltere hepsinin kendisine ait bir takım gelecek hedefleri, planları var. Ama hepsinin de, dikkat ettiyseniz, ortak bir paydası var. Hepsi imalata ve üretime dayalı bilim ve teknoloji üretiminden bahsediyorlar. Bütün bu sürecin başlangıcında Bilsay Kuruç hocamın açılıştaki sözü aklıma geldi; "21. Yüzyılı bilim şekillendirecek." Zaten bu konuyu gelişmiş ülkeler ele almışlar. Bu sunum içerisinde dikkatimi çeken bir konuyu daha paylaşacağım ve sevgili Serdar Şahinkaya'ya döneceğim.

Amerika'nın ortaya koyduğu stratejinin adı; Ulusal Stratejik Plan. Ülkemizde ulusal kelimesini kullandığınız zaman nereye çekildiğini görüyorsunuz. Ülkemizi yönetenlerin ve ulusal tanımını ırkçılık olarak anlayan ve anlatan bazı "aydınların" Amerika'nın bu planı niye ulusal olarak tanımladığını da iyi düşünmeleri gerekmektedir.

Aykut Göker sunumun sonunda "Sanayileşmek konusunda Türkiye 80'de neyse bugünün Türkiye'si de o" dedi.

Serdar Şahinkaya da sanayileşmenin aşıldığı, bilim ve teknoloji temelinde gelişen "21. Yüzyılda Türkiye'nin Sanayisizleşme yönündeki başarılarını!" bizlere takdim edecek.

«Sanayisizleşme» 1998 – 2012, İmalat Sanayinin Gerileme Dönemi(*)

Serdar ŞAHİNKAYA(**)

-I-

Efendim bugün 24 Ocak. Aslında ülkemizin yakın dönem tarihi açısından hüzünlü bir gün. Ama ben yine de güzel bir gün diliyorum.

Hem *12 Eylül 1980 Faşist Darbesi*ne giden sürecin önemli uğraklarından *24 Ocak İstikrar Tedbirleri*ni hem de namuslu ve yurtsever gazeteci Sevgili *Uğur Mumcu*'nun 1993 yılında kahpe bir tuzaklı bomba ile aramızdan ayrılışını hatırlıyoruz.

Bir de kendini toplumun dostluk ve barışına adayan ve bunu da ciddi bir biçimde başaran Diyarbakır Emniyet Müdürü Sayın Gaffar Okkan'ı 2001 yılında yine hain bir pusuda yitirişimizi de unutmuyoruz.

***

Son *üç yılda* ülkemizin imalat sanayiinin durumu ile ilgili dört sunum[1] yaptım. Bu beşincisi oluyor, dolayısıyla kimi tekrarların kaçınılmaz olmasının doğal karşılanacağını umuyorum.

(*) 20 Aralık 2013, TMMOB - Makine Mühendisleri Odası Sanayi Kongresi 2013'te sunulan bildirinin bazı ilavelerle genişletilmiş biçimidir.

(**) Dr. Siyasal Bilgiler Fakültesi-Mülkiye. Yarı zamanlı öğretim elemanı.

1 Serdar Şahinkaya (2011-1) *"Sanayileşme Nasıl Olmaz? Ya da Türkiye Sanayi Strateji Belgesi (2011–2014)"* **21. Yüzyılda Planlamayı Düşünmek** Kurultay Bildirisi. 14 Mayıs 2011. Ankara Üniversite Rektörlüğü ve Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi.
(2011-2) *"Türkiye Sanayi Strateji Belgesi (2011–2014) Üzerine Gözlemler Ya da Sanayileşme Nasıl Olmaz"* **TSBD, 12. Sosyal Bilimler Kongresi,** 15 Aralık 2011'de sunulmuştur.
(2011-3) *"Sanayileşme ve Bölgesel Kalkınmaya Türkiye Sanayi Strateji Belgesi (2011–2014) (AB Üyeliğine Doğru) Üzerinden Kısa Bir Bakış*" **TMMOB, MMO Sanayi Kongresi 2011**,16 Aralık 2011. Ankara.
(2012-1) "*2012 Yılı Biterken Türk İmalat Sanayii Üzerine "Bizim Evin Halleri / Onlar Ne Yapmış?/ Ve Bir Detoks Programı Önerisi"* **21. Yüzyıl İçin Planlama Kurultayı** (6–7

Aykut Göker Hocamın sunumunda bir dünya var idi. Yenilikçi dünya, sanayici dünya, planlı dünya. İzninizle ben de o dünya içerisinde Türkiye'nin göreli konumuna değinerek başlayayım sözlerime.

Daha önceki sunumlarımda da belirttiğim koordinat saptamasına ilişkin *iki bulguyu* yeniden hatırlatıp, esas olarak ilginç bir raporun kimi tespitlerine değinmek istiyorum.

Birinci bulgu, son otuz yıldır dünya imalat sanayi içerisinde Türkiye'nin payının yüzde 0,5 ile yüzde 1 arasında salındığıdır. Türkiye, adeta demir tarayarak, yarı sanayileşmeye kilitlenmiş bir ülke durumdadır. ***Yarı sanayileşmiş ve yarı kırsal.***

İkinci bulguyu da güncellenmiş[2] bir grafikle gözleyelim:

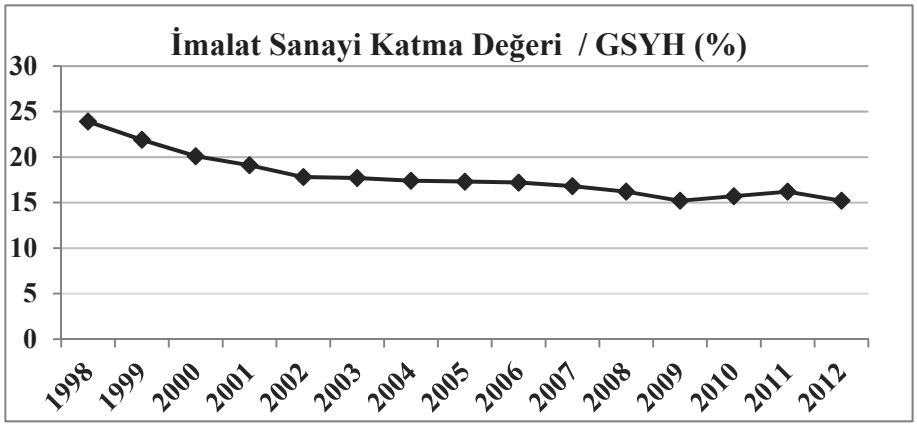

Evet, ülkemizin kendi verilerinden hareketle bakalım bir de vaziyete: İmalat Sanayi Katma Değerinin Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla içindeki payı 1998'de aşağı yukarı 24,9, yani yüzde 25 mertebelerinde. 2012'ye geldiğimizde bu oran yüzde 15,2'ye doğru gerilemiş durumda. Tipik bir ***sanayisizleşme olgusu*** ile karşı karşıyayız.

Durum bu kadar nettir. Ve Türkiye ne yazık ki, sanayiden uzaklaşmayı o kadar derinden yaşamaktadır ki, var olan sanayi temelli sermaye stokunu da tüketmektedir.

Aralık 2012) *Sanayide Sorunlar ve Planlama* başlıklı oturumda sunulmuştur. Ankara Üniversite Rektörlüğü ve Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi. Her dört bildirinin sunumlarına www.inovasyon.org adresinden ulaşılabilir.

2 Önceki bildirilerde bu grafik verileri 2010'da sonlanıyordu.

Geleceği İmal Etmek: Küresel Büyüme ve İnovasyon Sonrası Çağ

Bildirimizdeki bu ara başlık, *Mc Kinsey Global Institute*'un 2012 yılı Aralık ayında yayınladığı "***Manufacturing the future: The next era of global growth and innovation"*** [3] (***Geleceği İmal Etmek: Küresel Büyüme ve İnovasyon Sonrası Çağ***) başlıklı kapsamlı ve önemli raporun bizim dilimize çevrilmiş halidir. Bu rapor, bana göre kritik önemdedir. Raporda, imalat sanayinin dünü ve bugünü nasılmış, geleceğe dair muhtemel gelişme patikaları neler olabilir gibi hususlar oldukça ayrıntılı bir biçimde tartışılmış durumdadır.

Aşağıda, bahse konu raporda yer alan kritik bir tablonun bildiriye uyarlanmış biçimine yer verilmektedir.

Bu tablo bir anlamda, "*dünya imalat sanayinde neler oluyor ve biz neredeyiz*?" i gösteriyor. Faklı bir ifade ile *dünya imalat sanayi futbol ligi fikstürü* de diyebiliriz.

Gelişmiş Büyük Ekonomiler ve İmalat Sanayi

(15 büyük imalatçı ülkenin dünya imalat sanayi katma değerinin paylaşımı)

Sıra	1980	1990	2000	2010
1	ABD	ABD	ABD	ABD
2	Almanya	Japonya	Japonya	**Çin**
3	Japonya	Almanya	Almanya	Japonya
4	İngiltere	İtalya	**Çin**	Almanya
5	Fransa	İngiltere	İngiltere	İtalya
6	İtalya	Fransa	İtalya	Brezilya
7	**Çin**	**Çin**	Fransa	Güney Kore
8	Brezilya	Brezilya	Güney Kore	Fransa
9	İspanya	İspanya	Kanada	İngiltere
10	Kanada	Kanada	Meksika	**Hindistan**
11	Meksika	Güney Kore[1]	İspanya	***Rusya***[2]
12	Avustralya	Meksika	Brezilya	Meksika
13	Hollanda	***Türkiye***	Tayvan	***Endonezya***[2]
14	Arjantin	**Hindistan**	**Hindistan**	İspanya
15	**Hindistan**	Tayvan	***Türkiye***	Kanada

(1) Güney Kore, 1980'de 25.sıradadır.
(2) 2000 yılında Endonezya 20, Rusya ise 21. sıradadır.

[3] Bahse konu rapor için
http://www.mckinsey.com/insights/manufacturing/the_future_of_manufacturing

Tablo, 1980 ile 2010 dönemini kapsıyor. Şimdi 1980'e bakıyoruz ve o yıl, 15'lik dünya sıralamasında Türkiye'nin yer almadığını gözlüyoruz. Sonra paterne, yani fikstüre, 1990 yılında kaçıncı sıradan giriyoruz? 13. sıradan. Sonra 2000'li yıllara geldiğimizde, bu 13. sırayı 15.liğe terk ediyoruz. Evet işte bu kayış, yukarıda yer alan imalat sanayi katma değerinin GSYH içerisindeki payının gerilemesi ile birebir uyumludur. Ve 2010 yılı ve sonrasında Türkiye artık dünya imalat sanayi liginde değildir.

Peki kimler, hangi ülkeler atak yapıyor? Çin 7. sıradan girip, sırasıyla 4. ve 2. sıraya gelip oturuyor.. Hindistan alt sıralardan gelip, 10. sıralara kuruluyor. Diğer büyük ülkeler, yani Amerika, Japonya ve Almanya zaten konumlarını muhafaza ediyorlar. Ama ***Brics ülkeleri***nin giderek imalat sanayinde de iddialı konumları üstlendiğini görüyoruz. Güney Kore'nin hızlı yükselmesi ise gerçekten çarpıcı. 1980 yılında 25. sırada iken 1990 yılında 11. sıraya yükseliyor. 2010'da artık 7. sıradadır. Arjantin ve Tayvan da dünya liginden çekilirken yerine Endonezya ve Rusya yeni oyuncular olarak sahneye çıkmışlardır.

15 Ülke İmalat Sanayi Katma Değerinin Gelişimi
(İmalat Sanayi Katma Değeri / GSYH, 2010, %)

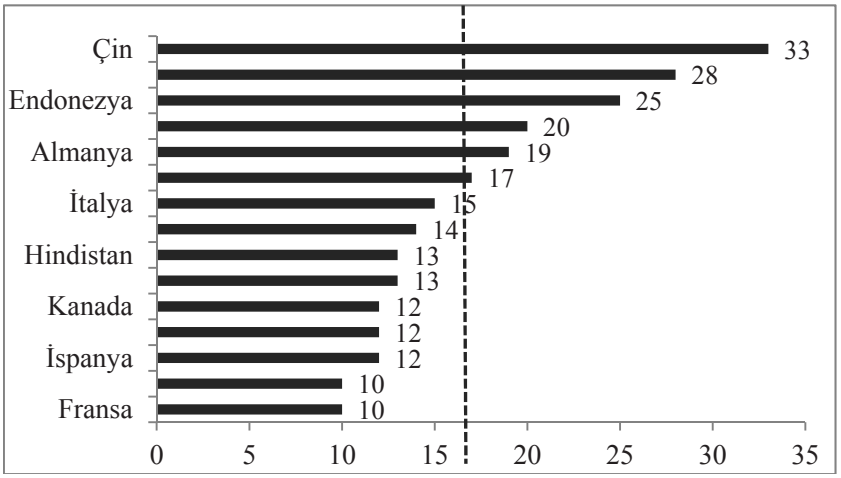

Yukarıdaki grafik, yine Mc Kinsey'in üzerinde incelememizi sürdürdüğümüz raporundan alınmıştır. Dünya'nın ileri imalatçı ülkelerinin, imalat sanayi katma değerlerinin kendilerinin milli gelirlerine (GSYH) oranını, 2010 yılı itibariyle göstermektedir. Görüleceği gibi yüzde 20'nin üzerinde olan dört ülke bulunmaktadır: Japonya, Endonezya, Güney Kore ve Çin. İtalya, Meksika, Almanya'ya ait oranlar ise yüzde 15 – 19 arasında değişmektedir. Yüzde 10 ile 14 arasında da diğer ülkeler yer almaktadır.

Burada şöyle bir soru akla gelebilir; Türkiye'nin yüzde 25'lerden yüzde 15'lere gerilemesi ciddi oranda eleştirilip, "*sanayisizleşme*" olarak takdim edilirken, bu grafikte yer alan sekiz ülkede bu oranın yüzde 15'in altında olması nasıl açıklanabilir? Evet bu sorunun kurgusu ilk başta doğru gibi gelebilir. Ancak yanlıştır. Ya da en azından, ülkelerin sanayileşme trenine ne zaman ve hangi koşullarda bindiği, hangi sanayileşme tipolojisi ile geliştiği ve şu anda sanayileşmenin hangi aşamasında olduklarını göz ardı etmektedir[4].

Dünya Ekonomik Güç Merkezlerinin Süreç İçerisindeki Değişimi

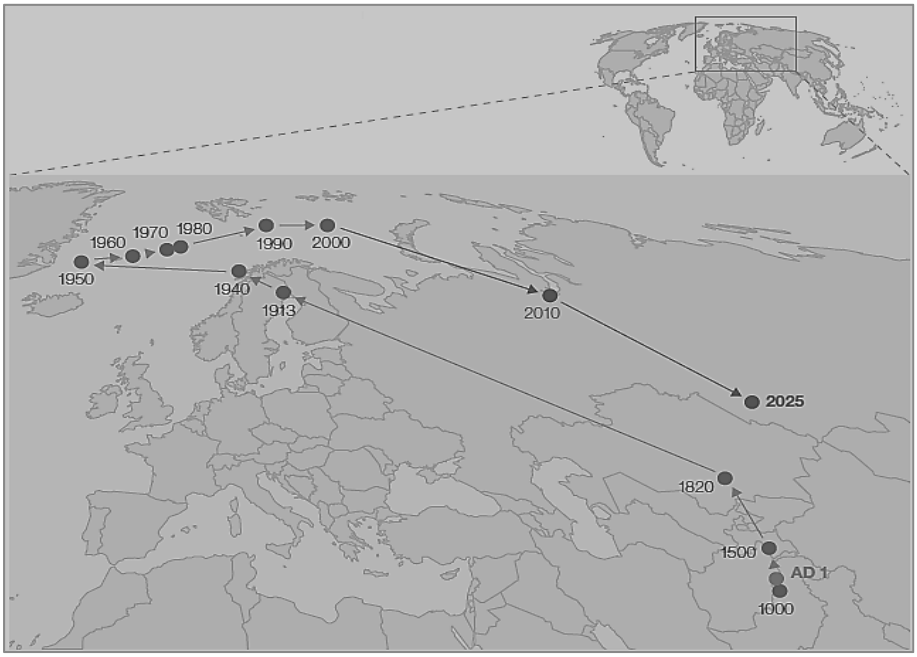

Mc Kinsey Global Institute. **Strategy, scenarios, and the global shift in defense power**. Nisan 2013[5]

Dünyanın ekonomik güç merkezleri, doğuya doğru kayıyor. Gerçekten de yukarıdaki görsele baktığımızda, aşağı yukarı 1500'lü yıllarda o *verimli hilal* denilen topraklardan doğup, giderek batıya kayan ekonomik güç merkezleri, 1990'lardan sonra ve 2010'lardan 2025'e kadar, aynı depremleri yaratan tektonik plakalar gibi doğuya doğru kaymaktadır.

---

4 Bu bağlam, başka ve "derin" bir tartışmanın konusudur.

5 http://www.mckinsey.com/insights/public_sector/strategy_scenarios_and_the_global_shift_in_defense_power

Türkiye'nin ekonomi yönetimi, bu dünya iktisadi güç merkezlerinin doğuya kayışının ne kadar farkındadır? Bana göre hiç farkında değiller. Çünkü farkında olanlar, o farkındalığa göre vaziyet alır ve mevcut durumu sürekli "*optimum*" kabul ederek takdimde bulunmazlar.

Yeri gelmişken bir küçük hatırlatmada da bulunmak isterim. Biz şimdi 2014 yılının başındayız. Gelin 2014 üzerine birkaç kısa laf edelim;

Efendim, eski imparatorlukların tarihin tozlu sayfalarına gittiği, birinci dünya savaşının 100. yılı 2014. Yani 1914'ün 100. yılı içine gireceğimiz yıl. 1914'ten 2014'e, yani 100 yılın son elli yılına tanıklık eden ve o zaman dilimini etkileyen *Avrupa Birliği*'nin fabrika ayarları dağılmış durumda. İktisadi kriz bir yandan, Brüksel'in prestij krizleri bir yandan, 2014 Milliyetçi ve ayrılıkçı rüzgarların eseceği bir yıl olacak gibi görünüyor. 2014'ün Ekiminde İskoçya, Kasım'ında da Katalan Bölgesinin İspanya'dan ayrılışı söz konusu.

Bu bağlamda hâlâ "*Türkiye'yi Avrupa Birliği üyeliğine doğru, orta ve yüksek teknoloji ürünlerde üretim üssü haline*" dönüştürme masalını anlatanlara ne demeli bilmiyorum. E dinleyicileri olmasa, anlatıcılar kime seslenecek! Ancak, gidişat, 'dinleyicilerin' giderek azaldığını ve daha da azalacağını gösteriyor.

-II-

Hatırlanacağı üzere geçtiğimiz Aralık ayında toplanan TMMOB, Makine Mühendisleri Odası Sanayi Kongresi 2013'ün kimi oturumlardaki önemli vurgulardan bir tanesi de, Türk imalat sanayinin ithalata yüksek oranlı bağımlılığı meselesiyle ilgiliydi. Hayri Kozanoğlu Hocam da bu konudaki Merkez Bankasının 2010 yılındaki Şeref Saygılı ve arkadaşları tarafından hazırlanan çalışmasını hatırlatmıştı. Bahse konu çalışma 2012'de yenilendi ve *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*nde, "*Türkiye imalat sanayinde ithal girdi kullanımı"* başlığıyla yayınlandı[6].

Çalışmaya göre özet olarak durum şu: 1998-2002 döneminde üretimin ithalat gereği katsayısı yükselmiştir. Anket yoluyla elde edilen bulguların da yardımıyla 2002-2007 döneminde ithalat girdi payının yüzde 10 daha da arttığı saptanmıştır.

Ben de dün gece Excel'de kısa bir hesap yaptım: İmalat sanayinin ithalatı bölü toplam ithalat, 1998-2012 ortalamasını aldım ve yıl sayısına böldüm. Elde ettiğim rakam yüzde 75,6. Çok net, başka rakamlara, sofistike aritmetiğe gerek yok. Böyle basit bir hesap bile bize imalat sanayiinin ithal bağımlılığının vahametini gösteriyor.

---

[6] Saygılı Şeref (et.al) (2010). *Türk İmalat Sanayiin İthalat Yapısı.* **TCMB Çalışma Tebliği No: 10/002**. Mart. Ankara.
……..(2012): *Türk İmalat Sanayiinde İthal Girdi Kullanımı*. **İktisat, İşletme ve Finans**.27(321) 2012. Ankara.

Üretim – İthalat Senkronizasyonu

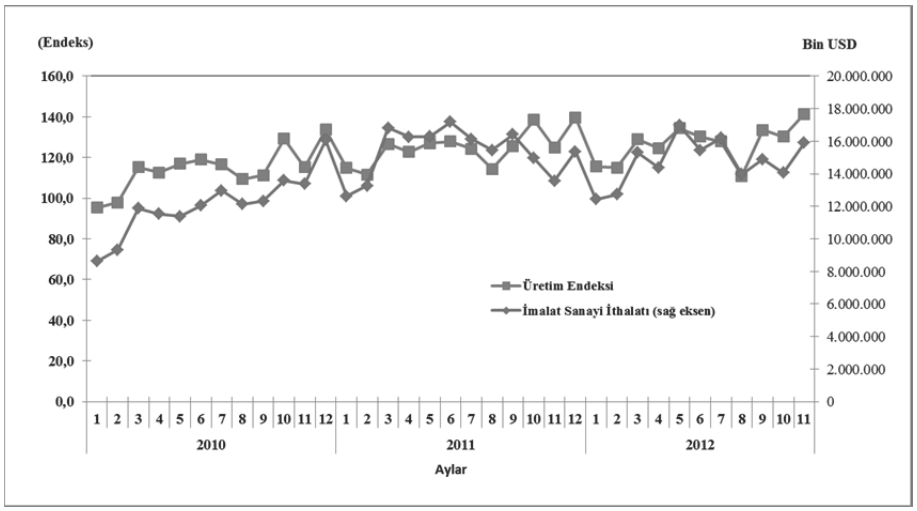

Bu grafik de kare işaretli üretim endeksi, yani imalat sanayi üretim endeksi, eşkenar dörtgen de imalat sanayi ithalatını simgeliyor. Sağ eksende ithalat, sol eksende endeks var.

Nasıl ama? İki değişken arasındaki senkronizasyon çok çarpıcı değil mi? Farklı bir ifade ile tipik bir *"sentetik bağımlılık hali"* var. Yani imalat sanayinde ara malı ithal edemez iseniz, üretemiyorsunuz. Evet, ithalat yok ise üretimde yok!!!

Türkiye İktisadi Faaliyet Kolları ve Sabit Sermaye Yatırımları (% Pay)

Ana Faaliyet Kolu	2003	2011
Tarım	0.0	0.0
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	0.8	2.4
İmalat Sanayi	41.7	34.3
Elektrik, Gaz ve Su	13.6	10.6
İnşaat	3.3	7.5
Ticaret ve Onarım	10.8	16.0
Otel, Lokanta vb.	4.3	5.1
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	15.4	16.9
Gayrimenkul	4.0	4.3
Eğitim	3.0	1.0
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	2.7	1.5
Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	0.4	0.4
TR_Toplam	100.0	100.0

Bu tablo iki yılı gösteriyor; 2003-2011. Ne kadar basit bir tablo demeyin, bu tablo için *Dr. Oktay Küçükkiremitçi'*nin yöneticiliği yaptığı Türkiye Kalkınma Bankası'nın Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğüne teşekkür ederek kayıtlara geçirmek lazım. Özellikle o birimin Müdür Yardımcısı *Mustafa Şimşek* arkadaşıma teşekkür ediyorum.

Zira bu tablo ilk defa hesaplandı. Nereden hesaplandı bu tablo? TÜİK'in İşyeri Anketlerinden hesaplandı. Şimdi 2003 TÜİK verileri NACE 1'e göre, 2011 TÜİK verileri NACE 2'ye göre ve aralarında istatistiki ilişki kurulmamış durumda idi. İşte az önceki teşekkürlerimiz, bu iki farklı veri seti arasındaki harmonizasyonu kurup istatistiki olarak kullanmamızı sağladıkları içindir.

Bakın 2003'te imalat sanayinin toplam işyeri sabit sermaye yatırımları içindeki payı yüzde 41,7'iken, 2011 yılında yüzde 34,3'e düşmüştür. Yani aşağı yukarı 7-7,5 puan gerileme vardır. Ve bu vahim gerileme buraya kadar yaptığımız tespitlerimizi de teyit eder mahiyettedir. Elektrik, gaz ve su da yani enerji sabit sermaye yatırımlarındaki gerileme de 13,6'dan 10,6'yadır. Eğitim ve sağlık iş kolundaki sabit sermaye yatırımlarındaki daralmanın / gerilemenin boyutları da dramatiktir.

Bir başka kritik husus, madencilik ve taş ocakçılığı işkolu yatırımlarında önemli oranlardaki artışlardır. 2003'de 0,8'den 2011'de 2,4'e çıkmıştır. Bu sektördeki önemli yükseliş ülkemizde ne yazık ki ciddi bir doğa tahribatını da beraberinde getirmiştir.* Bana göre başta Kazdağları olmak üzere Türkiye'nin dereleri, dağları üzerine yapılan taarruzun da boyutlarını göstermektedir.

* Gerçekten doğa ve çevre dostu tekniklerle gerçekleştirilen madencilik sektörü yatırımlarına da karşı olduğum sonucunu çıkarmak zorlayıcı bir yorum olacaktır.

Özellikle son 11 yılın birikim rejiminin ana omurgası "*İnşaat ya Resulullah*" yani inşaat sektörü adeta yıldızlaşmıştır. Yüzde 3,3'ten 7,5'a yükselmiştir. Ticaret ve onarım 10,8'den 16'a çıkmıştır. Otel lokanta 4,3'ten 5,1'e çıkmıştır. Ulaştırma, depolaşma ve haberleşme, hani seksi bir tabir kullanıyorlar lojistikçiyiz biz diye. Lojistiğin payı, gayrimenkulün payı yükselmiştir.

Bu yükselenler, Türkiye ekonomisinin bir ***AVM Ekonomisi***ne dönüşmesinin ana kolonları görevini görmüşlerdir, görmektedirler. Başka bir ifade ile dış ticarete konu olmayan, döviz getirmeyen sektörlerde ciddi oranda artış ve üretici sektör yatırımlarında ciddi oranlarda gerileme vardır[7].

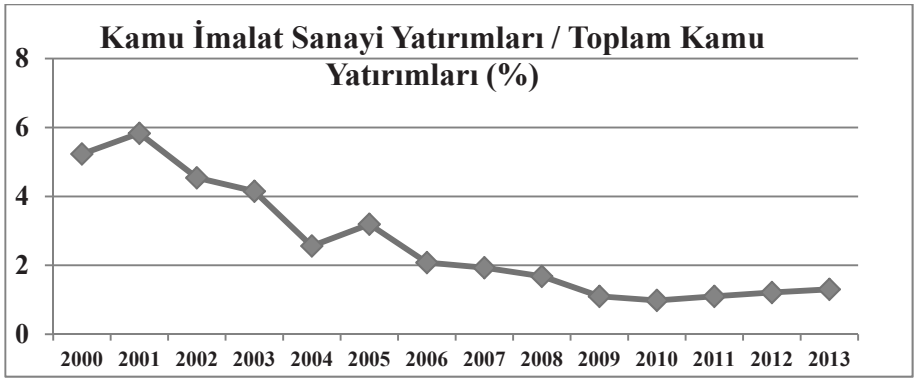

Bu kritik bulgulara bir başka açıdan daha bakmalıyız: Kamu İmalat Sanayi Yatırımları / Toplam Kamu Yatırımları. 1980'lerden bu yana Türkiye'de kamu kesiminin başta imalat sanayi yatırımları olmak üzere yatırımcı aktör olma özelliğini terk etmesi, önceki dönemlerde özel kesim yatırımları üzerinde yarattığı sürükleyici dinamizmi de köreltmiş durumdadır.

Ve bu çerçevede 2000'li yıllar daha da dramatiktir. Kamu kesimi imalat sanayi yatırımlarının toplam kamu yatırımları içerisindeki yüzde 6'lar mertebesinden yüzde 1'lere gerileyerek yön duygusu adeta yitirilmiştir.

İşte bu aynı zamanda benden önceki sunumda Aykut Hocamın çizdiği dünya ile aramızdaki böyle giderse doldurulamayacak boşluğun izahı anlamına da gelmektedir.

---

[7] Bu sürecin ayrıntıları için bakınız: Serdar Şahinkaya (2013), "*Gezi Direnişinin Ekonomi Politiği Üzerine BaĞzı Paragraflar*". **Direnen Diriliş** (Hazırlayan: Işık Kansu). Um:ag Yayınları. Kasım. Ankara. s.115-129.

İmalat Sanayi Yatırımlarının Alt Sektörlere Göre Dağılımı

	2003		2011	
Sektörler	**% Pay**	**Sıra**	**% Pay**	**Sıra**
Gıda İçecek	9.5	3	14.3	2
Tütün	4.0	10	1.1	16
Tekstil	18.7	1	11.0	3
Konfeksiyon	5.4	7	3.6	10
Deri Mamul.	0.5	20	0.7	20
Ağaç&Mantar	1.8	13	2.5	13
Kâğıt	1.3	15	1.9	14
Basım&Yayın	5.2	8	1.0	17
Petrol Ürün.	1.0	18	0.8	18
Kimyasal Mad.	6.1	5	6.2	6
Plastik&Kauçuk	18.1	2	5.6	7
Taş&Toprak	5.0	9	9.8	4
Ana Metal	6.1	6	17.8	1
Metal Eşya	2.5	12	4.9	8
BYS Makine	3.6	11	6.2	5
Büro Mak.	1.3	16	0.7	19
BYS Elkt. Mak.	1.3	17	3.1	11
Kara Taşıtları	6.3	4	4.6	9
Diğ. Ulaşım Ar.	0.7	19	1.4	15
Mobilya vd	1.6	14	2.8	12
İmalat Sanayi	**100.0**		**100.0**	

İmalat Sanayi Yatırımlarının Sektörel Dağılım tablosu, bir önceki tabloda yer alan ana eğilimlerin alt sektörlere nasıl yansıdığını göstermek açısından düzenlenmiştir ve yine işyeri sayımlarından hareketle ilk defa hesaplanmıştır.

Alt sektörlere ait bulgular, ana tablodaki bulgular ile paraleldir. ***2003'ten 2011'e gelişme gösteren alt sektörler, inşaat ana kolonuna yaslanan AVM Ekonomisi hâkim karakterini oluşturan sektörlerdir***: Gıda ve içecek, ağaç ve mantar, başka yerde sınıflanmamış makinalar ve elektrikli makinalar iş kollarının yatırımlarındaki kıpırdanmalar ciddidir. Ana Metal sektöründeki gelişme de alt sektörler arasında birinci sırada gelmektedir. Bu alt sektörler, inşaat sektörü ile ileri-geri bağlantıları oldukça yüksek sektörlerdir. Bir anlamda inşaat var ise vardırlar!..

-III-

Bildirimizin bu kısmında da buraya kadar özetlemeye gayret edilen gelişmelerin, toplam iktisadi faaliyetler ve imalat sanayi gibi iki eksende mekânsal dağılımına göz atılmaktadır.

Toplam İktisadi Faaliyetler

	Yerel Birim Sayısı		Çalışanlar Sayısı		Maaş ve Ücretler		Ciro		Yatırımlar	
Bölgeler / Yıllar	**2003**	**2011**	**2003**	**2011**	**2003**	**2011**	**2003**	**2011**	**2003**	**2011**
TR	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
İstanbul	19.5	24.2	28.9	30.0	36.3	38.1	37.5	36.2	30.9	31.5
İstanbul+ Ankara+ İzmir	33.1	36.8	44.4	45.2	52.9	54.9	53.4	53.1	48.1	50.3
5'li Grup	43.0	46.1	55.1	56.4	65.1	67.8	65.8	66.1	65.3	64.1
TRA+TRB+ TRC	10.5	11.0	7.4	8.4	5.4	5.4	5.1	5.9	6.0	6.1

İmalat Sanayi

	Yerel Birim Sayısı		Çalışanlar Sayısı		Maaş ve Ücretler		Ciro		Yatırımlar	
Bölgeler / Yıllar	**2003**	**2011**	**2003**	**2011**	**2003**	**2011**	**2003**	**2011**	**2003**	**2011**
TR	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
İstanbul	27.2	31.7	35.3	31.1	35.6	31.0	34.7	28.0	33.9	21.9
İstanbul+ Ankara+ İzmir	41.2	43.7	48.6	44.0	49.8	45.7	49.1	42.1	46.4	33.0
5'li Grup	51.6	53.4	63.9	61.3	69.4	68.3	70.9	66.0	70.1	57.5
TRA+TRB+ TRC	7.6	8.6	5.1	5.9	3.6	3.6	3.4	4.6	8.2	6.2

5'li Grup: İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova

TRA+ TRB+ TRC: Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan, Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkâri, Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Gerek iktisadi faaliyetlerin bütününe, gerekse de sadece imalat sanayi faaliyetlerine mekânsal açıdan beş ana kolon yardımıyla bakıyoruz; *İşletme ya da yerel birim sayısı, çalışanlar sayısı, maaş ve ücretler, ciro ve yatırımlar*.

Evet, bu beş ana kolonun her birinde de, bütününde de bir ***yığılma;*** bir ***temerküz*** söz konusudur. Son dönemde öne çıkartılan, parlatılan ve köpürtülen teşvik tedbirleri de bu yığılmayı çözememiştir.

Nerede ise şöyle söyleyebiliriz; bu beş ana kolon halindeki iktisadi faaliyetler, E-5 Karayolunun batısında odaklanmıştır. Yani Eskişehir, Bilecik, Bozüyük, İstanbul hattının batısında, nerede ise yığılarak bir ufunet odağı haline gelmiştir[8].

Gerçekten Mustafa Sönmez Hocamın, sık sık belirttiği gibi neredeyse her yol Kahpe Bizans denilen İstanbul'a doğru gidiyor. Yerel birim sayısı açısından baktığınızda öyle, çalışan sayısı açısından baktığınızda öyle, maaş ve ücretler ciro ve yatırımlar açısından da baktığınızda öyle. 2003'ten 2011'e kadar İstanbul'un payı, kahir ekseriyetle önde koşturuyor.

İstanbul'un üstüne Ankara ve İzmir'i ilave edin. Hatta gelişmiş diğer illeri, yani Bursa'yı Eskişehir'i Bilecik'i, Kocaeli'ni Sakarya'yı Düzce'yi Bolu'ya Yalova'yı ilave ettiğinizde, beşli grup diye anlattığımız, TÜİK'in sınıflandırması çerçevesinde baktığımızda; neredeyse Türkiye ekonomisinin, Türkiye'deki iktisadi faaliyetlerin tümünün ya da Türkiye imalat sanayinin nerede ise yüzde 65'inin bu beşli gruba, yani gelişmiş illerde olduğunu görüyoruz[9].

-IV-

Buraya kadar takdim etmeye gayret ettiğim sanayisizleşme ve mekânsal çarpıklık meselelerine ilişkin olarak, iktisat politikası yapıcılarının kimi ***pansuman*** gayretleri var.

Bunlardan bir tanesi *Onuncu Kalkınma Planı*. 2014-2018 dönemini kapsayacak olan Onuncu Kalkınma Planı'na göz atıldığında, sanayisizleşme eğilimini tersine çevirecek ciddi ve tutarlı herhangi bir tespit ve öneriye ne yazık ki rastlanılmamaktadır. Kaldı ki plan, kendisinden önceki on yılın likidite bolluğu döneminin sürmekte olacağı gibi *naif* bir kabul içindedir.

İkincisi de, Kasım 2013 tarihinde toplanan *3. Sanayi Şurası* gelişmeleri. 20-22 Kasım 2013'de 3. Sanayi Şurası toplandı[10].

---

[8] Bu yığılmayı durdurup, tersine çevirecek "*yeni*" ve "*özendirici*" bölgesel gelişme politikalarının tasarlanması ve hayata geçirilmesi elzemdir.

[9] Bu ciddi adaletsizlik doğuran model, ne yazık ki "*kardeşliği*" de erozyona uğratmış / uğratmaktadır.

[10] Şura ile ilgili gelişmelerin nerede ise tümünü http://www.sanayisurasi.gov.tr/ linkinden izleyebilirsiniz.

Bu 3. sanayi şurasının şiarı, Türkiye Sanayi Strateji Belgesini bir miktar ileriye taşıyormuş gibi gözüküyor; "*2023'e 10 kala orta ve yüksek teknolojili ürünlerde Avrasya'nın üretim üssü Türkiye*"[11].

Şura, Kasım ayında toplanmadan önce Temmuz ayında alt şura toplanmış ve altı tane komisyon raporu kabul edilmiştir. Bahse konu raporlar;

- Bilimsel ve Teknolojik Gelişim, AR-GE ve İnovasyon
- Kamu Destekleri, Etkileri, İzlenmesi ve Değerlendirilmesi
- Sanayide Sürdürülebilir Üretim
- Sanayide İnsan Kaynakları ve İstihdam
- Sanayi Yatırım Bölgeleri ve Kümelenme
- Sanayi Politikaları ve Uluslararası Rekabet

Göz attınız mı bilmiyorum bu raporlara. Ben biraz meraklı olduğum için bu raporların hepsini okudum. Bu altı tane alt rapor, sanayi şurasına sunulan bir komisyon raporu niteliğinde 178 sayfa olarak basılmış.

Raporlarda Türkiye Sanayi Strateji Belgesindeki o naif, dünyayı Türkiye'yi algılamayan, algılasa dahi sermaye sınıfından yana saf tutan o bakış şuraya da yansımış. Bir anlamda Şura için pasif ve edilgen üslupla kaleme alınan rapor ve sonuç belgesi, ***imalat sanayinin ruhu demek olan, "yapma ve imal etme" heyecanından da oldukça uzaktır.***

Türkiye'nin o 25'lerden 15'e doğru geriye giden imalat sanayi katma değerinin milli gelir içinde payının yani sanayisizleşme eğiliminin durdurulması ve geriye döndürülmesine en ufak bir katkıda bulunmayacaktır.

-V-

Bu arada küçük bir hatırlatma yapmak lazım.

TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ TÜSİAD	TUSIAD
2011'den önce	**2011'den sonra**

Bir dönem verdikleri ilanlarla ülkede iktidarı biçimlendiren çevreler de AVMcilik kervanına katılıp en azından şimdilik isimlerini değil ama logolarına ilişkin temel figürleri 2011'de yukarıdaki gibi değiştirmişlerdir.

[11] Serdar Şahinkaya (2011-1)

2011'den önceki logoda sanayi bacadaki ağaç motifi ile hatta çevreye duyarlı sanayi simgeleniyordu. 2011'den sonra ise sanayi ve ağaç motifi ise tamamıyla ortadan kaldırıldı. Yakındır, *"sanayicileri"* kelimesi de kalkabilir. Bekleyip, göreceğiz

Şimdi de bir kitaptan bahsederek toparlayacağım cümlelerimi. Yazarı *Christian Marazzi*, kitabın adı da; **Sermaye ve Dil.** Ayrıntı Yayınlarından çıkan ince bir kitap. Marazzi, İtalyan Marksist ekolünün önemli isimlerinden.

Bu adamların, yani bu neoliberal tezgâh ve tuzağı anlamak için onların dilini iyi bilmemiz lazım. Biz bazen tuzağa düşerek, onların terminolojisini kullanıyoruz. O terminolojiden çıkıp, kendi devrimci perspektifimizi, sosyalist perspektifimizi geliştirmek için Christian Marazzi'nin bu "*Sermaye ve Dil"* kitabını özellikle genç arkadaşlara şiddetle tavsiye ederim. Cep kitabı gibi, ceketinizin cebinde olsun ve süratle okuyun. Mücadele etmek için onların dilini de iyi öğrenmemiz lazım diye düşünüyorum.

Sonuç ve değerlendirmeye geçerken, artık bu neoliberal sanayi ağzını, özellikle Avrupa Birliğinin, yani Torino'da Milano'daki Avrupa sanayicileri teşkilatının ağzını herkes bırakmalı.

Eğer Türkiye'de sanayi konuşulacaksa, emek cephesinin de görüşleri olacak, sendikaların da görüşleri olacak, odaların da görüşleri olacak.

Başarılı ülkelerin hepsine bakın. İşte az önceki dünya imalat sanayi ligindeki ilk 15 ülkeye bakın, hepsi aklın ve bilimin ürünü olan planlamayı hâlâ elden bırakmıyorlar.. Biz de artık planlamayı 21. yüzyılda yeniden düşünmek zorundayız. Ve emekten yana bir iktidar kurulduğunda, planlama teşkilâtımızı yeniden kurmaya kararlıyız. Planlama, eskimemiş, dişlileri fazla aşınmamış bir araç olarak pek çok ***ulusal ekonomi***ye hizmet etmiş (ve) onları bir tarih aşamasında yukarıya çıkarmış bir kaldıraç olarak, **hâlâ** *kendi aklının ürünü olan politikaları* olan ülkelere hizmet etmeyi sürdürmektedir.

Ben geçen sene planlama kurultayında bir öneri yapmıştım[12]. **2013-2023 için *detoks programı.*** Şimdi bu programı bir yıl kısaltıyoruz. Evet, bir

[12] Serdar Şahinkaya (2012-1)

detoks ve arınma programına ihtiyacımız var. Hani şimdi de çok moda, seksi bir kavram var; ***detoks***. Kimi doktorlar çıkıyor, bir avuç fındık yiyin, onu yemeyin bunu içmeyin, sabah yeşil çay için filan gibi.

2014- 2023 Detoks Programı

Yıllar / İşler	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**
Sağlıklı Envanter										
Input- Output										
Eğitimin Yeniden İnşası										
Yeni Kurumsallaşma										
Strateji Yazımı										
5 Yıllık Sanayi Planı										

Detoks programının özü şu: Türkiye –*ceteris paribus*- bir bilgi belge ve proje yorgunu. Ama hepsi nerede ise bir çuval keçiboynuzu. Hani açlık kan şekeriniz düşünce ya bir kilo keçiboynuzu yiyeceksiniz ya da ağzınıza bir tane kesmeşeker atacaksınız. Durum bu kadar net. Avrupa Birliği tutkusu / karasevdası nedeniyle Brüksel'e onların kendi takvimleri çerçevesinde gönderilen orta vadeli plan, bilmem ne stratejisi, filanca belgesi etc. birbirine atıf dahi yapmayan belgeleri bir araya getirin, yığın üst üste, inanın normal bir çalışma masası yüksekliği olan 72 cm.'den çok daha fazla olacaktır. Ölçtüm de biliyorum. Onun için bir arınmaya ihtiyacımız var.

Ayrıca, envanterimiz, yani *sanayi envanterimiz* yok. Neyimiz var yok? Bilmiyoruz sanayi adına. Hangi sektörde neyimiz var? Onun için 2014'ten başlayan süreçte ciddi bir envanter yapmalıyız.

2014'ün ilk ayında, hâlâ 2002'nin input - output tablosuyla çalışıyoruz, bu ayıp hepimize yeter. TÜİK'e dir bu mesaj. Bir sene önce söyledik, Üretim ilişkileri tablomuz hâlâ 2002, 2014'e geldik. Ekonomiyi 2002'deki üretim ilişkileri matrisi üzerinden yorumluyor, hesaplıyoruz. Bunun değişmesi lazım.

Eğitimin yeniden inşa edilmesi lazım, 4+4+4'ten kurtarmak lazım. Yeni kurumsal yapılar kurmamız lazım ve sabah bahsedildi, ciddi bir stratejiyi hep birlikte yeniden bizim yazmamız lazım ve sonra da 2018 itibariyle biz, kendimiz beş yıllık sanayi planımızı yapacağız.

Bu detoks / arınma programının hayata geçirebilmek, bir meraklar dünyası, bir büyük malzeme hareketini yeniden yaratabilmek için, bu merakı yeniden toplumsallaştırabilmek için, *ülkemizde eğitim alanını her düzeyde yeniden inşa etmek* vazgeçilmez bir önceliktir.

Evet, ilk hareket noktası *eğitim* olmalıdır. Bakın yeri gelmişken, 2012 yılında üniversitelerimizde boş kalan temel bilim alanları kontenjanlarına bir göz atalım; *Matematik yüzde 51,2; Kimya yüzde 66,0; Fizik yüzde 76,0; Biyoloji yüzde 71,0.* Nasıl? Durum yeterince vahim değil mi? Ama umutsuz olmamak gerekiyor. Yukarıda da değinildiği gibi dokuz koca yılımız var.

O halde yeri gelmişken ***Ha Joon Chang***'a kulak verelim; *"(...) iktisadi kalkınmada yararlı olan davranış özelliklerinin teşviki için; ideolojik telkinin, iktisadi kalkınmanın önünü açacak; politik önlemlerin ve istenilen kültürel değişimlerini hızlandıracak kurumsal değişikliklerin kombinasyonu gerekir. Bu karışımı elde etmek kolay değildir. Fakat bunu bir kere başardığınızda kültür normalde varsayılandan çok daha hızla değiştirilebilir.(..) Kültür değişmez değildir. İktisadi kalkınma, ideolojik ikna ve belirli davranış tarzlarını özendirmek için bunlara eşlik eden politikalar ve kurumlarla takviye edildiğinde değiştirilebilir*" [13]

Artık Türkiye merkezli, ülke içinde iktisadi bütünleşmeyi sağlayan, daha eşit bölüşmeyi amaçlayan bir ***iktisadi kalkınma*** perspektifi, çok daha kritik bir önem taşımaktadır.

Böyle bir perspektifin ana omurgası, kendilerini yenileme kabiliyeti olan, yüksek katma değerli sektör ve faaliyetler olmalıdır.

Kaybedeni seçmek ile sonuçlanan hatalara artık bir son verilmedir.

Ve artık **Juliet**'i görmeden *(sanayileşme)* **Romeo**'nun ruh hali *(büyüme hızı)* üzerine «arttı – azaldı - aynı kaldı» dan ibaret laf salatası yapmak da iktisatçılık olarak anlaşılmamalıdır.

Bitirirken dört cümle;

Asimetrik Gümrük Birliği Anlaşmasının geçerliliğini sınırlamalı / Sektör planlaması, ithal ikamesi ve selektif korumacılık yeniden tartışılmalı, ciddiye alınmalı / reel döviz kurları / ve mali kesimi (başta bankacılık kesimi) reel kesimin emrine koşmanın gerekleri, yeniden tanımlanmalı ve yerine getirilmelidir.

Hepinize sabrınız için çok teşekkür ediyorum.

---

[13] Ha- Joon Chang (2011). **Sanayileşmenin Gizli Tarihi.** Epos Yayıncılık. İstanbul.

Kaynakça

Chang Ha- Joon (2011). **Sanayileşmenin Gizli Tarihi.** Epos Yayıncılık. İstanbul.

Marazzi, Christian (2010) **Sermaye ve Dil.** Ayrıntı Yayınları. İstanbul.

Mc Kinsey Global Institute(2012) **Manufacturing the future: The next era of global growth and innovation.** http://www.mckinsey.com/insights/manufacturing/the_future_of_manufacturing. Erişim tarihi: Aralık 2012

Mc Kinsey Global Institute(2013) **Strategy, scenarios, and the global shift in defense power.** http://www.mckinsey.com/insights/public_sector/strategy_scenarios_and_the_global_shift_in_defense_power Erişim tarihi: Nisan 2013.

Saygılı Şeref (et.al) (2010). *Türk İmalat Sanayiin İthalat Yapısı.* **TCMB Çalışma Tebliği No: 10/002**. Mart. Ankara

……..(2012): *Türk İmalat Sanayiinde İthal Girdi Kullanımı*. **İktisat, İşletme ve Finans**.27(321) 2012. Ankara.

Serdar Şahinkaya (2011-1) *"Sanayileşme Nasıl Olmaz? Ya da Türkiye Sanayi Strateji Belgesi (2011–2014)"* **21. Yüzyılda Planlamayı Düşünmek** Kurultay Bildirisi. 14 Mayıs 2011. Ankara Üniversite Rektörlüğü ve Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi.

(2011-2) *"Türkiye Sanayi Strateji Belgesi (2011–2014) Üzerine Gözlemler Ya da Sanayileşme Nasıl Olmaz"* **TSBD, 12. Sosyal Bilimler Kongresi,** 15 Aralık 2011'de sunulmuştur.

(2011-3) *"Sanayileşme ve Bölgesel Kalkınmaya Türkiye Sanayi Strateji Belgesi (2011–2014) (AB Üyeliğine Doğru) Üzerinden Kısa Bir Bakış*" **TMMOB, MMO Sanayi Kongresi 2011**,16 Aralık 2011. Ankara.

(2012-1) "*2012 Yılı Biterken Türk İmalat Sanayii Üzerine "Bizim Evin Halleri / Onlar Ne Yapmış?/ Ve Bir Detoks Programı Önerisi"* **21. Yüzyıl İçin Planlama Kurultayı** (6–7 Aralık 2012) *Sanayide Sorunlar ve Planlama* başlıklı oturumda sunulmuştur. Ankara Üniversite Rektörlüğü ve Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi.

(2013), "*Gezi Direnişinin Ekonomi Politiği Üzerine BaĞzı Paragraflar*". **Direnen Diriliş** (Hazırlayan: Işık Kansu). Um:ag Yayınları. Kasım. Ankara. s.115-129.

Tevfik KIZGINKAYA. Teşekkürler sevgili Serdar Şahinkaya. Aslında bu son slayt çok acıtıcı. Evet, bugün 24 Ocak. Uğur Mumcu'nun katledildiği gün. Bu toplantının amacı ve yapılan konuşmaların içeriği, demokratik, çağdaş ve gelişmiş bir Türkiye uğruna canlarını verenlerin anılması ve yaşatılması anlamını da taşıyor.

Önce dünyadaki G9 ülkelerine baktık. Sonra Türkiye'ye döndük. Bu arada hepimizin dikkatini çekmiştir; Aykut hocam, insan bunun neresinde diye sordu. Hocam, ben iki yerde insanı gördüm. Biri Almanya, özellikle yazmış, insan faktörünü vurgulamış. Amerika da insana yatırım yapacağı iki sektörünü öne çıkartmış. Biri silah, diğeri ise sağlık. Biri öldürmeye diğeri yaşatmaya yönelik. Üstüne de sanayi ve uzay sektörlerini ilave etmiş.

Bütün bu ülkeler aslında belli sektörleri öne çıkartarak kendi ülkesiyle ilgili stratejik sektörlerini ortaya koymuşlar. Bilim ve teknoloji alanında ne varsa bu sektörler için çaba gösteriyorlar. Yapılarını organize ediyorlar.

Evet, Japonya ve Güney Kore'nin de ne olduğu belli.

Bu arada bir notu daha paylaşacağım. Japonya 2025 yılına göre hedefini, bilim ve teknoloji öngörüsünü hazırlamak için sektörleri irdelemeye 2005 yılından başlayarak 2900 uzmanla çalışmış. Türkiye'de bu iş kaç uzmanla yapıyoruz? Şimdi sevgili Oktay Küçükkiremitçi bu soruya yanıt da olabilecek ve Türkiye'nin sektörel değerlendirmesini yapacak. Buyurun söz sizde.

Yüksek Katma Değer, İleri Teknoloji ve 2023 Hedefleri

Oktay KÜÇÜKKİREMİTÇİ(*)

Farklı tarihlerde Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve Kalkınma Bakanlığı tarafından yayınlanan Strateji Belgesi, Strateji Planı ve X. Kalkınma Planı'nda Türkiye'nin gelecek dönem imalat sanayi yapısı için *"yüksek katma değerli ve ileri (yüksek) teknolojiye dayalı ürünlerin üretiminde yoğunlaşmak ve bu ürünleri üreten sektörlerin payını artırmak"* genel ilkesinin belirlendiği görülmektedir. Bu konuda aşağıda birkaç örnek verilmiştir:

"İlgili taraflarla işbirliği içinde, geliştirilen politikalar, stratejiler ve bu politika ve stratejiler doğrultusunda verilen desteklerle sanayinin planlı gelişimini sağlamak ve yüksek teknolojiye dayalı, dışa bağımlılığı azaltan ve yüksek katma değerli bir sanayi yapısının oluşumuna öncü olmak." ***Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (BSTB), 2013-2017 Strateji Planı, Aralık 2012, Stratejik Amaç 1***

Girişimciliğe, yenilikçiliğe, bilimsel gelişmeye ve yüksek katma değerli teknoloji üretimine dayalı, bilgi tabanlı ve rekabetçi ekonomik yapısıyla dünyanın en gelişmiş on ülkesi arasında yer alan bir Türkiye'nin oluşumunda öncü olmaktır. ***BSTB, 2013-2017 Strateji Planı, Aralık 2012, BSTB Vizyonu***

"Orta ve yüksek teknolojili ürünlerde Avrasya'nın üretim üssü olmak" ***BSTB, Türkiye Sanayi Strateji Belgesi (2011-2014, AB Üyeliğine Doğru), Aralık 2010, Uzun Dönemli Vizyonu***

"Türk sanayisinin rekabet edebilirliğinin ve verimliliğinin yükseltilerek, dünya ihracatından daha fazla pay alan, ağırlıklı olarak yüksek katma değerli ve ileri teknolojili ürünlerin üretildiği, nitelikli işgücüne sahip ve aynı zamanda çevreye ve topluma duyarlı bir sanayi yapısına dönüşümünü hızlandırmak" ***BSTB, Türkiye Sanayi Strateji Belgesi (2011-2014, AB Üyeliğine Doğru), Aralık 2010, Genel Amaç***

(*) Dr. Türkiye Kalkınma Bankası Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürü. Bildiride yer alan görüşler yazara ait olup çalıştığı kurumu bağlamaz.

"649. Türkiye'nin uluslararası rekabet gücünü ve dünya ihracatından aldığı payı artırmak için imalat sanayiinde dönüşümü gerçekleştirerek yüksek katma değerli yapıya geçmek ve yüksek teknolojili sektörlerin payını artırmak temel amaçtır…

652. Ülkemizin uzun dönemde Avrasya'nın üretim merkezi olma hedefi doğrultusunda Plan döneminde imalat sanayiinin; daha yüksek katma değer yaratan, teknoloji üreten ve kullanabilen,... girdi tedarikinde etkinliğin sağlandığı, yatırım ve ara mallarında ithalat bağımlılığının azaldığı bir yapıya dönüşmesi öngörülmektedir." ***Kalkınma Bakanlığı, X. Kalkınma Planı (2014-2018), Temmuz 2013, İmalat Sanayiinde Dönüşüm, Amaç ve Hedefler***

Ayrıca, X. Kalkınma Planı'nın 2023 sayısal hedeflerinin belirtildiği "Planın Amaç ve İlkeleri" bölümünde 2023 yılında Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'yı (GSYİH) 2 trilyon dolara, kişi başına geliri 25 bin dolara ve ihracatın 500 milyar dolara çıkarılması, işsizlik oranının ise yüzde 5'e düşürülmesi temel amaç olarak belirlenmiştir.

"120... 2023 yılında GSYH'nın 2 trilyon dolara, kişi başına gelirin 25 bin dolara yükseltilmesi, ihracatın 500 milyar dolara çıkarılması, işsizlik oranının yüzde 5'e düşürülmesi…"

"121... 2014-2018 dönemini kapsayacak olan Onuncu Kalkınma Planı ile… 2018 yılında GSYH'nın 1.3 trilyon dolara, kişi başına gelirin 16 bin dolara yükseltilmesi, ihracatın 227 milyar dolara çıkarılması, işsizlik oranının yüzde 7.2'ye düşürülmesi…" ***Kalkınma Bakanlığı, X. Kalkınma Planı (2014-2018), Temmuz 2013, Planın Amaç ve İlkeleri***

Bu makalede, Türkiye'nin mevcut üretim yapısını inceleyerek hedeflenen 2023 değerleri için nasıl bir dönüşüme ihtiyaç olduğu, bu dönüşümün mümkün olması için hangi şartların gerçekleşmesinin gerektiği ve yüksek katma değer ve yüksek teknoloji sektörler kavramlarının bir arada geçerliliğini incelemeye çalışacağız. İncelememiz genel olarak bir senaryo analizi çerçevesinde ve Girdi-Çıktı yöntemine dayanarak yapılacağından, Türkiye'nin 2023 hedeflerini şimdiden yakalamış (hatta geçmiş) bir ülke olan Güney Kore'yi kıstas (benchmark) alacağız. Güney Kore ile ilgili çok sayıda analizin ve karşılaştırmanın yapıldığını biliyorum, ama Güney Kore ve Türkiye karşılaştırmasını bir kez de benden dinlemenizi rica edeceğim.

Ekonomideki tüm sektörlerin üretimlerinde kullandıkları girdilerin dağılımı, sektörel katma değer bileşenleri ve oranları, sektörlerin ürünlerinin ne kadarının diğer sektörler, ne kadarının nihai tüketiciler tarafından kullanıldığı, sektörel ithalatın gerek üretimde kullanılan ara girdiler (üretim girdilerinde ithal bağımlılığı) gerekse de yatırım ve tüketim için kullanılan kısmı (nihai kullanım için ithalat), sektörel ihracat ve üretim içindeki payı gibi bilgileri bir arada veren Girdi-Çıktı tabloları, bu özellikleri nedeniyle ülkele-

rin üretim yapılarının incelenmesine ve başka ülkelerle karşılaştırılmasına izin vermektedir. Ne yazık ki, ülkemiz için en son yayınlanan Girdi-Çıktı tabloları 2002 yılına ait olduğu için Türkiye için bu tabloyu, Kore için ise 2011 yılı tablosunu kullanacağız. Aklımıza "acaba 2002 yılı verileri mevcut dönem Türkiye'sinin üretim yapısını temsil eder mi" sorusu geldiği için de Türkiye'nin üretim yönünden hesaplanan 2011 yılı GSYİH'sinin sektörel dağılımı ile 2002 yılı Girdi-Çıktı tablosundan elde edilen dağılımını kıyaslayarak bu sorunun da yanıtını arayacağız. Aşağıdaki tabloda Türkiye'nin 2002 ve 2011 yılları ile Güney Kore'nin 2011 yılı GSYİH'lerinin sektörel dağılımı[1] bulunuyor.

Tablo 1: Türkiye ve Güney Kore'nin GSYİH'lerinin Sektörel Dağılımı (%)

	Türkiye (*)		G. Kore
Sektörler	**2002 (**)**	**2011**	**2011(***)**
Tarım, avcılık ve ormancılık	11.8	9.0	2.5
Madencilik ve Taşocakçılığı	1.1	1.7	0.2
İmalat Sanayi	19.8	18.3	31.2
Elektrik, gaz, buhar ve sıcak su üretimi ve dağıtımı	2.5	2.5	1.9
İnşaat	4.7	5.0	6.1
Toptan ve perakende ticaret	13.6	13.6	8.0
Oteller ve Lokantalar	2.5	2.6	2.7
Ulaştırma, depolama ve haberleşme	14.9	15.3	5.4
Mali aracı kuruluşların faaliyetleri	4.8	3.5	6.9
Konut Sahipliği +Gayrimenkul+Kiralama+ARGE	12.7	16.5	16.0
Kamu yönetimi ve savunma, zorunlu sosyal güvenlik	4.9	4.5	5.6
Eğitim	3.0	3.7	5.5
Sağlık işleri ve sosyal hizmetler	1.6	1.7	4.1
Diğer	2.1	2.1	3.9
Sektörler Toplamı	**100.0**	**100.0**	**100.0**

Notlar :
(*): GSYİH'nin dağılımında üretici sektörlerin katma değerlerinin toplamı 100 kabul edilerek sektörlerin yüzde payları hesaplanmıştır.
(**): 2002 yılı Girdi-Çıktı tablosundan hesaplanmıştır (59 sektör, 33 sektörde toplulaştırılmıştır).
(***): 2011 yılı Girdi-Çıktı tablosundan hesaplanmıştır (77 sektör, 33 sektörde toplulaştırılmıştır).

[1] Kullanılan istatistikler için;
Kore Girdi-Çıktı tablosu: The Bank of Korea Economic Statistics System, http://ecos.bok.or.kr/
Türkiye Girdi-Çıktı tablosu : EUROSTAT;
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/
Türkiye GSYİH dağılımı : TÜİK, www.tuik.gov.tr

Tablodaki dikkat çekici şu iki hususu belirtmekte fayda var:

İlk olarak Türkiye'nin 2002 yılı ile 2011 yılı GSYİH'sinin sektörel dağılımında belirgin bir fark, belirgin bir yapısal değişim yok, hatta imalat sanayiinin payında bir gerileme var. Öyleyse 2002 yılına ait Girdi-Çıktı tablosu verilerini kullanmamız çok da sakıncalı olmayacak gibi görünüyor.

İkincil olarak, Güney Kore ile Türkiye'nin üretim yapısında ise çok belirgin farklar var. Tarım, ulaştırma depolama ve haberleşme ve ticaret sektörlerinde G. Kore'nin payları daha düşükken, imalat sanayiinin GSYİH içindeki payı Türkiye için %18.3, Güney Kore'nin ise %31 (sanayi sektörlerinin GSYİH içindeki payları olarak bakarsak Türkiye'de yüzde 22.5, G. Kore'de yüzde 33.5). Açıkça görülüyor ki G. Kore ülkemize kıyasla çok daha sanayileşmiş bir ülke.

Sektörlerin teknoloji düzeylerine göre incelenebilmesi için, öncelikle kullandığımız sektörel sınıflandırma düzeyini ve bu sektörlerin ürünlerinin OECD (Kalkınma için Ekonomik İşbirliği Teşkilatı) sınıflandırmasına göre hangi teknoloji düzeyinde yer aldığını belirtmemiz gerekiyor. Bu amaçla hazırlanan Tablo 2'de sektör sınıflandırması ve buna göre sektörlerin yer aldığı teknoloji düzeyi veriliyor.

Tablo 2: İmalat Sanayi Sektörlerinin Teknoloji Düzeyleri

NACE Rev. 1.1. Kod	Sektörler	Teknoloji Düzeyi
15-16	Gıda, İçki ve Tütün	düşük
17	Tekstil	düşük
18	Konfeksiyon	düşük
19	Deri Eşya	düşük
20	Ağaç ve Mantar Ürünleri	düşük
21	Kâğıt ve Kâğıt Ürünleri	düşük
22	Basım ve Yayın	düşük
23-24	Rafine Petrol ve Kimyasallar	orta-düşük
25	Plastik ve Kauçuk Ürünleri	orta-düşük
26	Metalik Olmayan Mineral Ürünler	orta-düşük
27	Ana Metal Sanayi	orta-düşük
28	Metal Eşya	orta-düşük
29	**Makine ve Teçhizat**	**orta-yüksek**
30	**Büro, Muhasebe ve Bilgi İşlem Mak.**	**yüksek**
31	**Elektrikli Makine ve Cihazlar**	**orta-yüksek**
32	**Radyo, TV ve Haberleşme Cihazları**	**yüksek**
33	**Tıbbi Aletler, Hassas ve Optik Al.**	**yüksek**
34	**Motorlu Kara Taşıtı ve Römork**	**orta-yüksek**
35	**Diğer Ulaşım Araçları**	**orta-yüksek**
36-37	Mobilya; Diğer İmalat ve Yen. Değ.	düşük

İnceleyeceğimiz konu yüksek teknolojili sektörler ve bunların katma değer yapısı olduğu için, bu kez orta-yüksek ve yüksek teknoloji içeren sektörlerin her iki ülkede de imalat sanayi içindeki paylarını ve yine bu sektörlerin katma değer yapılarını incelemek yararlı olacak (Tablo 3).

Tablo 3: Türkiye ve Güney Kore'nin Orta-Yüksek ve Yüksek Teknoloji Sektörleri

	Türkiye		Güney Kore		
Sektörler	**KDO**	**(%Pay)**	**KDO**	**(% Pay)**	**Teknoloji Düzeyi**
Makine ve Teçhizat	**37.8**	7.1	**25.4**	8.7	orta-yüksek
Büro, Muh. ve Bilgi İşl. Mak.	**41.9**	0.0	**22.9**	10.5	yüksek
Elektrikli Makine ve Cihazlar	**29.3**	2.6	**24.7**	5.4	orta-yüksek
Radyo, TV ve Haberleş. Cih.	**21.0**	1.5	**13.9**	3.0	yüksek
Tıbbi Al., Hassas ve Optik Al.	**29.0**	0.4	**27.1**	1.4	yüksek
Motorlu Kara Taş. ve Römork	**24.0**	4.1	**21.5**	10.3	orta-yüksek
Diğer Ulaşım Araçları	**48.6**	1.0	**28.7**	5.0	orta-yüksek
Sektörler Toplamı		**16.7**		**44.3**	

Notlar :

1. Yüzde paylar, sektörlerin imalat sanayii içindeki paylarıdır (bilgi için; orta-yüksek ve yüksek teknoloji düzeylerindeki sektörlerin toplam GSYİH içindeki payları Türkiye için yüzde 3.3, Güney Kore için yüzde 13.8'dir).

2. KDO : Katma Değer Oranı = Sektörün Toplam Katma Değeri/Sektörün Toplam Üretim Değeri

Tablo 3 bize ilginç bilgiler veriyor. Sanıldığı gibi G. Kore'de orta-yüksek ve yüksek teknoloji düzeyindeki sektörlerin katma değer oranları yüksek değil. Hatta bu sektörlerin tamamı için Türkiye'nin katma değer oranları daha yüksek. Demek ki, en azından G. Kore için bakıldığında "***yüksek teknolojili sektör, yüksek katma değerlidir***" sloganı/ezberi geçerli değil. İkinci bilgi ise, Güney Kore'nin yüksek katma değer oranlarına sahip olmasa (daha vulgar bir üslupla söylersek, "çok kârlı olmasa bile") da bu sektörlerin üretimine önemli ölçüde ağırlık vermiş olması, bu sektörler imalat sanayilerinin neredeyse yarısını (yüzde 44,3), toplam gelirlerinin de yüzde 14'ünü oluşturuyor. Peki, o zaman Kore şu anda (2011) nasıl bir milli gelir ve ihracat yapısına sahip, bu sektörleri bu kadar ön plana çıkararak neyi başarmış?

2011 yılı itibariyle Güney Kore'nin kişi başına geliri yaklaşık 30 bin dolar, ihracatı da yaklaşık 555 milyar dolar (ithalatı ise yaklaşık 525 milyar dolar, dolayısıyla dış ticareti 30 milyar dolar fazla veriyor). Bu değerler, yazının başında belirttiğimiz Türkiye'nin 2023 hedeflerinin biraz üzerinde. Öyleyse, eğer ulaşabilirsek, 2023 hedeflerini gerçekleştirdiğimizde ülke olarak kabaca 2011 yılının Güney Kore'si olacağız.

Burada, Girdi-Çıktı yöntemi kullanarak ve 2023 hedefi olan 2 trilyon dolarlık GSYİH hedefi veri alınarak bir senaryo ve etki analizi yapmak mümkün. Bu senaryo analizini iki alternatif dikkate alarak yaptım; ilk alternatifte Türkiye'nin 2002 yılı üretim yapısının tüm özellikleri korunarak[2] 2023 yılı hedefi olan 2 trilyon dolarlık GSYİH'ye ulaşmasını, ikinci alternatifte ise 2023 yılında Güney Kore'nin 2011 yılı GSYİH dağılımının sağlanması (gördüğümüz gibi onlar 2011 yılında sahip oldukları üretim yapısı ile bizim 2023 hedeflerimizi geçmişler) durumunda ihracat, ithalat, toplam üretim değerlerinin ne olacağını inceledim.

Sonuçlar özet olarak Tablo 4'de yer alıyor.

Tablo 4: 2023 Yılı 2 Trilyon USD GSYİH Hedefi İçin Senaryo Analizi Sonuçları

Senaryo Kriterleri	**Alternatif 1: TR 2002 Üretim Yapısı İle**	**Alternatif 2: G. Kore 2011 Üretim Yapısı İle**
Toplam GSYİH	2 Trilyon USD	2 Trilyon USD
Toplam Üretim Değeri	3.9 Trilyon USD	5.2 Trilyon USD
Toplam Talep	4.4 Trilyon USD	5.9 Trilyon USD
Gereken İthalat	447 Milyar USD	740 Milyar USD
-Üretimde Kullanılan Ara Girdiler İçin	***337 Milyar USD***	***651 Milyar USD***
-Nihai Talep İçin (Tüketim+Yatırım+İhracat)	***110 Milyar USD***	***89 Milyar USD***
Toplam İhracat	370 Milyar USD	892 Milyar USD
İmalat Sanayi Toplam Üretimi	1.2 Trilyon USD	2,4 Trilyon USD
İmalat Sanayi Toplam Katma Değeri	397 Milyar USD	623 Milyar USD

Bu yazının konusu 2023 hedeflerine ulaşılıp ulaşılamayacağını sorgulamak olmadığı için, hedefe ulaşıldığını varsaydığımızı bir kez daha belirtmekte fayda var. Basit senaryo analizi sonuçları mevcut üretim yapımızla 2023 GSYİH hedefine ulaştığımızda ihracat hedefinin altında kalacağımızı, dış ticaretin açık vermeye devam edeceğini gösteriyor. Aslında, 500 milyar dolarlık ihracat hedefi bu analiz kapsamında belirleyici de değil, ihracat yapısı gereği zaten GSYİH'nin bir bileşeni, o nedenle 2 trilyon dolarlık GSYİH hedefi onu kapsıyor. Burada önemli nokta, bu üretim yapısıyla dış ticaret açığının devam edeceğinin görülmesi.

[2] 2002 için hesaplanan sektörlerin GSYİH içindeki payı, toplam talep içinde ihracatın, toplam arz içinde ithalatın payı, toplam girdiler içinde ithal girdilerin oranı, sektörel katma değer oranları 2023 yılı için aynı kabul edilmiştir.

Tablonun en sağındaki Güney Kore'nin 2011 yılı üretim yapısına 2023'de ulaşabilmemiz durumu ise gerçekten çok daha arzulanan bir yapıyı ifade ediyor. İhracat 900 milyar dolara dayanmış, ithalat 740 milyar dolar civarında kalıyor. İmalat sanayi katma değerinin toplam GSYİH içindeki payı yüzde 30'ların üzerine çıkmış ve Türkiye gerçekten sanayileşmiş bir ülke yapısına kavuşmuş.

Peki, biraz önce sorduğumuz "madem Güney Kore yüksek teknoloji düzeyli sektörlerde yüksek katma değer oranlarına sahip değilse nasıl olmuş da hem dış ticarette fazla vermeyi, hem ekonomik bir güç olmayı, hem de bu sektörlere yönelerek kalkınmayı başarmış" sorusuna dönersek, yanıtı nerede aramamız lazım? Hatta bu yanıtın ülkemizin gelecek dönemlerinde izleyebileceği iktisat politika demetlerine ışık tutabilmesi de mümkün olabilir mi? "Yüksek katma değer" yerine başka bir "motto" bulabilir miyiz, bulmalı mıyız? Son olarak da "ne yapmalı"?

Bu soruların yanıtının ipuçlarını, Türkiye ve Güney Kore'nin orta-yüksek ve yüksek teknoloji düzeylerindeki[3] imalat sanayi sektörlerinin yerli girdi oranlarını ve üretim çoğaltanlarının (doğrudan geri bağlantı katsayıları) karşılaştırıldığı Tablo 5'in vereceğini düşünüyorum.

Tablo 5: Türkiye ve Güney Kore'de Üretimin İthalata Bağımlılığı ve Sektörel Çoğaltan Etkileri

	Yerli Girdi Payı (%)		Üretim Çoğaltanı	
Sektörler	**G. Kore**	**Türkiye**	**G. Kore**	**Türkiye**
Makine ve Teçhizat	85.3	73.3	3.53	2.56
Büro, Muhasebe ve Bilgi İşlem Makineleri	55.8	41.3	3.46	2.38
Elektrikli Makine ve Cihazlar	50.7	74.4	3.52	2.78
Radyo, TV ve Haberleşme Cihazları	97.2	53.4	3.93	3.15
Tıbbi Aletler, Hassas ve Optik Aletler	75.0	61.7	3.22	2.75
Motorlu Kara Taşıtı ve Römork	86.2	75.3	3.73	2.98
Diğer Ulaşım Araçları	66.5	75.8	3.45	2.22

Notlar:
Yerli Girdi Payı = Yurtiçinden Sağlanan Yerli Ara Girdiler/Toplam Üretim Değeri
Üretim Çoğaltanı: Girdi-Çıktı tablosu kullanılarak hesaplanan toplam geri bağlantı katsayıları (her iki ülke için de 33 sektörde toplulaştırılan Girdi-Çıktı tabloları kullanılarak hesaplanmıştır, Türkiye değerleri 2002 yılı, G. Kore değerleri 2011 yılı Girdi-Çıktı tablosundan elde edilmiştir). Bu katsayılar, ilgili sektörün nihai talebi bir birim arttığında ekonomideki toplam üretimin kaç birim artacağını ifade etmektedir.

[3] Sevgili Aykut GÖKER üstadın beni uyardığı bir hususu belirtmeliyim. Teknoloji düzeyi, üretimde kullanılan teknolojiyi kastetmemektedir. Burada, üretilen ürünün yer aldığı teknoloji düzeyi (üretilen ürünün teknolojik bir ürün olup olmadığı) kastedilmektedir.

Tablodan da görülüyor, ama vurgulamakta fayda var. G. Kore yüksek teknolojili ürünlerde Türkiye'ye nazaran çok daha az ithal bağımlısıdır. İncelenen sektörlerin hemen tamamında üretimde kullandığı hammadde ve ara mamulleri yurtiçinden tedarik etmektedir. Üretim çoğaltan katsayısı olarak adlandırdığımız toplam geri bağlantı katsayıları da tüm sektörler için Türkiye'den yüksektir. Bunun neticesinde, yüksek teknolojili sektörlerde üretim artışı olduğunda (bu sektörler Türkiye'ye kıyasla daha düşük katma değer oranlarına sahip olsalar da) üretilen mallarda kullanılan girdilerin önemli bir bölümü yurtiçinden tedarik edilmekte, bu sektörlere girdi tedarik eden sektörlerin yarattığı katma değer de yurtiçinde kalmakta, sektörel entegrasyonların yüksek düzeyde olması (yüksek teknolojili sektörlerin ekonomide yüksek çoğaltan katsayılarına sahip olmaları) nedeniyle de yüksek teknolojili sektörlerin üretiminin artması ülke ekonomisinde geliri de, istihdamı da, uzmanlaşmayı da arttırmaktadır. Türkiye'de ise yüksek teknolojili sektörlerin üretimi (iç ya da dış talep artışı neticesinde) artsa dahi, genel olarak ekonomik çoğaltan mekanizması daha düşük olduğundan ülke ekonomisindeki diğer sektörler üzerindeki uyarıcı etkisi daha sınırlı kalmaktadır. Daha yüksek katma değer oranlarına sahip olunsa bile, üretim zincirinin tetiklediği toplam katma değer artışı daha düşük düzeyde kalmaktadır. Ayrıca ithal girdi kullanımının yoğunluğu nedeniyle yüksek teknolojili sektörlerin üretiminin artması neticesinde ithal girdi talebi artmaktadır. Ülkemizdeki yüksek teknolojili sektörlere girdi tedarik edecek yerli sektörler yerine, yurtdışında bu üretimi yapan ülkelerin sektörleri gelişmekte, uzmanlaşmakta ve katma değer zincirinin önemli bir bölümü de yurtdışında kalmaktadır. Nihai ürünün yüksek katma değer oranına sahip olması bu nedenle belirleyici değildir, önemli olan nihai ürünün üretilmesi için gerekli mümkün olduğunca çok aşamanın yurtiçinde kalarak, ülkedeki *"yurtiçi katma değer zinciri"*nin oluşmasını sağlamaktır.

Güney Kore hikâyesini bir kez de benden dinleyin diye ısrarcı olmamın temel nedenlerinden birisi de, genel olarak Türkiye ve Güney Kore'nin karşılaştırmalarının dış ticaret verileri ile yapılmasından kaynaklanıyor. Dış ticaret başka bir şeydir, ülkenin üretim yapısı başka bir şey. Bu anlamda ihracatın ithalatı karşılama oranlarına göre yapılan analizlerin de çok sağlıklı olmadığını belirtmeliyim, çünkü orada yapılan şey üretim zincirinin karşılaştırılması, üretimin ithalata bağımlılığının karşılaştırması değil, sektörlerin ihracatı ile ithalatının karşılaştırılması. Türkiye örneğin taşıt araçlarında ithalattan yüksek ihracat yapıyor olabilir, ama bu ülkenin bu sektörde "daha iyi, daha rekabetçi" olduğu anlamını otomatik olarak taşımaz. Önemli olan ihraç ettiğiniz taşıt aracı imalatı için ne kadar ithalat yaptığınızdır ve bu ithalat rakamları da taşıt araçları sektöründe yer almaz, örneğin kullanılan boya

için kimyasallar sektöründe, kullanılan elektronik parçalar için elektronik cihazlar sektöründe yer alır. Taşıt aracı ürettiğinizde önemli olan bu sektörün katma değerinin (ya da katma değer oranının) yüksek olması değildir, üretim zincirinin en başından en sonuna kadar kullanılan girdilerin ne kadarının ülke içinde üretilebiliyor, üretim zincirinin beslediği bir katma değer zincirinin ne ölçüde yaratılabiliyor olmasıdır.

Türkiye'nin Güney Kore ile karşılaştırmalı olarak ve Girdi-Çıktı tabloları vasıtasıyla incelediğimiz üretim yapısının 2002 yılına ait olduğu düşünüldüğünde, akla geçen zaman içinde üretim yapısının değişmiş olması olasılığı geliyor. Daha önce de belirtiğimiz gibi, sektörlerin GSYİH içindeki paylarında 2011 yılına gelindiğinde belirgin bir farklılık görülmese de, Girdi-Çıktı analizi ile belirlenen üretim yapısı bir kesit verisidir, ilgili yıl itibarıyla sektörel bazda üretim/talep yapısı bilgilerini içermektedir. Bu nedenle, zaman içinde sektörel gelişimlerin incelenmesinde yarar bulunmaktadır. Bu sayede, 2002 yılı sonrasında daha yüksek teknolojili sektörlerdeki yatırımların, üretimin, ihracatın payının artması, Türkiye açısından yapısal bir dönüşümün emaresi, umudu olabilecektir.

Bunu görebilmek amacıyla, 2003-2011 dönemi için hem yıllık hem de dönem ortalaması olarak imalat sanayi sektörlerinin yatırımlardan aldıkları pay, üretimden aldıkları pay ve ihracattan aldıkları payları inceleyeceğim.

İlk olarak, imalat sanayiinde daha yüksek teknolojili sektörlere yönelik bir yatırım hamlesinin olup olmadığını görmemiz lazım. Tablo 6, Girdi-Çıktı tablosunun gösterdiği 2002 yılından sonra, dönem başı kabul ettiğimiz 2003 ve dönem sonunda Güney Kore ile karşılaştırmayı yaptığımız yıl olan 2011 için kesit verisi olarak ve tek bir yıl verisinin sapmalı olabileceği kaygısıyla, dönem eğilimini yansıtması için 2003-2011 dönemi yıllık ortalamalar kullanılarak hesaplanan yatırımların sektörel dağılımlarını gösteriyor.

Tablo 6 sonuçlarına göre, toplam imalat sanayi yatırımlarının 2003'de % 13.2'si orta-yüksek ve yüksek teknolojili sektörlerde gerçekleşirken, 2011 yılında bu pay % 16.0'dır. Dönem (2003-2011 dönemi) ortalaması olarak bakıldığında da % 17.8 olarak gerçekleşmiştir. Bilgi için belirtmek gerekirse; büro makineleri, bilgi işlem makineleri, tıbbi ve optik cihazlar, radyo TV vb cihazlar üretiminin oluşturduğu yüksek teknoloji içeren sektörlerin toplam imalat sanayi yatırımları içindeki payı ise sadece % 1.1'dir.

Dönem ortalaması üzerinden baktığımızda, yatırımlarda en büyük pay tekstil sektörüne yapılmışken (toplam imalat sanayii yatırımlarının % 13.5'i), ikinci sırayı %13.2 payla ana metal sanayi, üçüncü sırayı da % 11.4 payla gıda ve içecek sanayi almıştır.

Tablo 6: İmalat Sanayi Yatırımları İçinde Alt Sektörlerin Payları (%)

Yıllar / Sektörler	2003		2011		2003-2011 Ort.	
	% Pay	Sıra	% Pay	Sıra	% Pay	Sıra
Gıda&İçecek	9.5	3	14.3	2	11.4	3
Tütün	4.0	10	1.1	16	2.1	14
Tekstil	18.7	1	11.0	3	13.5	1
Konfeksiyon	5.4	7	3.6	10	3.8	10
Deri Mamul.	0.5	20	0.7	20	0.6	20
Ağaç&Mantar	1.8	13	2.5	13	1.8	18
Kağıt	1.3	15	1.9	14	2.1	16
Basım&Yayın	5.2	8	1.0	17	1.8	17
Petrol Ürün.	1.0	18	0.8	18	3.2	11
Kimyasal Mad.	6.1	5	6.2	6	6.2	7
Plastik&Kauçuk	18.1	2	5.6	7	7.4	5
Taş&Toprak	5.0	9	9.8	4	8.8	4
Ana Metal	6.1	6	17.8	1	13.2	2
Metal Eşya	2.5	12	4.9	8	4.3	9
Makine ve Teçhizat (*)	**3.6**	**11**	**6.2**	**5**	**5.5**	**8**
Büro Mak, Radyo TV, Tıbbi Al. (**)	**1.3**	**16**	**0.7**	**19**	**1.1**	**19**
Elektrikli Makine ve Cihazlar (*)	**1.3**	**17**	**3.1**	**11**	**2.6**	**12**
Kara Taşıtları (*)	**6.3**	**4**	**4.6**	**9**	**6.4**	**6**
Diğer Ulaşım Araçları (*)	**0.7**	**19**	**1.4**	**15**	**2.2**	**13**
Mobilya vd	1.6	14	2.8	12	2.1	15
İmalat Sanayi	**100.0**		**100.0**		**100.0**	

Kaynak : TUİK, Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistiklerinden hesaplanmıştır.
(*) : Orta-Yüksek teknolojili sektörler
(**) : Yüksek teknolojili sektörler

Tablo 6'dan dönem içinde orta-yüksek ve yüksek teknolojili sektörlerdeki yatırımların toplam imalat sanayi yatırımları içindeki payında bir artış görülse de, bunun 2023 hedeflerinin işaret ettiği yüksek teknolojili sektörlerde hâkim role sahip bir Türkiye'nin yaratılması için yeterli olmadığı açık.

Konuya bir kez de imalat sanayiinde yaratılan katma değerin sektörler itibarıyla dağılımı açısından bakmakta da fayda var (Tablo 7). Bu sayede 2002 yılı için Güney Kore ile karşılaştırdığımız Türk imalat sanayiinin üretim yapısını bu kez 2003-2011 yılı verileri kullanarak gerçekleştirebiliriz.

Tablo 7: İmalat Sanayi Katma Değeri İçinde Alt Sektörlerin Payları (%)

Yıllar / Sektörler	2003		2011		2003-2011 Ort.	
	% Pay	Sıra	% Pay	Sıra	% Pay	Sıra
Gıda&İçecek	13.1	2	11.4	1	12.2	1
Tütün	1.4	17	0.8	20	1.3	19
Tekstil	13.8	1	9.2	3	10.5	2
Konfeksiyon	9.1	4	7.1	6	7.0	8
Deri Mamul.	1.1	18	0.8	19	1.0	20
Ağaç&Mantar	0.9	20	1.4	17	1.3	18
Kağıt	1.6	16	2.0	14	1.9	15
Basım&Yayın	1.8	15	1.0	18	1.7	16
Petrol Ürün.	2.1	14	2.1	13	2.3	13
Kimyasal Mad.	9.7	3	7.1	7	7.6	6
Plastik&Kauçuk	4.5	9	5.7	10	5.1	9
Taş&Toprak	6.1	8	7.9	5	7.9	5
Ana Metal	7.4	6	9.9	2	8.6	4
Metal Eşya	3.4	10	6.5	9	5.0	10
Makine ve Teçhizat (*)	**6.4**	**7**	**6.9**	**8**	**7.0**	**7**
Büro Mak, Radyo TV, Tıbbi Al. (**)	**2.5**	**12**	**1.6**	**16**	**2.0**	**14**
Elektrikli Makine ve Cihazlar (*)	**2.4**	**13**	**5.3**	**11**	**4.1**	**11**
Kara Taşıtları (*)	**8.5**	**5**	**8.5**	**4**	**8.7**	**3**
Diğer Ulaşım Araçları (*)	**1.0**	**19**	**1.6**	**15**	**1.6**	**17**
Mobilya vd	3.2	11	3.4	12	3.3	12
İmalat Sanayi	**100.0**		**100.0**		**100.0**	

Kaynak : TUİK, Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistiklerinden hesaplanmıştır.
(*) : Orta-Yüksek teknolojili sektörler
(**) : Yüksek teknolojili sektörler

Tablo 7 sonuçları yatırımların dağılımını incelediğimiz Tablo 6 sonuçlarından önemli bir farklılık içermiyor. Dönem genelinde bakıldığında; imalat sanayii içinde en büyük katma değere sahip sektörün % 12.2'lik payla gıda ve içecek sektörü olduğu, ikinci sırayı % 10.5'lik payla tekstil sektörünün ve üçüncü sırayı da % 8.7'lik payla kara taşıtları üretimi sektörünün aldığı görülmektedir. Dönem başı ve dönem sonu sıralamalarının karşılaştırılabilmesi için sırasıyla 2003 ve 2011 yılları için sektörlerin imalat sanayii katma değeri içindeki paylarının dağılımına bakıldığında; 2003 yılı için tekstil sektörünün % 13.8 ile ilk sırada, % 13.1'lik payla da gıda ve içecek sektörünün ikinci sırada yer aldığı, üçüncü sırada ise % 9.7'lik payla kimyasallar sektörünün yer aldığını görmekteyiz. 2011 yılına gelindiğinde gıda ve tekstil

sektörleri bu kez % 11.4 ve % 9.2' lik paylarla (2003'e göre yer değiştirerek) ilk iki sırayı almakta, üçüncü sırada ise % 9.9'luk payla ana metal sanayi bulunmaktadır.

Dolayısıyla, sektörel üretimler açısından bakıldığında da, orta yüksek ve yüksek teknolojili sektörlerde Türk imalat sanayiinde dönemsel bir sıçrama, önemli bir üretim artışı ve genel olarak söylersek de üretim yapısında belirgin bir değişim göremiyoruz.

Genel bir değerlendirme için imalat sanayi sektörlerinin kriter olarak kullanabilecek göstergelerini kullanarak 2003-2011 dönemi için hazırlanan Tablo 8'de ilk sıralarda ve son sıralarda yer alan sektörler verilmiştir.

Tablo 8: İmalat Sanayi Sektörlerinin Dönemsel Genel Değerlendirilmesi

Kriter / Sıralama	2003-2011 Dönemi Ortalamasına Göre			
	Üretim Payı	**Yatırım Payı**	**İhracat Payı**	**İthalat Payı**
1. Sıradaki Sektör	Gıda&İçecek	Tekstil	Kara Taşıtları	Kimyasal Mad.
2. Sıradaki Sektör	Tekstil	Ana Metal	Konfeksiyon	Ana Metal
3. Sıradaki Sektör	Kara Taşıtları	Gıda&İçecek	Tekstil	Kara Taşıtları
…	…	…	…	…
18. Sıradaki Sektör	Ağaç&Mantar	Ağaç&Mantar	Ağaç&Mantar	Ağaç&Mantar
19. Sıradaki Sektör	Tütün	Büro Mak.&TV &Tıbbi Aletler	Tütün	Basım&Yayın
20. Sıradaki Sektör	Deri Mamulleri	Deri Mamulleri	Basım&Yayın	Tütün

İmalat sanayi sektörlerinin üretim, yatırım, ihracat ve ithalat paylarına göre hazırlanan Tablo 8, ülkede yatırım, üretim ve ihracatta ağırlıklı olarak tekstil, gıda, kara taşıtları ana metal ve konfeksiyon sektörlerinde yoğunlaştığımızı gösteriyor. Bunlardan orta-yüksek teknoloji grubunda olan kara taşıtları (ki bu sektörün ithalatta da üçüncü sırada olduğunu unutmamak lazım) dışındaki tüm sektörler düşük ya da orta-düşük teknoloji grubunda yer alıyor. Türk imalat sanayinin gelecek dönemdeki ürün dağılımını belirleyecek olan yatırımlarda da, sektörel rekabet/uzmanlaşmanın sağlandığı sektörlerin göstergelerinden olan ihracatta da, üretim dağılımında da yakın geçmiş ve mevcut dönemde yüksek teknoloji sektörlerine yönelimli bir eğilimde/durumda olmadığı görülmektedir.

Sonuç olarak;

"Yüksek katma değer" hedeflenen kalkınmayı sağlamakta belirleyici bir parametre değildir. Katma değer, daha genel olarak bir ticaret kavramıdır.

Bu anlamıyla da üretileni (ya da satın alınanı) daha yüksek bir fiyatla satmakla ulaşılabilecek bir hedefi göstermektedir. Üretim bazlı bir kalkınma için, katma değer yerine ülke içinde yaratılan katma değer zincirinin daha önemli olduğuna inanıyorum.

Yalnızca dış ticarette rekabet avantajı ve bu anlamda ihracatın belirlediği bir sanayi üretim yapısı, daha genel olarak belirtmek gerekirse piyasalardan gelen sinyaller ve talepler neticesinde Türkiye'nin mevcut üretim yapısı ile orta-yüksek ve yüksek teknolojili ürünlere yönelik bir imalat sanayi yapısı gerçekleştirmesi, ne yazık ki, mümkün görülmemektedir.

Türkiye'nin (örneğin) Kore parametrelerini "ortak bir akıl unsuru olarak planlama" kavramına başvurmadan, yalnızca dış ticaretteki gelişmeler, rekabetçilik, genel olarak "piyasaların düzenleyici mekanizmaları" ile yakalaması, üretim yapısını kalıcı ve radikal şekilde değiştirmesi mümkün olmayacaktır. Türkiye için yakın dönem dikkate alınarak incelenen sektörel yatırımların dağılımı ve sektörel üretimlerin dağılımı verileri bu kanaati güçlendirmektedir.

Gelişmekte olan ülke olmak, orta gelir düzeyinde bir ülke olmaya devam etmek, orta düşük/düşük teknolojili malları üretmeye ve ihraç etmeye devam etmek bir kader değildir. Ancak bunu değiştirmek için *"akıl ve bilim temelinde planlama"* ile *"sektörel ve bölgesel öncelikler/farklılıkları"* dikkate alan bir sanayileşme planının hayata geçirilmesinin gerekli olduğunu düşünüyorum.

Tevfik Kızgınkaya: Evet, hali pür mealimiz, sektörlerin durumu bu şekilde. Oktay Küçükkiremitçi hedef koymakla bu hedefe ulaşmak için yapılması gerekenler arasındaki farkı, olan ile olması gereken arasındaki farkı ortaya koydu.

Son cümlesinde doğru akıl ve bilim bazlı planlamanın gerekliliğini vurguladı. Bu cümle, 91 yıl öncesinde Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün bize manevi miras olarak da bıraktığı doğrulardır. O mirasa sahip çıkmadığımız için işte bugün böyle bir tabloyu yaşıyoruz.

Evet, şimdi son sunumu Halit Suiçmez yapacak. Türkiye'de sermaye birikimi, verimlilik ilişkisi ve verimlilik planlaması. Konu, Oktay Küçükkiremitçi'nin sunumu ile bağlantılı. Çünkü katma değeri elde etmek önemli ama parayı elde etmek kadar nereye harcadığı da önemli. Var olan sermaye birikimimizi nasıl ve ne kadar verimli kullanırsak bu hedeflere ulaşabiliriz diyerek sözü sayın Halit Suiçmez'e bırakıyorum.

Türkiye Ekonomisinde (1987-2007) İşgücü Verimliliği ve Yatırımlar İlişkisi *(Doğrusal Bağıntı Çözümlemesi)*

Halit SUİÇMEZ(*)

1.Giriş

Bu çalışmada, 1987-2007 döneminde işgücü verimliliği ile sermaye yoğunluğu arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur.

Bu dönemde işgücü (emek) verimliliği değişiminde % 73 oranında belirleyici olan değişkenin sermaye yoğunluğu olduğu bulgulanmıştır.

2002-2007 arasındaki işgücü verimliliği değişiminde de % 79 oranında belirleyici olan değişkenin sermaye yoğunluğu olduğu hesaplanmıştır.

Böylece; 1987-2007 döneminde sanayide işgücü verimliliğinin çok büyük ölçüde sermaye birikiminden kaynaklandığı ortaya konulmuştur.

Büyüme, verimlilik, sermaye birikimi ilişkileri ve ekonomik büyümenin kaynakları konusunda geniş bir literatür mevcuttur[1].

(*) *Dr.,Sanayi ve Teknoloji Uzmanı*

1 Bu literatürden kimi örnekler: Saraçoğlu ve Suiçmez, 2006, **"Türkiye İmalat Sanayinde Verimlilik, Teknolojik Gelişme ve Yapısal Özellikler ve 2001 Krizi Sonrası Reel Değişimler"**, Milli Prodüktivite Merkezi, Ankara.
İsmihan, Mustafa ve K. Metin- Özcan, 2006, **"Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynakları: 1960-2004",** İktisat İşletme ve Finans, 21(241): 74-86.
Altuğ, Sumru, Alpay Filiztekin and Şevket Pamuk, 2007, **"Sources of Long-Term Economic Growth for Turkey, 1880-2005**",
http:?//www.cepr.org/pubs/newdps/dplist.asp?dpno=6463.asp
Açıkgöz, Şenay ve G. Karpat Çatalbaş, 2010, **"Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynakları: Parametrik Olmayan Bir Yaklaşım"**, Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi, 25 (2),1-22.
Saygılı, Seref ve Cengiz Cihan, 2008, **Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi**, **Verimlilik ve Büyüme**, İstanbul: TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi.

Ancak, bu çalışmada ekonomik büyümenin kaynakları üzerinde değil, işgücü verimliliği ile sermaye birikimi ilişkisi üzerinde durulmuştur. Özellikle 2002 sonrasındaki sabit sermaye yatırımlarının verimliliğe ve büyümeye pozitif yönde katkılar yaptığı, ancak istihdama olan katkıların aynı oranda olmadığı saptanmıştır.

2. Kavramsal Açıklamalar

Analizlere geçmeden önce, mikro iktisatta üretim teorisi başlığı altında yer alan üretim fonksiyonu konusuna değinelim.

Bir işletmenin kullandığı üretim faktörleriyle, bu işletmenin ürettiği mal miktarı arasında fiziki bağıntı bulunmaktadır. Bu bağıntılar da üretim fonksiyonları ile kurulmaktadır. Bu fonksiyonlardan en çok bilineni ve ekonometrik çalışmalarda en yaygın kullanılanı Cobb-Douglas üretim fonksiyonudur.

Bu fonksiyon en yaygın olarak şu biçimde ifade edilir:

Q=A.K.L (alfa+beta=1)

Burada K'nın üstünde alfa, L'nin üstünde beta vardır.

(A), (alfa) ve (beta) fonksiyon parametreleri veya fonksiyon sabitleridir.

Q, K ve L fonksiyonun değişkenlerini oluşturmaktadır.

Q bağımlı değişkeni, K ve L bağımsız(açıklayıcı) değişkenleri göstermektedir.

Üretim fonksiyonu Q= A.K.L şeklindeydi.

Bu fonksiyonu doğrusal bağıntı biçimine indirgemek için, fonksiyonun her iki yanını L'ye bölmek gerekir.

Q/L=A/L . K/L. L/L buradan da

Q/L= A.(K/L)

Böylece üretim fonksiyonu Y= a+Bx doğrusal bağıntısına indirgenmiş olur[2].

Yukarıdaki açıklamalardan da görüldüğü gibi, kişi başına üretim, kişi başına sermaye tarafından belirlenen bir süreç olarak tanımlanmaktadır.

Kişi başına üretim ile emek verimliliği, kişi başına sermaye ile de sermaye yoğunluğu anlaşılmaktadır.

---

[2] Bulmuş, İsmail, **Mikro İktisat**, Eğitim Yayınları, Ankara, 1994, s.141.

Aşağıdaki alıntıda da emek verimliliğinin sermaye birikimi ile yakın ilişkili olduğu öne sürülmektedir.

"Dış dünyadaki rekabet gücü kavramı üç öğeden oluşur: Döviz kurları, verim ve ücretler…

Dövizin reel fiyatı ve emek verimi arttıkça, reel ücretler düştükçe Türkiye'nin rakiplerine karşı rekabet gücü artar. **Uzun dönemde emek veriminin artması, sermaye birikimi oranının yükselmesine ve teknolojik gelişime bağlıdır."**[3]

Üretim teorisindeki bu saptamalar büyüme sürecinde olgusal olarak kendini göstermekte ve büyüme ve işgücü verimliliği, makine ve donanım kullanımı olan sermaye yoğunluğu ile ortaya çıkmaktadır.

Bir ekonomide büyümeyi sürdürülebilir kılmanın yolu onu verimlilik artışına dayandırmaktır. Verimlilik artışı ise başlıca; piyasa yapısı, makro ekonomik istikrar, fiziksel ve beşeri sermaye, teknolojik gelişme, eğitim, AR-GE gibi temel unsurlarla sağlanabilmektedir.

Ekonomik büyümenin temel belirleyicileri;

- Sermaye birikimi
- Teknolojik gelişme ve
- İstihdam artışıdır.

Burada teknolojik gelişmenin önemli göstergesi olarak Toplam Faktör Verimliliği (TFV) alınabilir.

$$Q = A\ f(K\ L)$$

Bu formülde;

Q = Hasılayı; A = TFV'yi; K = Sermayeyi; L = Emek faktörünü

göstermektedir.

Sermaye birikimi (K) ve teknolojik gelişme (A) arasında yakın bir ilişki-etkileşim olduğu söylenebilir.

TFV artışı, üretim artışının sermaye, işgücü gibi geleneksel üretim faktörlerindeki değişme tarafından açıklanamayan kısmıdır.

Verimlilik: Toplam hâsılanın üretimde kullanılan faktörlerden herhangi birine veya faktörler toplamına oranıdır. Üretimle üretim girdisi arasındaki bir orandır.

---

[3] **Boratav, Korkut**, IMF'nin Doğruları, Yanlışları, Günahları,09.03.2011 Birgün

Üretim fonksiyonunu Q= f(K,L) şeklinde yeniden yazıp, her iki tarafı (L) ile bölersek, işgücü verimliliği diye tanımladığımız (Q/L) oranının (K/L) şeklinde ifade edilen "işgücü başına sermaye " tarafından belirlendiğini görürüz.

$$Q=f(K,L);\ Q/L=f(K/L,\ L/L)\ Q/L= f(K/L)$$

Bu durumda işgücü verimliliğinin çalışan kişi başına sermaye yatırımı tarafından belirlendiğini öne sürebiliriz.

K/L oranı da iktisatta sermaye yoğunluğu olarak adlandırılır.

Yatırımlar ve teknolojik gelişme artışı arasında iki yönlü bir ilişkiden bahsedilir. Bir yandan makine ve teçhizatta "içerilmiş" olan yeni teknolojiler yatırımlar yoluyla firmalara aktarılır. Diğer taraftan, yeni ürün, üretim yöntemi ve sistemleri biçimindeki teknolojik yeniliklerin ortaya çıkması, yatırımlar için yeni olanaklar ortaya çıkarır. Sermaye ve teknoloji birbirinden ayrılmaz. Her iki faktör ekonomik gelişmenin temelini oluşturur.

3.Amaç-Kapsam-Yöntem

Bu çalışmada, yukarıda formülasyon olarak verilen ve işgücü verimliliği üzerinde belirleyici etkisi olduğu öne sürülen sermaye birikiminin uygulamada verimlilik üzerindeki ağırlığı test edilmiştir.

Bu kısımda yapılan analizin amacı, 1987–2007 döneminde Türkiye ekonomisinde verimlilik ile sermaye birikimi arasındaki ilişkiyi anlayabilmektir.

1987–2007 döneminde Türkiye ekonomisinde verimlilik ile sermaye birikimi arasındaki ilişkiyi anlamak birçok başka olguyu da açıklamakta yararlı olacaktır.

Bunun için ekonomide üretim, istihdam, sabit sermaye yatırımları gibi veriler kullanılmıştır. Veriler TÜİK ve DPT kaynaklarından sağlanmıştır[4].

Analizde **yöntem olarak doğrusal bağıntı çözümlemesi** yapılmıştır.

Doğrusal Bağıntı Çözümlemesi; iki değişken arasındaki ilişkinin yönünü ve derecesini veren bir çözümlemedir. Burada iki değişken arasındaki ilişkinin gösterimi O/L= f (K/L) şeklindedir. O/L işgücü verimli-

[4] Türkiye İstatistik Kurumu İstihdam Ve Ücret İstatistikleri Veri Tabanı, (www.tuik.gov.tr.20.05.2011)

liği olup, bağımlı değişken, K/L ise sermaye yoğunluğu olup, bağımsız değişkendir.

Değişkenlerin yıllık değerleri, GSYİH, İSTİHDAM ve SABİT SERMAYE YATIRIMLARI verilerinden tarafımızca hesaplanmıştır.

Üç aylık dönemler itibariyle Türkiye ekonomisindeki reel değişkenler olan GSYİH, sabit sermaye yatırımları, istihdam düzeyleri 21 yıllık dönemde 84 gözlem değeri olarak esas alınmış ve bu veriler üzerinden hesaplanan "işgücü verimlilikleri ve sermaye yoğunlukları" doğrusal bağıntı çözümlemesine tabi tutulmuştur.

Aşağıdaki Ek Çizelgelerde üç aylık dönemler itibariyle Türkiye ekonomisindeki reel değişkenler olan GSYİH, sabit sermaye yatırımları, istihdam miktarları yer almıştır. Bu verilere dayanarak emek verimlilikleri ve sermaye yoğunlukları hesap edilmiştir.

4.Bulgular, Değerlendirme ve Öneriler

4.1. Emek Verimliliği (Q/L) ile Sermaye Yoğunluğu (K/L) arasında yapılan doğrusal bağıntı çözümlemesinde determinasyon katsayısı, R^2= 0,73 olarak hesaplanmıştır.

1987-2007 arasındaki emek verimliliği değişiminde % 73 oranında belirleyici olan etmen sermaye yoğunluğudur.

Geriye kalan % 23'lük kısmı da beşeri sermaye ile TFV temsil eder.

Ancak, sermaye yoğunluğu ile teknolojik gelişme ve dolayısıyla TFV iç içe olduğundan buradaki % 73'lük etki içinde TFV ve teknolojik gelişmenin etkisini de birlikte ele alabiliriz.

4.2. 2002-2007 döneminde Emek Verimliliği (Q/L) ile Sermaye Yoğunluğu (K/L) arasında yapılan doğrusal bağıntı çözümlemesinde, R^2= 0,79 olarak hesaplanmıştır.

2002-2007 arasındaki emek verimliliği değişiminde % 79 oranında belirleyici olan etmen sermaye yoğunluğudur.

2001 Krizi sonrasında sanayide artan emek verimliliğinde ağırlıklı faktörün sermaye yoğunluğu olması ne anlama gelmektedir.

Sermaye yoğunluğu aynı zamanda teknolojik gelişmeyi de içerdiğinden emek verimliliği büyük ölçüde teknoloji transferi ve dolayısıyla toplam faktör üretkenliği sonucu ortaya çıkmış demektir.

Elbette bu sonuç bu dönemde uygulanan döviz kuru politikasıyla da yakından ilgilidir. Düşük kur sürecinde sanayicilerin büyük ölçüde ithal sabit teknoloji yatırımlarıyla teknolojik altyapılarını yeniledikleri söylenebilir.

Bu sonuçların şirket bilançolarındaki net aktiflerin çoğalmasıyla da doğrulanmış olabileceği test edilmelidir.

Firmaların teknolojik altyapı yenilemesine gitmesi, önümüzdeki yıllarda ülkemizde ürün, üretim sistemi ve üretim sürecinde yeniliklerin olabileceğine işaret olarak yorumlanabilir.

Büyümenin yüksek düzeyde ve sürdürülebilir olmasının temeli onun verimlilik ve teknolojik gelişmeye dayandırılmasıdır.

Verimlilik artışları ise, başta teknolojik gelişmeleri sağlayan Ar-Ge harcamalarının artışı olmak üzere, nitelikli işgücü ve üretken eğitim sistemine, kurumsal işbirlikleri ve gelişmiş çalışma ortamına, düzeltilmiş gelir bölüşümüne doğrudan bağlı olmaktadır.

Kamusal – özel her çeşit kaynağın değerlendirilmesinde bu yaklaşımların dikkate alınması, ülkemizin teknolojik gelişmesinde daha ileri noktaları daha hızlı yakalamasına hizmet edecektir.

4.3. 1987-2007 döneminde üretim % 198, verimlilik % 125, sabit sermaye yatırımları % 291 oranında artarken, istihdam sadece % 32 oranında artış göstermiştir.

4.4. 2002-2007 döneminde de; üretim % 67; verimlilik 45; sabit sermaye yatırımları % 165 düzeyinde artış gösterirken, istihdam artışları sadece % 14 seviyesinde kalmıştır.

Bu sonuçlar üretim, yatırım ve verimlilik artışlarının beklenen ölçüde istihdam artışları yaratamadığını, dolayısıyla yüksek işsizlik gibi kronik bir sorunun çözülmesine reel ekonomi cephesinden kalıcı bir katkı sağlanamadığını göstermektedir.

Politika yapıcıları makro ekonomik istikrar ile uyumlu maliye politikalarını belirlerken, özellikle kamu harcamaları kararlarında, çok duyarlı olmalı ve eğitim, teknoloji, araştırma ve geliştirme, altyapı gibi büyümenin lokomotifi olan üretken harcama kalemlerini artırmalıdırlar.

Türkiye ekonomide, son on yılda, yurt-içi tasarruf gücünü yarı-yarıya kaybetmiştir. Yatırım-büyüme ve istihdam olanakları, yurt-dışı tasarruflara - cari açığa- sıcak paranın kararına bağlı olarak dışsal hale gelmiş durumdadır. Türkiye'nin yatırım-büyüme perspektifi yabancı yatırımcıların "ilgisine" bağlıdır. Bu koşullarda yurtiçi tasarruf hacmini arttıracak politikalara büyük gereksinim bulunmaktadır.

Türkiye'de 2003 başında 129,6 milyar dolar olan toplam dış borç stoku, 2008'in Eylül ayı itibariyle 289,3 milyar dolara yükseldi. Bu özel sektörün borcu olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılından sonraki küresel kriz koşulları ucuz kredinin olası kıldığı ucuz döviz ve ucuz ithalata dayalı büyüme modelinin sürdürülebilirliğini tartışma konusu yapmıştır.

Bu koşullarda, işgücü verimliliğinde etkin olduğu görülen sermaye birikiminin de hangi durumlarda devam edebileceği tartışmalıdır.

Böylesi ortamlarda Türkiye ulusal sanayinin ithalata bağımlılığını geriletecek ve yerli sanayilerin teknolojik girdi-çıktı bağlantılarını güçlendirecek tedbirleri uygulamaya koymalıdır.

Kaynakça

Altuğ, Sumru, Alpay Filiztekin and Şevket Pamuk. (2007). **"Sources of Long-Term Economic Growth for Turkey, 1880-2005**". http:?//www.cepr.org/pubs/newdps/dplist.asp?dpno=6463.asp

Açıkgöz, Şenay ve G. Karpat Çatalbaş, 2010, **"Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynakları: Parametrik Olmayan Bir Yaklaşım"**, Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi, 25 (2),1-22.

Boratav, Korkut; 09.03.2011, Birgün.

Bulmuş, İsmail, **Mikro İktisat**, Eğitim Yayınları, Ankara, 1994, s.141.

Engle, Robert F., and Clive W. J. Granger. (1987). **"Cointegration and Error-Correction: Representation, Estimation and Testing"**, Econometrica, 55: 251-76.

İsmihan, Mustafa ve K. Metin- Özcan. (2006). **"Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynakları: 1960-2004",** İktisat İşletme ve Finans, 21(241): 74-86.

Johansen, Soren, and Katerina Juselius. (1990). **"Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration with Applications to the Demand for Money"**, Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 52: 169-210.

Johansen, Soren.(1988). **"Statistical Analysis of Cointegrating Vectors"**, Journal of Economic Dynamic and Control, 12: 231-54.

Saraçoğlu ve Suiçmez,H.(2006). **"Türkiye İmalat Sanayinde Verimlilik, Teknolojik Gelişme ve Yapısal Özellikler ve 2001 Krizi Sonrası Reel Değişimler"**, Milli Prodüktivite Merkezi, Ankara.

Saygılı, Seref ve Cengiz Cihan (2008). **Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi**, **Verimlilik ve Büyüme**, İstanbul: TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi.

Türkiye İstatistik Kurumu İstihdam ve Ücret İstatistikleri Veri Tabanı, (www.tuik.gov.tr.20.05.2011 Kaynak: TÜİK Verileri, 2011 www.tuik.gov.tr/veritabanları/işistatistikleri/sanayiistihdamveücretistatistikleri/istihdamveücretistatistikleri.23.05.2011

EK TABLOLAR

Tablo 1. Üç Aylık Dönemler İtibariyle Türkiye Ekonomisinde Reel Değişkenler

Yıllar GSYİH (Bin YTL,1998 yılı fiyatlarıyla)			**Sabit Sermaye Yatırımları** (BinYTL,1998 yılı fiyatlarıyla)	**İstihdam düzeyi** (BinKişi,15+Yaş)
1987	Q1	8.680.793	1.775.295	15.787
	Q2	9.929.354	2.100.506	17.762
	Q3	13.560.135	2.304.422	18.113
	Q4	13.007.114	2.606.745	16.827
1988	Q1	9.518.706	1.928.363	15.343
	Q2	10.312.111	2.170.006	17.262
	Q3	13.936.951	2.318.053	17.603
	Q4	12.367.569	2.279.071	16.354
1989	Q1	9.286.539	2.192.812	16.072
	Q2	10.138.710	2.099.882	18.081
	Q3	14.024.825	2.313.765	17.709
	Q4	12.801.408	2.280.160	16.453
1990	Q1	10.273.085	2.241.180	15.919
	Q2	11.476.137	2.514.946	17.910
	Q3	14.884.025	2.715.551	18.493
	Q4	13.898.980	2.825.858	17.181
1991	Q1	10.243.803	2.314.266	16.867
	Q2	11.439.038	2.495.864	18.977
	Q3	15.495.756	2.778.207	18.388
	Q4	13.821.718	2.835.126	17.083
1992	Q1	11.080.906	2.521.595	16.779
	Q2	12.082.327	2.715.041	18.879
	Q3	16.318.846	2.751.460	18.608
	Q4	14.570.296	2.885.524	17.286
1993	Q1	11.625.755	2.794.786	15.789
	Q2	13.450.556	3.404.839	17.765
	Q3	17.528.916	3.560.846	17.681
	Q4	15.794.159	3.817.749	16.426
1994	Q1	12.203.388	3.003.516	17.109
	Q2	11.987.823	2.703.901	19.250
	Q3	16.127.022	2.876.852	18.858
	Q4	14.894.990	2.833.265	17.520
1995	Q1	12.040.409	2.602.899	17.293
	Q2	13.632.931	3.130.687	19.456
	Q3	17.603.304	3.283.110	19.612
	Q4	15.907.100	3.729.544	18.221
1996	Q1	13.074.062	3.134.278	17.701
	Q2	14.722.539	3.690.316	19.914
	Q3	18.520.192	3.942.800	20.124
	Q4	17.012.928	3.772.679	18.696

1997	Q1	13.975.683	3.402.414	18.061
	Q2	15.967.288	4.246.566	20.321
	Q3	19.820.197	4.455.395	19.677
	Q4	18.334.552	4.592.821	18.280
1998	Q1	15.265.678	3.714.639	17.951
	Q2	16.484.808	4.168.753	20.196
	Q3	20.346.608	4.108.397	20.790
	Q4	18.106.054	4.054.858	19.314
1999	Q1	14.436.129	2.951.597	19.044
	Q2	16.217.899	3.430.850	21.426
	Q3	19.361.768	3.370.064	20.638
	Q4	17.824.774	3.693.292	19.173
2000	Q1	15.217.908	3.252.105	18.613
	Q2	17.269.135	4.049.998	20.941
	Q3	21.019.481	4.172.863	21.355
	Q4	18.929.875	4.319.158	19.839
2001	Q1	15.419.915	2.956.658	18.888
	Q2	16.173.158	2.740.504	20.833
	Q3	19.650.704	2.708.578	21.582
	Q4	17.065.575	2.654.705	19.418
2002	Q1	15.469.977	2.616.016	18.173
	Q2	17.214.452	3.121.644	20.593
	Q3	20.876.687	3.259.811	21.390
	Q4	18.958.715	3.687.100	20.313
2003	Q1	16.716.746	2.890.446	18.977
	Q2	17.898.517	3.388.120	20.331
	Q3	21.774.718	3.772.459	20.995
	Q4	19.948.211	4.430.734	19.519
2004	Q1	18.380.247	4.151.259	18.656
	Q2	20.035.372	4.845.003	20.791
	Q3	23.528.095	4.712.520	21.428
	Q4	21.541.877	4.880.348	20.512
2005	Q1	19.947.283	4.633.742	19.534
	Q2	21.577.563	5.551.684	21.292
	Q3	25.323.570	5.649.527	21.395
	Q4	23.651.315	5.986.634	20.566
2006	Q1	21.133.291	5.528.655	19.314
	Q2	23.678.188	6.350.909	21.422
	Q3	26.916.390	6.358.585	21.808
	Q4	25.010.451	6.476.316	21.235
2007	Q1	22.737.613	5.682.205	20.058
	Q2	24.617.852	6.427.924	21.843
	Q3	27.818.233	6.490.610	22.060
	Q4	25.871.817	6.940.537	20.867

Kaynak: *TÜİK Verileri,2011* Türkiye İstatistik Kurumu İstihdam ve Ücret İstatistikleri Veri Tabanı, (www.tuik.gov.tr.20.05.2011 Kaynak: TÜİK Verileri, 2011 www.tuik.gov.tr/veritabanları/işistatistikleri/sanayiistihdamveücretistatistikleri/istihdamveücretistatistikleri.23.05.2011

Tablo 2. Üç Aylık Dönemler İtibariyle Türkiye Ekonomisinde Reel Değişkenler ile Hesaplanmış Verimlilikler, Sermaye Yoğunlukları
(Bin YTL,1998 yılı fiyatlarıyla)

	Q Üretim	K Sermaye	L Emek: Bin Kişi	Yıllar	Q/L Verimlilik	K/L Sermaye Yoğunluğu	Yıllar
1987 Q1	8.680.793	1.775.295	15.787	1987,25	549,8697	112,453	1987,25
Q2	9.929.354	2.100.506	17.762	1987,5	559,0223	118,2584	1987,5
Q3	13.560.135	2.304.422	18.113	1987,75	748,641	127,2248	1987,75
Q4	13.007.114	2.606.745	16.827	1988	772,9907	154,9144	1988
1988 Q1	9.518.706	1.928.363	15.343	1988,25	620,3941	125,6836	1988,25
Q2	10.312.111	2.170.006	17.262	1988,5	597,388	125,71	1988,5
Q3	13.936.951	2.318.053	17.603	1988,75	791,7373	131,6851	1988,75
Q4	12.367.569	2.279.071	16.354	1989	756,2412	139,3586	1989
1989 Q1	9.286.539	2.192.812	16.072	1989,25	577,8085	136,4368	1989,25
Q2	10.138.710	2.099.882	18.081	1989,5	560,7383	116,1375	1989,5
Q3	14.024.825	2.313.765	17.709	1989,75	791,9603	130,6548	1989,75
Q4	12.801.408	2.280.160	16.453	1990	778,0592	138,5863	1990
1990 Q1	10.273.085	2.241.180	15.919	1990,25	645,3348	140,7865	1990,25
Q2	11.476.137	2.514.946	17.910	1990,5	640,767	140,4213	1990,5
Q3	14.884.025	2.715.551	18.493	1990,75	804,8464	146,8421	1990,75
Q4	13.898.980	2.825.858	17.181	1991	808,9739	164,4758	1991
1991 Q1	10.243.803	2.314.266	16.867	1991,25	607,3281	137,2067	1991,25
Q2	11.439.038	2.495.864	18.977	1991,5	602,7843	131,5205	1991,5
Q3	15.495.756	2.778.207	18.388	1991,75	842,7102	151,088	1991,75
Q4	13.821.718	2.835.126	17.083	1992	809,092	165,9618	1992
1992 Q1	11.080.906	2.521.595	16.779	1992,25	660,4032	150,2828	1992,25
Q2	12.082.327	2.715.041	18.879	1992,5	639,9877	143,8128	1992,5
Q3	16.318.846	2.751.460	18.608	1992,75	876,9801	147,8644	1992,75
Q4	14.570.296	2.885.524	17.286	1993	842,8958	166,9284	1993
1993 Q1	11.625.755	2.794.786	15.789	1993,25	736,3199	177,0084	1993,25
Q2	13.450.556	3.404.839	17.765	1993,5	757,138	191,6599	1993,5
Q3	17.528.916	3.560.846	17.681	1993,75	991,3985	201,3939	1993,75
Q4	15.794.159	3.817.749	16.426	1994	961,5341	232,4211	1994
1994 Q1	12.203.388	3.003.516	17.109	1994,25	713,273	175,5518	1994,25
Q2	11.987.823	2.703.901	19.250	1994,5	622,7441	140,4624	1994,5
Q3	16.127.022	2.876.852	18.858	1994,75	855,182	152,5534	1994,75
Q4	14.894.990	2.833.265	17.520	1995	850,1707	161,716	1995
1995 Q1	12.040.409	2.602.899	17.293	1995,25	696,2591	150,5175	1995,25
Q2	13.632.931	3.130.687	19.456	1995,5	700,7057	160,9111	1995,5
Q3	17.603.304	3.283.110	19.612	1995,75	897,5782	167,4031	1995,75
Q4	15.907.100	3.729.544	18.221	1996	873,0092	204,6838	1996
1996 Q1	13.074.062	3.134.278	17.701	1996,25	738,6058	177,0678	1996,25
Q2	14.722.539	3.690.316	19.914	1996,5	739,306	185,3126	1996,5
Q3	18.520.192	3.942.800	20.124	1996,75	920,3037	195,9253	1996,75
Q4	17.012.928	3.772.679	18.696	1997	909,9769	201,7907	1997

1997	Q1	13.975.683	3.402.414	18.061	1997,25	773,8045	188,3846	1997,25
	Q2	15.967.288	4.246566	20.321	1997,5	785,7531	208,9743	1997,5
	Q3	19.820.197	4.455.395	19.677	1997,75	1007,277	226,4265	1997,75
	Q4	18.334.552	4.592.821	18.280	1998	1002,984	251,2484	1998
1998	Q1	15.265.678	3.714.639	17.951	1998,25	850,4082	206,9321	1998,25
	Q2	16.484.808	4.168.753	20.196	1998,5	816,2412	206,4148	1998,5
	Q3	20.346.608	4.108.397	20.790	1998,75	978,6728	197,6141	1998,75
	Q4	18.106.054	4.054.858	19.314	1999	937,4575	209,944	1999
1999	Q1	14.436.129	2.951.597	19.044	1999,25	758,0408	154,9883	1999,25
	Q2	16.217.899	3.430.850	21.426	1999,5	756,9261	160,1255	1999,5
	Q3	19.361.768	3.370.064	20.638	1999,75	938,1611	163,2941	1999,75
	Q4	17.824.774	3.693.292	19.173	2000	929,681	192,6298	2000
2000	Q1	15.217.908	3.252.105	18.613	2000,25	817,5957	174,7222	2000,25
	Q2	17.269.135	4.049.998	20.941	2000,5	824,6567	193,4004	2000,5
	Q3	21.019.481	4.172.863	21.355	2000,75	984,2885	195,4045	2000,75
	Q4	18.929.875	4.319.158	19.839	2001	954,1749	217,7105	2001
2001	Q1	15.419.915	2.956.658	18.888	2001,25	816,3869	156,5363	2001,25
	Q2	16.173.158	2.740.504	20.833	2001,5	776,324	131,5463	2001,5
	Q3	19.650.704	2.708.578	21.582	2001,75	910,5136	125,5017	2001,75
	Q4	17.065.575	2.654.705	19.418	2002	878,8534	136,7136	2002
2002	Q1	15.469.977	2.616.016	18.173	2002,25	851,2616	143,9507	2002,25
	Q2	17.214.452	3.121.644	20.593	2002,5	835,9371	151,5876	2002,5
	Q3	20.876.687	3.259.811	21.390	2002,75	976,0022	152,3988	2002,75
	Q4	18.958.715	3.687.100	20.313	2003	933,3291	181,5143	2003
2003	Q1	16.716.746	2.890.446	18.977	2003,25	880,8951	152,3131	2003,25
	Q2	17.898.517	3.388.120	20.331	2003,5	880,356	166,648	2003,5
	Q3	21.774.718	3.772.459	20.995	2003,75	1037,138	179,6837	2003,75
	Q4	19.948.211	4.430.734	19.519	2004	1021,989	226,996	2004
2004	Q1	18.380.247	4.151.259	18.656	2004,25	985,2191	222,516	2004,25
	Q2	20.035.372	4.845.003	20.791	2004,5	963,656	233,0337	2004,5
	Q3	23.528.095	4.712.520	21.428	2004,75	1098,007	219,9235	2004,75
	Q4	21.541.877	4.880.348	20.512	2005	1050,209	237,9265	2005
2005	Q1	19.947.283	4.633.742	19.534	2005,25	1021,157	237,2142	2005,25
	Q2	21.577.563	5.551.684	21.292	2005,5	1013,412	260,7404	2005,5
	Q3	25.323.570	5.649.527	21.395	2005,75	1183,621	264,0583	2005,75
	Q4	23.651.315	5.986.634	20.566	2006	1150,02	291,0937	2006
2006	Q1	21.133.291	5.528.655	19.314	2006,25	1094,195	286,2512	2006,25
	Q2	23.678.188	6.350.909	21.422	2006,5	1105,321	296,4667	2006,5
	Q3	26.916.390	6.358.585	21.808	2006,75	1234,244	291,5712	2006,75
	Q4	25.010.451	6.476.316	21.235	2007	1177,794	304,9831	2007
2007	Q1	22.737.613	5.682.205	20.058	2007,25	1133,593	283,2887	2007,25
	Q2	24.617.852	6.427.924	21.843	2007,5	1127,036	294,2784	2007,5
	Q3	27.818.233	6.490.610	22.060	2007,75	1261,026	294,2253	2007,75
	Q4	25.871.817	6.940.537	20.867	2008	1239,844	332,6083	2008

Grafik 1. 1987-2007 Ekonomide Emek Verimliliği ve Sermaye Yoğunluğu

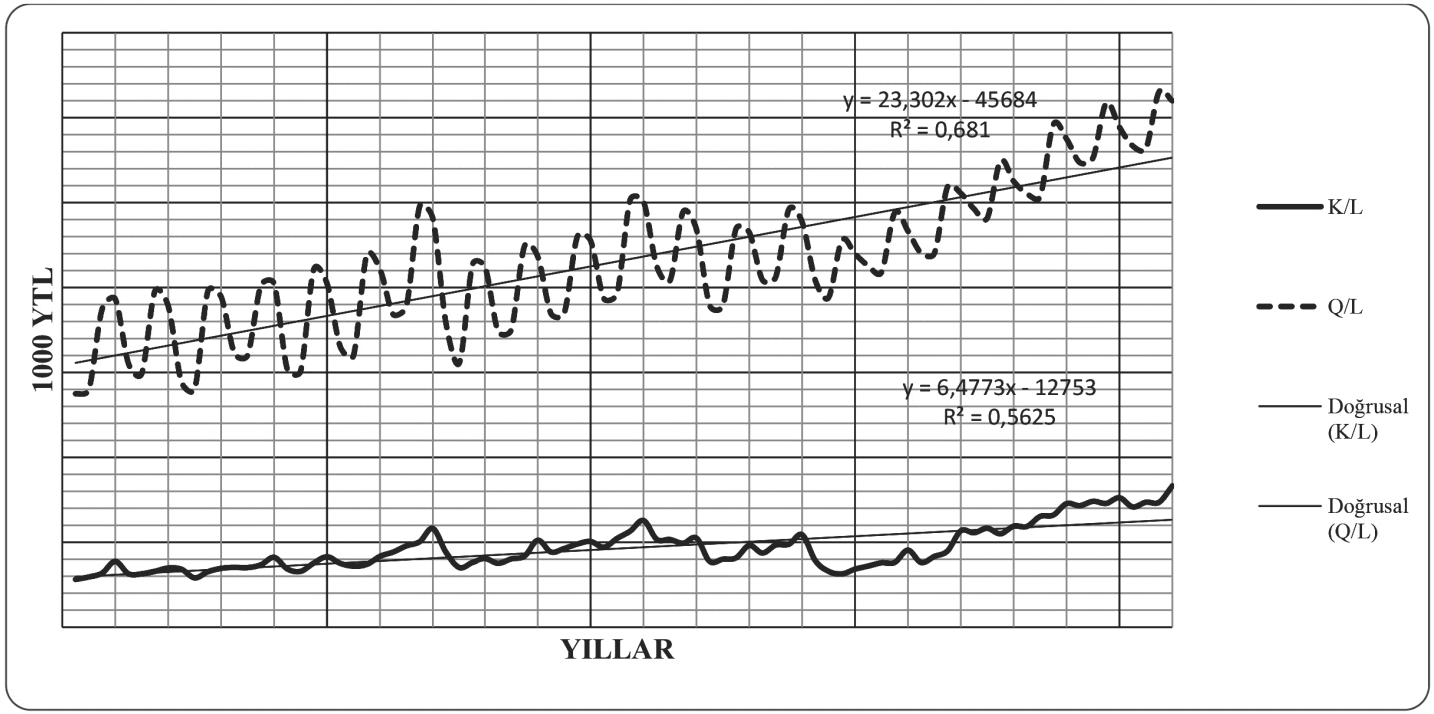

Kaynak: *Ek Tablolardan yararlanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.*

Kaynaklar, Sanayi, Bilgi, Model-III

Hikmet ULUĞBAY, Oturum Başkanı
Prof. Dr. Cengiz YALÇIN
Özlem YÜZAK

Hikmet ULUĞBAY[(*)] **:** İyi öğleden sonraları dileyerek oturumu açıyorum. Benim ses tonum biraz uyutmaya müsaittir. O nedenle ben konuşurken yemeğin üzerine güzel bir şekerleme yapabilirsiniz. Aynı şey diğer konuşmacıların ses tonu için geçerli olmadığı gibi işleyecekleri konular da gözlerinizi açık tutacak içeriktedir.

Dünden bu yana 21. Yüzyılın planlaması üzerine değerli düşünürlerimiz çok kıymetli görüşler sundular. Bugün öğleden sonra da diğer konunun uzmanlarının sizlere şu ana değin değinilmemiş boyutlarda bazı ek bilgiler sunacağına inanıyorum.

Benim sizlere yönelik açıklamalarım şimdiye kadarki sunumlardan bir parça farklı olacak. Öğrenciliğimizden bu yana, Pazar ekonomisinin "görünmez ellerinin" adeta bir planlama yaptığı ve hedeflerinden sapmaya pek izin vermediği ve dengeleri koruyacak düzeltmeleri sürekli yaptığı savı sıkça ileri sürüldü. Bu savı bir an için doğru olarak kabul etsek bile bu görünmeyen eller acaba o planlamayı veya kaynak tahsisini reel veya parasal boyutları ile ülkelere ve insanlara ne bedeller ödeterek yapıyorlar? Görünmeyen ellerin avukatları bu boyut üzerinde pek durmak istemezler.

Ben bu boyut üzerinde birkaç cümle söylemeye çalışacağım. Bunu yaparken de biraz tarihi süreçleri işin içine sokacağım. Bu boyuttan baktığımızda kaynaktan söz ettiğimizde ekonomik planlamada çok çeşitli kaynak var. İnsan boyutunu dün işledik. Sanayi, üretim, tarım vs. bu sabah işlendi. Unutmayalım ki, madenler, mineraller ile enerji kaynakları olmadan zaten ne planlama ne de üretim yapabiliriz. O nedenle ben hem enerji, hem de maden ve mineraller boyutunda bazı düşünce ve gözlemlerimi kısaca sunacağım. Doğal olarak gerek enerji ve gerekse maden ve mineraller konusunu ele aldığımızda ulusal çıkar kavramı ile ulusal çıkarların çatışma dünyasına da adım atmış oluyoruz.

Doğal kaynaklara yönelik ulusal çıkarları görüşmeye başladığımız noktada Türkiye'de ulusal çıkarları korumada adlarını tarihimize yazdırmış ve bu amaç uğrunda canlarını feda etmiş en az iki kişiyi anmadan geçemeyiz. Onlardan birisi *Uğur Mumcu* diğeri de enerji konusundaki verdiği kavgayla *Muammer Aksoy* hocamızdır. Her ikisinin ve diğer aydınlanma için yaşamlarını feda etmiş olan insanlarımızın önünde saygıyla eğiliyorum.

Şimdi, sanayi devriminin başlamasından yirminci yüzyılın başlarına değin, sanayiciler, iktisatçılar ve politikacılar madenler, mineraller, enerji, kömür, petrol ve ormanlar konusunda kıtlık kavramı ve fiili durumu ile hemen hiç karşılaşmadılar. *Malthus* konuyu kavramsal boyutu ile ele aldı ise

---

(*) 20. ve 21. dönem Ankara Milletvekili ve eski Milli Eğitim Bakanı.

de sanayiciler günlük yaşamlarında bu sorunu çok ciddi anlamda yaşamadılar. Bu sorun ne zaman yaşanmaya başladı? Bunun başlangıcı yaklaşık olarak, 1871 yılında Alman Ulusal Birliği'nin kurulmasını izleyen yıllarda, Almanya'nın sanayi devrimini yaşama geçirmede hızlı hamleler yapmaya ve ham madde ile pazar sıkıntısı çekmeye başladığı ve sömürgelerin yeniden paylaşılması arayışlarına girdiği, 20 nci yüzyıl öncesi dönem olarak belirtilebilir. Sömürgeler üzerinde hükümranlık kavgası, Almanya'yı bir seri donanma yasası çıkararak savaş donanmasını güçlendirmek üzere yeni, modern ve ateş gücü yüksek savaş gemisi üretmeye yönlendirdi. Almanya'nın bu yöndeki büyük yatırımları İngiltere'yi harekete geçirdi ve bu ülke de savaş donanmasını yeniden yapılandıran büyük yatırımlara yöneltti. Bu bağlamda da Almanya'nın kömür enerjisine dayalı gemi inşa programına karşılık, İngiltere, ülkesinde zengin kömür kaynakları bulunmasına rağmen tek bir petrol kuyusunun bile bulunmadığı bir ortamda, tüm donanmasını petrol ile çalışır konuma getirerek ateş, sürat ve lojistik açısından avantaj sağladı. Ancak böylece savaş konumunda petrol sağlama bakımından da çok büyük bir riskin altına girmiş oldu. Bu da beraberinde petrol üretim alanlarını denetleme yarışına yöneltti ve böylece ilk kaynak savaşları sürecine girilmiş oldu. Petrolün savaş donanmasında yakıt olarak kullanılmasının yanında TNT ham maddesi de olması nedeniyle stratejik ham madde konumu da kazanmış oldu.

Bu süreç sırasında demir-çelik sanayii de niteliği yüksek çelik üretim teknolojisini geliştirdi. Savaşta kullanılacak silahların daha yüksek nitelik kazanması için de daha yüksek nitelikli çelik üretebilmesi için krom, manganez gibi madenler de kullanılmaya başlandı ve bu madenler de her ülkede bulunmayan madenlerdi. Dolayısı ile bu maddeler ve daha sonraları da bunlara diğer sanayiler için gereken madenlerin de eklenmesi ile stratejik öneme sahip maden ve mineral listesi süratle ve devamlı olarak genişledi. Bu bağlamda çelik sanayiindeki bir örnek olaydan bahsetmek gerekirse I. Dünya Savaşında İstanbul ve Çanakkale boğazlarının kapanması ile Avrupa'nın demir çelik sanayilerine manganez sıkıntısı ciddi şekilde yaşanmaya başladı. Manganezin o tarihteki en büyük üreticisi Çarlık Rusya'sının Ukrayna bölgesi idi, halen de öyle. Boğazlar savaşta kapatılınca Avrupa'nın savaş güçleri alternatif maden ve mineral arayışına girdiler ve bu bağlamda çok ilginçtir, Brezilya'nın üretimi 4 kat arttı ve Küba'da da bu dönemde manganez üretimine başlandı.

Amerika Birleşik Devletleri de I. dünya savaşından önce dünya gücü boyutuna ulaşmış olmasına rağmen, liderlik İngiltere'de idi. I. Dünya Savaşı aynı zamanda Amerika'yı dünya liderliğine her boyutuyla taşımıştı. Mayıs 1908'de yani savaştan kısa süre önce, Amerikan Başkanı *Roosevelt*, Beyaz Saray'da yaptığı bir toplantıda şöyle bir gözlemde bulunuyor. Bu ulusun önündeki en temel sorun kaynaklarımızın korunmasıdır. Bizim ilk ve en

önemli görevimiz evimizi düzene koyarak olanaklarımız çerçevesinde yaşamaya başlamaktır. Bu söz orda söylendi ve orda kaldı. Çünkü o günden sonra kendi olanakları değil başka ülkelerin olanaklarını da denetleme programı başladı.

Ve işin en ilginç Roosevelt 1908'de bu kararı aldıktan sonra Amerika'nın maden ve mineral envanterini çıkartmak için bir kuruluş oluşturuldu ve o envanter de en kısa zamanda çıkarıldı. Yıl 1908 Osmanlı o sırada uyumaya devam ediyor. Fakat Cumhuriyeti kuran kuşağın bilmediğimiz bir değerini söylemek istiyorum. O da 1935 yılında Maden Tetkik Arama İdaresini kuruyor.

Ve Türkiye'nin maden envanterini çıkarmaya başlıyor. Aradaki fark 25 senedir. 600 yılda açılan arayı cumhuriyet 25 senede bu alanda kapatmıştır. Ve I. Dünya Savaşı bittikten sonra Avrupa'da İngiltere, Fransa, Almanya yoğun bir şekilde çeşitli alanlarda ticaret olarak madeni kaynaklara ve petrole nüfuz etmeye çalışırken aynı zamanda İngiltere parlamentosunda da bir soru ortaya atıldı. I. Dünya Savaşı petrol için mi çıkarıldı. Ve İngiliz Hükümeti bu iddiaları reddetti. Ancak, Dışişleri arşivi zamanından erken açılmak suretiyle toplumun bilgisine sunuldu ve anlaşıldı ki evet, I. Dünya Savaşı petrol çıkarı için yapıldı. Ayrıca unutmayalım ki, I. Dünya savaşı öncesinde ve sonrasında Fransa-Almanya çatışmasının temelinde Alsas-Lorraine'in demir cevheri yataklarını kimin denetleyeceği yer almıştır. Fransa 1920 li yıllarda Savaş dönemi deneyimleri ışığında bakır, manganez gibi o tarihlerde stratejik önem kazanmış maddeleri stoklamaya başladı. Bu örnek diğer ülkeleri de harekete geçirdi, bir yandan stoklamalar artarken diğer yandan da bu stratejik maden ve mineral sahalarının denetimini ele geçirme yarışı içine girildi. ABD Kongresi 1939 yılında dört yıl için 100 milyon dolarlık ödenek ayırarak stratejik maden stoklaması yapılması kararı aldı, bu program, II. Dünya Savaşı ile birlikte doğan gereksinimin çok gerisinde kaldı. Ek kaynaklar tahsis edildi.

II. Dünya Savaşı petrol kaynakları kadar stratejik maden bölgeleri için de yapıldı. II. Dünya savaşından sonra Amerikan Dışişleri Bakanlığında stratejik planlama dairesinde çalışan *George Kennan* 1948 yılında çok ilginç bir gözlemde bulundu; "Biz dünya servetinin % 50'sine yakın kısmına sahip olmakla birlikte dünya nüfusunun % 6.3'ünü oluşturuyoruz. Bu durumumuz kıskançlıkların ve öfkelerin hedefi olabilir. Gelecek dönemde bizim gerçek amacımız bu dengesiz durumu sürdürebilmek için gerekli ilişkiler ağını oluşturmaktır. Bunu gerçekleştirmek için bütün duygusallıkları ve hayalcilikleri bir tarafa bırakıp her yerde bütün dikkatimizi acil, ulusal hedeflerimiz üzerinde yoğunlaştırmalıyız. İnsan hakları, yaşam standartlarını yükseltmek, demokratikleşme gibi gerçekçi olmayan hedeflere yönelik muğlâk ve gerçekçi olmayan söylemlere son vermeliyiz doğrudan güç kavramıyla karşıla-

şacağımız günler uzak değildir." II. Dünya Savaşından sonra Amerika stratejik madenler ve minerallere yönelik olarak önce 5 yıllık barış dönemi gereksinimin stoklamayı hedef aldı ancak mali boyutu nedeni ile bunu 3 yıllık gereksinim boyutuna indirdi.

II. Dünya Savaşından sonra Amerika önce Avrupa komutanlığını kurdu. Avrupa komutanlığı aynı zamanda Afrika'yı da denetledi. Sonra Pasifik komutanlığı, sonra da Hint Okyanusu komutanlığı kuruldu. Ve son olarak da 2008 yılında Afrika Komutanlığı kuruldu. Niye Afrika Komutanlığı kuruldu? Çünkü Çin başbakanı ve devlet başkanı ve bakanları hemen her yıl birkaç kez Afrika'da ekonomik yardım, projeleri destekleme ve maden yataklarına barışçıl yolla el koyma sürecini başlatmıştı. Çin'in benzeri ekonomik çıkartması Güney Amerika'yı da kapsamaktaydı.

Bugün Orta Doğu Projesi diye düşündüğümüz şey de aslında yine kaynak savaşının bir boyutuyla Orta Doğu'nun en zengin ve en ucuz maliyetli petrol ve doğal gaz kaynaklarını denetleyebilmeye yöneldi. Afrika'da rejim değişiklikleri, iç savaşlar ve benzeri birçok sorun yine kaynak denetimi amaçlı olarak yapılmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana bu kısa özeti yapmamın nedeni, ekonomik büyüme ve katma değeri yüksek dış satımda bulunabilme artık ileri teknoloji ürünleri üretebilme ile yakından ilgili konuma geldi. İleri teknoloji ürünleri üretebilmek için de stratejik önem taşıyan maden ve minerallerin arz güvenliğini sağlamış olmayı da gerektirmektedir.

Dolayısıyla 21 inci Yüzyılda ulusal planlamamızı yaparken dünyadaki bu tarihsel gelişimleri de göz önünde bulundurarak katma değeri yüksek ve ileri teknoloji ürünlerinin ham madde gereksinimlerinin arz güvenliğine ilişkin düşünceleri, programları ve planları da yapma konusuna gereken önemi vermemiz gerektiğine dikkat çekmek istiyorum. Bugün herkes gibi Türkiye de nükleer santral kurmak istiyor ama nükleer enerjinin ham maddesine ulaşmanız belirli kısıtlamalara ve kontrollere tabi.

Bundan sonra değinmek istediğim bir başka boyut. Madenler konusu çok önemli. Ama parasal kaynak da en az onlar kadar önemli. İşte paranın denetimine yönelik mekanizma da II. Dünya Savaşından sonra Bretton Woods ile kuruldu. Ve dünyadaki hangi ülkenin ne kadar kaynak kullanacağını da Bretton Woods'da kurulan IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar belirlemeye başladılar. Konunun ayrıntısına girmeden bir örnek vereceğim.

Mesela Türkiye planlamasıyla demir çelik üretimini artırmak için Dünya Bankası'na başvurduğunda Ereğli Demir Çelik'in tevsii için kredi verilmedi. Aynı şekilde Güneydoğu Bölgesi'ndeki GAP projesi çerçevesindeki barajlar için de su hakları savı ileri sürülmek suretiyle finansman veril-

medi. Keban dışında. Bir süredir, verimli tarım alanları ve su kaynakları da stratejik değer kazandı ve bu alanların denetlenmesi için de yoğun mücadele başlamış durumda.

Dolayısıyla parasal kaynaklar ve maden ve mineral kaynaklarının böyle denetlendiği bir ortamda Türkiye bu konudaki gelişmeleri bilmeden yapacağı her türlü planlama çalışmaları hayalcilikten öteye geçemez. Çünkü bu konuda savaşlar veriliyor.

Şimdi Türkiye için söyleyeceğim son şey de bu bilgilere ek olarak son 12 yıl içinde insan gücü planlanmasında ve bu bağlamda eğitim kalitesinde çok büyük düşüşler yaşanmaya başlandı. Eğitim yapısı ve içeriğindeki bu erozyonu süratle düzeltecek çalışmalar yapılmaz ise, yapılacak Planlama çalışmaları kendimizi avutmaktan öte bir anlam taşımayacaktır.

O nedenle Türkiye'nin 21. Yüzyılda yapacağı planlamanın en az ilk Beş Yıllık Planı başta eğitim olmak üzere diğer alanlarda ciddi bir onarım planı olmak durumundadır.

Şimdi Panel'deki diğer konuşmacıların değerli çalışmalarını dinleyelim.

Yirmi Birinci Yüzyılda Planlama ve Rekabet

Cengiz YALÇIN(*)

Türkiye'nin yirmi birinci yüzyılda rekabet profili, ancak küresel ekonominin kimi temel kavramları ve parametreleri not edilince anlam kazanır. Gelişme olgusuna tarihsel bir perspektif içinde bakıldığında, 17. Yüzyılda ülkeler arasında derin bir gelişmişlik farkının olmadığı görülür. Avrupa ve Osmanlı imparatorluğu sınırları içinde yaşayan halk, kabaca benzer yaşam standartlarına sahiptiler. Ancak 15-17'inci yüzyıllar arasında Avrupa'da idrak edilen bilimsel devrim ve onun bir türevi olarak 18. yüzyılda başlayan endüstriyel devrim bu coğrafyalarda yer alan ülkeler arasında yaşam standardını önemli ölçüde değiştirivermiştir. Bilimsel ve endüstriyel devrimin mantığını kavrayan ve yaşama geçiren ülkelerde milli gelir sürekli artıp halk zenginleşirken, kavrayamayan ülkelerde halk sürekli fakirleşmiştir. Küçülen ve küreselleşen Dünya'mızda bilimi ekonomi ile ilişkisi olmayan entelektüel bir değer olarak algılamak ve gelişme ile ilgisini kavrayamamak, geçmişte yapmış olduğumuz yanılgılara bir yenisini ekler. İçinde yaşadığımız bilim çağının böyle bir yanılgıya, hoş görüsü beklenemez. Bağımsızlık, bilim ve teknoloji düzleminde kazanılır ve sürdürülür. Umarım ülke siyaseti, iktidarı ve muhalefeti ile Atatürk döneminde 1933 gerçekleştirilen üniversite reformunda olduğu gibi, bilim düzleme ayak basar, uzaktan bakmaz.

Geleceğin mesleklerini ekonomiye yön veren bilimsel gelişmeler ve buna dayalı olarak ortaya çıkacak yeniklikçi teknolojiler belirleyecektir. Planlı ekonomi bu gerçekten kendini soyutlayamaz

Bilimsel, teknolojik, politik gelişmelerin tetiklediği küreselleşmenin oluşturduğu problemlerin çözümü Sürdürülebilir Kalkınma (Sustainable Development) gibi yeni bir modelinin kurgulanmasına neden olmuştur.

Son 20 sene içinde yaşanan krizler serbest piyasa ekonomisinin masum olmadığını göstermiştir. Sürdürülebilir kalkınma modeli Davos, OECD,

---

(*) Prof. Dr. ODTÜ (Emekli).

IMF, Dünya Bankası veya Birleşmiş Milletler gibi uluslararası çeşitli platformlarda en ince ayrıntılarına kadar tartışılmış ve problemlerin çözümü, bilimsel gelişmelerin, ekonominin, kurumsal reflekslerin ve toplum değerlerinin uyum içersinde ele alınması şartına bağlanmıştır. Bu refleksi kurumlarına kazandıramayan ülkelerin yirmi birinci yüzyılda rekabet şansı olmayacaktır.

Küreselleşme kendi yol haritasını kendisi çizmektedir ve çizmeye devam edeceği görülmektedir. Sermayenin, bilginin, teknolojinin, iş gücünün serbest dolaşımı artık önüne geçilmeyecek ve önüne geçilmesi gerekmeyen bir sosyal olgu haline gelmiştir. Önemli olan bu liberal refleksi üretim süreçlerine aktarabilmektir. Ülkemiz sermayenin serbest dolaşımını, özellikle sıcak para girişlerini, ekonomik kalkınmasının vazgeçilmez bir girdisi olarak kabullenmiştir. Sermaye girişinin sürdürülebilir olması, durumsal olmaktan çıkarılıp yapısal hale dönüştürülmesi politik bir problemdir ve istihdamı ilgilendirir. Kritik yönetim becerisi gösteren ülkeler küreselleşmenin oluşturduğu dinamiklerden kendi ülkelerine belli refah düzeyi getirme başarısını ancak sürdürülebilirliği sağlayarak göstermişlerdir. Sürdürülebilir özellik kazanmayan gelişmelerin krizler doğurması kaçınılmazdır. Küreselleşen işsizlik problemi her alanda sürdürülebilirliği sağlayan planlama ile çözülebilir.

Küreselleşmenin etkisi altında kalan yükseköğrenim kurumlarının yönetim anlayışlarında ve politikalarında son otuz sene içinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir ve değişim durmadan devam etmektedir. Kuruluşlarından itibaren devlet monopolisi altında çalışan Avrupa'nın köklü üniversitelerinin topluma ve devlete karşı üstlendikleri sorumluluklar farklı yönlerde gelişmektedir. Liberal Pazar ekonomilerinin ve insan haklarına saygılı sosyal düzen taleplerinin yaygınlaşması, üniversite ve toplum ilişkilerine, Dünya üzerindeki hiç bir üniversiteyi dışlamayan, ciddi sorumluluklar getirmiştir. Serbest pazar ekonomisinin dünyaya dikte ettiği piyasa egemenliğinin, yalnız dünyanın başına değil gezegenin başına açtığı krizlerden çıkış yolunu, geçmişte olduğu gibi, yine üniversiteler bulacaktır. Yalnız AB ile değil dünya ile siyasi bütünleşme süreci yaşayan ülkemiz üniversiteleri kendilerini bu yeni gelişmelerden soyutlayamazlar.

İstihdam, rekabet, planlama ve geleceğin mesleklerini belirleyebilme her ülke için çağın koşullarına uygun bir eğitim politikasının uygulanmasına bağlıdır. Küreselleşme eğitim kalitesini gelişmenin temel parametresi olarak dikte etmektedir. Toplum bireylerini kültürel ve ekonomik değer üretmek için eğitir.

Bu bağlamda en önemli değişim üniversite kavramında yaşanmaktadır. Üniversitelere geçmişte, aralarında sınırlı rekabet bulunan kültürel ve

hizmet değerleri üreten kâr amacı gütmeyen soylu kuruluşlar olarak bakılmıştır. Devlet tarafından finanse edildiklerinden eğitim sistemlerinde nelerin öğretileceği ne kadar süre içinde öğretileceği, diploma alan öğrencilerin ne gibi haklara sahip olacağı hep devlet tarafından saptanmıştır. Ülkemizde YÖK, üniversitelerde okutulacak derslere dahi karışmaktadır. Geçmişte üniversitelerinin işlevlerini devlet, ülkeye hizmet edecek elemanları yetiştirmek olarak benimsemiştir. Günümüzse ise üniversitelerin işlevleri ülke sınırlarının dışına taşarak küreselleşmenin zorunlu kıldığı hedefler ile uyumlu hale getirilmektedir. Diğer bir değişle sosyal yaşamın sınırlar ötesi işleyişi devletin üniversitelerden beklentileri kendine hizmet edecek elemanları yetiştirme işlevinin ötesine taşmıştır.

Üniversitelere bütçeden aktarılan kaynaklar, vergi mükelleflerini rahatsız edecek sınırlar yaklaşmıştır. Bu durum karşısında üniversiteler ve devlet arasındaki ilişkiler, üniversiteleri devlet tarafından finanse edilmenin dışında yeni finans modelleri bulmaya zorlamıştır. Yakın geçmişte parlak öğrencileri kendilerine çekmek için üniversiteler arasında centilmenlik sınırları içinde yürütülen yarış, **bilgi kaynaklı üretim ekonomisin (Knowladge Based Economy)** egemen olduğu gelişmiş ülke üniversitelerinde bilgi üretimini amaçlayan rekabete dönüşmüştür. Türkiye'de böyle bir yarış yoktur. Üniversiteler gençleri, reklam yaparak kendilerine çekme gayreti içindedirler. Öğretim üyemiz Prof. Dr. X bu sene fizik, kimya, fizyoloji veya ekonomi dalında Nobel aldı gibi bilgiye değer verme gayretleri anlam taşımamaktadır.

Küreselleşme bilgiyi sermaye kadar üretimin vazgeçilmez bileşeni haline getirmiştir. Türkiye yüksek katma değer veren bilgi kaynaklı üretim ekonomisine, üniversitelerimiz küresel bilgi pazarlarına yeterli sayıda ve değerde bilgi aktaramadığından geçememiştir. Bu nedenle mobil telefonlar bile ithal edilmektedir. Türkiye dünya siyasetinde kendisine, gelişmiş insan sermayesine rağmen, çok dar bir alan yaratabilir. Bilim ve teknoloji bir milli politika haline getirmedikçe ülke zorlanır. Kendi dijital istihbaratını bile yapamaz. Günümüzdeki durum budur.

Küreselleşme, üniversiteleri ekonomik değer üretim sisteminin önemli aktörleri haline getirmiştir. Üniversite kaynaklı bilgiler en hızlı şekilde pazarda ekonomik değere dönüştürülmektedir. ABD, AB ve Japon üniversitelerinin yerleşkelerinde kurulan araştırma-geliştirme merkezleri, teknoparklar veya bilim köyleri, bilginin pazar değeri olan ürüne dönüştürüldüğü birer proje bürosu gibi çalışmaktadırlar. **SİLİKON VADİSİ** gibi isimler ile anılan bilim köylerinde, üniversite yerleşkelerinde, tekno-parklarda, atom ve atom altı boyutlarda maddeyi kontrol altına alan nano-teknoloji geliştirilmektedir. İnovasyon, atomik boyutlarda bilgi ve teknolojiye egemen olmadan başarılacak bir etkinlik değildir. Fransa'nın Akdeniz kıyılarındaki Sophia Antipolis bilim şehrinde temel ve uygulamalı bilimlerde doktora yapmış on binlerce

uzman ülkelerini bu yeni teknolojiye hazırlamaktadır. Nasıl Stanford Üniversitesi Silikon vadisindeki girişimcilere bilgi üreterek destek veriyorsa, Nice Üniversitesi de Antipolis de gerekli aynı bilimsel desteği vermektedir. Etkinlik alanı İtalya'dan İspanya'ya kadar uzanan bu bölge de **TELECOM VADİSİ** olarak bilinir. Benzer kuruluşlar Almanya İngiltere ve Rusya'da faaliyet halindedir. Bir ülkenin bilimsel kalitesi, özellikle temel bilimlerdeki kalite, yani fizik, kimya, matematik ve biyolojideki kalite, uluslararası düzeyde değilse, maalesef ülkemiz bu durumdadır, vadi kurmamız, Tanzimat döneminden beri uyguladığımız taklitçilikten öte bir anlam ifade etmez. Bilgi ve insan kalitesi günümüzde herhangi bir yatırım için öngörülen sermaye kadar önem kazanmıştır. Ülkemizde üniversiteler ekonomik değer üreten zincirin bir halkası olmaktan çok tüketen zincirin bir halkasıdır. İşin daha da kötüsü siyasetin bu konuda kesin bir fikre sahip olmayışıdır. Şekilde bilgi kaynaklı üretim ekonomisinin sistem çözümü verilmiştir. Buradan anlaşılacağı gibi, bilginin ekonomik değere dönüşmesinde üniversiteler araştırma geliştirme merkezleri ve endüstri başrol oyuncularıdır. Sermaye daha sonra gelmektedir. Dijital teknolojilerin devleri neredeyse sıfır sermaye ile yola çıkmıştır.

Bilgiyi üretime dönüştüren planlama şekilde çözümü verilen sisteme göre yapılır. Gelişmiş pazar ekonomilerinde üniversitelerde üretilen bilgi, örneğin yarı-iletkenlerin galvonometrik özellikleri, A-G merkezlerinde akademisyenler, araştırma geliştirme uzmanları ve üretici şirket mühendislerinin ortak çalışması ile proto tip ürün haline getirilir. Bu süreç şeklin üst tarafında gösterilmiştir. Endüstri ise geliştirilen proto tipi üretim hattına sokarak reel ekonomiye kazandırır. İstihdam bu süreçte doğar. Türkiye gibi üniversiteleri yeterince gelişmemiş ülkelerde, ne kadar zorlansa da, sanayi ve üniversiteler arasında ekonomik değer üretmeye yönelik işbirliği sağlanamaz. Nedeni üniversitelerimizin küresel bilgi pazarına yeterli değerde bilgi sunamaması, sanayi şirketlerinin A-G kültürüne sahip olmayışıdır. Bu durum şeklin alt tarafında gösterilmiştir. Üniversite ve sanayi bir birinden kopuk kurumlardır.

Şimdi üniversitelerimiz neden küresel bilgi pazarına yeterli değerde bilgi sunamamaktadır sorusunu yanıtlayalım.

Önümüzdeki yüz sene içinde ülkelerin gücü ve siyasi etkinliği, nanoteknoloji, bilgi teknolojileri ve dijital teknoloji kulvarlarında ne kadar hızlı koşmalarına bağlı olacaktır. Nano bir fiziksel büyüklüğün milyarda biri demektir. Örneğin nano saniye, saniyenin, nano-metre, metrenin, milyarda biri anlamını taşır. Maddenin bu boyutlardaki, yani atomik ve moleküler boyutlardaki dinamiklerini, kuantum mekaniği açıklar. Adı üstünde nano-teknoloji kuantum mühendisliğidir. Bir şey yapmak istiyorsak önce gençlerimize kuantum fiziğini öğretmemiz gerekir; bilgi çağının kapısını ancak öyle açabiliriz. Kuantum fizik bilmeden katma değeri yüksek nano-teknoloji yani bilgi kaynaklı üretim aşamasına geçilemez.

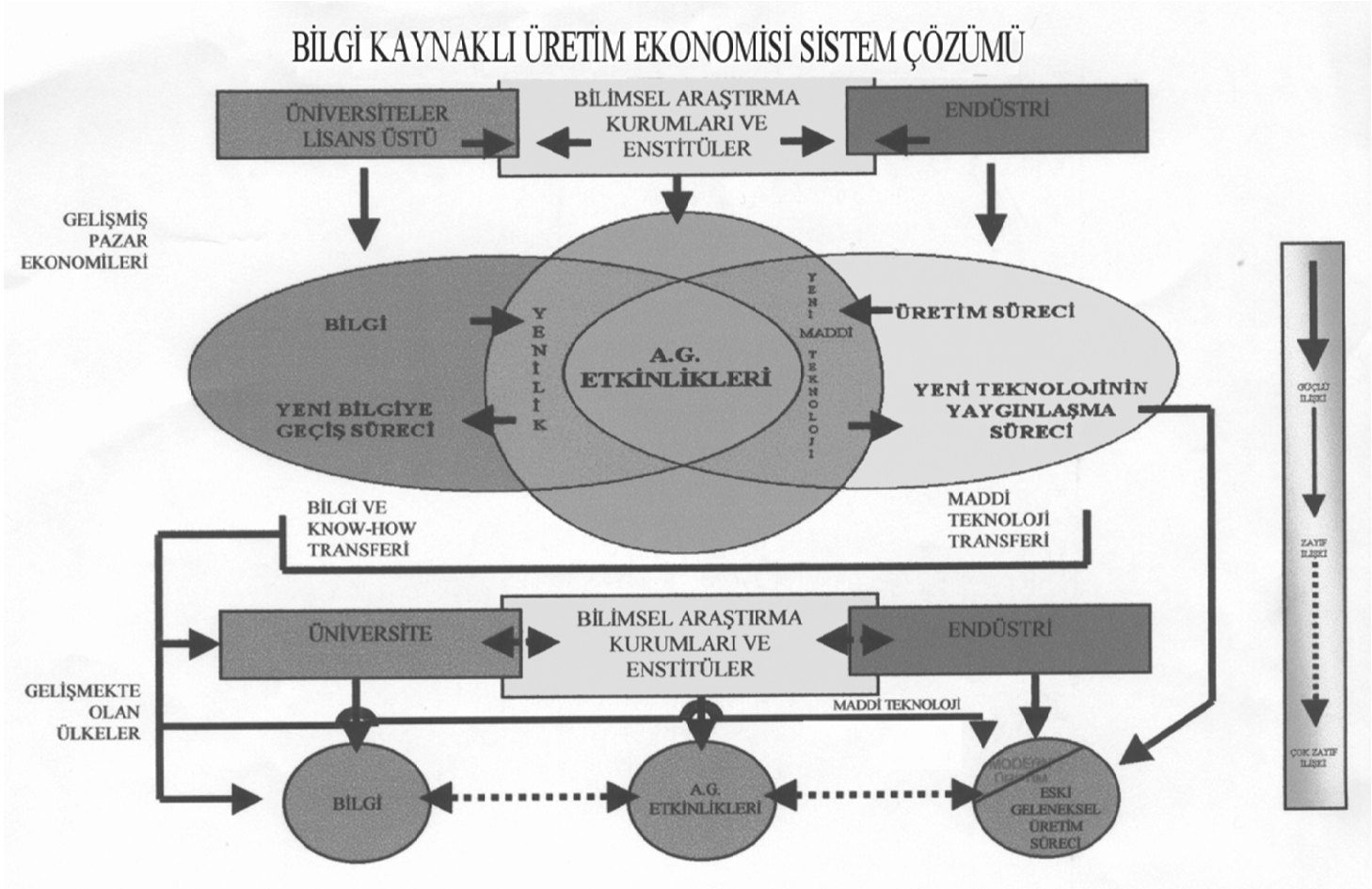
BİLGİ KAYNAKLI ÜRETİM EKONOMİSİ SİSTEM ÇÖZÜMÜ
ÜNİVERSİTELER LİSANS ÜSTÜ
BİLİMSEL ARAŞTIRMA KURUMLARI VE ENSTİTÜLER
ENDÜSTRİ
GELİŞMİŞ PAZAR EKONOMİLERİ
BİLGİ
YENİ BİLGİYE GEÇİŞ SÜRECİ
YENİLİK
A.G. ETKİNLİKLERİ
YENİ MADDİ TEKNOLOJİ
ÜRETİM SÜRECİ
YENİ TEKNOLOJİNİN YAYGINLAŞMA SÜRECİ
BİLGİ VE KNOW-HOW TRANSFERİ
MADDİ TEKNOLOJİ TRANSFERİ
ÜNİVERSİTE
BİLİMSEL ARAŞTIRMA KURUMLARI VE ENSTİTÜLER
ENDÜSTRİ
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER
MADDİ TEKNOLOJİ
BİLGİ
A.G. ETKİNLİKLERİ
ESKİ GELENEKSEL ÜRETİM SÜRECİ
GÜÇLÜ İLİŞKİ
ZAYIF İLİŞKİ
ÇOK ZAYIF İLİŞKİ

Devlet ve vakıf üniversitelerinin fen ve mühendislik fakültelerinin programlarını inceleyiniz. ODTÜ, Bilkent; Sabancı, Boğaziçi Üniversiteleri dışında kuantum mekaniğinin okutulduğunu bir üniversite göremeyeceksiniz. Belki bir iki tane daha olabilir, ben bilmiyorum. Kuantum mekaniği bilmeyen gençler nasıl katma değeri yüksek tasarım yapabileceklerdir. Ülkemizin eğitim sistemini baştan aşağı gözden geçirmeden ve en kısa zamanda nedensellik ilkesine dayanan bir eğitim sistem oluşturmadan bilgi çağı sosyolojik alt yapısına sahip olamayız. Bu yapılmadığı takdirde başkanlarımız, bakanlarımız, başbakanlarımız siyaset yapmakta halkımız geçinmekte zorlanır.

Bir deneme yapalım ülkemizin en seçkin mühendislik fakültelerinden mezun, örneğin 100 tane elektrik mühendisini gelişi güzel seçelim ve onlara basit kuantum mekaniği problemleri soralım. Sonuç şaşırtıcıdır. Mühendislik fakültelerine ülkemizin en seçkin öğrencileri giriyor. Eğer sistem onlara 21'inci yüzyılın bilgisini vermiyorsa, o gençlerin suçu ne? Bu gençler küreselleşen dünyada bu eğitimleri almış meslektaşları ile nasıl rekabet edecek, bunların sorumlusu kim?

Bir vakfın üniversite açabilmesi için fen fakültesinin kurulması şart koşuluyor. Gazetelerdeki ilanlarında, anlı şanlı vakıf üniversitelerin fen ve mühendislik fakültelerinin bölümleri sıralanıyor. Rektörler TV ekranlarına çıkıp üniversitelerini överek pazarlıyorlar. Öyle üniversiteler var ki, fen ve mühendislik fakülteleri var fakat fizik, kimya hatta kimilerinde matematik bölümleri yok. Buralardan nasıl mühendis çıkılır. Rektörler bize gelin mühendis olacaksınız diyor. Matematik, fizik öğrenmeden mühendis olunur mu?

Bilgi çağının mimarı, yani toplumun kültürel yapısındaki dönüşümleri sağlayacak özgün bilgi üreten üniversiteler ve araştırma merkezleridir. Şimdi kendimize şu soruyu yöneltelim ve dürüstçe yanıt verelim, bilim ve teknoloji sistemimiz toplumda bu değişimi sağlayacak kaliteye sahip midir? Ülkemiz üniversitelerimizin uyguladıkları programlar ve ürettikleri özgün bilgi, uluslararası pazarda değer ifade edebiliyor mu? Bu soruya evet demek mümkün değildir. Değişimi sağlayan nano-teknoloji, dijital teknoloji ve bilgi teknolojileri iç içe geçmiş bir bütündür; hem ekonomik değer üretiyor hem de bu ekonomik değeri siyasi güce dönüştürüyor.

Kendi **HERONUNU**, kendi **PRETODORUNU**, kendi iletişim sistemini, kendi yongasını, kendi uydusunu kendisi yapamayan Türkiye bir gerçek olarak karşımızdadır. Mayınları temizleyip Mehmetçiklerin şehit olasını önleyemiyoruz. Amerikalı askerler hiç mayına basmıyor. Kendi elektronik istihbaratımızı kendimiz yapamadığımız için Uludere'de 34 vatandaşımız öldü, uçağımız düştü ne olduğunu dahi bilemiyoruz. Önceki komutanlardan

birisi Kandil ‘i kast ederek biri bizi gözetliyor haline geldi diye dış kaynaklı optik istihbaratı övdü. Bunların nedenleri üzerinde düşünmek zorundayız. Kurda sormuşlar boynun neden kalın ‘kendi işimi kendim görürüm de ondan’ diye yanıt vermiş. Lafa bakarsan etraf kurt dolu ancak boyunları kalın değil. Fatih Sultan Mehmet, Kostantinopolusu zapt edip İstanbul yaptığında, Amerika kıtası keşfedilmemişti.

1946 yılında kurulan İsrail'in HERONUNA muhtaç olmak bize yakışır mı? Siyasi gücün kaynağı eğitilmiş toplum eğitilmiş kuşaklar, yani insan sermayesidir.

Dünya bilenler ve bilmeyenler olarak ayrışacak, bilenler efendi bilmeyenler bilenlerin emrine girecektir. Akıllı tahta çok önemli, ondan da önemlisi o akıllı tahtayı tasarlayabilen ve üreten kafadır. Bu kafaya sahip miyiz veya yakın bir gelecekte sahip olabilecek miyiz siz karar verin.

Bilgiyi üreten, depolama, dağıtma, ulaşma, kullanma eğitimi almış her birey için her meslek geleceğin mesleği olacaktır. İster muhasebeci ister hukukçu ister beyin cerrahı ol fark etmez.

Kaynaklar, Sanayi, Bilgi, Model....

Özlem YÜZAK (*)

Descartes: "Cogito, ergo sum"
Düşünüyorum, öyleyse varım

Bilen, öğrenen, geliştiren ve planlayıp kuran varlıklar olduğumuz için tarım toplumu, sanayi toplumu ve derken bilgi toplumu süreci içine girdik... Bilgi toplumunu sanayi toplumundan ayıran temel unsurlardan biri üretimin hemen hemen bütün alanlarda tamamen uzmanlaşmanın ya da başka bir deyişle entelektüel sermayenin yönetimine girmesi.

Bilgi Toplumunun arkasındaki ana güç; fizik, kimya, tıp, biyoloji gibi temel bilimlerdeki araştırmaların nanometrik, atomik ve moleküler küçüklüklere inmesi ve elde edilen bilgilerin teknolojik olarak kullanılmaları ve ürünlere dönüştürülmeye başlanmasıydı... Öyle de oldu. Bugün yaşamımızın her alanında bu ürünler var. Gözümüzü onlarla açıyoruz, cep telefonları, internet başta olmak üzere... Akıllı giysiler, optik okumalar, dijital sistemler, sensörler, tıbbi cihazlar, karbon elyaf gibi teknolojik ürünler...

Bunu kimler yaptı? Bilimin gücüne inananlar, üniversitelerinde- AR-GE merkezlerinde üretilen temel yetkinlikleri teknolojiye dönüştürüp kendi ürünlerinde kullananlar...

Tıpkı sanayi toplumuna geçişte olduğu gibi burada da ana yönelim belirleyici ülkelerde, zengin ülkelerde ortaya çıktı ve oradan dalga dalga dünyaya yayılmaya başladı. Bu aslında bir fırsattı. Çin, Güney Kore, Hindistan gibi zengin kuzeyin dışındaki kimi ülkeler bilgi toplumu içinde yer almayı kendine hedef olarak benimsedi, kimi ülkeler ise süreci yönetmek yerine kendi akışına bıraktılar. Sonuçta aralarında Türkiye'nin de bulunduğu ülkeler bilgi toplumlarının ürettikleri teknoloji ve ürünleri satın alıyor...

2013'ün son günlerinde gazetede çalışma masamın üzerine bırakılan bir paketi açtığımda içinden 600 sayfalık bir kitap çıktı. ABD eski Başkan

---

(*) Gazetici-yazar, Cumhuriyet Gazetesi.

Yardımcısı Al Gore'un "Gelecek" adlı kitabı. Biliyorsunuz aynı zamanda her ne kadar bu tartışmalı bir konu olsa da, Nobel Barış Ödülü'nün de sahibi.. Son dönemde küresel iklim krizi ile ilgili ciddi çalışmaları var. Kitaptan geleceğe ilişkin bir kaç alıntıyı birazdan yapacağım ama önce şunu söylemek istiyorum. Dikkatimi çeken bir hususu; ABD Temsilciler Meclisi'ne 1976 yılında seçilen genç bir üye olarak, kongre üyeleri ve senatörlerden oluşan 2 partili bir alt komisyonda görev aldığını anlatıyor. Yeni teknolojilerin ve bilimsel keşiflerin üzerine peşpeşe çalıştaylar düzenlemişler; iş ve bilim dünyasından liderlerle buluşmuşlar. Ayrıca Kongredeki 200 alt komiteyi de ilerideki 20 yılda ortaya çıkmasını bekledikleri en önemli konular üzerinde yayınlar yapmaya, toplantılar düzenlemeye ikna etmişler; ayrıca gelecekle ilgili önde gelen düşünürler ve fütüristlerle buluşmuşlar... Bu ABD'de aslında bir gelenek. Bugüne kadar düzenli olarak yapılan...

Bunları okurken bizim TBMM'yi hayal ettim. Havalarda uçuşan tekmeleri, komisyonlardaki polemikleri, gece yarıları gizlice yasalaşan tasarıları...

Bilgi Toplumu olmak öncelikle bir zihniyet işi. Bilimi kendine öncü olarak seçmek, ekosistemi bunun eksenine yerleştirmek.

Türkiye'de ise üniversitelerin talep yok gerekçesiyle temel bilimler fakültelerini kapatması, teorik matematik ve fizik araştırmalarının yapıldığı Feza Gürsey Araştırma Merkezi'nin kapısına kilit vurulması; Bakan'ın ara eleman ülkesiyiz şeklindeki konuşmaları... Hepsi bilgi toplumunun tam tersi bir zihniyetin dışa vurumları...

Buna karşın teknolojiyi çok seviyoruz, tabii yaşamlarımızın vazgeçilmesi haline gelen bilişim ve iletişim ürünlerini de.

Donanım için, cep telefonları, tabletler, yüksek teknoloji ürünleri için avuç dolusu paralar saçan bir ülkeyiz ama iş üretime gelince nal topluyoruz. OECD'nin incelediği 44 ülke arasında ihracatında 'Yüksek Teknoloji'ni payının en düşük olduğu ülkeyiz. Binde 4,5 ile.

Mesleğim gereği gerek yurtiçi gerekse yurtdışında pek çok toplantıya katılıyor, sanayi kuruluşlarını fabrikalarını geziyor, söyleşiler yapıyorum... Kaçan fırsatlar ülkesi Türkiye...

FATİH PROJESİ:

FATİH projesi örneğin. Adı üstünde: **E**ğitimde **F**ırsatları **A**rttırma ve **T**eknolojiyi **İ**yileştirme **H**areketi. "Ama fırsat değerlendirilemedi. Öğrencilere dağıtılan tabletlerin arkasında 1 milyar dolarlık yazılım var ve bir kez bile ihaleye çıkılmadı. Gerek içerik, gerek öğrenci yönetimi yazılımlarında

yerli şartı aransaydı, diğer ülkelere bile kendi modelimizi kendi markamızı ihraç ederdik.”:

YAZILIM: Türkiye’yi atağa geçirebilecek yegâne konu.

Ancak ne yazık ki bir türlü önemsenmeyen, bir türlü gündeme giremeyen... NETAŞ Genel Müdürü Müjdat Altay’ın “bundan 9 yıl önce kimseye hatta TÜBİTAK’a bile yazılımın bir Ar-Ge olduğunu kabul ettirememiştik” sözleri ise acı gerçekler.

Ben şu soruların yanıtını bir türlü bulamıyorum: Devlet neden yerli yazılım kullanılması konusunda öncü rol üstlenmiyor?

Neden Bankacılık yazılımında Türkiye dünyaya örnek oluyor ama dünyaya yazılım satamıyor?

Kamu ihalelerinde “yüzde 15 pahalı olsa dahi yerli yazılım teşvik edilecek” kararı neden hâlâ kâğıt üzerinde?

Ar-Ge’ye verilen teşvikin artmış olması önemli ancak iş bununla bitmiyor. İnsan kaynağımız da hayli iyi. Pırıl pırıl mühendislerim, çantasını kapıp Rusya’ya Çin’e koşan yazılımcılarımız bilişimcilerimiz var ama orkestra şefliği eksik. Savunma Sanayi’nde yerli şartını arttırılması ile 2003 yılında yüzde 24’lerde olan yerli payı yüzde 51’e çıkmış. Demek ki başarıyor bizim mühendisimiz. Peki, Neden biz de göğsümüzü gere gere bizim de küresel şirketlerimiz dünyaca ünlü markalarımız var diyemiyoruz. Türkiye ile aynı dönemde ekonomisini geliştirmeye başlayan Güney Kore’nin markaları dünyayı sarsıyor oysa. Çin hatta Hindistan bile yüksek teknoloji ihracatında bizden önde. Gelip, “zihinsel eşiği aşabilmek” konusunda tıkanıp kalıyoruz. Bunu bir türlü aşamıyoruz. Ya da belki kısa vadeli karar almak, kolaycılığa kaçış...demek mi daha doğru?

Öyle olunca da işin kolayı seçiliyor. İnşaat, kentsel dönüşüm, talan, imar planları değişiklikleri, rüşvetler, rant...

Metro, vagon vs...

Seçimler yaklaştıkça AKP’nin icraatlarını allayıp pullaması da afişlerde, göz alıcı panolarda yerlerini alıyor. Bunlardan biri de ardı ardına hizmete girecek metro hatları. Şimdiden 2019 yılının reklamları yapılıyor.

Bir küçük hesap yaptım. 2010-2025 yılları arasında Türkiye’nin raylı sistem araçları ihtiyacı şöyle:

2010-2015: 1700 araç
2015-2020: 1850 araç
2020-2025: 1950 araç
Toplam: 5500 araç.

Son 10 yılda tramvay-metro araçları alımında ortalama bir araç setinin maliyeti 3 milyon dolar. Taksim-Hacıosman arasındaki metro araçlarına baktım. Çoğu Güney Koreli Hyundai firmasının. G. Kore 1950 savaşından Kore'nin bölünmesiyle çıkmış bir ülkeydi. 60 yılda en az 5 dünya devi marka yarattı.

Türkiye ne yaptı?

Aslında raylı sistemleri Türkiye de rahatlıkla yapabiliyor. Bunu gördük. Hatta yerli firmalar 3 milyon dolarlık araç setini 1 milyon dolara üretebildiler. Kendine yetebileceği gibi bölge ülkelerinin de ihtiyaçlarına yanıt verebilecek şekilde sektör desteklenebilirdi. Yapılmadı. Zamanında yapılmadı, ancak bir iki sene önce başlandı.

Türkiye uzun menzilli füze sistemlerini Çin'den alacak. Dostumuz Ali Akurgal bir küçük not yolladı: "Yetenek açısından bir eksiğimiz olduğunu düşünmüyorum. Geçen hafta ikincisi 'Büyükada' adıyla donanmaya teslim edilen MİLGEM'in hem savaş yönetim sistemi, hem de torpido atış kontrol sistemi tümüyle yerli" diyerek şu bilgiyi aktardı: "TÜBİTAK UME'de günde 10 litre füze yakıtı üretebilir duruma gelindi, hatta 100 litreye çıkartacak yatırıma da başlandı. Savunma sanayii, birçok teknolojinin ilk olarak ortaya çıktığı, sonradan sivil kullanıma aktarıldığı yer. İnternet, e-posta hatta tavanızın dibindeki teflon, hep savunma sanayiinden sivile aktarılmış teknolojiler..."

Ama bir türlü bu başarılan ülkeye eşik atlatamıyor... Neden?

Peki, bundan sonra?

Al Gore'un "Gelecek" kitabına geri dönmek istiyorum. ABD eski Başkan Yardımcısı Al Gore "Gelecek" adlı kitabında Küresel Değişimin Dinamiklerini 6 başlık altında topluyor:

Kısaca özetlemek istiyorum:

1- Geçmişle karşılaştırıldığında sermaye akışıyla, işgücüyle, tüketici piyasalarıyla ve ulusal hükümetlerle bütünüyle yeni ve değişik bir ilişkide, tamamen entegre, öğeleri birbirine derinden bağlı bir küresel ekonominin ortaya çıkışı.
2- Milyarlarca insanın duygu ve düşünceleri arasında bağ kuran ve onları hızla genişleyen veri yığınlarına, ağlara, akıllı cihazlara, robotlara, düşünen makinelere bağlayan küresel bir iletişim ağının ortaya çıkışı

3- Daha önceki ve ABD'nin küresel liderliğinden farklı tamamen yeni bir siyasi, ekonomik ve askeri güç dengesinin ortaya çıkışı
4- Aşağıdaki alanlarda hızlı ve zararlı bir artışın ortaya çıkışı: Nüfus; şehirler; kaynak tüketimi; toprağın, tatlı su kaynaklarının ve canlı türlerinin eksilmesi; çevresel kirlilik; dengesiz ve çarpık bir ekonomik üretim
5- Devrimci nitelikte yeni bir dizi biyoloji, biyokimyasal, genetik teknolojinin ve malzeme bilimi teknolojilerinin ortaya çıkışı
6- İnsan uygarlığının toplam gücü ile dünyanın ekolojik sistemleri arasında yepyeni bir ilişkinin ortaya çıkışı. Atmosfer ve iklim dengesi...

Ve yeni bir rapor daha..

Dünya Ekonomik Forumu'nun (DEF) anket yöntemiyle hazırladığı **"Küresel Riskler 2014"** raporu yeni yayınlandı

Raporda "2014'te En Büyük Endişe Kaynağı Olan 10 Küresel Risk" ise şöyle sıralandı:

1. Önemli ekonomilerdeki mali krizler,
2. Yapısal işsizlik/eksik istihdam,
3. Su krizleri,
4. Şiddetli gelir eşitsizliği,
5. İklim değişikliğinin hafifletilmesi ve adaptasyon sağlamada başarısızlık,
6. Aşırı hava olaylarının etki alanının büyümesi (örn. seller, fırtınalar, yangınlar),
7. Küresel yönetişim başarısızlığı,
8. Gıda krizleri,
9. Büyük finansal mekanizma/kurumların başarısızlığı,
10. Şiddetli siyasi ve sosyal istikrarsızlık."

21. yüzyılda planlamayı konuşuyoruz.. Yukarıdaki riskleri dikkate almadan planlama mümkün değil.. Bir kaç tane daha ekleyelim:

1- Sekteye uğramış bir demokrasi.. Bizden ve bizim gibi ülkelerden bahsetmiyorum zaten melez rejim bizimkisi.. Başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerden hatta AB'de bile demokrasi pratiği ciddi erozyona uğramış durumda.
2- Ve tabii kapitalist ekonomik düzen...

Üretimin 3 faktörü de sekteye uğramış durumda emek sermaye ve doğal kaynaklar..

Artan nüfus, teknolojinin gücü ve küresel ekonominin ne pahasına olsun "büyüme ve kâr" odaklı halde olması- toprak ve tatlı su dahil- milyarlarca canlının bağlı olduğu doğal kaynakların sınırları ile çakışıyor. Ekolojik sistemlerin bütünlüğünü ciddi şekilde tahrip ediyor. Uygulanan politikalar; dünyayı daha yoğunlaşmış servete ve güce, daha büyük gelir eşitsizliğine, daha yüksek ve uzun vadeli işsizlik oranına, daha fazla kamu ve özel borcuna, daha fazla toplumsal ve jeopolitik istikrarsızlığa, daha yüksek hacimli piyasa dalgalanmalarına ve daha fazla çevre kirliliğine doğru sürüklüyor.

İnsan gücünün yerini kademeli olarak akıllı makinelerle doldurma artan yapısal işsizliğe mi yol açacak? Yoksa yeni işler yaratmanın ve bu işleri üstlenenleri yeterli ölçüde ücretlendirmenin yollarını mı bulacağız?

Bir kaç örnek daha sıralayalım:

-BMW elektrikli araç fabrikasında dans eden robotlar.. 160 robot ahenkle dans ediyor fabrikada. Robotlar her 20 saatte bir adet elektrikli araç üretiyormuş. Üretimin her süreci 6 dakika kadar sürüyor, tamamen alüminyum şasi ve karbondan üretilmiş karosere sahip elektrikli otomobilin parçaları bir robottan diğerine ahenkle geçiş yapıyor. Öğrendik ki burada çalışan 200 işçinin tek görevi robotların kontrolü, bakımı gibi işler.

-ABD Kömür sektöründe son çeyrek yüzyılda üretim yüzde 133 artarken istihdam yüzde 33 azalmış..

-Google'un şu ana dek tek bir kaza geçirmeden tüm sürüş koşulları altında 300 bin mil seyahat etmiş olan sürücüsüz otomobil başarısı... Bu teknoloji bir süre sonra kullanıma sokulursa taksi şoförü ya da özel şoför olarak çalışan kaç kişi işsiz kalır? Daha şimdiden Avustralya'da bir madencilik şirketi yüksek ücretlerle çalışan kamyon şoförlerini, şoförsüz kamyonlarla değiştirdi..

-Sanayideki işgücü hizmete kayacak dendi ama orada da istihdam sorunu ortaya çıkıyor. Birçok yolcu rezervasyonlarını kendi yapıyor, koltuk seçiyor, biniş kartlarını basıyor. Mağazalarda insansız kasalardan ödeme yapıyoruz şimdiden. Keza bankacılık işlemleri. İnternetten alışveriş... Tamam, zaman tasarrufu sağlıyor verimliliği arttırıyor ama peki ya sonra?

Neticede gelip geleceği doğru okumak ve buna göre planlamaya yapmaya takılıp kalıyoruz...

-Geçtiğimiz haftalarda Çin bir hipersonik aracını (bu araçlar günümüzdeki savunma sistemlerinin önleme kapasitesini aşıyor) başarı ile denedi, kuantum bilgisayarı üretme yarışına katıldı.. Projeye araştırma enstitülerinden ve üniversitelerinden 100'den fazla grubun katılımı ile gerçekleşmiş.

ABD'de ise Boeing kendi hipersonik aracı ile ilgili projeyi mali kaynak tükendiği için durdurmak zorunda kalmış..

-Las Vegas tüketici elektroniği fuarı:

Bu yıl en çok ilgi gören ürünlerin başında 'giyilebilir' teknoloji ürünleri geliyor. Giyilebilir ya da takılabilir elektronik ürünler aslında minik birer bilgisayar işlevi görüyor. Bu aygıtlar, kullanıcının bileğine, kafasına ya da yüzüne takılıyor.

Spor yapanların yaktıkları kalorileri, günlük aktivite seviyelerini, beslenme alışkanlıklarını, uyku düzenlerini ve kilolarındaki değişiklikleri takip etmesini sağlayan Fitbit bileklikleri,

-Dişinizi ne kadar iyi fırçaladığınızla ilgili ayrıntıları cep telefonunuza gönderen akıllı diş fırçaları, bavul, cüzdan gibi eşyaların kaybolmasını engelleyen cihazlar, kavisli OLED televizyonlar, text mesajlarıyla iletişim kurulabilen, örneğin buzdolabında kaç kutu bira kaldığını kullanıcıya bildiren beyaz eşyalar ve daha birçok ürün boy gösteriyor

Biz ne yapabiliriz?

Yazılım ve tasarım önemli bir çıkış noktası.. Tabii inovasyon, yenilenebilir enerji, yaşlı çocuk bakımı... İnsanımız aslında isterse ve fırsat verilirse yetenekli.

Bir örnek: Yozgat'ta ilkokul mezunu inşaat işçisi evinin bahçesinde elektrik üretti. Diğer komşular da bundan esinlendi.

Küresel akıl çağının kazananları mı olacağız yoksa kaybedenleri mi?

İpleri elimize almayı mı seçeceğiz, kendimizi akışa bırakıp sürüklenmeyi mi?

Kaynaklar, Sanayi, Bilgi, Model-IV

Dr. Yavuz EGE, Oturum Başkanı
Prof. Dr. Oktar TÜREL
Dr. Gündüz FINDIKÇIOĞLU

Ülkesel Planlama: Eski Bir Öykü İçin Kapanış Sözcükleri

Oktar TÜREL*

1.

Bu yazının başlığında yer alan "kapanış sözcükleri" deyimi hem olgusal, hem de öznel / kişisel imalar taşıyor. Olgusal düzlemde, Kalkınma Bakanlığı'nı (KB) kuran 2011 tarih ve 641 sayılı KHK'nin Devlet Planlama Teşkilatı'nı (DPT) fiilen ortadan kaldırdığına işaret edilmelidir. Her ne kadar DPT'nin teknik birimleri ve uzman personeli, sınırlı değişiklikler hariç, hemen tümüyle KB'ye intikal etmişse de, bu durum temel sorunsal olarak kapsamlı ve bütüncül ülkesel planlamanın Türkiye'de son bulduğu gerçeğini değiştirmez. Öznel / kişisel düzlemde ise, ülkesel planlama ile ilgili olarak dile getirmek istediğimiz şeylerin çoğunu 2000'li yıllarda yazıya döktüğümüzü belirtmeliyiz[1]. Dolayısıyla bu satırlar, her iki bağlamda da "kapanış sözcükleri" sayılmalıdır. İç ve dış siyasal konjonktür köklü bir değişime uğramadıkça, ülkesel planlama üzerindeki zihin egzersizlerini "yeni şeyler" söyleyecek genç meslektaşlarımıza gönül rahatlığı ile bırakabileceğimizi düşünüyoruz.

---

* Prof. Dr., ODTÜ İktisat Bölümü Emekli Öğretim Üyesi. Yazar, kendisini Ocak 2014'de toplanan "21.Yüzyıl İçin Planlama" Kurultayı'na katılmaya çağıran Prof. Dr. Bilsay Kuruç'a (AÜ / SBF, E.), bildiri nihai metninin hazırlanmasındaki katkıları dolayısıyla Dr. Serdar Şahinkaya (AÜ / SBF) ve Ergün Altuntaş'a (TSBD) teşekkür borçludur. Bu metindeki eksiklik ve yanlışlıkların tüm sorumluluğu yazara aittir.

1 Türel, O. (2004), "Türkiye'de Merkezi İktisadi Planlama Üzerine Bir Deneme", S. İlkin, O. Silier ve M. Güvenç (der.), *İlhan Tekeli için Armağan Yazılar* içinde, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 315-29.
(2010), "Türkiye'de 1978-79 Bunalımı ve Merkezi İktisadi Planlama", E. Türkcan (yay. haz.), A*ttila Sönmez'e Armağan / Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü*, *1960-1980* içinde, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 411-41.
(2011a), "Merkezi İktisadi Planlamanın Geçmişi ve Geleceği Üzerine Bir Deneme", S. Şahinkaya ve N. İ. Ertuğrul (der.), *Bilsay Kuruç'a Armağan* içinde, Ankara: Mülkiyeliler Birliği, Yayın No: 2011/2, s. 1101-21. (2013), "Türkiye'de Ülkesel Planlama: Yarım Yüzyıllık Bir Öykü için Post-Script", *Tayfur Özşen'e Armağan* için hazırlanan katkı, çoğ., 21s.

2.

Toplumsal olguları inceleyenler için "planlama", çok farklı alt anlam ve imalar taşıyan bir deyimdir. Yine de iktisat, siyaset bilimi ve kamu yönetimi yazınında bu deyim için önerilen tanımlara bakıldığında, planlama eylemindeki iki temel öğenin hemen hemen tüm yazarlarca vurgulandığı görülüyor: (i) belirli amaç veya amaçların önceden belirlenmesi; (ii) bu amaç veya amaçları gerçekleştirmek üzere kullanılacak araçların saptanması ve / veya geliştirilmesi. Bu genellik düzeyinde bir tanım, (i) çevrelenen alan; (ii) işlevler; (iii) örgütlenme biçimi; (iv) bağlayıcılık ve (v) geçerlik süresi itibariyle farklılaşan çeşitli yönetsel etkinliklerin "planlama" adıyla nitelenmesine imkân verir[2]. Bu yazı bağlamında (i) ülkesel; (ii) çok sektörlü; (iii) merkezi; (iv) emredici değil, yol gösterici ve (v) orta vadeli (4-7 yıllık) planlar ele alınacak ve tümüyle farklı bir perspektiften yola çıkan sosyalist planlama üzerinde durulmayacaktır.

Yukarıda değinildiği gibi, çeşitli sosyal bilimler, "planlama" adı altında çok farklı uğraşları kastediyor olabilirler. Örneğin, iktisatçılarla kamu yönetimi alanında çalışanların "ülkesel planlama"ya farklı anlamlar yüklemeleri, ülkemizde 1980 sonrası yaşanan dönüşüm sürecinde şöyle somutlaşmıştır: *ODTÜ Gelişme Dergisi*'nin "Türkiye'de Planlamanın Yirmi Yılı" başlıklı 1981 özel sayısına katkıda bulunan iktisatçıların çoğu, Türkiye'de ülkesel planlamanın bir çözülme sürecine girdiğini algılamışlardı. İktisatçıların bu süreçteki nihai varış noktasını en açık sözcüklerle ifade etmeleri için Türkcan'ın derlediği "Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü" başlıklı *post-mortem*' i beklemek gerekti[3]. Oysa 1980'li yıllar sonrasında kamu yönetimi uzmanları, Türkiye'de hâlâ işlediğini varsaydıkları ülkesel planlama süreci üzerinde düşünmeyi ve yazmayı sürdürdüler. Bu nedenle, iktisat ve kamu yönetimi yazınlarında "ülkesel planlama" dan ne anlaşıldığı üzerinde dikkatle durmak gerekiyor.

3.

Dünya ekonomisinin Keynesgil Altın Çağ (1945-73)'daki canlılığı, birbirini tamamlayan üç toplumsal gelişme projesine dayanıyordu: (i) kapitalizmin gelişmiş "merkez"inde refah devletini inşa etmeyi amaçlayan ulusal sosyal demokratik proje; (ii) kapitalizmin "çevre" ülkelerinde burjuva ulus-devletler inşasını (Türkiye gibi, daha önceden kurulmuş olanların güçlendirilmesini) öngören proje; (iii) Sermaye birikimini kapitalizm dışı yön-

---

[2] Sezen, S. (1999), *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye'de Planlama*, Ankara: TODAİE. s.8-35.

[3] Türkcan, E. (yay. haz.) (2010), A*ttila Sönmez'e Armağan / Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü*, *1960-1980*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

temlerle sağlamayı amaçlayan Sovyet projesi. Bu üç proje, Soğuk Savaş'taki güçler dengesinin vazgeçilemez kıldığı uzlaşılara dayanıyordu[4]. İlk iki proje savaş sonrası yeniden inşa çabalarında ülkesel planlama yöntem ve tekniklerine başvurdu; özellikle ikincisinde ülkesel planlama ülke yönetiminin önemli bir öğesi haline geldi. Nitelikçe kapitalist ülkelerdekinden çok farklı olan ülkesel emredici planlama ise, sosyalizmin inşasının "olmazsa olmaz"ı idi.

Keynesgil Altın Çağ'da uluslararası sosyal bilim ve uzmanlık çevrelerinin ülkesel planlama tasavvurlarını özetleyen üç önemli eserin[5] ortak yanı, ülkesel plan için neler'in, ne tür bir örgütlenme ile yapılacağı üzerindeki vurgudur. Planlama uğraşlarının nasıl yürütüleceği, önemli ölçüde, planlama tekniklerine, planlama tekniklerinin seçim ve kullanımı ise bir ülkede istatistik verilerin nicelik ve kalitesi ile sosyal bilim dallarındaki birikime bağlıdır. Bu nedenle anılan eserlerin yazarları, planlama teknikleri sorununu ikinci planda tutmuş, Küçük'ün[6] ilginç mecazı ile "radarın navigasyon ile özdeş olmadığı"nın bilinci ile davranmışlardır. Türkiye'de 1960-80 dönemindeki ülkesel planlama süreçleri bilgi kaynaklarının ve planlama tekniklerinin gelişmesine büyük katkılar sağlamıştır. Bu tartışma gerektirmeyecek kadar açık bir gerçektir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz gelişme projelerinin sınıfsal tabanı aşındığı ve uluslararası sınır şartları ortadan kalktığında, ülkesel planlamanın toplumsal işlevi de zarar görmüştür. Bu durum Johnson'un deyişiyle "plan-akılcılığı" nın bir daha tarih sahnesine çıkamayacağı anlamına gelmiyor[7]. Kapitalist dünya ekonomilerinde kendilerini bir üst konuma yerleştirmek isteyen ülkelerin burjuvazileri (tıpkı geçmişte Japonya, Güney Doğu Asya ülkeleri, günümüzde Çin ve Hindistan'da olduğu gibi), plan-akılcı modelin bazı öğelerini farklı bir kurumsallaşma bağlamında kullanmışlardır; hâlâ da kullanıyorlar. Ancak bu tutum Keynesgil Altın Çağ'ın pratiklerine tümel bir dönüş anlamını taşımamaktadır. Geçmiş deneyimlerin gösterdiği gibi, plan-akılcı "okul"un mezunlarının birkaç on yılda büyük gelişmişlik farklarını kapattıktan sonra "piyasa-akılcı" modele geçiş eğilimi sergilemeleri daha güçlü bir olasılıktır.

---

4 Amin, S. (2004), *Obsolescent Capitalism*, Delhi: Rainbow Publishers. s. 19.

5 Tinbergen, J. (1964), *Central Planning*, New Haven: Yale University Press.
(1967), *Development Planning*, New York: Mc Graw Hill.
U.N. Department of Economic and Social Affairs *(1963), Planning for Economic Development*, New York: United Nations.

6 Küçük, Y. (1981), "Türkiye'de Planlama Kavramının Gelişimi Üzerine", *ODTÜ Gelişme Dergisi 1981 Özel Sayısı.* s. 102.

7 Johnson, C. (1982), *MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925-75*, Stanford: Stanford University Press.

4.

1960 Türkiye'sinde iç ve dış siyasal gelişmelerin ilginç bir buluşma noktasında doğan ülkesel planlamanın önemli yapısal karakteristikleri şöyle özetlenebilir: (i) anayasal güvenceler; (ii) DPT Merkez Teşkilatı'nın ayrı bir bakanlık olarak değil, yürütmenin bir parçası olarak çalışacak teknik bir danışma örgütü biçiminde oluşturulması, böylelikle hükümetin ek iç siyasal çatışmalardan korunması; (iii) orta vadeli planın ve onun yıllık uygulama araçlarının uyumlu ve tutarlı olmasını sağlayacak ve plan bütünlüğünü gözetecek yasal hükümler; (iv) ekonomik / toplumsal / kültürel alanlar altındaki etkileşim ve tamamlayıcılığın vurgulanması, teknik kadroların tekil ayrıntılar arasında kaybolmadan "bütün"e bakmaya özendirilmesi. Yeni Sağ'ın 1980'lerde başlayan ve üç onyıl süren yükselişine rağmen DPT'nin 2011'e kadar yaşamaya devam edebilmesi, kurucu ilkeleri 1960'da konulan hukuksal alt yapının sağlamlık ve tutarlılığının kanıtıdır[8] .

Kapsamlı ülkesel planlamaya ilke olarak ters düşmelerine ve piyasa mekanizmasını her vesile ile yüceltmelerine rağmen, Türkiye'de 1980 sonrası hükümetler, 2011'e dek ulusal planlama aygıtını ortadan kaldırmak yerine ona "yapısal uyum" amaçlı yeni işlevler yüklemeyi yeğlemişlerdir. Nasıl fizikçiler anti-madde ile uğraşıyorlarsa, DPT de uzmanlarının mesleki becerisini ve kurumun maddi imkânlarını kullanarak "anti-planlama" ile uğraşmıştır. Fiilen gerçekleştirilen şey, merkezi planlama mekanizmasını bizzat merkezi planlama örgütü eliyle tasfiye etmektir. Son otuz yılda gelişmekte olan çevre ülkelerine benimsetildiği biçimiyle "yapısal uyum" un bir evrim çizgisi sonucunda ortaya çıkmadığı, tam tersine "yukarıdan" zorlandığı anımsanırsa, IMF ve Dünya Bankası için Ankara'da bu tür bir "yerel karargâh"ın varlığının ne kadar önemli olduğu açıktır.

Ulusal planlama örgütüne yeni işlevler yüklemenin pratik yöntemleri, bir yandan personel kadrolarını genişletip, geçmişten devralınan teknik kadroları etkisizleştirecek biçimde örgütü siyasallaştırmak, öte yandan KHK düzenlemeleriyle örgüt yapısını ara sıra elden geçirmektir. DPT Merkez Teşkilatı için her iki yönteme de başvurulmuştur[9]. Marjinal düzenlemelerden sonra 1994'de 540 Sayılı KHK ile erişilen örgüt yapısı epey uzun ömürlü olmuştur. 1980'de hâlâ "çekirdek örgüt" sayılabilecek olan DPT Merkez Teşkilatı'nın 540 Sayılı KHK ile bir örgüt azmanına dönüştürülmesi, ilk bakışta anakronik görülebilir. Bu anakronizmi açıklayabilecek nedenler, (i) DPT bürokrasisinin (siyasetin de rızası ile) genişleme ve sorumluluklarını artırma hevesleri, (ii) ortaya çıkan yeni sorunların çözümünü yetkinliği sı-

---

[8] Türel (2013), s. 5-6.
[9] Sezen (1999).

nanmış bir örgüte tevdi etme düşüncesi ve (iii) kamu bürokrasisini DPT kanalı ile neoliberal model doğrultusunda "endoktrine" etme gereğinin sürmesidir.

5.

DPT Merkez Teşkilatı'nın uğradığı dönüşüm, DPT'nin başlıca entelektüel çıktısı olan Plan metinlerindeki nitelik değişiminden de izlenebilir. Fiilen askıya alınan Dördüncü Plan (1979-83)'dan sonraki Beşinci (1985-9) ve Altıncı (1990-4) Planlar, esas itibariyle "yapısal uyum" programına endekslenmiş ve kaynak tahsisi önceliklerini değiştirmiş olmakla birlikte, geleneksel müdahaleci anlayıştan ve sektör öncelikleri belirleme alışkanlığından izler taşımaktadır. Yedinci Plan (1996-2000), ülkesel plan anlayışında çok önemli bir kırılmayı simgelemekte, plan öncesinde hazırlanan "yapısal değişim projeleri" ve (i) küreselleşme, (ii) işgücü piyasalarını esnekleştirme, (iii) içerilmemiş teknolojik gelişme ve (iv) düzenleyici devlet temaları dolayımında kurgulanmaktadır. Aşağıda değineceğimiz "stratejik planlama" anlayışının ilk ürünü olan Sekizinci Plan (2001-5)'dan sonra gelen Dokuzuncu Plan (2007-13), ekonomik ve toplumsal yapının AB'dekiler ile uyumlaştırılmasına odaklıdır. KB'nin ürünü olan günümüzün Onuncu Plan (2014-8)'ı ise iyimser öngörü ve "temenniler" demeti olarak nitelenebilir [10].

6.

Temelleri 1930'lu yıllar ABD'sinde atılan ve çağdaş kamu yönetimi disiplinini önemli ölçüde biçimlendiren anlayış, kamu yönetimi sürecini planlama / örgütleme / insangücü sağlama / yönetme / eşgüdüm / denetim ve raporlama / bütçeleme sözcüklerinin İngilizce baş harflerinden oluşan POSDCoRB formülasyonu ile özetlemektedir. POSDCoRB'da planlama, akılcı kamu yönetimi faaliyetlerinin ilk parçasıdır. Bu formülasyonun esas itibariyle işletme yönetimi alanındaki özel sektör örgütlerinin davranışından esinlendiği söylenebilir[11]. Mikro düzlem ile makro uygulamalar (örneğin ülkesel planlama kararları) arasındaki ilişkilerin kurulması ise *ad hoc* çabalara bırakılmıştır[12].

POSDCoRB Büyük Depresyon'un yıkıcı etkilerini gidermek üzere çeşitli kamu müdahalelerine başvurulduğu yıllarda doğmakla birlikte, kamu bürokrasisinde Weber'gil araçsal akılcılığı kökleştirmenin ötesine geçmeyen bir anlayışı temsil etmektedir.

---

[10] Türel (2013). s. 11-2.

[11] Ekiz, C. ve Somel, A. (2007), "Türkiye'de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi", *Mülkiye*, XXI (256), s. 121-4.

[12] Ayman-Güler, B. (2005), "Sunuş", M. Turan (der.), *Bölge Kalkınma Ajansları: Nedir, Ne Değildir?* içinde, Ankara: YAYED, s. 3-10.

Türkiye'de kamu yönetimi yazını, çok az istisnası ile POSDCoRB geleneğine bağlı kalmıştır[13]. POSDCoRB'un bir öğesi olarak planlama ile bir yönetim felsefesi olarak kapsamlı ve bütüncül planlama iki farklı sorunsalı yansıtır. Bu ikinci sorunsalın uzağında konumlanışı dolayısıyla Türkiye'de kamu yönetimi yazınında son iki on yıla kadar ülkesel planlama konuları yeterli kapsamda ele alınmamış, araştırmacıların ilgisi özellikle "kamu yönetiminde reform"a yönelmiştir[14] . 1960'lar ve 1970'lerde ülkesel planlama üzerinde düşünen ve yazanlar, çoğunlukla iktisatçılardır.

7.

Son otuz yılda özelleştirme ve piyasaların "idaresi"ni üstlenen "bağımsız" kurullar üzerindeki yerel incelemelerin çoğunu piyasayı yeniden "keşfeden" iktisatçılara değil, neoliberal felsefe doğrultusunda devletin nitelik ve işlevlerinin yeniden tanımlandığını ve bu bağlamda DPT'nin de dönüşüme zorlandığını algılayan siyaset bilimi ve kamu yönetimi araştırmacılarına borçluyuz. Ne var ki, planlamayı "elde edilmek istenen amaçlara ulaşmada bir araç" sayan gelenek, "amacın ya da amaca ulaşmada kullanılan politikaların, bunlara yön veren koşulların değişmiş olmasının planlama gereksinmesini ortadan kaldır(mayacağını)" varsayar[15]. Dolayısıyla, neoliberal çağın da kendisine özgü bir planlama uzamı (domain) ve yöntemleri olabilir. Böyle bir uzam Türkiye'de ancak 2000'li yıllarda "stratejik planlama" kavramı çevresinde oluşmuştur.

Övgün'e göre[16] stratejik planlama, makro çerçevede de öngörüler sunabilmekle birlikte çevreye uyumu ön plana çıkarır, ayrıntılı düzenlemelerden çok genel çerçevenin belirlenmesine önem verir ve özelikle nitel hedefler altında verimli ve etkili bir yönetimi amaçlar. Bu anlayış doğrultusunda planlama mikro düzeye (kurum düzeyine) taşınmakta ve planlama sistematiğinin aşağıdan yukarıya işlemesi beklenmektedir. Türkiye'deki sistematik değişikliğinin somut yansımaları, kamu kuruluşlarındaki APK Daireleri yerine geçecek Strateji Birimleri'nin (2005) ve Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın (2006) kurulmasıdır. Ancak "planlamada strateji dönemi"nin son üç planında (Sekizinci, Dokuzuncu ve Onuncu Planlar) ülkesel planın aşağıdan yukarıya çalışan bilgi akımları ile kurulduğunu gös-

---

[13] Ergüzeloğlu-Kilim, E. (2012), "Kamu Yönetimi Disiplininde Planlamanın Konumu", H. Kavruk (yay. haz.), *Kuram ve Yöntem Açısından Türkiye'de Kamu Yönetimi* içinde, Ankara: TODAİE. s. 767-83.

[14] Bkz: Ekiz, C. ve Somel, A. (2008), *Türkiye için Bir Planlama Bibliyografyası*, Ankara Üniversitesi SBF/GETA Tartışma Metinleri No: 106.

[15] Sezen (1999). s.290

[16] Övgün, B (2010). "Türkiye'de Planlama: Sektörel Gelişmeden Kalkınmaya, Kalkınmadan Stratejiye". *Memleket*, 13, s. 192-6.

teren işaretler yoktur. "Stratejik planlar"ın ulusal entegrasyonu, genelde piyasa mekanizmasına, özelde ise bütçeleme pratiklerine bırakılmıştır.

8.

2011'de 641 Sayılı KHK ile kurulan KB'nin oluşumunda üç temel faktörün rol oynadığı görülmektedir[17] :

(i) AB'ye katılım müzakereleri sürecinde Türkiye'nin bölgesel gelişme politikalarının AB'dekilerle uyumlaştırılması gereği. AB'de 1990'larda kurumsallaşan yerel / bölgesel kalkınma anlayışı, merkezden yönlendirmeye değil, kendi aralarında yarışan bölgelerin inisiyatiflerine dayanmaktadır.

(ii) 2006'da 5449 Sayılı Kanun ile oluşturulan Bölgesel Kalkınma Ajansları'na ulusal düzeyde bir "şemsiye örgüt" kazandırma düşüncesi.

(iii) Türkiye'nin benimsediği yeni kalkınma anlayışında bütüncül bir planlamaya (merkez ve yerel birimler arasında eşgüdüm sağlama çabası dışında) artık ihtiyaç duyulmaması.

9.

İster kapsamlı planlama bağlamında, ister POSDCoRB geleneği uyarınca tanımlanmış olsun, yakın zamanlara kadar planlama süreçlerine egemen olan akılcılık, esas itibariyle araçsal idi. Ana akım iktisat teorisi de bireyleri ve firmaları araçsal anlamda akılcı sayageldi. 1980'lerde Apel ve Habermas, akıl'ı (*ratio*) insanlar arasında mutabakatlar sağlama normlarını ve süreçlerini aydınlatmak ve bu mutabakatlara toplumda haklılık kazandırmak ile ilişkilendirdiler ve iletişimsel akılcılığı vurguladılar. 2000'li yıllara gelindiğinde planlama paradigmalarının (i) klasik akılcı paradigmayı; (ii) iletişim pratiğini; (iii) eşgüdüm planlamasını ve (iv) eylem çerçevesi oluşturma amaçlı planlamayı içermek üzere çeşitlendiği ileri sürülmekteydi[18] .

Sözü geçen planlama paradigmaları (i) aktörler; (ii) odaklandıkları sorunlar; (iii) amaçlar; (iv) nihai ürünler; (v) yaslandıkları akılcılık türleri; (vi) başvurdukları kuramlar ve (vii) uyguladıkları analitik modeller itibariyle farklılaşıyordu. Klasik akılcı paradigma dışında kalanların iletişimsel akılcılığa daha çok başvuracakları düşünülüyordu. Planlamanın sınırlarını böylesine genişleten ve belirsizleştiren kavramlaştırmaların ülkesel iktisadi planlama kuram ve pratiğine önemli katkılar sağlayabileceğinden kuşkuluyuz.

---

[17] Övgün (2011). " Türk Kamu Yönetiminde Yeni Bir Örgütlenme: Kalkınma Bakanlığı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66 (3). s. 263-81.

[18] Alexander, E. R. (2000), "Rationality Revisited: Planning Paradigms in a Post-Modernist Perspective", *Journal of Planning Education and Research*, 19, ss. 242-56.

10.

Dünya kapitalizmi bugün yaşadığımız küresel bunalımların benzerlerini geçmişte "yaratıcı refleksler" ile özellikle büyük teknolojik devrimlerin kazanımlarını harekete geçirerek aşmıştı; ancak enformatik alanındaki atılımların tek başına bugünkü depresyon eğilimlerini tersine çeviremeyeceği seziliyor. Yeni bir yükseliş evresinin önünü (i) emek sömürüsünü daha da yoğunlaştırarak; (ii) yakın geçmişe kadar kamusal hizmet sayılan faaliyetleri metalaştırarak ve (iii) doğal ve tarihsel çevrenin yıkımını daha da hızlandırarak açma girişimlerini geniş toplum kesimlerine kaçınılamaz bir kader olarak kabul ettirmek de giderek güçleşecektir. G-20 bildirileri ve eylem planlarına yansıyan "bakım-onarımdan sonra yola devam" yaklaşımı, kanımızca bir yanılsamadan ibarettir.

Benzer yanılsama, geniş seçmen topluluklarında da izlenmektedir. Örneğin 2000'li yıllarda AB'nin güney kuşağını (İtalya, İspanya, Portekiz ve Yunanistan'ı) sarsan siyasal ve iktisadi krizlerde seçmen, başarısızlıkların faturasını iktidardaki parti veya partilere çıkarmış, bir süre sonra yeni seçtiklerinin de aynı hataları işlediklerine tanık olmuştur.

Ne var ki, uluslararası sermayenin büyük ekonomik ve siyasal gücüne ek olarak, neoliberal dünya görüşünün kırk yıla yaklaşan başatlığı altında gelişen ideolojik koşullandırmalar, bu yanılsamadan kurtulmanın o kadar kolay olmadığını düşündürmektedir. Yaşanan bunalımların ve piyasa anarşisinin artan kamu müdahalelerine ve giderek ülkesel planlamaya (adeta kendiliğinden) ortam hazırlayacağını ummak gerçekçi sayılamaz.

Bu genel çerçeve önünde, kapitalist dünya ekonomisinin yeniden yapılanma sürecinde kendisine yeni bir rol ve konum tanımlayabilen "yükselen" çevre ülkeleri için şöyle bir iktisadi planlama repertuvarı söz konusu olabilecektir:

(1) Makro ve sektörel kaynak tahsisi / uluslararası ticaret ve sermaye hareketleri düzlemlerinde strateji planlaması. Bu tür planlamanın nicel hedeflerden çok politika planlamasına ağırlık vermesi beklenir[19] .

(2) Mikro düzeyde, esas itibariyle örgüt içi ve örgütlerarası düzenlemelerle işleyecek ve teknoloji / enformasyon / koordinasyon dışsallıklarından yararlanmayı sağlayacak olan sanayi

[19] Erken, fakat yetkin bir formülasyon için bkz: Celasun, M. (1984), "Piyasa Ekonomilerinde Planlama: 1970'lerin Dış Ekonomik Şoklarının Etkisinde Yeni Sorunlar ve Eğilimler", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 11 (3-4). s. 325-45.

politikaları[20] . Türkiye'nin 2000'li yıllarda benimsediği sanayi politikası, AB ülkelerindeki "jenerik" sanayi politikalarının benzeridir ve bu politikalarla sanayi sektöründe köklü bir yön değişikliği ve atılım yapma imkânı yoktur.

Mütevazı görünüşlü bu politika repertuvarı, Türkiye ve ona benzer konumdaki çevre ekonomileri için "iddialı" bile sayılabilir. Uzun ve çok uzun dönem, kendi imkân ve fırsatlarını getirecektir. Küçük'ün[21] deyişiyle, ***"Planlama toplumu akıl ve bilinçle değiştirme iradesinin belirgin olduğu zamanlarda ön plana çıkar. Bu yüzden planlama ideali zaman olur, geriler; fakat hiçbir zaman kaybolmaz"***.

Kaynakça

Alexander, E. R. (2000), "Rationality Revisited: Planning Paradigms in a Post-Modernist Perspective", *Journal of Planning Education and Research*, 19. s. 242-56.

Ayman-Güler, B. (2005), "Sunuş", M. Turan (der.), *Bölge Kalkınma Ajansları: Nedir, Ne Değildir?* içinde, Ankara: YAYED. s. 3-10.

Amin, S. (2004), *Obsolescent Capitalism*, Delhi: Rainbow Publishers.

Celasun, M. (1984), "Piyasa Ekonomilerinde Planlama: 1970'lerin Dış Ekonomik Şoklarının Etkisinde Yeni Sorunlar ve Eğilimler", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 11 (3-4).s. 325-45.

Ergüzeloğlu-Kilim, E. (2012), "Kamu Yönetimi Disiplininde Planlamanın Konumu", H. Kavruk (yay. haz.), *Kuram ve Yöntem Açısından Türkiye'de Kamu Yönetimi* içinde, Ankara: TODAİE. s. 767-83.

Ekiz, C. ve Somel, A. (2007), "Türkiye'de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi", *Mülkiye*, XXI (256). s. 97-136.

---------- (2008), *Türkiye için Bir Planlama Bibliyografyası*, Ankara Üniversitesi SBF/GETA Tartışma Metinleri No: 106.

Johnson, C. (1982), *MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925-75*, Stanford: Stanford University Press.

Küçük, Y. (1981), "Türkiye'de Planlama Kavramının Gelişimi Üzerine", *ODTÜ Gelişme Dergisi 1981 Özel Sayısı*, ss. 79-115.

Övgün, B. (2010), "Türkiye'de Planlama: Sektörel Gelişmeden Kalkınmaya, Kalkınmadan Stratejiye", *Memleket*, 13, ss. 176-204.

---

[20] Rodrik, D. (2004), "Industrial Policy in the Twenty-First Century", UNIDO için hazırlanmış makale, www.ksg.harvard.edu/rodrik/Boston
Türel, O.(2011b), "Türkiye'de Sanayi Politikaları Üzerine Gözlem ve Değerlendirmeler" (*Geç Barbarlık Çağı, II* içinde, İstanbul: Yordam Kitap), s.286-316.

[21] Küçük (1981), s 112.

---------- (2011), " Türk Kamu Yönetiminde Yeni Bir Örgütlenme: Kalkınma Bakanlığı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66 (3), ss. 263-81.

Rodrik, D. (2004), "Industrial Policy in the Twenty-First Century", UNIDO için hazırlanmış makale, www.ksg.harvard.edu/rodrik/Boston.

Sezen, S. (1999), *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye'de Planlama*, Ankara: TODAİE.

Tinbergen, J. (1964), *Central Planning*, New Haven: Yale University Press.

---------- (1967), *Development Planning*, New York: Mc Graw Hill.

Türel, O. (2004), "Türkiye'de Merkezi İktisadi Planlama Üzerine Bir Deneme", S.İlkin, O. Silier ve M. Güvenç (der.), *İlhan Tekeli için Armağan Yazılar* içinde,
İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss. 315-29.

---------- (2010), "Türkiye'de 1978-79 Bunalımı ve Merkezi İktisadi Planlama", E. Türkcan (yay. haz.), A*ttila Sönmez'e Armağan / Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü*, *1960-1980* içinde, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. s.411-41.

---------- (2011a), "Merkezi İktisadi Planlamanın Geçmişi ve Geleceği Üzerine Bir Deneme", S. Şahinkaya ve N. İ. Ertuğrul (der.), *Bilsay Kuruç'a Armağan* içinde, Ankara: Mülkiyeliler Birliği, Yayın No: 2011/2.s. 1101-21.

---------- (2011b), "Türkiye'de Sanayi Politikaları Üzerine Gözlem ve Değerlendirmeler" (*Geç Barbarlık Çağı, II* içinde, İstanbul: Yordam Kitap).s. 286-316.

---------- (2013), "Türkiye'de Ülkesel Planlama: Yarım Yüzyıllık Bir Öykü için Post-Script", *Tayfur Özşen'e Armağan* için hazırlanan katkı, çoğ., 21s.

U.N. Department of Economic and Social Affairs *(1963), Planning for Economic Development*, New York: United Nations.

Büyüme, Birikim, İdeoloji: Ne Yapmamalı?

Gündüz FINDIKÇIOĞLU(*)

İnşaat sektörü giderek tek yön, tek çıkış haline mi geliyor? 2013'te artan sektörel güven endeksine, hız kesmeyen özel ve kamu sektörü projelerine bakarsak öyle. "*Böyle büyüme olmaz, böyle kalkınma modeli de yoktur*" diyenleri duyar gibi oluyorum. Elbette, ama zaten 10 yıl boyunca borçlanarak gele gele yüzde 3-4 büyüme, yüzde 7 cari açık, yüzde 7 enflasyon trendlerine oturan ve hem döviz borcu, hem açık pozisyon, hem uluslararası yatırım pozisyonundaki bozulma hızı vb. düşünüldüğünde, geleceği bu kadar ipotek altına alan bir model de görülmemişti. Başka bir yola girilmezse ne düşüneceğiz? İnşaat ile devam etmek belki de hakikaten mümkün görülüyordur. Bu "imkânsız tahayyülün" pek çok veçhesi olduğunu görmek lazım.

Kentsel dönüşümün bir bölümü özelleştirme olarak görülebilir. Çünkü kolektife ait olması gereken yeşil alanların özel sermayeye aktarılması anlamına geliyor. Park yerine AVM bu kategoride değerlendirilebilir. Fakat TOKİ ve TOKİ imtiyazlarını kullanan Emlak GYO projeleri bunu çok aşan, uzun dönemli projelerdir ve hazine arazileri, orduya ait araziler, yıkılarak yeniden yapılacak binalarla birlikte bir büyüme ve sermaye aktarımı/birikimi modeline işaret etmektedir. Bu modelin tümünün "yeni çitleme" olarak görülmesinin mümkün olmadığını çünkü atıl arazilerin sermayeleştirilmesi anlamına da geldiğini ve yeni konut talebinde, depreme dayanıklı konut yapımı da dâhil, yenileme talebinin ciddi payının olduğunu söylemeliyiz. Ayrıca geçimini kaybeden köylülerin -mesela yedek sanayi ordusu olarak- şehirlere yığılması da amaçlanmıyor.

Milli gelir kompozisyonu ABD'ye benzeyen -*yüzde 70'lerde özel tüketim payı, hızla düşen tarımsal ağırlık ve kamu sektörü payı- Türkiye ekonomisi, vadeler uzar, faizler düşerse* -Amerikan tipi mortgage yaratılmasıyla- ABD'nin 60 yıl önceki momentumunu tekrar mı edecektir?

(*) Dr, TSKB Baş İktisatçısı ve Bilgi Üniversitesi öğretim görevlisi.

Bu mümkün olmayacak kanısındayım, ama belki hayal edilen, bulunabilen tek senaryo şimdilik budur. İnşaat sektörünün milli gelire oranı, tıpkı ABD'de olduğu gibi yüzde 5-6 dolayındadır (2012 toplamı için yüzde 5.7). Ancak ABD'de milli gelirin oynaklığını artıran gelişmeler ağırlıklı olarak bu sektörden -ve bağlantılı finansal enstrümanlardan- geliyor. Nitekim son krizin çıkış noktası da burasıdır. ABD'de 1950 sonrası 10 resesyondan 8'i konut sektörü bağlantılı. Orada başladı ve orada bitti. Peki, konut yatırımlarının GSYH durgunluğuna katkısı ne kadar? Mesela 1980 resesyonunda trend büyümeye gelen negatif etki 1 puan. Yani yüzde 3 trend büyümeden neredeyse yüzde 1'ini ortadan kaldıracak kadar sert bir etki. 1970 sonrası trend reel GSYH sabit bir büyüme hızıyla arttı. Sistemi sarsan "şoklar" trend büyüme üzerinde etkili olamadı. Sabit trend büyüme hızı yıllık yüzde 3. Yüzde 3'lük bu oranın etrafında ± yüzde 3 bandında bir "koridor" oluşmuş durumda. Bu duruma "ABD reel GSYH'nın 3-3 kuralı" deniyor. Trend ABD reel GSYH'si 40 yıldan beri -"normal" iş çevriminde- yüzde 3 büyüme hızından çok ender olarak aşağı veya yukarı yönlü yüzde 3 sapıyor. Şaşırtıcı değil mi?

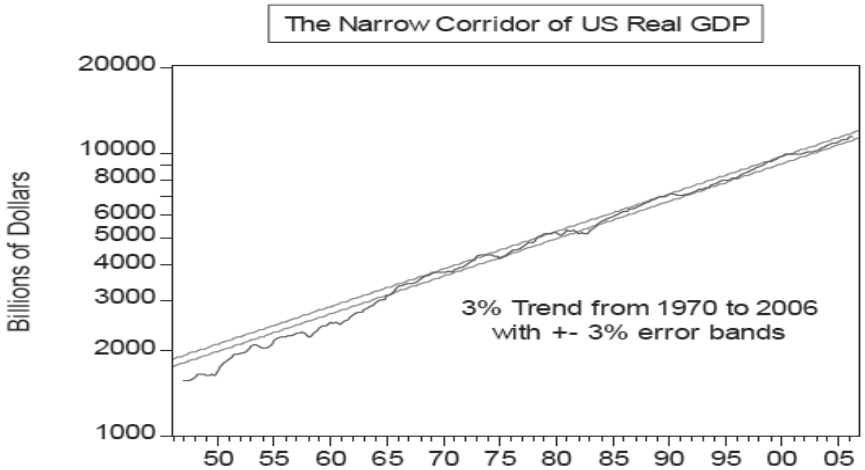

Benzer şekilde konut sektörü Türkiye'de de ya bir resesyon öncü göstergesi, ya da bir dinamizm öğesi. İnşaatla bağlantılı olarak çimento, boya, cam, demir çelik, mobilya vb. sektörler de hareketleniyor, tüketici kredilerinin yarısına yaklaşan konut kredileri canlı seyrediyor, projelerin finansmanı çok büyük rakamlı yurt dışı kaynaklı kredi/borç akımlarına neden oluyor. Giderek geniş tanımlı inşaata dönen özel sektörün döviz cinsi borcundaki hızlı artışın önemli bir nedeni konut yatırımlarının GSYH artışının üzerinde bir hızla büyümesidir. Proje finansmanı bağlantılı büyük montanlı döviz borçları buradan da geliyor.

Dünyanın en büyük 10 gayrimenkul yatırım ortaklığı arasına girme hedefiyle 2010 sonunda birincil halka arzı gerçekleşen Emlak GYO da TOKİ projesinin şirketleşmiş, mali bacağıdır. Çok sayıda yasal düzenleme sonucunda TOKİ kamu ihale kanunu dışında proje geliştirebilir hale geldiği için maliyet komponentlerinin tespitindeki en küçük oransal kayma -örneğin arazi maliyetinin düşük tutulması ve inşaat maliyetinin yüksek gösterilmesi- yüklenici firmaya anında servet transferi sağlamaktadır.

Emlak GYO aktifleri anlık artan bir modeldir. Örneğin muhammen bedeli 500 milyon TL olan ve TOKİ'den bu şekilde alınan bir arazi birkaç ay sonra 1,5-2 katına yüklenici firmaya devredilebilmekte, hem GYO kazanmakta, hem de piyasa değerinin projenin başlamasıyla birlikte artmasından dolayı yüklenici firma da kazanmaktadır. Ayrıca bu analiz ihale anındaki 1.5-2 çarpanının o anki piyasa değerine denk düştüğünü varsayıyor. Bu, literatürdeki deyimle "commons" (ortak araziler veya bizdeki haliyle hazine arazileri) arzı limitte sonsuza gidecekse fon yaratımı da sonsuza gidecek şekilde tasarlanmış bir "modeldir" (perpetuity gibi). Hayal edilen talep yaratılır ve proje finansmanı/gayrımenkul geliştirme için dış kaynak tahdidi olmazsa, "sonsuz işgücü arzına" dayalı Lewis modeline denk bir model olarak düşünülüyor: Fark şu ki "*sonsuz arz edilecek olan" bu sefer işgücü değil, arazi"*.

Buradaki önemli konu büyüklük. Sadece İstanbul değil, 81 vilayet içinde en yüksek inşaat yatırımı yapılan diğer şehirler de -Ankara, Konya, Kayseri, Antalya, İzmir vd.- dönüşmeye aday. İç piyasada satılan, dış ticarete konu olmayan konutların üretimi için ithal girdi kullanıldığını ve sektörün ithalatının tümünün doğrudan net dış ticaret açığı olduğunu da ekleyelim. Yabancılara konut satışları doğrudan yabancı sermaye yatırımı içinde olduğu için, dış ticaret kalemi değil açığın finansman kalemidir. Dış ticarette rekabet gücünü artırmaya yönelik bir sanayi politikası izlemeye kalkarak zor yolu seçmek yerine, önümüzdeki 10 yılın inşaat/kentsel dönüşüm yoluyla sermaye birikiminin sürdürebileceğinin umulduğu görülüyor. Artık içinde oturulan 100 m2 lik bir konut bile sermaye çevriminin parçası olarak tasarlanmakta. Bu beklentinin karşılanması için talep ve arz açısından sorunlar var. Şehirleşme, nüfus artışı, mali sistemin konut kredisi kullandırımının henüz çok yeni olması, kullanılabilir geliri artması gibi faktörler 2003-2008 arasının hikâyesi sayılabilir. Arz tarafında motor güç TOKİ oldu. Fakat hanehalkı borcunun kullanılabilir gelirin yüzde 60'ına -sadece borcu olanlar, karşılığında varlığı olmayanlar, yani aylık gelir akışı kesildiğinde temerrüde düşecekler için- muhtemelen ulaşmış olmasıyla, burada alan daralıyor. Brüt bakıldığında da bu oran yüzde 50'nin üzerinde ve önemli olan son 10 yılda hızla artmış olması. Öte yandan mevcut konutların yıkılarak yeniden yapılmasında binadaki hisse sahiplerinin oybirliği yerine, 2/3 onay şartını kâfi gören yeni

yasa da kent merkezlerinde yıkım/yeniden yapım sürecini hızlandıracaktır. Buna karşın KDV artışı -eh vergi de lazım- talebi biraz negatif etkileyecek. Talep yaratmak için yabancılara karşılıklılık aranmaksızın konut sahibi olma hakkı verilirken, 2B yasasıyla inşaat yapılabilir ve satılabilir arazi yaratılıyor. 2B'den 500.000 hektarlık arazi bekleniyor. Yeni düzenlemeyle yabancı konut sahiplerine üç ay yerine bir yıl oturma izni verilirken, satın alınan konut 8 yıl boyunca satılmazsa oturma izni sürekliye dönüşecek. Burada doğrudan yabancı sermaye yatırımını konut sahipliği yoluyla artırma niyeti de var. Yabancıların konut yatırımları 2005-8 arasında yılda ortalama 2,7 milyar dolar olurken, sonrasında 2 milyar doların altına düştü. 2012'de 2,6 milyar dolara ulaştı ve cari açığın yüzde 6'sını finanse etti. Gelecekte de, artacağını varsaysak bile, kendisi de yükselecek olan cari açığı olsa olsa yüzde 5-10'u arası bir oranda finanse edecektir.

Bütün hesaplar önümüzdeki 5 yılda 2,5-3 milyon konut talebi olacağına ve bunların finanse edileceğine dayanıyor. Fakat konut kredisi kullanımında ortalama miktarın düşük olması ve cari faiz/vade yapısında çoğunluğun ancak 50-100.000 TL arası kredi kullanabilir durumda olması -yüzde 75 kredi / konut değeri oranıyla- sadece sosyal konut veya kasaba/küçük şehir konutlarının yaygın talep edilebileceğini gösteriyor. Yatırım amaçlı konut alımı ve/veya yabancıların konut alımı büyük şehirlerdeki talebin yüzde 30-40'ı arasına yükselirse, efektif talep sorunu çözülebilir. Aynı zamanda mevcut konut stokunun ne kadarının satılabildiğini de bilmek gerekiyor. Ayrıca satılan nedir? Ağırlıklı olarak konut satılacak. Dükkân veya AVM'den büyük talep beklenmiyor. Ve nerelerde satılıyor? Yarısına yakını İstanbul ve Adana, Antalya vb güney şehirlerinde satılıyor. 2B arazilerinde de ağırlık merkezi güneyde ve batıda. İstanbul'un payı hektar olarak çok düşük, fakat değer olarak beklenenin 1/3'ü yine İstanbul'dan gelecek. Yüzde 4 miktar payına karşılık yüzde 30'larda parasal montan bekleniyor olması İstanbul'da arazi rantının boyutunu çok açık gösteriyor çünkü fiyat diğer bölgelerin 8-9 katı. Ama hektar olarak güney ve batı. Sonuç: İstanbul'da, güneyde ve batıda "ev satma" üzerine kurulu bir birikim planı.

Fakat talebin efektifleşebilmesi için, yani alım gücünün olabilmesi için ve eldeki konut stokunun dahi satılabileceği şu anda belli değilken, faizlerin düşük, kredi imkânının geniş, vadenin uzun olması gerekecek. Aylık konut kredisi artış oranlarıyla konut kredisi faizini bir araya getiren grafik bir "makas" görüntüsü oluşturuyor. Hem faiz düşük olmalı, hem vade uzamalı. Aksi takdirde anapara ödemesine sıra gelene kadar bir ömür geçer ve sistem çalışmaz. Şu anda en yüksek gelir diliminin dışında yüksek montanlı kredi alabilmek, alınsa bile ödeyebilmek mümkün değil. Kentsel dönüşüm, eski binaları yıkıp yapmak, nüfus artışı, kentleşme sonucu ailelerin giderek küçülmesi, 2B ve yabancılara satış gibi kaynaklara dayanarak konut talebinin

artmaya devam edeceğini kesinlikle söyleyebiliriz: Bu kadarı doğru. Ancak dükkân ve sanayi tipi inşaat talebi ümit vermiyor. Model giderek doğrudan doğruya oturulacak mekân (ticari olmayan), konut üzerine oturmaktadır. Hatta bu modelde GYO'lar için uluslararası mukayese yapılacak benzer şirket (GYO) bulmak bile zorlaşacak.

Açık ki eldeki model son derece agresif bir iş çevrimi, büyüme dinamiği, sermaye birikimi ve servet transferi modelidir. Ayrıca bir ideolojik misyon içermektedir. Ve asla sadece kentsel rant, kent dönüşümü, kent hakkı tartışmalarına sıkıştırılamaz. Saf ekonomik açıdan bakınca da yapılanlar merkezi, ülke çapında, makro bir inisiyatife işaret etmektedir. Bu yüzden kentlerin dönüşümüne karşı çıkış da yerel olamaz.

Tasarruflar ve gelir dağılımı

Hem Sraffa'da, hem de Pasinetti ile temsil edilebilecek diğer İtalyan neo-Rikardocularında tasarruf ücretlerden sağlanmaz: Yani ücretliler tüm gelirlerini tüketir. Milli gelirin ücret ve kardan oluştuğu bir modelde -faiz, rant vb gelirler kara dahil edilmiştir- kapitalistler hem tüketir, hem tasarruf eder. Bu tasarruflar yatırıma dönüşür.

Yatırım talebi $I = P.s$,

burada P = kâr, s = tasarruf eğilimidir.

İşçilerin -genel olarak ücret geliri elde eden herkes- tasarruf eğiliminin pozitif olduğu modeller de vardır, fakat uzun yıllar bu tip bir kestirimin genel geçer olduğu düşünülmüştür.

Gini katsayısıyla yüzde 20'lik dilimler halinde ölçülen düşük gelir gruplarının -en alttaki yüze 20 ve ondan sonra gelen iki "alt orta sınıf" dilimi- tasarruf açıklarının olması zamanla gelirlerinin artmadığı anlamına gelmeyebilir.

Nitekim hem gelir olarak, hem de dolaylı refah etkisi olarak bu katmanların durumunun iyileşmiş olduğu söylenebilir.

Son 12 yılda en alttaki grubun göreceli konumu değişmezken, sonraki iki dilimin refahı (a) reel olarak yılda yüzde 5 mertebesinde artan sosyal harcamalar ve transferler (b) banka kredilerinin 2001 krizi sonrası hızla artışı ve krediye erişimin kolaylaşması (c) altyapı yatırımları (d) vergi sisteminin dolaylı vergilere ve özellikle talebi düşük elastikiyetli olan ürünlere konan vergilere dayanması (e) uzun süren kur etkisi, i.e. TL'nin değer kazanmasından dolayı ithal ürünlerin fiyatlarının düşmesi, mal ve hizmet kalitesinin artması gibi faktörler bu katmanların hanehalkı borçluluğunu hızla artırarak tüketmesine neden olmuştur.

Arka arkaya seçim kazanan ve uzun süre iktidarda kalmasına rağmen fazla yıpranmayan iktidarın ekonomi politik temeli bu gelişmelerde yatmaktadır.

Hanehalkı borcununun kullanılabilir gelire oranındaki aşırı hızlı artış, gelir artsa bile, Türkiye deseninde bu katmanların gelecekte de pozitif tasarruf eğilimi göster(e)meyebileceklerine işaret ediyor. Bu tablo düşük gelir gruplarında küçük olan zamanlar arası ikame oranının gelir arttıkça da artamayabileceğini, yani bu grupların tasarruflarının gelir artışına esnekliğinin düşük olabileceğini ima ediyor. Bu oran (hane halkı borcu/kullanılabilir gelir) yüzde 55,2 ve gelişmekte olan ülkelerin bazılarından iyi. Ama bu oran 2002 yılında yüzde 4,7 idi. Artış hızı çok yüksek. Bu rakamlar borcu değil, alacağı olanları da içeriyor. Servet dağılımı gelirden de kötü olabilir. Sadece borcu olanların -borç karşılığında gelirinden başka teminatı olmayanların- borcunun kullanılabilir gelirlerine oranı daha da yüksek.

Tasarruflar sadece kardan -yani, basit bir modelde yaşamadığımıza göre, kâr-yüksek ücret-temettü-faiz-rant-varlık fiyatlarındaki artış vb gelirlerden veya servet artışlarından- sağlanıyorsa, yüksek büyüme yıllarından sonra artan gelir seviyesinin üst gelir gruplarında daha da yüksek tasarruf oranına yol açması beklenebilir. Fakat bu oran zaten yüksek olduğu için daha fazla artması servet etkilerine ve/veya doğrudan gelir dağılımında en yüksek dilim lehine bozulmaya dayalı gerçekleşebilir.

Bu mümkün müdür? Alt orta sınıfları krediyle genişletilmiş gelirlerini devr-i daim şeklinde tüketmeye ve bu yolla refah sağlamaya -sürekli borçla gelen standart artışı, üst dilimiyse çok daha yüksek bir servete kavuşturmaya yönelik gelişmeler esasen dünyada son 40 yılda olduğu için, pek de sürdürülebilir görünmüyor.

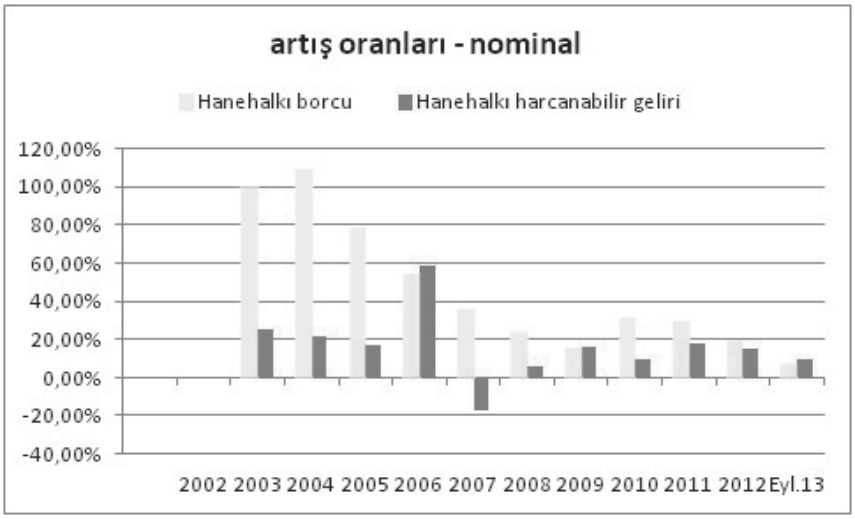

Hanehalkı borcunun mukayeseli olarak düşük seviyede olması artış hızının yüksekliğiyle birlikte değerlendirilmelidir. Aksi takdirde henüz gidilecek çok mesafe olduğu ve penetrasyon oranının düşük kaldığı iddia edilebilir. Kültürel kodların emeklilik fonu davranışlarında bile önemli olduğunun gösterilebildiği bir gelişmekte olan ülkeler evreninde bu kadar hızlı artışın momentum kaybına yol açmaması düşünülemez. Esasen hanehalkı borcundaki en yüksek artış hızları 2003-05 yılları arasında yaşanmış bulunuyor. Tüketici kredilerinin ve özellikle konut kredilerinin çok düşük bazdan başlaması ilk yıllardaki muazzam artış hızlarını kısmen açıklıyor. Diğer nedenler krediye kolay erişim ve faiz oranlarındaki sert düşüştür.

Tasarruf ve yatırım

Krediler 2003 yılından başlayarak hızla artıp, daha önce pek olmayan tüketici ve konut kredileri de hızlanınca, artan cari açık ve dış borç stokuyla beraber tasarruflar da azaldı. 2008 yılında tasarruflar dünyanın en az tasarruf eden bölgesi Sahra Altı Afrika'dan yüksekti; şimdi düşük. O bölgede tasarruflar son 6 yılda 6 puan arttı (milli gelire oran olarak); Türkiye'de düştü. Yani tasarruflar yetersiz. AKP öncesinde de düşüyordu: Ama artık düşük tasarruf oranı çok göze batar hale geldi. Nasıl artırılır diye düşünüyor. Biz başka türlü bakalım.

1980'lerde CJE'de (Cambridge Journal of Economics) bazı Keynesçiler, post-Keynesçiler ve neo-Rikardocular arasında yaşanan tartışmalarda tasarrufların otonomluğu tekrar gündeme gelmişti. Keynes, bir özdeşlik olarak, yatırımların tasarruflara eşit olduğunu yazmıştı. Açık bir ekonomide yatırımlar iç ve dış tasarruflara eşit oluyor. Ancak bu bir özdeşlik. Özdeşlik her zaman diliminde tasarrufların yatırımlarla el ele gittiği anlamına gelmemekte. Büyüme-yüksek tasarruf-yüksek yatırım oranı ilişkilerine bakarak yüksek korelasyon elde edilen durumlarda da, korelasyon nedensellik ima etmediği için, ya nedenselliğin yönü ya da başka faktörlerin rolü gündeme geliyor.

Bu konu bizi derhal Kalecki'ye götürüyor. Bazen Keynes'ten önce Keynesçiliğin özünü formüle eden iktisatçı olarak nitelendirilen Polonyalı iktisatçı (i) yatırımların tasarruflardan bağımsız olduğunu (ii) yatırımların gecikmeli olarak yapıldığını öne sürmüştü. Buna göre yatırımlar (a) "normal" sermaye stokuyla cari sermaye stoku arasındaki farkın (b) cari gelirle "normal" gelir arasındaki farkın artan ve doğrusal olmayan bir fonksiyonu olarak formüle edilir. Yatırım, otonomdur ve tasarruflar yatırımlara uyum sağlar. "Gönüllü" tasarruflar yatırımları finanse etmeye yetmiyorsa, ya "zorunlu" tasarruflar devreye sokulur, ya da başka finansman-kredi olanakları kullanılır.

Yatırımlar neye dayanır peki? Çalışmalarda faiz oranı –sermayenin maliyetinin kârdan düşük veya yüksek olması, GSYH beklentisi, kamu yatırımlarının seviyesi, dış ticaret vb değişkenler hassas bulunuyor. Basitçe beklenen kar akımına bağlıdır diyebiliriz.

Aslında burada Keynes öncesi, örneğin 1930 yılında Melbourne'da çarpan-hızlandıran etkilerinden bahseden Prof. Giblin gibi pek bilinmeyen, "klasik" bir görüşü de görüyoruz: Bu kurguda tasarruflar otomatik olarak yatırıma zaten dönüşüyor. Fakat yatırım kararları tasarruflara bakarak alınmıyor.

Kalecki çizgisi, Kaldor-Kalecki iş çevrimi modelleri halinde, 1990'lardan itibaren tekrar ilgi odağı oldu. Bize iki farklı şey söylüyor: (1) Tasarrufları artırmak yatırımları artırmayabilir -hepsi otomatik olarak yatırılsa bile, bu sefer de diğer finansman imkânları kullanılmayacaktır çünkü yatırımlar dışsaldır. Tasarrufları artırmanın en önemli sonucu cari açığı azaltmak olabilir, ki bu sonuç doğrudan doğruya "absorbsiyon yaklaşımı" tarafından bize verilen bir sonuçtur. Cari açığı elastikiyet yaklaşımı veya zamanlar arası ikame yaklaşımı daha iyi açıklıyorsa, bu sonucun şiddeti azalabilir. (2) Yatırım fonksiyonunun iki argümanında doğrusal olmayan ve gecikmeli olması bize tasarruflardan bağımsız –ama finansman imkanlarına bağımlı- bir kompleks dinamik verir. Parametre değerlerine çok hassas ve doğrusal olmayan bir modelde dengeler birden fazla olabilir, çatallaşabilir, kararlı bir yörüngede seyreden iş çevrimi aniden başka bir yörüngeye girebilir vb.

Planlamayla yönlendirilen karma ekonomilerde görülebilecek otonom yatırımla kalkınma hamlelerine uyuyor görünmekte. Cari açık azalabilir çünkü yatırımlar tasarruflardan bağımsızsa tasarruf artışı ek yatırıma yol açmaz. Finansman biçimi değişebilir. Bu da önemli elbette. Diğer taraftan Kaldor-Kalecki "tasarruflar artınca sorun çözülür" yaklaşımının fazla basit olduğunu bize hatırlatıyor.

Yapılanların tam tersini yapmalıyız

Çok sayıda patikadan yola çıkabiliriz. Solow (1956)[1] ve Swan (1956)[2] 'dan - yola çıkarsak, teknolojik ilerleme yoksa büyüme K'da konkav bir patika çizeceği için sermaye getirisi azalan getiriye tabi olur. Bu çok eski bir fikir ama yanlış mı? Marx, "kâr oranının eğilimsel düşüşü" ve Okishio-Shibata teoremleri bu temanın farklı versiyonlarını sunuyor. Tek faktöre

---

[1] Solow, Robert M. 1956. "A Contribution to the Theory of Economic Growth", *Quarterly Journal of Economics* 70: 65-94.

[2] Swan, Trevor W. 1956. "Economic Growth and Capital Accumulation", *Economic Record* 32: 334-361.

yüklenen büyüme patikaları modeli genişletip geliştirsek bile sonunda azalan getiriye tabi olur mu? Mesela TOKİ/Emlak GYO modeli. Literatürdeki deyimle "commons" (ortak araziler veya bizdeki haliyle hazine arazileri) arzı limitte sonsuza gidecekse, fon yaratımı da sonsuza gidecek şekilde tasarlanmış bir "model" (perpetuity gibi, sonsuza kadar sürecek bir nakit akımı). Hayal edilen talep yaratılır ve proje finansmanı/gayrımenkul geliştirme için dış kaynak tahdidi olmazsa, "sonsuz işgücü arzına" dayalı Lewis modeline denk bir model olarak düşünülüyor: Fark şu ki "sonsuz arz edilecek olan" bu sefer işgücü değil, arazi.

Ne tür bir plan olabilir?

* Önce bir büyüme modeli olmalı. Optimal olacağı için dual demek.
* Tek faktöre ağırlık vermemeli
* Tek sanayi seçmemeli
* Beşeri sermayeye dayalı bir "içsel büyüme modeli -parametreleri

Kapanış Konuşması

Bilsay KURUÇ(*)

Hepinizin sayesinde iki güzel gün geçirdik. Öyle hissediyorum.

Zengin, gitgide zenginleşen toplantılar yapıyoruz. Bu kurultay daha yaratıcı oldu. Hem konuşmacı arkadaşlarımız, şöyle diyeyim, provoke oldu, hem de bizi provoke ettiler. Yani, ilk konuşmadan başlayarak adeta böyle kreşendo ile yüksele yüksele, yükseldiği bir noktada bitti. Bundan sonrakiler için daha etraflı organizasyonlar düşünmeliyiz.

Genç kuşakları, öncelikle genç akademisyenleri kast ediyorum, görmeliyiz. Yani öğrenciler de gelmeli dinlemeli, ama öncelikle burada genç akademisyenleri kast ediyorum. Onları buraya çekecek şekilde bunu tasarlamalıyız. Çünkü, şimdi Fındıkçıoğlu kardeşimiz yaşlı değil. Yani onun yaşındaki, onun entelektüel kapasitesini gördünüz, bize o kapasitede ve o yaşta insanlar lazım. Dolayısıyla tek faktörlü gidemeyiz. Tek faktörlü olmaz. Dolayısıyla çoğaltmalıyız. Bundan sonraki organizasyonları öyle yapmalıyız.

Şimdi bu 21. Yüzyıl İçin Planlama sözümüzde üstü kapalı bir oyun var. Hile değil bu oyun. 21. Yüzyıl çıtasını koymazsak eğer, yani meçhul bir âleme açılmayı, bugünkü bu çöken Türkiye manzarasından meçhul ama zor bir âleme açılmayı göze almazsak yeniden planlamadan söz edemeyiz. Onun için yeniden planlamadan söz ediyorsak gerek Türel'in gerek Fındıkçıoğlu'nun vurguladığı gibi bugün çökmekte olan bir halin çökmemesi için planlama yapmak zahmete değmez. Bununla genç kuşakları meşgul etmeye onlara yanlış bilgi vermeye de değmez.

21. Yüzyıla gitmek, 21. Yüzyıl zamanına girebilmek, o zamanın içine girebilmek, perdeyi Aykut Göker aralıyor bakın 21. Yüzyılda neler var, 21. Yüzyılda neler olacak, nasıl bir 21. Yüzyıl diye perdeyi aralıyor. Dolayısıyla o zamana girebilmek lazım.

Onun için bugün çökmekte olan bu hal, çünkü uzun zamandır çöküyor ve çöktüğü için bizi ortaçağa geri götürmek istiyor, onun için, onun çökmemesi için boşuna uğraşmak, Fındıkçıoğlu'nun CHP ile ilgili yorumları da

(*) Prof. Dr. Siyasal Bilgiler Fakültesi-Mülkiye Öğretim Üyesi

bunu gösteriyor, yani böyle bir zahmete girecek olan siyasi akla geleceğe dönük akıl denmez, onun için gerçekçi olarak ciddi şeyler düşünmek lazım.

Toplantımız gösterdi ki, 21. Yüzyıl der demez önümüze hemen bilim çıkıyor. Bu kaçınılmaz. Daha önceki planlama tartışmalarında yani yıllardır yapılan, çok eskiye giden yıllarda yapılan planlama görüşmelerinde, toplantılarında, tartışmalarında bilim böyle ön plana çıkmıyordu, belirleyici şekilde, lokomotif olarak çıkmıyordu. Ama 21. Yüzyıl dediğimiz zaman mutlaka bilim çıkıyor, o zaman planlamada mutlaka bunu hesaba katmak lazım. Bunu atlayarak herhangi bir planlama egzersizi yapabilmek bu iki günlük toplantılarımızın gösterdiği şekilde böyle bir egzersiz yapabilmek, mümkün değil. Yani bunu Fındıkçıoğlu'nun çeşitli büyüme modelleri üzerinde yaptığı gezinti bize gösteriyor. Klasik modelden Harrod –Domar'ın tek sektörlüsünden girdik, Tugan Baranovski, Luxembourg filan oralardan geldi, Sovyet modelinin temel varsayımları üzerinde gezdi, hani kendisine bir saat buradan çıkmıyorsun desek daha da dolaşabilir, yani o kadar zengin. Ama şu çıkıyor ki mutlaka yeni bir şey lazım, yeni bir yaklaşım lazım. Çünkü o parametreyi koyuyor olmuyor, bu parametreyi koyuyor olmuyor.

Yani, bizim bugün çökmekte olan halimizden hem çıkış lazım hem de bir büyüme modeli lazım. Hem çıkış hem de büyüme. Eskisi kadar rahat değiliz. On, on beş yıl önceki kadar rahat değiliz. Dolayısıyla bilimi atlayarak herhangi bir planlama egzersizi yapabilmek, ciddi, samimi bir planlama egzersizi yapabilmek mümkün değil.

Aynı zamanda yegâne kaynağımızı değerli kılmak da mümkün değil. Nedir o kaynak? İnsan. Gene Türel ile Fındıkçıoğlu değindiler. Ama burada da tereddüdümüz var. Yani burada da sonsuza kadar gidemeyeceğimizi, burada da gerçekçi sınırlamalardan ötürü bir süre sonra belki hemen sonra azalan verimler getireceğini de görmek lazım. Dolayısıyla bu ikisi de bilim ve insan meselesi daha çok güçlenmek üzere burada yankı buldu. Bilim daha öncelikli olarak ön plana çıktı. İnsanımızın gelecekteki misyonu daha az öne çıktı. Demek ki daha ona henüz hazır değiliz. İnsan tablosunun bugünkü fotoğrafını çekiyoruz ama ne olmalı, nasıl olmalı, Yücel bey burada mı, ne olmalı da henüz hazırlıklı değiliz. Onda hazırlıklı olmalıyız. Yücel Beyin ağırlıklı, ısrarlı olarak üzerinde durduğu şey.

Bugünkü manzaradan öyle bir yere, 21. Yüzyıl diyoruz. O yere nasıl erişilecek?

Orhan Bursalı bugün de iki seçenek üzerinde daha çok durdu toplantıyı yönetirken. O kadar candan yaşıyor ki, hem yönetiyor hem toplantıyı yaşıyor. Ya tedrici şekilde yahut ta *big bang* yani Çağlar Güven'in buldozer dediği. Buldozer. Yıkacaksınız, yıkılacak ve yeniden inşa edilecek.

Buldozer modelinde ama bunun çok ilerde ancak 'Bursalı – Marx' tablosu ortaya çıkabilir. Yani 'Bursalı – Marx' tablosu, boş zamana sahip bilgili insanlar toplumu. Çünkü bilgisiz insanlar toplumunda zaten boş zaman var. Cahil çoğunluğu. Cehaletin maliyeti çok düşük olduğu için, insanlar bilgili olmanın maliyetini göze alamadıkları için. Ama, 'Bursalı – Marx'ın önerdiği fotoğraftakiler bilgili insanlar. Yani kabak tatlısı yapmayı biliyor. Ve buna gazeteye yazacağı çok önemli bir sütun kadar değer veriyor.

Bir de tersine, Okçabol'un üzerinde sık sık durduğu bir tersine planlama var. Yani bizi ortaçağa götürmek şeklinde bir gerisin geriye planlama. Bunu biliyoruz zaten. Buna planlama dememek lazım. Adım adım olduğu için. Haa şimdi bunu yaptılar, bunu da tasarlıyorlarmış şeklinde bunun adına usulen planlama, aaa plan yapmışlar falan diyoruz ama tabi bu planlama değil fakat bu kuvvetli bir niyet. Pratik adımları düşünülmüş bir kuvvetli niyet. Bu kuvvetli niyetin yanında bugünkü çöküş tablosu içinde maalesef şu da var var. Yani Küçükkiremitçi dedi ya, 33 hedef fonksiyonlu model. Öyle bir şey olur mu? 33 hedef fonksiyonlu deyince aslında tabi hedef fonksiyonu değil bunlar. Bir tane filan çıkıyor, iki tane çıkıyor. Ve bu maalesef plansızlığın teknik itirafı oluyor. Böyle boş bir teknik de, çöküşün parçalarından biri. Ne yazık ki öyle.

Yücel Bey, doğa ile ilgili önemli bir şey söyledi. Doğada esas olan süreçlerdir dedi. Yani, buraya girerken bahçe şöyleydi, çıktığımız zaman aynı bahçe değil. Doğa devamlı değişiyor. Doğa süreklidir ve dolayısıyla 33 hedef fonksiyonlu model de esas olan süreçlerdir kavramayan zihinlerle eş zamanlı olarak karşımıza çıkıyor. Böyle bir dünyada Yücel Beyin'in üzerinde durduğu bin bir tane plan yapılıyor. Amenajman planı, bölge planı, şehrin o mahallesinin planı, su planı, kanalizasyon planı filan ama hiç biri uygulanamıyor. Zira bin bir plan, plan değildir.

Ve esas olan süreçlerdir demek Türel'in işaret ettiği gibi, dostumuz Yalçın Küçük'ten naklen, esas olan navigasyondur. Tinbergen'in söylediği de esas olan navigasyondur. Ama 1980'de Tinbergen'in dünyası sona erdi.

21. yüzyılın ipuçlarını veren ülkeleri göstermek üzere Aykut Bey bize güzelce perdeyi araladı. Bu perdenin arkasındakini de biliyor. Bize hafifçe araladı, bakın dedi neler var orada. Şimdi orada bakınca o aralıktan benim gördüğüm bu Şanbaşoğlu esası üzerine yeni varyasyonlar diyeyim buna.

Şanbaşoğlu esası nedir? Nur içinde yatsın, Selahattin Şanbaşoğlu, "sanayileşme bir büyük malzeme hareketidir". Özeti bu. Sanayileşme bir büyük malzeme hareketedir. Şimdi malzemeler değişiyor. Değişik malzemeler. Bilim ve teknoloji sayesinde ve o iddia ile o iddianın hep gündemde olması ile malzeme hep değişiyor. Konuşan malzemeler çıkıyor. Yeni bir dünya işte. 21. Yüzyıl dünyası. Şanbaşoğlu esasını unutmadan Amerika'nın piyasa

tökezlemesini kabul etmesi, Aykut Bey'in işaret ettiği gibi bizim için çok önemli bir veridir. Yani bize KİT Modeli gibi görünen, devlet özel sektör işbirliği.

Yani, habire ona sipariş vermek, oradan feedback almak. Bu önemli bir şeydir. Bilim ve teknoloji bakımından önemlidir, ama esas olarak dünya jandarmalığı açısından önemli hem korkunçtur. Amerika dünyayı sopasıyla yönetmek üzere 140 milyar dolarlık AR-GE tahsisatı yapıyor ve bunun da 70 milyar doları başlığı savunma olan askeri cihazlanmadır, istikrarlı bir şekilde 140'ın 70'i hep askeridir. Yeni silah geliştirmedir, farklı olarak yeni yıkım araçları geliştirme üzerinedir ki ekonomisinin ne durumda olduğunu son olarak Fındıkçıoğlu'nun FED bilançosundan da anlayabiliyoruz.

Dolayısıyla ekonomide çıkışı olmayan, fakat bundan dolayı dünya stratejisini sopayı elden bırakmamak üzerine inşa ederek dünyanın bütün bilimini Amerika'ya çekmeye yönelen düşünce ve politika.

Son 60-70 yıldır olduğu gibi, yani II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan, dünyanın bütün bilimini oraya çeken, bilim merkezlerini tekelci bir şekilde orda kuran, dolayısıyla bilimde kıskançlığı artıran, sır vermemeyi artıran, aynı zamanda bilimi bu şekilde geliştirme sayesinde dünyanın nefes alışını dinleyen NSA'la kuran bir çizgi.

Snowden'in açıkladığı şeyler, bize dünyanın her an, yani en önemli konuşmaları bile, şimdi benim konuşmam, dışarıda Ece'nin konuşması filan onları bile dinliyor. Onları bile dinlemek zorunda hissediyor kendini güvenlikte hissetmek için. Bir fantezi olarak dünyayı dinlemez ki insan. Böyle bir şey olamaz. Dinlemek için dinlemiyor, çekindiği için dinliyor. Ve bunun için de bilimi kullanıyor.

Ama ikincisi, Almanya'nın hedefi. Almanya bir iki kere tuş olduktan sonra dünya savaşlarında, Avrupa'ya hakim olma projesini başka yollarla, daha yumuşak yollarla yapmak istedi. İşte Avrupa Birliği'ni biliyoruz. Fakat koyduğu hedef ilginçtir. Merak eden toplum olmak. Yani, bizim ideal olarak koyabileceğimiz bir hedef. Yani bilimle yaşayan, bilim aklı ile düşünebilen toplum olmak hedefini Almanya'nın kendisine koymuş olması, bizim için de örnek olmalıdır. Bundan sonraki toplantılar için örnek olmalıdır.

Bize gelince, üç nokta ön plana çıktı burada da. Bilim ön plana çıktı. İnsan ön plana çıktı ve üretim ön plana çıktı. Üretim de belirgin olarak Küçükkiremitçi'nin koyduğu yurt içi katma değer zinciri meselesi, bence, ben buna isterseniz yurt içi üretim zinciri diyelim, yurt içi üretim zinciri.

Neye karşı bu? Şimdi on küsur yıldır dinliyoruz ya kendilerini liberal sayan meslektaşlarımızdan efendim önemli olan dünya üretim zincirleri içinde bir yere takılmak/ katılmak diyorlar. Hayır, bunu geçen kurultayımız-

da da burada konuştuk. Yurtiçi üretim zinciri. Ha, katılmak, onun dışında kalmak, kalmamak meselesi değil ama öncelikle yurt içi üretim zincirini oluşturmak. Eğer 2011'in Kore'si olacaksak eğer, tabii onu fantezi olarak koyuyor Küçükkiremitçi ama "işte bakın, aynen input output tablolarından çıkarak bakın" diyor. Böyle bir şey mi istiyoruz, diyor.

Böyle egzersizleri çoğaltmamız lazım. Ve orda bizi yurt içi üretim zinciri kurmaya mecbur kılan ama radikal adımlar atarak mecbur kılan bir şey oluyor.

Keza bu sabahın ilk oturumunda dile getirilen, yani doğanın süreçleri ve arazi kullanım meselesini onu bundan sonraki toplantılarda daha çok ele almak lazım. Çünkü arazi kıtlaşan bir şey Türkiye için. Zaten kıt ama kıtlaşan bir şey. Su gibi kıtlaşan bir şey. Kıtlaşan faktörleri bugün nispeten bol olan yani insanımız, gençlerimiz, gençlerimizin bolluğu, henüz niteliği değil ama sayıca bolluğunu fakat aynı zamanda kıt şeyleri, kıt faktörlerimizin ne olduğunu da bundan sonra konuşmamız lazım.

Yaratıcı insan istihdamı konuşurken, yani insanı konuşurken hem yaratıcı insanı daha çok konuşmamız lazım, hem de istihdam için zorunlu yeni hedefler koyabilmemiz gerekiyor. Bilim kadar önemli bu hedefler. Bu hedeflerin içinde öncelikle kadın olması lazım. Çünkü kadın bizim geleceğimiz. Onu başta da konuşmuştuk. Yani, toplumun geleceği. Yani toplum geleceğini ya kadınlar sayesinde kazanacak ya kadınlar nedeniyle kaybedecek. Kadınların cesareti, kadınların gelişmesi, olgunlaşması sayesinde, kadın ve erkeğin birlikte aydınlanması sayesinde. Buradan önemli bir noktaya geliyoruz. Aslında en önemli nokta, kendine güven. Bu bilimden de önce geliyor. Yani, kendimize güvenirsek 21. Yüzyıl çıtasını, yüksek çıtayı koyabiliriz. Dolayısıyla kendine güven en başta geliyor, kendine güveni dikkate almamız gerekiyor.

Zengin oturumlar oldu ve hakikaten kreşendo ile oldu. Herkese hepimiz şükran duyuyoruz katılanlara, dinleyenlere. Keşke bunları daha çok insan dinleyebilseydi ama bundan sonra onun düzenlemesini yapalım.

Belki de bu toplantıları, öğrencilerin gelebileceği ve bazı genç öğretim üyesi arkadaşlarımızın gelebileceği Ekim-Nisan ayları gibi yapalım. Yani, sınav zamanlarına, buradan ayrıldıkları zamanlara rastlamasın. Daha heyecanlı oldukları, müsait oldukları zamanlarda yapalım.

Cumhur Bey burada yok ama Cumhur Bey'e tekrar teşekkür etmek istiyorum. Cumhur bey sayesinde bu toplantıları sürdürecek hale gelmiş oluyoruz..

Evet, hepinize şükran duyuyoruz, saat altıyı bile geçmiş, çok teşekkürler ederiz.

EK

Geçmiş Dönem 21. Yüzyıl Planlama Kurultayları Programları

21. Yüzyılda Planlamayı Düşünmek
Kurultay Programı

Tarih: 13-14 Mayıs 2011
Yer: Ankara Üniversitesi Rektörlük 100. Yıl Salonu

13 Mayıs 2011

9.30-10.00 Açılış

Prof. Dr. Cemal TALUĞ
Prof. Dr. Bilsay KURUÇ

10.00-12.00 ***PLANLAMA VE PİYASA TARTIŞMASI***
Prof. Dr. Korkut BORATAV, Oturum Başkanı
Prof. Dr. Oktar TÜREL
Prof. Dr. Tuncer BULUTAY
Dr. A. Yavuz EGE
Dr. Halit SUİÇMEZ

12.00-13.30 Öğle Yemeği

13.30-15.30 ***ULUSAL (İKTİSADİ) PLANLAMA***
Prof. Dr. Bilsay KURUÇ, Oturum Başkanı
Prof. Dr. Erinç YELDAN
Ahmet ÇELENKOĞLU
Alper BİRDAL
Rahmi Aşkın TÜRELİ

15.30-16.00 Kahve Arası

16.00-18.30 ***ULUSAL TOPLUMSAL PLANLAMA***
Doç. Dr. Ahmet Alpay DİKMEN, Oturum Başkanı
Prof. Dr. Ahmet Haşim KÖSE
Prof. Dr. Gürhan FİŞEK
Prof. Dr. Nejla Kurul TURAL
Doç. Dr. Metin ÖZUĞURLU

14 Mayıs 2011

9.30-11.00 ***ULUSAL-BÖLGESEL-YEREL PLANLAMA***
Prof. Dr. İlhan TEKELİ, Oturum Başkanı
Prof. Dr. Melih ERSOY

Prof. Dr. Seriye SEZEN
Doç. Dr. Argun AKDOĞAN
Doç. Dr. Çağatay KESKİNOK
Aslı YILMAZ

11.00-11.15 Kahve Arası

11.15-12.45 ***TARIM PLANLAMASI***
Prof. Dr. Birgül Ayman GÜLER, Oturum Başkanı
Prof. Dr. Numan AKMAN
Doç. Dr. Bahadır AYDIN
Doç. Dr. Gökhan GÜNAYDIN
Dr. Nevzat Evrim ÖNAL
Dr. Taylan KIYMAZ
Hüseyin ÜLKÜ - Ali Fahri ÖZTEN

12.45-13.30 Öğle Yemeği

13.30-15.30 ***SANAYİ VE TEKNOLOJİ PLANLAMASI***
Prof. Dr. Sencer İMER, Oturum Başkanı
Prof. Dr. Ergun TÜRKCAN
Prof. Dr. Hacer ANSAL
Dr. Ozan ZENGİN
Dr. Serdar ŞAHİNKAYA
Ali Ekber ÇAKAR
Aykut GÖKER
Jan NAHUM
Oktay KÜÇÜKKİREMİTÇİ
Yavuz BAYÜLKEN

15.30-15.45 Kahve Arası

15.45-17.*45* ***ENERJİ, ÇEVRE ve ULAŞTIRMA PLANLAMASI***
Prof. Dr. Nesrin ALGAN, Oturum Başkanı
Prof. Dr. Muhteşem KAYNAK
Cengiz GÖLTAŞ
Murat TAŞDEMİR
Mustafa ÖZTAŞKIN
Necdet PAMİR
Oğuz TÜRKYILMAZ
Selim TULUMTAŞ

18.00 - Kapanış ve Kokteyl
İhsan FEYZİBEYOĞLU

21. Yüzyıl İçin Planlama
I. Kurultay Programı

Tarih: 6 – 7 Aralık 2012
Yer: Ankara Üniversitesi Rektörlük 100. Yıl Salonu

6 Aralık 2012

9.30-10.00 Açılış

10.00-12.30 ***ENERJİ ALANINDA SORUNLAR VE PLANLAMA***
Cengiz GÖLTAŞ, Oturum Başkanı
Necdet PAMİR
Olgun SAKARYA
Oğuz TÜRKYILMAZ

12.30-14.00 Öğle Yemeği

14.00-16.30 ***SANAYİ ALANINDA SORUNLAR VE PLANLAMA***
Prof. Dr. Oktar TÜREL, Oturum Başkanı
Dr. Serdar ŞAHİNKAYA
Yavuz BAYÜLKEN
Oktay KÜÇÜKKİREMİTÇİ

7 Aralık 2012

10.00-12.30 ***SANAYİDE VE ENERJİDE PLANLAMA İÇİN KURUMLAŞMA, MODEL VE POLİTİKA ÖNERİLERİ***
Ali Ekber ÇAKAR, Oturum Başkanı
Prof. Dr. Çağlar GÜVEN
Prof. Dr. Çelik KURDOĞLU
Aykut GÖKER

12.30-14.00 Öğle Yemeği

14.00-16.30 GENEL ***DEĞERLENDİRME***
Mahmut KİPER, Oturum Başkanı
Prof. Dr. Sencer İMER
Oktay KÜÇÜKKİREMİTÇİ
Oğuz TÜRKYILMAZ
Mustafa SÖNMEZ

16.30 - Kapanış ve Kokteyl

21. Yüzyıl İçin Planlama
II. Kurultay Programı

Tarih: 30 – 31 Mayıs 2013
Yer: Ankara Üniversitesi Rektörlük 100. Yıl Salonu

30 Mayıs 2013

9.30-10.00 Açılış

Prof. Dr. Erkan İBİŞ
Prof. Dr. Bilsay KURUÇ
Prof. Dr. Ahmet Alpay DİKMEN

10.00-12.30 ***İNSAN VE PLANLAMA, I***
Prof. Dr. Oktar TÜREL, Oturum Başkanı
Prof. Dr. Esin ERGİN
Doç. Dr. İlhan DÜLGER

12.30-14.00 Öğle Yemeği

14.00-16.30 ***İNSAN VE PLANLAMA, II***
Prof. Dr. Korkut BORATAV, Oturum Başkanı
Prof. Dr. Metin DURGUT
Hikmet ULUĞBAY
Orhan BURSALI

31 Mayıs 2013

10.00-13.00 ***KAYNAKLARIMIZ VE PLANLAMA***
Mehmet TORUN, Oturum Başkanı
Doç. Dr. Yücel ÇAĞLAR
Tayfun ÖZUSLU
Dursun YILDIZ

13.00-14.00 Öğle Yemeği

14.00-16.30 ***GENEL DEĞERLENDİRME***
Prof. Dr. Sencer İMER, Oturum Başkanı
Oktay KÜÇÜKKİREMİTÇİ
Oğuz TÜRKYILMAZ
Mehmet KAYADELEN
Orhan BURSALI

16.30 - Kapanış ve Kokteyl